

T.C.

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ

ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ANABİLİM DALI

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SÜRECİNDE
TÜRK – YUNAN İLİŞKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Burhan BİLGİLİ

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Mehmet Yücel KARLIKLI

İstanbul 2005

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAYI

ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ Bilim Dalında 450 numaralı Burhan BİLGİLİ'nin hazırladığı İkinci Dünya Savaşı Sürecinde Türk - Yunan İlişkileri konulu **YÜKSEK LİSANS** ile ilgili **Tez Savunma Sınavı**, İ.Ü. Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nin 10./28.Maddesi uyarınca 29.07.2005 günü saat 11:00'de yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayı tezinin **kabulü**'ne* **OYBİRLİĞİ/ OYÇOKLUĞU** ile karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ(*)	İMZA
Yrd. Doç. Dr. Aynur SOYDAN		
Yrd. Doç. Dr. Işıl ÇAKAN		
Yrd. Doç. Dr. M. Yücel KARLIKLI		
Yrd. Doç. Dr. H. Cevahir KAYAM		
Dr. Serkan TUNA		

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ANABİLİM DALI

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SÜRECİNDE
TÜRK – YUNAN İLİŞKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Burhan BİLGİLİ

450

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Mehmet Yücel KARLIKLI

İstanbul 2005

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ÖNSÖZ.....	iv
KISALTMALAR.....	v
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRK – YUNAN İLİŞKİLERİNİN ARKA PLANI: İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SÜRECİNE YANSIYAN GELİŞMELER

I. Lozan Antlaşması	24
A. Sınırlar ve Toprak Sorunları	26
1. Trakya Sınırı	26
2. Kuzey Ege Adaları	27
B. İnsanî Sorunlar	34
1. Karşılıklı Nüfus Değişimi	35
(a) Sivil Tutukluların Geri Verilmesi ve Savaş Tutsaklarının Karşılıklı Değişimine İlişkin Anlaşma	37
(b) Yunan ve Türk Halklarının Karşılıklı Nüfus Değişimine İlişkin Sözleşme ve Protokol	37
2. Patrikhane Sorunu	40
C. Tamirat Sorunu	42
II. Lozan Antlaşması Sonrasında Türk – Yunan İlişkileri	43
A. Lozan Antlaşmasından Artakalan Sorunlar	43
1. Yerleşikler Sorunu	43
2. Patrikhane Sorunu	45
B. Ankara Antlaşması	48
C. Atina Antlaşması	49
D. Dostluk Dönemi	50
E. Ankara Sözleşmesi	53
F. 1930 Antlaşmaları	55
G. 1933 Samimi Anlaşma Belgesi	56
H. Balkan Antantı	57

I . Montreux Boğazlar Sözleşmesi	60
J . Sadabad Paktı	64
K. Genel Değerlendirme	66

İKİNCİ BÖLÜM

YUNANİSTAN'IN İSTİLASI ÖNCESİNDE TÜRK – YUNAN İLİŞKİLERİ

I. 1939 Yılı Olayları	68
A. Savaş Öncesi Genel Görünüm	68
B. Savaşın Başlaması	69
C. 1939 Yılındaki Türk – Yunan İlişkileri	71
D. Genel Değerlendirme	80

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SÜRECİNDE TÜRK – YUNAN İLİŞKİLERİ

I. Türkiye'nin Tarafsızlık Politikası	82
A. 1940 Yılı Olayları	83
B. Yunanistan'ın İtalya Tarafından İstilasası	95
II. 1941 Yılı Olayları	105
A. Yunanistan'ın Almanya Tarafından İstilasası	110
B. Yunanistan'ın Bulgaristan Tarafından İşgali	110
C. İtalyanlar'ın Yunanistan'a Yerleşmesi	111
D. 1941 Yılı'nın Diğer Gelişmeleri	111
III. 1942 Yılı Olayları	116
IV. 1943 Yılı Olayları	123
V. 1944 Yılı Olayları	131
VI. 1945 Yılı Olayları	133
SONUÇ	140
KAYNAKÇA	143
EKLER	150

ÖZ

Bugüne kadar düşmanca tavırları ile bilinmeyen yönleri bir kenara atılmış Türk – Yunan ilişkilerinin en zor zamanlarda bile ne kadar iyiniyet çerçevesine oturduğu İkinci Dünya Savaşı günlerinden açıkça ortaya çıkmaktadır. Gerçekte bu durum ekonomisi zayıf olan ülkelerin Büyük Devletler tarafından ustalıkla kullanılması örneğidir. İki ülke dostluğunun yakın tarihimizdeki yeri, başlangıcını en kötü günlerden almış ve bugünlere kadar sağlam bir zemin üzerine kurulmuştur. Düşmanlıkların arkasında bu dost ve müttefik iki ülkenin kavgasından kazanım elde etmek öngörüsüne sahip ülkeler bulunmaktadır. Ancak, Türkiye ve Yunanistan bu oyunlara gelmeyecek kadar dikkatli davranmış ve hassas dengeleri ustalıkla korumuştur. Dün olduğu gibi bugün de aynı hedeflerden uzaklaşmayan İngiltere ve Rusya'nın stratejileri dünya geleceği için hâla bir tehdittir. Bu iki ülkenin çıkarları gereği bir araya gelmemeleri dünya barışı için etken bir unsurdur.

Anahtar Sözcükler: Dostluk, denge, Türkiye, Yunanistan.

ABSTRACT

It's obviously coming into being Turkish – Greece relations placed into how a good-aimed circumstances on the days of World War II, which is thrown out hostile manners and unknown relations aside even the difficult times. This is the situation of the example of usage in proficiency of the countries which have weak economies by the great countries in reality. The place of two countries' friendship in the near history started from the difficult days and settled down strong ground for today's. There were the countries gained prudently by the fight of these friendship and allied countries. However, Turkish and Greece have behaved very carefully and protected the sensitive equilibriums that didn't fall into these gambles. The strategies of England and Russia were still a threat for the world future that didn't go away from the same targets nevermore. This was the effective factor for the world peace that these two countries didn't come together for their opportunities.

Key Words: Friendship, equilibrium, Turkey, Greece.

ÖNSÖZ

İkinci Dünya Savaşı sürecinde Türk – Yunan ilişkileri başlıklı bu çalışmam, bugüne kadar birçok yönü ile düşmanlıklarını ön plana taşıyan iki sınır ülkenin gerçek dostluğunu en zor anlarda su yüzüne çıkarmaktadır.

Dünya coğrafyasının en önemli bölgesini paylaşan Türkiye ile Yunanistan'ın birbirlerine olan düşkünlükleri XIII ncü yüzyıldan başlamış, tarihimizde bir milat olarak kabul gören Lozan'la devam etmiş, bölgesel barışı sağlamlaştıran antlaşmalarla sürdürülmüş ve savaşın başlangıcına getirilmiştir.

1939–1945 yılları arasında her iki ülkenin birbiri ile olan ilişkilerinde meydana gelen olaylar, dönemin gazeteleri incelenerek kronolojik bir sıra içerisinde ele alınmıştır. Temel eserler ile yabancı yayınlar tercüme edilerek konulara açıklık kazandırılması hedeflenmiştir. Bu bağlamda tez çalışmalarımdaki gazete taramalarım kolaylık gösteren Atatürk Kitaplığı Müdürlüğü'ne (İstanbul) teşekkür ederim.

Özellikle, neden sonuç ilişkilerini kurmaya çalıştığım tezimde Türk – Yunan ilişkilerinin yanı sıra üçüncü ve dördüncü devletlerin bu ülkelere olan etkilerini göz ardı etmemek maksadı ile ortaya çıkan olayları diğerleriyle beraberinde işledim.

Çalışmalarım sürecinde değerli vakitlerini benimle paylaşan ve bu çalışmanın oluşturulmasında kişisel emeklerini esirgemeyen tez danışmanım Yard. Doç. Dr. Mehmet Yücel KARLIKLI'ya teşekkür ederim.

Yakın tarihimize ışık tutacağını özenerek yaptığım bütün çalışmalarımda birçok gazetelerin yıpranmış ve kullanımdan dolayı hasar görmüş olması savaş yıllarında basılan 13 süreli yayına ulaşmamda engel teşkil etmiş, ancak çeşitli kütüphanelerdeki farklı yayınlar eksikliklerimi gidermiştir. Tez çalışmamda iki ülkenin iç işlerine fazlaca girmeden dış ilişkilerine yoğunluk verilmiştir.

Tezimin yapısal anlamda iyileştirilmesine katkıda bulunan Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü öğretim üyesi Yard. Doç. Dr. Işıl ÇAKAN'a teşekkür ederim.

KISALTMALAR

a.g.e.	adı geçen eser
a.g.m.	adı geçen mecmua
bk.	bakınız
c.	cilt
ev.	Çeviren
p.	page (sayfa)
s.	sayfa
tk.	takım
t.y.	tarihi yok
vb.	ve benzeri
vd.	ve diğerleri
y.y.	yayınevi yok

GİRİŞ

TÜRK - YUNAN İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL ARKA PLANI

I. Balkanlar'ın Türk Hâkimiyeti Altına Girmesi

Osmanlı Türklerinin Balkanlar'a geçmesinden çok önceleri, Karadeniz'in kuzeyinden Avrupa'ya ve Balkanlar'a gelen Türk göçleri, kısa süreli hâkimiyetleri dışında kalıcı olamayarak yerli nüfus içerisinde erimiştir.¹ Osmanlı kuvvetlerinin Balkanlar'a ilk geçişi ise, 1321 yılında Mudanya, Marmara Denizi ve doğu Trakya istikametinde gerçekleşen küçük keşif hareketidir. Bundan sonraki geçişler ise Bizans'taki taht ve taç kavgalarının bir gereği olarak imparatorluğa yardım amaçlıdır. İmparator II nci Andronikos'un 1327 yılında torunu ile saltanat mücadelesindeki Orhan Gazi'den yardım talebine karşılık Osmanlılar, Çorlu ve Silivri'ye kadar olan bölgelerde muharebelere katılmışlardır. 1341 yılında daha dokuz yaşında İmparator olan V nci Yuannis Paleogolos'un vâsîi Grandömestik Kantakuzen'in 1345 yılındaki kuvvet isteğine 6 000 kişilik bir ordu ile yardım etmiş ve bunun bir sonucu olarak Kantakuzen, Edirne ile Karadeniz sahillerini kendisine bağlayabilmişti. Kantakuzen bu iyiliğe karşılık kızını Osmanlı hanedanlığına vermiş ve Orhan Gazi, Kantakuzen'in kızı Teodora ile evlenmişti. Orhan Gazi, 1349'da kayınpederine 20 000 kişilik yardımcı bir kuvvet göndermek suretiyle Selanik'i almak isteyen Sırp Kralı İstefan Duşan'ın bu bölgedeki faaliyetine son vermiş ve Selanik'i kurtarmıştır. Osmanlıların Rumeli'deki ilk uygulamaları Sırp ve Bulgar saldırılarına karşı Bizans'ı korumak olmuştur. Bu hizmetlerine karşılık olarak 1356 yılında verilen Gelibolu Yarımadası'ndaki Çimpe Kalesi Osmanlıların Balkanlar'daki ilk toprağıdır.² Kıyıbaşının ele geçirilmesinden sonra Osmanlılar Balkanlar'da süratle yayılarak, 1363 yılında Edirne ve Filibe'yi, 1374 yılında Makedonya'yı, 1383 yılında Manastır'ı ve 1394 yılında Selanik'i fethetmiştir. Fetret döneminde kısa süre duran fetih hareketi, 1453 İstanbul ve 1461'de Mora'nın alınmasıyla tamamlanmıştır.³

¹ Akdes Nimet Kural, **Karadeniz'in Kuzeyinde Türk Kavimleri ve Devletleri Tarihi**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1972, s. 291–305.

² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, c. I, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1998, s. 156–157.

³ Yılmaz Öztuna, **Türkiye Tarihi**, İstanbul, Hayat Kitapları, 1964, s. 14–15.

Yeniçağın başlarına kadar Avrupa’da bir Yunan problemi yoktu. Ortaya çıkan “ Hümanizm ve Rönesans ” hareketleriyle Avrupalı aydınlar eski Yunan kültürü hakkında araştırmalar yapmak için birimler oluşturarak düşünce alanında Yunan hayranlığını başlatmışlardır. Edebiyat alanında eski Yunan klasikleri tekrar tercüme edilerek yazılmış; bu gelişmeler Osmanlı Devleti vatandaşı olan Rumlar arasında da geçmişlerine karşı özlem ve hayranlık uyandırmıştır. Osmanlı Devleti’ni içeriden parçalayıp çökertmek için planlar hazırlayan Rusya ve Avusturya; “Yunancılık” fikrinin uyandırılması ile istismar edilebilecek, kendi menfaatleri doğrultusunda kullanılabilir bir unsuru yakalamış bulunuyorlardı. Bunun için de, Yunanlılar arasında milliyetçilik ile bağımsızlık düşüncesini yaymaya çaba sarf etmişlerdir.⁴

II. Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Rumlar’ın Durumu

Birlik olan iki düşman devlet Rusya ve Avusturya’nın 1788’de Osmanlılara saldırması, bu iki ülkeye bir kazanç sağlamadı ve bu durum, İmparatorluğun artık taarruz etmekten çok savunmayı düşündüğünü bir kez daha ortaya koydu. Bir yıl sonra meydana gelen Fransız İhtilâli, sadece Fransa’daki “eski rejim”i yıkmakla kalmadı, başta Osmanlı toprakları olmak üzere bütün dünyada önemli gelişmelere sebep oldu.

Fransız İhtilâli’nin en önemli sonuçlarından biri de, “ millet ” ve “ milliyet ” duygularını gün yüzüne çıkarmasıdır. Zamanla Osmanlı topraklarında yaşayan Sırp, Hırvat, Bulgar, Arnavut, Rum ve Karadağlılar, kendilerini yalnız Katolik veya Ortodoks değil, aynı zamanda ayrı birer millet olarak da görmeye başladılar. Bunun doğal bir sonucu olarak da kendi devletlerini kurmak üzere harekete geçtiler. Yeni bir durum değerlendirmesi yapan Rusya, yalnız Ortodoksların değil, aynı zamanda “ Slav ” (Bulgar, Sırp, Hırvat vs.) ırkının da koruyucusu rolünü üstlenmeye başladı.

1797 yılında Avusturya ile imzaladığı Kampoformiyo Antlaşması’ndan sonra Napolyon Bonapart, Akdeniz’i Fransız gölü haline getirmek için Mısır’ı almaya karar vermişti. Napolyon; İyoniyen Adaları’na yerleşmeyi fırsat bilerek Rumları, Osmanlı Hükümeti’ne karşı kışkırtmış ve bu düşüncesini Komutanlarına hitaben “ Halkı kazanmak için elinizden geleni yapınız. Eğer halkın bağımsızlığa eğilimi varsa bağımsızlık duygusunu körükleyiniz ” şeklinde verdiği bir emirde belirtmiştir.⁵

XVIII nci yüzyıl boyunca önemli yenilgiler yaşayan ve toprak kaybeden Osmanlı Devleti, XIX ncu yüzyıla büyük sıkıntılarla girmişti. Birbirinden farklı birçok din ve

⁴ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, c. V, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999, s. 108–109.

⁵ a.g.e., s. 101.

ıktan milletleri kendi yönetimi altında toplayan; Tuna'dan Kızıl Deniz'e, İran'dan Tunus'a kadar geniş bir coğrafyaya yayılmış Osmanlı İmparatorluğu için daha da sancılı bir dönem başlamıştı. Osmanlı'yı sıkıntıya sokacak bölgelerin başında farklı milletleri barındıran Balkan coğrafyası geliyordu. Osmanlı'nın dış düşmanlara karşı sürekli yenilmesi, Balkanların kısa sürede karışmasına sebep oldu. Osmanlı; artık yalnız dıştan değil, içten de tehdit altına giriyordu.

Rumlar, Osmanlı İmparatorluğu'nda her yana dağılmış, özellikle deniz kıyılarına yakın büyük şehirlerde toplanmış olarak bulunuyorlardı. Rumların çoğunlukla buldukları yerler; Mora Yarımadası, Teselya ve Ege Adaları idi. Başlangıçta bir ulus niteliğinden yoksun olan Rumlar arasında ortak olan bağ, Ortodoks Kilisesi ve dilleri idi. Osmanlı Devleti tarafından kendilerine tanınmış olan imtiyazlar, diğer Hıristiyan uyruklara göre onlara özel bir durum kazandırmıştır. Devlet hizmetleri Hıristiyanlara kapalı olduğu halde, Rumlara Divan tercümanlığı, Eflak – Buğdan Beylikleri gibi yüksek ve gizliliği fazla olan görevler verilmişti. Rum Patrikhanesi verilen ayrıcalık sonucunda ise, Rumlar, zamanla bütün Ortodoks, yani Bulgar, Sırp, Arnavut Kiliseleri'nin yüksek mevkilerine yerleşmişlerdi. Zamanla Balkanlar'daki piskoposlukların hemen hepsi Rum papazların eline geçmişti. Rum Kilisesi'nin ayini, Slav ayininin dahi yerini almıştı. Böylece Rumlar, Balkanlar'da diğer Hıristiyan toplumlara göre, önceliği olan bir durumda bulunuyorlardı. Rum köylüsüne toprak üstünde mülkiyet hakkı tanınmıştı. Rum tüccar ve gemicilerinin durumu, köylülere göre daha da iyi idi. Rum tüccar ve gemicileri zamanla Doğu Akdeniz'de Venedikli tüccarların yerini almışlardır. 1816 yılında Rumlar'ın 600'e yakın ticaret gemisi vardı. Bir diaspora halkı olan Yunanlıların, bütün dünya ile deniz yolları üzerinden irtibatı bulunmaktaydı.

Rum Patrikhanesi özerk bir yapıya sahip olup âdeta devlet içinde devlet gibi bir durum arz ederken, Fenerli Rum beyleri de XVIII nci yüzyıldan sonra yaklaşık yüzyıl süreyle Eflak ve Buğdan prensliklerinde, Divan-ı Hümayun ve elçilik tercümanlıklarında kullanılmışlardır.

III. Yunanistan Devleti'nin Kuruluşu

Yunanistan'ın bağımsızlık savaşı incelenirken üzerinde önemle durulması gereken iki konu vardır. Bunlardan birincisi kilise, ikincisi ise dış müdahalelerdir.⁶ Yunan bağımsızlık savaşı bu iki odak üzerinde inşa edilmiştir. Bizans geleneklerinin mirasçısı

⁶ La Gorce, **Çağlar Boyu Yunanlılar**, İstanbul, Belge Yayınları, 1986, s. 291–293.

olduğunu iddia eden ve Megali İdea'nın inatçı savunucusu olan Ortodoks Kilisesi ile çeşitli nedenlerle Yunan bağımsızlığını destekleyen büyük devletler birleşerek bu olayı gerçekleştirmişlerdir.

A. Milliyetçilik Akımı

1768–1774 Osmanlı – Rus savaşında Rusya, Balkanlarda ve Mora'daki Ortodoks halkı isyana teşvik etmiştir. 1770 yılının Mart ayında Rus filosu Mora sahillerine gelerek Koron'u kuşatma altına almıştır. Rusya'nın Akdeniz harekâtı kumandanı Aleksi Orlof'un planına göre; Çanakkale Boğazı'nın Osmanlı donanmasının çıkmasını engellemek için kapatılmasından ve Akdeniz'deki önemli adalara sahip olunmasından sonra Mora'dan itibaren Selanik'e kadar isyan başlayacaktı. Rus kışkırtmaları sonucunda ayaklanmalar 1770 Mart'ında başlamış, önceden yapılan hazırlıklar sebebiyle süratle genişlemiş ve bu sırada Müslümanlara karşı katliamlar yapılmıştır.⁷

21 Temmuz 1774 tarihinde imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması'na⁸ göre Ruslar, Osmanlı şehir ve kasabalarında münasip görecekları yerlerde konsolosluklar açabilecekler, Galata'da bir kilise inşa edecekler ve Ortodoks halka mahsus olacak olan bu kilise Rus elçilerinin himayesinde bulunacaktı.⁹ Küçük Kaynarca Antlaşması ile Rusya, Ortodoks tebaayı himaye bahanesiyle, Osmanlı Devleti'nin içişlerine karışma hakkını elde etmiştir.¹⁰

İyi bir zamanlama yapan Çariçe Katherina ise “Grek Projesi”ni bu safhada ortaya çıkartmıştır. Çariçe'nin bu projesine göre, Slavlar ve Rumlar Osmanlı yönetiminden kurtarılacaklar ve Bizans diriltılarak Katherina'nın oğlu Konstantin tarafından yönetilecekti. Ancak, Rum Ortodoks dünyasında yankı ve kök bulan asıl düşünce, Fransız İhtilâli ile birlikte Avrupa'yı saran milliyetçilik akımıdır.¹¹

Fransız İhtilâlinin ortaya çıkardığı “İnsan Hakları Beyannamesi” ile Napolyon'un Yedi Ada'ya yerleştikten sonra burada yaşayan Rumlar arasında yaptığı milliyetçilik

⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, c. IV, 1 nci Kısım, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1995, s. 394–395.

⁸ Küçük Kaynarca Antlaşması hakkında geniş bilgi için bkz. Roderic H. Davison, **Küçük Kaynarca Antlaşmasının Yeniden Tenkidi**, (Tercüme: Erol Aköğretmen) İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Enstitüsü Dergisi, sayı: 10–11 (1979–1980), s. 343–368.

⁹ a.g.e., s. 423–424.

¹⁰ Akdes Nimet Kural, **Rusya Tarihi**, Ankara, y.y., 1987, s. 291.

¹¹ Şükrü Sina Gürel, **Tarihsel Boyut İçerisinde Türk–Yunan İlişkileri**, Ankara, Ümit Yayıncılık, 1993, s. 27.

telkinleri Rumların Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmaları için çok büyük tesir yapmıştır.¹² 1805'ten sonra bu bölgede Fransızların yerini alan Rusların çalışmaları ile Rum ayrılıkçılığı fikri iyice yayılmıştır.¹³

Bu arada İstanbul'da yaşayan Fenerli Rumlar da Montesquieu, Andre Chenier, Voltaire gibi Fransız yazar ve düşünürlerinden tercüme yapmakta, gençlerini Avrupa üniversitelerine göndermekte, oralardaki fikir hareketleri ve bilim adamlarıyla temas halinde bulunmaktaydılar. Yunanistan ve Avrupa'daki Rumlar arasında da yeni akımlardan esinlenecek eserler veren Kazmas, Rigas Velestinlis, Adamantios Korais gibi yazar, şair ve fikir adamları ortaya çıkmıştır.¹⁴ Gelişen ve değişen bu ortamda, Rum Ortodoks dünyası kökenlerini Klasik Yunan'da arıyordu. Rumlar, şimdi köklerini Bizans'tan ve Roma'dan daha gerilere, Helenistik dönemlere uzatarak kendilerine güven duygusu kazanıyorlardı.¹⁵

B. Yunan Bağımsızlığında ve Yayılmacılığında Rol Oynayan Dernekler

Rumlar arasında, isyan ve ihtilâl için gerekli zeminin oluşturulmasında, bu maksatla kurulan cemiyetlerin faaliyetleri büyük bir önem taşımaktadır.

1. Filiki Eteryia (Philiki Etaireia = Dostluk Derneği)

Yunan bağımsızlığında rol oynayan bu dernekten daha önce kurulmuş dernekler de vardı.¹⁶ 1814 yılında Odesa'da Patras'lı Emanuel Ksantos ve Narda'lı Nikolos Skouphos adlı iki Rum ve Yanya'lı Arnaş Çakolof adlı bir Bulgar tüccarı tarafından kurulmuştur.¹⁷

Cemiyetin başlangıçtaki amacı, Osmanlıların Hıristiyan tebaası arasında eğitim ve öğretimi yaymaktı. Gerçekte ise; Fener Rum Patrikhanesinin idaresinde İstanbul

¹² Karal, a.g.e., c. V, s. 109.

¹³ Rıfat Uçarol, **Siyasi Tarih**, İstanbul, Harp Akademileri Basımevi, 1987, s. 104.

¹⁴ Murat Hatipoğlu, **Yunanistan'daki Gelişmelerin Işığında Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı (1821–1922)**, Ankara, TKAE Yayınları, 1988, s. 5.

¹⁵ Gürel, a.g.e., s. 26.

¹⁶ a. 1796 yılında şair Rigos'ın Viyana'da kurduğu dernek, idam ile son bulmuştur.
b. XVIII nci yüzyılın başında şair Adamantios Korais'in kurduğu Athena adlı örgütün üye sayısı tam olarak bilinmemektedir.

c. 1814'te Paris'te "Yunan Dilini Konuşanlar Oteli" adlı örgütün kurucuları arasında Osmanlı Devleti'nin Paris Maslahatgüzarı Rum Angelopous da vardı.

d. 1814'te Viyana'da Kültür Derneği adlı bir örgüt kurulmuştur.

¹⁷ Yücel Özkaya, **1821 Yunan İsyanları ve Avrupalıların İsyan Karşısındaki Tutumları**, Üçüncü Askeri Tarih Semineri Bildirileri, ATASE Yayınları, Ankara, 1986, s. 114.

başkent olmak üzere, eski Bizans İmparatorluğu'nu yeniden kurmaktı.¹⁸ “ Dostlar Derneği ” anlamına gelen Filiki Eterya, batı Avrupa'daki gizli mason cemiyetlerinin kuruluş ve işleyiş usullerini benimsemişti.¹⁹ Filiki Eterya, kurulurken bir önder arayışı içindeydi. Örgüt tarafından ilk düşünülen kişi, 1815'den beri Nesselrode ile birlikte Rus Dışişleri Bakanlığı'nı yürüten “ Kapodistrias ” idi. Ancak Kapodistrias bu görevi kabul etmemiştir.

Dernek; Rus çarının bilgisi altında kurulduğu için çarın kendisine yüksek başkanlık da teklif edilmiş, fakat derneğin yönetimini çarın yaveri ve çok eski Fenerli bir ailenin mensubu²⁰ olan Aleksandr İpsilanti üstlenmiştir.²¹

Yunanistan'ın bağımsızlığı ve Bizans'ın ihyasını hedefleyen Filiki Eterya'nın faaliyet programı şu maddelerden oluşuyordu:

1. Yunan ulusunun tam bağımsızlığını sağlamak,
2. Batı Trakya ve Selanik'in Yunanistan'a ilhakı,
3. Ege Adaları'nın Yunanistan'a ilhakı,
4. On iki Ada'nın Yunanistan'a ilhakı,
5. Girit Adası'nın Yunanistan'a ilhakı,
6. Batı Anadolu'nun Yunanistan'a ilhakı,
7. Pontus Rum Devleti'nin ihyası,
8. Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakı,
9. İmroz ve Bozcaada'nın Yunanistan'a ilhakı,
10. İstanbul'un işgal edilerek, Bizans'ın yeniden kurulması ve böylece Megali İdea'nın gerçekleşmesidir.

2. Etniki Eterya

Filiki Eterya derneğinin bir uzantısı olarak 1894 yılında Atina'da Yunan subaylarının kurduğu bir dernektir. Derneğin amacı; Girit'in ele geçirilmesi, Trakya ve Batı Anadolu'nun istila edilmesi idi. Bu derneğin bir kolu da 1919–1922 yılları

¹⁸ Hatipoğlu, a.g.e.,s. 10.

¹⁹ Hatipoğlu, a.g.e., s. 8–10.

²⁰ Gürel, a.g.e., s. 28.

²¹ a.g.e., s. 10.

arasında İstanbul'da faaliyet gösteren “ Kordos ” derneğidir. Açık adı “ Rum Göçmenleri Merkez Komitesi ” olan dernek patrikhaneye bağlı olarak faaliyet göstermekte idi.

3. Mavri Mira

Rumlar tarafından İstanbul'daki Rum Patrikhanesi'nde, patrik vekilinin başkanlığında kurulmuş olan Rum terör örgütü Mavri Mira, Yunan Hükümeti'nin maddi ve manevi yardımları ile Mondros Ateşkes Andlaşması'ndan sonra oluşturuldu. 1919 yılında İstanbul Patrikhanesi'nin de desteğiyle kurulan Mavri Mira, “ Etniki Eteryia ”nın varisi ve onun programının uygulayıcısı görünümündedir. Doğrudan doğruya Başbakan Eleftherios Venizelos'tan direktif alan bu örgüt, Yunan Hükümeti'nin yaptığı yardımlarla büyük bir sermayeye sahip olmuştur.

Dernek; Rum gençlerine gizlice silâh eğitimi yaptırmış ve kiliseleri silâh deposu haline getirmiştir. Örgütün; Bursa, Bandırma, Tekirdağ ve Trakya'nın diğer bölgelerinde faaliyet gösterdiği bilinmektedir. Dernek; büyük Yunanistan'ı kurmak, Bizans'ı diriltmek amacıyla 1919–1922 yılları arasında faaliyet göstermiş Millî Mücadele ruhu karşısında başarılı olamamıştır.²²

Mavri Mira ile ilgili olarak dikkati çeken en önemli konu, bu örgütün İngiliz korumasında bulunuyor olmasıdır. Bu örgüt, maddi ve manevi kudretini İngiliz dostlarına dayandırıyor ve İngilizlerin İstanbul'da şeklen bir “ Yardım Cemiyeti Başkanı ” olan, esas itibariyle İngiliz gizli servisine bağlı bulunan, Papaz “ Fru ” ile işbirliği yaparak çalışmalarını yürütüyordu.

Papaz Fru'nun Patrikhane ve Mavri Mira ile ortak çalışmaları sonucunda Anadolu'da büyük bir istihbarat örgütü kurulmuştur. Merkezi İstanbul'da olan bu örgütün, Bursa, Adapazarı, Ankara, Konya, Karaman, Kayseri, Maraş, Urfa, Diyarbakır ve Siirt bölgelerinde çeşitli kod numaraları ile görev yapan ajanları da vardı.²³

Mavri Mira örgütünün, İstanbul'daki Rum örgütlenmesinin yeniden düzenlenmesi ve desteklenmesi çalışmaları sırasında Yunan siyasi temsilcisi Kanelopoulos ve askeri temsilci Katehakis'in katılımıyla kurulduğu bilinmektedir. Eski Bursa Metropolit ve Patrik vekili olan Doroteos bu örgütün başkanlığına getirilmiştir.

²² Sabahattin İsmail, **190 Soruda Kıbrıs Sorunu**, İstanbul, Kastaş Yayınevi, 1998, s. 41.

²³ Selahattin Salıhık, **Türk – Yunan İlişkileri Tarihi ve Etniki Eteryia**, b.y., 1968, s. 182–184.

Atatürk'ün Büyük Nutuk'unda yer alan bir belgede, Mavri Mira'nın kurucuları, maddi durumu, görevleri ve diğer Rum örgütleriyle ilgisi hakkında çarpıcı bilgiler vardır:

“ 22 Ağustos 1919 tarihli ve “ Gayet Mahrem Tutulacaktır ” başlıklı “ tamim ”den öğrenildiğine göre, patrikhane bünyesinde kurulan Mavri Mira'nın başkanı Patrik Vekili Doroteos, üyeleri de; Atenagoros, Enez Metropolit, Yunan Yarbayı Girit'li Katehakis, Katelopulos, Diposimos, Ayınpa, Polimitis, Siyari isimdeki şahıslardır.

Mavri Mira'nın görevi, Osmanlı topraklarında çeteler teşkil ve idare etmek, mitingler düzenleyip propaganda yapmaktır.²⁴ Resmi Muhacirin Komisyonu ile Yunan Salib-i Ahmer Cemiyeti de zaman zaman Mavri Mira'ya bağlı çalışıyor, Ermeni Patriği Zaven Efendi ile Rum İzci teşkilâtları da Mavri Mira tarafından kontrol ediliyordu. ”²⁵ Celal Bayar, bu “ Tamim ”in 11 Ağustos 1919 Harbiye Nezareti çıkışlı ve daha ayrıntılısını yayınlamıştır.²⁶

Yönetim ve mali örgütlenmesini kısa sürede tamamlayan Mavri Mira, çete faaliyetleri başta olmak üzere çalışmalarına başlamıştır. Özellikle, İstanbul ve çevresindeki çete faaliyetleri bu örgüt tarafından yürütülmüştür. Örgütün çete faaliyetleri buralardan başka Marmara ve Ege kıyıları ile Trakya'da Kırklareli dolaylarına kadar uzanmıştır.²⁷

Mavri Mira örgütünün Kocaeli'ndeki çetelerini, Şile'de bakkallık yapan Todori adında – Yunanlı bir kurmay subay olduğu söylenmektedir – birisi idare etmekteydi. Bu nedenle, İstanbul ve çevresindeki Rum – Yunan çete faaliyetleri ve katliamlarının en çok yoğunlaştığı bölge Şile idi. Bakkal Todori, İngiliz ve Yunanlılar tarafından, bakkal eşyası adı altında gönderilen cephaneye, silah ve bombaları gerekli yerlere gönderiyordu.

C. Megali İdea

Kısacası Helen emperyalizmi diyebileceğimiz Megali İdea, “ Helenlerin önderliğinde Bizans İmparatorluğu'nu yeniden diriltmek ülküsü ” olarak da tanımlanmıştır. Milletvekili Kolettis Yunan Ulusal Meclisinde 15 Ocak 1844 tarihinde

²⁴ Selahattin Tansel, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, c. I, İstanbul, Başbakanlık Matbaası, 1991, s. 86.

²⁵ Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, c. III, 12 nci baskı, Belge: 1, İstanbul, 1971, s. 899–900.

²⁶ Celal Bayar, **Harbiye Nezareti'nin 11.8.1919 Tarihli Tamimi**, not: 1, s. 1455.

²⁷ Tansel, c. I, s. 86.

yaptığı konuşmada bu düşüncüyü şu sözlerle dile getirmiştir. “ Yunanistan Krallığı, Yunanistan değildir. Yunanistan’ın sadece bir parçası, en küçük, en yoksul bir parçasıdır. Yunanlılar, sadece krallık içinde oturanlar değildirler, aynı zamanda Yanya’da ya da Selanik’te, Serez’de ya da Edirne’de, İstanbul’da ya da Trabzon’da, Girit ya da Sisam adasında oturanlar da Yunanlı’dır. Helenizm’in iki büyük merkezi vardır. Krallığın başkenti Atina’dır. İstanbul, büyük başkent, bütün Yunanlıların kenti, düşü, umududur. ”²⁸

1910 yılında Yunanistan’da iktidara gelen Elefterios Venizelos; Megali İdea’yı “ Gençliğimden beri ben Skiros adasını (Ege Denizi’nin tam ortasındadır.) Helenizm’in merkezi saymışımdır. ”²⁹ şeklinde ifade etmiştir.

1920 yılında Andreas C. Michalopoulos ise Megali İdea’yı daha iddialı bir şekilde tarif ederek “ Gelecekte bir gün tüm Yunanlılar birleşerek ve büyük Yunanistan Krallığı’nın İyonya (Batı Anadolu)’dan Trakya’ya, küçük Asya sahillerini ve İstanbul’u da içine almak üzere Karadeniz’e kadar uzayacağı ümididir. Bu mağrur bir aydın fantezisi değil, bir rüya değil, Bizans İmparatorluğu’nu hortlatmak gibi vahşi bir ideal değil, bu yabancı bir ırkın hâkimiyetinden kurtularak hür olmak isteyen insanların sesidir. ”³⁰ demiştir.

Daha birçok Yunanlı; Megali İdea’yı tarif ettiğinde, hep Türk topraklarını hedef olarak göstermiştir. Megali İdea’nın liderliğini Rum – Ortodoks din adamları yapmış ve 1821 Mora İsyanı’nı Patras Rum Piskoposu Germanos başlatmıştır.

D. Batılı Uluslardaki Helen Hayranlığı

Bizans İmparatorluğu yıkılmış olmasına rağmen, Rumlar Osmanlı’nın hoşgörülü yönetimi sayesinde kültürel mirasını koruyabilmişti. Böylece, Yunanlılar; Rönesans’tan sonra antik çağlara karşı duyulan özlemi giderebilecek yegâne kaynak olarak da batının önüne çıktı.

Gerçekte XIX ncu yüzyıla kadar “Helen” kelimesi yaşayan bir topluluğun adı olmayıp, efsanevi mahiyette idi ve Rum halk dilinde geçiyordu. Helen soyu tarihin karanlıklarında kaybolmuştu. Ancak Shelley, Keats, Byron, Victor Hugo, Andre Chenier, Favriel, Le Martine, Goethe, Heine, Gaspard de Pons vs. gibi Avrupalı

²⁸ Hatipoğlu;a.g.e., s. 32.

²⁹ Dimitri Kitsikis, **Yunan Propagandası**, çev. Hakkı Devrim, İstanbul, Kaynak Kitapları Yayınları, 1974, s. 9.

³⁰ Salâhi R. Sonyel, **Türk – Yunan Anlaşmazlığı**, Ankara, Kıbrıs Kültür Derneği Yayınları, 1985, s. 8.

aydınların çalışmaları ve Ege havzasında XIX ncu yüzyılda yapılan arkeolojik kazılar “ Helen ” ruhunun canlanmasına neden oldu. Bu çalışmalar sonucunda Rumlara bütün bir Helen medeniyeti armağan edilmiş ve Yunanistan’ın kesintili tarihi bir bütün hâline getirilerek Helen tarihinin sürekliliği sağlanmıştır. Bu tarih; Roma, Bizans ve Hıristiyanlık tarihine bağlanarak Batı Avrupa uygarlığı ile birleştirilmiş ve böylece batı Hıristiyan dünyası kendisi için geçmişte 5 000 yıllık bir kök yaratmıştır.

Yunanlar ise, batılı Helen hayranlarınca kendilerine izafe edilen bu iğreti özellikleri hemen benimseyerek sahip çıkmışlardır.³¹ Batılılara göre, Ege ve Bizans medeniyetlerinin varisi Helenlerdi ve Hıristiyan uygarlığının temelinde Helenlerin yaratıcı dehalari yatmaktaydı.

E. Fener Patrikhanesi

Yunan bağımsızlığının ve yayılcılığının baş mimarlarından biri hiç kuşkusuz Rum Ortodoks Kilisesi olmuştur. Bu kilise, fanatik, gerici, ortaçağ hurafelerine istinat eden, Fatih Sultan Mehmet’in İstanbul’u fethettiği bir zamanda dahi gökten inip Türkleri kılıçtan geçirecek bir mesihten medet uman ve Bizans’ın yıkılışından sonra onun adet ve gelenekleri ile siyasî mirasını inatla muhafaza ve idame ettiren bir kurumdur. Ancak bilinmelidir ki, Bizans geleneklerinin muhafazasında adeta kendi kendine ilahî bir görev icra eden Fener Patrikhanesi büründüğü kutsî hava içerisinde, faaliyetlerine devam edebilmişse, kuşkusuz bunun en büyük sebebi birçok batılı bilim adamının da söylediği gibi Türklerin diğer dinlere karşı olan hoşgörüsü ve adil idare tarzıdır.

Osmanlı İmparatorluğu’nun Fener Patrikhanesi’nin toleranslı yapısına müsaade etmesinin en önemli nedeni, kendi iç dinamiklerini idame etmek maksadıyla “ milliyetçilik ülküsü ” ile XV nci yüzyılda tehlikeli bir gelişme gösteren Katolik batı devletlerinin karşısına güçlü bir Ortodoks Kilisesi çıkarmak arzusudur. Bu amaçla; Bulgar, Sırp, Antakya ve İskenderiye Patrikhaneleri de Fener Patrikhanesi’ne bağlanmıştır. Böylece Fener Rum Patrikhanesi, Ortodoksların tek dini merkezi olarak kalmıştır. Osmanlı Devleti’nin genişlemesi ile birlikte patrikhane de nüfuz ve etki sahasını genişletmiştir.

Osmanlı Ortodokslarının bütün din ve eğitim işlerini üstlenen bu kilise zamanla adeta devlet içinde devlet mahiyetini kazanacak ve Türk yönetiminin iyiniyetinden faydalanarak yabancılarla işbirliği halinde bölücü ve yıkıcı faaliyetlere büyük bir

³¹ Nurettin Türsan, **Yunan Sorunu**, Ankara, y.y., 1987, s. 22.

cesaretle girişebilecektir. Mora İsyanı'nı Patras Rum Piskoposu Pol Germanos başlatacak³² ve ancak bundan sonradır ki; Osmanlı yönetimi, durumun vahametini kavrayarak Patrik V nci Gregoryos'u resmi elbiseleriyle patrikhanenin hâlâ kapalı tutulan kapısı önünde 22 Nisan 1821'de³³ ve bazı metropolitleri de taşrada idam ettirecektir. Fakat bu tedbirler batı Hıristiyan toplumunun galeyana gelmesine ve yabancı devletlerin isyana açıkça müdahale etmelerine sebep olacaktır.

Fanatik Fener Patrikhanesi değişik milletleri güttüğü bilinçli siyasetle Yunanlaştırmakla kalmayacak, aynı zamanda Megali İdea'nın bayraktarı olarak, Yunan millî siyasetini çıkırından çıkartmakta da mühim bir rol oynayacaktır.

F. Mora İsyanı ve Yunanistan Devleti'nin Kuruluşu (1821–1830)

Filiki Etery'a'nın çalışmalarıyla Rumlar yıllardır silâhlanıyor ve isyan için fırsat kolluyorlardı. Ancak, 1788 yılından beri Yanya valiliğinde bulunan Tepedelenli Ali Paşa'dan çekiniyorlar ve bir an önce ondan kurtulmaya çalışıyorlardı. Ali Paşa; Rumların sinsi faaliyetlerini takip ediyor, bütün amaç ve faaliyetlerini öğrenerek belgeleriyle, kararlarıyla Babiâli'ye bildiriyordu. Ancak, İstanbul Fener Patrikhanesi, saray ve Halet Efendi'nin faaliyetleri sonucu Ali Paşa ile II nci Mahmut'un arası açılmış ve Ali Paşa isyan etmiştir.³⁴ Tepedelenli Ali Paşa'nın devlet kuvvetleriyle giriştiği mücadeleden doğan otorite boşluğunu değerlendirmek isteyen Rumlar da isyan hareketine girişmişlerdir.

1820–1822 yılları arasında sürececek olan bu karışıklığa Osmanlı Devleti'nin müdahaleleri, Tepedelenli Ali Paşa'nın bölgede sağlamış olduğu sıkı idareyi ortadan kaldırmış, böylece yöredeki Rum çeteleri ilk tedhiş hareketlerine girişmişlerdir. Bu da “Yunan İsyanı” adıyla tarihe geçen olayın ilk kıvılcımını oluşturmuştur.³⁵

Filiki Etery'a'nın başkanı olan Aleksandr İpsilanti 1821 ilkbaharında 3 000 kişilik kuvvetleriyle Yaş şehrine doğru harekete geçerek ilk organize ayaklanmayı başlattı. Eflâk ve nihayet Bükreş'e geldi.³⁶ Rus yardımı sağlama, Sırp ve Bulgarları da isyana iştirak ettirme düşüncesiyle Eflâk ve Buğdan'da harekete geçen İpsilanti, uğradığı yerlerde halka bildiriler dağıtıyordu. Yunan ihtilâlinin başladığını bildiren Aleksandr

³² a.g.e., s. 38.

³³ Cemal Kutay, **Etnik-i Etery'a'dan Günümüze Ege'nin Türk Kalma Savaşı**, İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1980, s. 38.

³⁴ Karal, a.g.e., s. 110–111.

³⁵ Hatipoğlu, a.g.e., s. 14.

³⁶ Gürel, a.g.e., s. 28.

İpsilanti Buğdan beylerinden beklediği ilgiyi görmedi. Leimbach Kongresi'nde Avusturya Dışişleri Bakanı Metternich'in ikazı üzerine Rus Çarı I nci Aleksandr, Balkanlar'daki milliyetçilik ve ayaklanma hareketlerinin Rusya'ya da yayılması tehlikesini görerek İpsilanti'nin beklediği ilgi ve yardımı gönderemedi.³⁷ Başarısızlığa uğrayan İpsilanti Avusturya'ya kaçtı ve orada öldü.³⁸

Ancak, bu arada Mora'da da bir ayaklanma başlatıldı. Mora'daki şartlar etnik bakımdan daha uygundu. İsyanın başlangıç tarihi sembolik olarak Metropolit Germanos'un Aya Mavra Manastırı'ndaki kutsal bayrağı takdis ettiği 25 Mart 1821 gününe rastlatılmıştı.³⁹

Osmanlı yöneticileri, bu ayaklanmaya sert tepki gösterip İstanbul'da isyanla ilişkileri olduğunu ispat ettiği Patrik Gregoryas ve önde gelen bazı metropolitleri 22 Nisan 1821'de patrikhanenin kapısında astı.⁴⁰ Mora'daki ayaklanmayla Filiki Eteryas dış destek aramaya başladı. Ancak isyancılara destek vermesi beklenen Rusya, 1815 Viyana Kongresi ve onu izleyen uluslar arası kongrelerde Avrupa'daki dengeyi bozacak ulusçu hareketlere engel olma kararını çıkartanların başında gelmekteydi. 1812–1824 döneminde Avrupalı devletler ayaklanmaya karışmamayı yeğlediler. Fakat Avrupa kamuoyu gittikçe daha yakından ilgilenmeye başladığı Yunan ayaklanmasına hükümetlerinin kayıtsız kalmasını güçleştiriyordu. Batı devletlerinden gönüllüler Rumlara katılmaya, Lord Byron gibi bütün batıda tanınmış aydınlar ayaklanmaya destek vermeye başlayınca,⁴¹ batılı devletlerin de tutum değiştirmesi kaçınılmaz oldu.

İsyancılar 15 Ocak 1822'de Yunanistan'ın bağımsızlığını ilân ettiler. Hurşit Paşa komutasındaki Osmanlı kuvvetlerinin Mora'ya yürümesi de isyanı durduramamıştır.⁴² Bunun üzerine Osmanlı Devleti, ayaklanmanın bastırılması işini Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'ya havale etti. Mehmet Ali Paşa, kendisine Girit, oğlu İbrahim Paşa'ya da Mora valiliklerinin verilmesi karşılığında bir orduyu, Mora'ya çıkardı ve ayaklanmayı 1824–1827 döneminde bastırdı.⁴³

Bu dönemde Avrupa devletleri Yunan meselesi ile daha yakından ilgilenmeye başladılar. Sonunda Yunanistan'ın bağımsızlığını gerçekleştirenler de onlar oldu. Önce

³⁷ Türsan, s. 38.

³⁸ Alan Palmer, **Osmanlı İmparatorluğu (Son Üç Yüzyıl) Bir Çöküşün Yeni Tarihi**, Çev. Belkıs Dişbudak, 5 nci Baskı, İstanbul, Sabah Kitapları, 1995, s. 93.

³⁹ a.g.e., s. 93.

⁴⁰ Kutay, a.g.e., s. 39.

⁴¹ Richard Clogg, **Modern Yunanistan Tarihi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1997, s. 54.

⁴² A. Şükrü Esmer, **Siyasi Tarih**, İstanbul, 1944, s. 113.

⁴³ Hatipoğlu, a.g.e., s. 23.

4 Nisan 1827’de Rusya ve İngiltere imzaladıkları Petersburg Protokolü ile özerk bir Yunanistan Devleti konusunda anlaşılarda ve buna Fransa da katıldı. 6 Temmuz 1827’de bu üç devletin imzaladıkları Londra Protokolü ile daha önce Petersburg’da aldıkları kararları nasıl uygulamaya sokacaklarını açıkladılar. Londra Protokolü’ne göre, Osmanlı Devleti, isyancılarla bir anlaşma imzalayıp bağımsız Yunanistan’ın kurulması için çalışmaları başlatmalıydı. Osmanlı Devleti buna yanaşmayacak olursa İngiltere, Fransa ve Rusya, Yunanlılara yardım edecek ve Osmanlı Devleti’ne baskı yapacaktı.⁴⁴

Osmanlı Devleti Londra Protokolü hükümlerini reddetti. Bunun üzerine Akdeniz’deki İngiliz ve Fransız donanmaları, Rus filosuyla birleşerek, 20 Kasım 1827 tarihinde Navarin’de Osmanlı donanmasını imha etti.⁴⁵ Böylece, Yunanistan’ın bağımsızlığına giden yol Navarin yıkımı ile tamamlandı. Bu olayın ardından da üç devlet büyük elçilerini İstanbul’dan çekerek Osmanlı Devleti ile ilişkilerini de kestiler. Durumun Osmanlı Devleti açısından umutsuz oluşu, 1828 Nisan’ında Rusya’nın savaş ilân etmesiyle daha da belirginleşti. Rusya bu savaşta Osmanlı Devleti’ni ağır bir yenilgiye uğrattı ve sonunda iki devlet arasında 14 Eylül 1829 tarihli Edirne Antlaşması imzalandı. Buna göre, Osmanlı Devleti bağımsız bir Yunanistan’ın kurulmasını kabul ediyordu. Beş ay sonra, 3 Şubat 1830’da İngiltere, Fransa ve Rusya arasında imzalanan yeni bir Londra Protokolü ile bağımsız Yunanistan’ın kurulduğu ilan edildi.⁴⁶

İngiltere, Fransa ve yine Rusya Devletlerince Osmanlı İmparatorluğu’na verilen bir notanın Babiâli tarafından çaresiz kabul edilmesiyle 24 Nisan 1830 tarihinde kendi ulusal gücü ve iradesi dışında, Yunanistan bağımsız bir devlet hâline getirilmiştir.⁴⁷

G. Yunanistan Devleti’nin Kuruluşundan Mondros Mütarekesi’ne Kadar Türk – Yunan İlişkileri

24 Nisan 1830’da Osmanlı Devleti’nin de tanımak zorunda kaldığı Yunanistan Krallığı bir süre sosyal ve siyasi istikrarsızlık içinde çalkalandı. Kuruluş şekli, sınırları ve yönetim biçimi bile dış güçlerce belirlenmiş olan Yunan Krallığı’nın, bağımsızlık aşamasından sonra da dışarıdan medet uman siyasi partilere sahip oluşu ülkede istikrarlı bir yönetimin yerleşmesini engellemiştir.

⁴⁴ a.g.e., s. 23-24.

⁴⁵ Fahir Armaoğlu, **Siyasi Tarih Dersleri (1789–1919)**, Ankara, SBF Yayınları, 1961, s. 143.

⁴⁶ Gürel, a.g.e., s. 29.

⁴⁷ Yücel Aktar, **Yunanistan’ın Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti’ne Yönelik Geleneksel Politikasında Temel Yaklaşımlar**, Üçüncü Askeri Tarih Semineri Bildirileri, Ankara, ATASE Yayınları, 1986, s. 2.

Ülkede sürüp giden siyasi çıkmaza bir son vermek için üç büyük devlet 1832 Mayıs'ında, Bavyera Wittelsbach hanedanından Prens Otto'nun Yunan tahtına getirilmesi hususunda anlaşmaya vardılar. Prens Otto 6 Şubat 1833 tarihinde Yunanistan'a gelerek tahta çıkmıştır.⁴⁸ 1833–1843 yılları arasında katı bir mutlakiyetle yönetilen Yunanistan'da 1844'ten itibaren meşruti bir yönetim kurulmuştur.

Ancak Kral Otto'nun çocuğunun olmaması ve Ortodoks mezhebini kabul etmemesi gibi sebepler Yunanistan'da var olan istikrarsızlığa eklenince muhalefet ülkede her geçen gün tehlikeli bir şekilde büyümeye başlamıştır. Çaresiz kalan Kral Otto 24 Ekim 1862 tarihinde bir daha Yunanistan'a dönmek üzere ülkesi Bavyera'ya dönmüştür.⁴⁹ Bunun üzerine Yunanistan'ın kendi istekleri doğrultusunda hareket etmesini isteyen İngiltere, Fransa ve Rusya 13 Temmuz 1863'te verdikleri ortak bir kararla Danimarka hanedanından Prens Wilhelm Ferdinand Adolf George'un I nci George (Yunanca söyleyişle I nci Yorgo) adı ve Helenlerin kralı sıfatıyla Yunan tahtına getirilmesini sağladılar.⁵⁰ Bununla birlikte İngiltere, 1864'te I nci Yorgo'nun şerefine ve Yunanistan'ı biraz daha kendisine bağımlı hâle getirmek amacıyla, 1815 yılından beri kendi denetimi altında bulundurduğu ve “ Yedi Adalar Cumhuriyeti ” adıyla anılan İyon adalarını Yunanistan'a devretti. Böylece Yunanistan, ilk toprak kazanımlarını Osmanlı Devleti'ne karşı savaşmadan elde etti.⁵¹

Yunanistan'ın 1830'da bağımsızlığını kazanmasından itibaren ülke yönetiminde, çeşitli siyasî bunalımlara rağmen istikrarın görüldüğü en uzun dönem Kral I nci Yorgo dönemi olmuştur.⁵² Bu dönemde, 1866 yılında Giritli Rumlar, Yunanistan ile birleşmeyi sağlamak için isyan ettiler. Rusya'nın Danderino adındaki Girit konsolosu, sürekli olarak Rumları isyan için kışkırtıyordu. Ayaklanmada isyancıların daha rahat hareket edebilmeleri için bunların kadın ve çocukları gemilerle Yunanistan'a taşıyor, bu nakil olayı da Avrupa'ya “katliam korkusuyla göç” olarak gösteriliyordu.⁵³ Adayı Yunanistan'a bağlamak asıl amaçtı. İsyân için hiçbir sebep olmadığı halde başlatılan ayaklanma dört noktaya dayandırılmıştı. Bunlar;

1. İsyân sebebi olarak Müslümanları gösterip Osmanlı Devleti'nin nüfuz ve hâkimiyeti altında Hıristiyanların menfaatlerinin çiğnenmekte olduğunu yaymak,

⁴⁸ Hatipoğlu, a.g.e., s. 27.

⁴⁹ a.g.e., s. 34.

⁵⁰ Türsan, a.g.e., s. 217.

⁵¹ a.g.e., s. 218.

⁵² Hatipoğlu, a.g.e., s. 36.

⁵³ Ali Fuat Türkgeldi, **Mesail-i Mühime-i Siyasiye**, c. II, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1995, s. 15.

2. Büyük devletlere yönelik devamlı propagandanın tesisinden istifadeyle Avrupa siyasetinin lehlerine değişmesini sağlamak,
3. Çıkaracakları isyanlar sonunda Avrupa devletlerinin müdahaleleriyle Müslümanlara nazaran üstün haklara sahip olmaya çalışmak,
4. Bu gelişmeler sonucunda Yunanistan ile birleşmektir.

Ancak, Osmanlı Devleti kısa sürede bu ayaklanmayı bastırdı. 1868’de teşebbüs edilen ikinci isyan sonunda ise Osmanlı Devleti, adaya nisbi bir muhtariyet tanıyarak isyanı sona erdirmiştir. Ancak bu durum ne Yunanları ne de Giritlileri adayı Yunanistan’a ilhak etmek emelinden vazgeçirmemiştir. 1877–1878 Rus Harbi dolayısıyla zayıf düşen Osmanlı Devleti, tekrar isyana kalkışan Girit asileri ile 25 Ekim 1878’de Halepa Misakı’nı yapmıştır.⁵⁴ Adanın anayasası mahiyetinde olan misak, adada bir müddet için sükûneti sağlamışsa da, Yunanistan’ın tahrikleri sonucu on yıl kadar sonra Girit sorunu tekrar alevlenmiştir.

1877–78 Osmanlı Rus Savaşı’na katılmakta kararsızlık geçiren ve geciken Yunanistan, Avrupalı Devletler tarafından bu savaşta yansız kaldığı için ödüllendirildi ve Teselya’nın bütünü ile Epir’in Arta yöresi 1881’de toplanan bir “ Elçiler Konferansı ” ile Yunanistan’a verildi.⁵⁵

Ağustos 1889’da Yunanistan papazlar ve eğitim kuruluşları aracılığıyla Girit’te bir kez daha isyan çıkardı. Osmanlı yönetimi aynı yılın Aralık ayında olayları bastırdı.⁵⁶

1894 yılında Yunanistan’da Osmanlı Devleti’ne karşı, ordunun yönetiminde ve zenginlerden toplanan mecburi iane⁵⁷ ile ileride pek çok faaliyeti yönlendirecek olan “ Etniki Eteryia ” cemiyeti kurulmuştur. 1895’te Girit’te bu örgütün çabalarıyla başlatılan ayaklanma, 1897’de Yunanistan’ın doğrudan müdahalesiyle genişledi. Deliyannis Hükümeti adaya gemi ve asker yollayarak Yunanistan’ı ayaklanmaya açıkça karıştırdı. Girit’e çıkan Yunan kuvvetlerinin komutanı Albay Timelson Vassos 16 Şubat 1897’de adayı Yunan kralı adına işgal ettiğini açıkladı.⁵⁸ Aynı anda Yunan Başbakanı Theodoros Deliyannis de Yunan Meclisi’nde Girit’in artık Yunanistan’a ait olduğunu ilan etmişti. Bu olaylar karşısında sessiz kalamayan büyük devletler

⁵⁴ Erdoğan Yeğen, **XIX ncu Yüzyılın Son Çeyreğinde Girit Olayları ve Osmanlı–Yunan ve Büyük Devletlerin İlişkileri**, Üçüncü Askeri Tarih Semineri Bildirileri, Ankara, ATASE Yayınları, 1986, s. 280.

⁵⁵ Gürel, a.g.e., s. 31.

⁵⁶ Armaoğlu, a.g.e., s. 143.

⁵⁷ İlber Ortaylı, **Tanzimat Döneminde Yunanistan ve Osmanlı İmparatorluğu**, Üçüncü Askeri Tarih Semineri Bildirileri, Ankara, ATASE Yayınları, 1986, s. 171.

⁵⁸ Süleyman Kocabaş, **Tarihte ve Günümüzde Türk–Yunan Mücadelesi**, İstanbul, Bayrak Yayınları, 1982, s. 108.

müdahale ederek Yunanların Girit'teki hareket serbestîsini kısıtladılar. Ada, geçici olarak büyük devletlerin yönetimine girdi.

Girit'te istediğini elde edemeyen Yunanistan, bu sefer Teselya sınırında ihlal ve tahrik eylemlerine başladı. 1897 Nisan'ında Etniki Eteryacı gönüllüler silâh zoruyla sınırı geçmek isteyince, Osmanlı Devleti Yunanistan'a savaş ilan etti.⁵⁹ Başlayan Osmanlı – Yunan Savaşı, İbrahim Ethem Paşa komutasındaki Osmanlı Ordularının galibiyeti ile sonuçlandı. 1897'de Dömeke Meydan Muharebesi'nde Ethem Paşa Yunan Ordusu'nu ağır bir mağlubiyete uğrattı ve Türk Ordusu'na Atina yolu açıldı. Ancak Rusya'nın araya girmesiyle Osmanlı Ordusu'nun ileri harekâtı durduruldu ve 19 Mayıs 1897'de ateşkes imzalandı.⁶⁰

Yapılan anlaşma ile Osmanlı Devleti, savaşta kazandıklarını masa başında bir kez daha kaybetti. Teselya ve talep ettiği tazminatı alamayan Osmanlı Devleti, bunlara ilave olarak Girit'in Yunanlı bir prens tarafından yönetilmesini⁶¹ de kabul ederek, adanın Yunanistan tarafından ilhakı için elverişli bir ortamın oluşmasına razı olmuştur.

Girit'i ele geçirme yolunda büyük devletlerin yardımıyla önemli adımlar atan Yunanistan, Megali İdea uğrunda genişletmeye çalıştığı topraklarına yeni bir yer daha eklemişti. Etniki Eteryacı, İyon adaları, Teselya ve Girit'i Yunanistan'a kattıktan sonra Epir, Makedonya, Trakya, Ege adaları, İstanbul, Batı Anadolu gibi yerleri de ele geçirme politikasını takibe devam etmiştir.

1905 Mart'ında Girit'te ayaklanan Eleftherios Venizelos ve taraftarları Enosis'i izlediklerini belirten bir beyanname yayınladılar. Osmanlı bayrağı altındaki muhtariyeti reddediklerini bildirerek Girit'in Yunanistan ile birleşmesini istediler.⁶² Ancak başarılı olamadılar. Osmanlı Devleti'nde İkinci Meşrutiyeti gerçekleştiren 1908 Jön–Türk hareketinin meydana gelişinden birkaç ay sonra Ekim'de Giritli Rumlar yeniden ayaklanıp Enosis'i ilan ettiler. Ancak gerek Osmanlı yönetiminin sert tepkisi ve gerekse büyük devletlerin karşı çıkmalarıyla Yunan Hükümeti Enosis'i kabul edemedi.

Bu dönem Yunanistan'da, kamuoyu ve ordu memnuniyetsizliğinin had safhaya ulaşması sonucunda 1909 Gudi Darbesi'nin⁶³ gerçekleştiği, siyasî partiler, parlâmento, saray ve ordu arasındaki uyumsuzluğun giderilmesi amacıyla 6 Ekim 1910'da Enosis'çi

⁵⁹ Hatipoğlu, a.g.e., s. 41.

⁶⁰ Gürel, a.g.e., s. 32.

⁶¹ Kocabaş, a.g.e., s. 106.

⁶² Hatipoğlu, a.g.e., s. 45.

⁶³ Gudi Darbesi; II nci Meşrutiyet öncesinde Osmanlı'da Resneli Niyazi Bey'in yaptığı gibi, Yunanistan'da da Atina garnizonunun isyan ederek 14–15 Ağustos 1909'da şehir dışında Gudi'ye çekilmesi ve hükümete baskı yaparak istifa ettirmesidir. Eleftherios Venizelos'a başbakanlık yolunun açılması olayıdır.

Eleftherios Venizelos'un Atina'ya çağrılarak Yunan siyasî yaşamının doruğuna yani başbakanlığa getirildiği dönemdir. Böylece, XX nci yüzyılın başlarında Megali İdea'nın gerçekleşmesi yolunda atılacak adımları hızlandırarak, 1910'dan 1936'ya kadar Yunanistan tarihinde etkili olacak olan Eleftherios Venizelos sahneye çıkıyordu. Yunanistan'da Venizelos'un iktidara gelmesiyle; sosyal, siyasi ve askeri alanlarda köklü değişiklikler gerçekleşti. Başbakan Eleftherios Venizelos'un Megali İdea uğruna ortaya koyduğu program ise şöyle idi:

1. Ege Denizi, bir Yunan Denizi olacak,
2. İki kıtaya uzanan ve beş denize açılan Yunanistan gerçekleştirilecek,
3. Bizans Grek İmparatorluğu kurulacaktır.⁶⁴

Ülkesinde olumlu kamuoyu yaratmış olan Yunan Başbakanı, Megali İdea uğruna, başta İngiltere olmak üzere, İtilâf Devletleri'nin hizmetine girmiş, böylece bu kavramı ilk defa bölgesel ve milletler arası antlaşmalara dayalı somut bir hedef durumuna getirmiştir.⁶⁵

Venizelos; Megali İdea'yı hayata geçirmek için uygun fırsatı 1912 Balkan Savaşı ile yakaladı.

Bağımsızlığını kazanmasından itibaren topraklarını Türkler aleyhine genişletme çabası içinde olan Yunanistan, 1912 Ağustos'undan itibaren Osmanlı sınırına asker yığmaya başladı. Karadağ, Bulgaristan ve Sırbistan ile başlayan Birinci Balkan Savaşı'na 19 Ekim'de Yunanistan da dâhil oldu. Kısa sürede Selanik, Bozcaada, Limni, Semadirek ve Taşoz'u ele geçirdi. Savaş, 30 Mayıs 1913 tarihli Londra Antlaşması ile sona erdi. 29-30 Haziran 1913'te Bulgaristan'ın, Sırlar ile Yunanlılara saldırısı sonucu başlayan İkinci Balkan Savaşı da 10 Ağustos 1913'te imzalanan Bükreş Antlaşması ile sonuçlandı. Kısaca Yunanistan, Balkan Savaşları sonunda 1 Aralık 1912'de ilhak ettiği Girit Adası, Güney Epir, Selanik ve Ege Adaları ile topraklarını 65 000 kilometrekareden 118 000 kilometrekareye, nüfusunu da 2 666 000'den 4 363 000'e yükseltmiştir.⁶⁶

Balkan Harbi'nin sonundaki zafer sarhoşluğu ile Venizelos, Türkiye üzerinde gelecekteki emellerini şöyle açıklıyordu: "Yalnız, yeni Yunanistan'ın yeni vilayetlerini iyice tanzim ve teşkil edildiği zaman, krallık sükûnete döndükten sonra, ancak vakit, durum ve şartlar müsait olursa, daha uzaklara bakabiliriz."⁶⁷

⁶⁴ Türsan, a.g.e., s. 45.

⁶⁵ Hatipoğlu, a.g.e., s. 59.

⁶⁶ a.g.e., s. 59.

⁶⁷ Jean Levh, **Daima Hilekâr**, çev. Ali Reşat, c. I, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, 1339, s. 126.

XX nci yüzyıl başlarında hızla gelişen sanayileşmenin getirdiği sömürgecilik faaliyetleri, silâhlanma yarışını başlatmış, milliyetçilik fikirleri de devletlerarası ilişkileri doğrudan etkilemeye başlamıştı. Bu endüstri sömürge rekabeti bir süre sonra had safhaya ulaşmış ve bloklar arasında Birinci Dünya Savaşı'nın çıkmasına yol açmıştır.

Osmanlı Devleti 1914 Ekim'inde Almanya'nın liderliğini yaptığı İttifak Devletlerinin yanında savaşa katıldı. Savaş Avrupa'da genişleyerek devam ederken İngiltere ve Fransa 1915 yılının Ocak ayında Çanakkale'ye yüklenmeye karar verdiler. Bu ana kadar tarafsız kalan Venizelos, Yunanistan'a Türk topraklarından parlak tavizler verilirse savaşa girebileceklerini bildirmiştir.⁶⁸ Buna karşılık Müttefikler de Yunanistan'a İzmir ve bölgesini vaat ederek kendi saflarında harbe katılmaya davet etmişlerdir.⁶⁹ Ancak Venizelos'un Yunanistan'ı savaşa sokma düşüncesi Kral Konstantin tarafından kabul edilmemiş ve Venizelos 6 Mart 1915'te istifa etmiştir. Hemen ertesi gün düzenlediği bir basın toplantısında Venizelos, “ Kral Konstantin'in Yunan milletinin eline bin yılda geçecek önemli bir fırsatı reddettiğini, İtilaf kuvvetlerinin birkaç güne kadar İstanbul'a gireceğini ancak kral yüzünden Yunan bayrağının İstanbul'da dalgalanamayacağını ”⁷⁰ ileri sürmüştür.

Kısa aralıklarla Yunanistan'da iktidar koltuğuna gelen Venizelos 27 Haziran 1917'de Atina'da yeniden başbakan olarak göreve başlamasından sonra 1 Temmuz 1917'de Osmanlı Devleti'ne savaş ilân etmiştir.⁷¹ Artık Yunanistan savaşın içinde idi ve Osmanlı Devleti'nin savaş sonrasındaki paylaşımına katılabilecekti.

1914–1918 yıllarında devam eden Birinci Dünya Savaşı, 1918 yılı içinde İttifak devletleri ile ayrı ayrı yapılan ateşkes antlaşmaları ile sona erdi. Bu arada Osmanlı Devleti de bir işgal ve paylaşımın belgesi olan 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesi'ni imzalayarak savaştan çekildi.

H. Mondros Mütarekesi'nden Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşuna Kadar Türk – Yunan İlişkileri

Osmanlı Devleti'nin bir işgal ve paylaşım belgesi özelliğini taşıyan Mondros Ateşkesi'ni 30 Ekim 1918'de imzalanmasının hemen arkasından, Türk yurdu İtilâf devletleri kuvvetleri tarafından işgal edilmeye başlanmıştır. 13 Kasım 1918'de ise İtilâf

⁶⁸ Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılâbı Tarihi**, c. III, Ankara, y.y., 1955, s. 563.

⁶⁹ Armaoğlu, a.g.e., s. 607.

⁷⁰ Hatipoğlu, a.g.e., s. 64.

⁷¹ Bayur, a.g.e., s. 569–570.

devletleri donanması İstanbul'a gelmiş ve Müttefik yüksek komiserleri şehre yerleşmişlerdir. Bu arada özellikle Rumlar İstanbul, Ege, Rumeli ve Doğu Karadeniz'de Türkleri taciz etmeye başlamışlardır. Bunlar doğrudan doğruya Venizelos'tan talimat alan Mavri Mira adlı bir cemiyet tarafından yönetilmiştir.⁷²

Mondros Mütarekesi'nin Osmanlı Devleti'ne getirdiği ağır durumdan en önce Rum Patrikhanesi faydalanmaya kalkışmıştır. Anadolu'da Rumlar'ın Türklere karşı tecavüz-kâr hareketleri devam ederken, İstanbul'daki Fener Patrikhanesi de boş durmamıştır. Patrikhane Yunan yayılcılığına yardımcı olmak amacıyla Etniki Epitropia (Millî Komite) adı verilen bir örgüt kurmuştur. “ Kurtarılmamış Helenlerin Merkez Komitesi ” diye de anılan bu örgüt, kısa zamanda Avrupa'da ve Osmanlı şehirlerinde teşkilatlanmıştır.⁷³ Patrikhane, aynı zamanda İtilaf Devletleri yöneticilerine gönderdiği yazılarla bütün Türkiye'nin işgal edilmesini de istemiştir. Ayrıca, Rum okullarında Türkçenin okutulmasını da yasaklayan patrik, İtilâf Devletlerinin yüksek komiserliklerinden Osmanlı Ordusu'nda hizmette bulunan Rum asıllı askerlerin serbest bırakılmaları için de girişimde bulunmalarını istemiştir. Gerçekte Rumlar, ibadethaneler, okullar vb. konularda Osmanlı Devleti'nin sağladığı serbestlikten yararlanarak buraları silâh depoları hâline getirmişler ve işgal için gelecek Yunan askerlerini beklemişlerdir. Bu fırsat onlara, barış şartlarını görüşmek ve belirlemek üzere 12 Ocak 1919'da toplanan Paris Barış Konferansı'nda verildi.

Konferansta Venizelos, Kuzey Epir, Trakya (Çatalca'ya kadar), Menteşe adaları, Gökçeada, Bozcaada, İzmir ve havalisi ile Ayvalık'ı içine alan toprakları ilk plânda istiyor, Kıbrıs konusunda temkinli davranarak İngiltere'yi de ürkütme istemiyordu.⁷⁴

Venizelos'un amacı, Paris'ten büyük Yunanistan'a giden yolda gereken vizeyi koparmaktı. Yunan toprak talepleri, Venizelos tarafından 3-4 Şubat 1919 tarihinde dile getirildi. Sonuçta, 14 Mayıs 1919 günü yapılan görüşmelerde Anadolu'nun İngiliz, Fransız, İtalyan ve Yunan Devletleri arasında nasıl bölüneceğine dair plân son şeklini aldı ve 15 Mayıs 1919'da koçbaşı olarak öngörülen Yunan kuvvetlerinin İzmir'e ayak basmaları ile uygulanmaya konuldu.⁷⁵

15 Mayıs 1919 günü Yunan askerleri, Rumların sevinç gösterileri arasında İzmir'e çıktı. İzmir'in, İtilâf Devletleri tarafından Yunanlılara işgal ettirilmesi Türk Milleti'nin

⁷² Tansel, a.g.e., s. 31.

⁷³ Hatipoğlu, a.g.e., s. 76.

⁷⁴ a.g.e.,s. 81.

⁷⁵ Sina Akşin, **Paris Barış Konferansı'nın Yunanlıları İzmir'e Çıkarma Kararı**, Üçüncü Askeri Tarih Semineri Bildirileri, Ankara, ATASE Yayınları, 1986, s. 174-188.

yüreğinde derin bir yara açmış, fakat o nispetle de Türklerin mücadele azmini kamçulamıştır. Paris Barış Konferansı'nın öngördüğü bu işgal yeni savaş tohumlarının da ekilip, filizlenmesine yol açmış ve Türk Kurtuluş Savaşı'nı başlatmıştır. İzmir'den sonra Ege bölgesinde içerilere doğru yayılmaya başlayan Yunan işgali karşısında Türk direnişi de başlamıştır. Bu arada yerli Rumlar ile Yunanlılar işgal kuvvetleri ile iş birliği yapmaktan da geri kalmamışlardır.

15 Mayıs 1919'daki işgalle başlayan gergin hava ve Yunanlıların İzmir'i alarak Anadolu'ya sarkmaları, Türklerin daha önceden çeşitli bölgelerde muhtemel işgallere karşı koymak amacıyla kurmuş oldukları teşkilâtlarla başlayan Millî Mücadele'ye hız kazandıracak; Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkıp çalışmalarına başlaması da Türk milletinin yaşama azmini dünyaya duyurup ispat etmesini sağlayacaktı. Böylece; Türk – Yunan mücadelesi yeni bir safhaya geçecek, batılların hiç tasavvur edemedikleri boyutlara erişecek ve nihayet Yunanistan'ın Megali İdea'sı ve onun mimarlarından biri olan Eleftherios Venizelos'un güttüğü saldırgan ve yayılmacı politikalar için de sonun başlangıcı olacaktı.

19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkan Mustafa Kemal Paşa, 24–25 Mayıs'ta Havza'ya geçti. Havza'da bir bildiri yayınladıktan sonra Amasya'ya geçen Mustafa Kemal Paşa, burada “ Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti teşkil ederek Millî Mücadele'nin ilk resmi belgesi olan ” Amasya Tamimi”ni yayınlamıştır.

Amasya Tamimi, ülkenin ve milletin büyük bir tehlike karşısında bulunduğu teşhisi, bu durum karşısında ne yapılması gerektiğinin kesin hatlarla ilk adımının belirlenmesi ve böylece “ millî irade ” kavramına işlerlik kazandırması açısından büyük önem taşımaktadır.

23 Temmuz 1919'da Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığında Erzurum Kongresi ve 4 Eylül 1919'da da Sivas Kongresi toplandı. Bunların sonucunda Anadolu davasını yürütecek olan “ Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ” ve onun “ Heyet-i Temsiliye'si ” oluşturulmuştur. Heyeti Temsiliye başkanlığına seçilen Mustafa Kemal ve arkadaşları 27 Aralık 1919'da Ankara'ya gelmiştir.

Mondros Mütarekesi'ni takip eden bu dönemdeki gelişmeler, bu mütarekenin işgal niyetiyle düzenlendiğini, bu işgallerin Türk ülkesini bölmek amacını taşıdığını, aciz kalan İstanbul Hükümeti'nin başarılı olmayacağını ortaya koymuş ve nihayet, Türk milletinin suskun kalmayacağını, hürriyet ve bağımsızlığı için mücadele edeceğini göstermiştir.

Son Osmanlı Meclis-i Mebusân 28 Ocak 1920'de toplanarak Mustafa Kemal ve arkadaşlarının 20–22 Ekim 1919'da Amasya'da İstanbul Hükümeti'ne dayattığı

Misak-ı Millî'yi kabul etti. Bunun üzerine; 16 Mart 1920'de İstanbul, İngilizler tarafından resmen işgal edilmiş ve yakalanan mebuslar Malta'ya sürülmüştür. Bu durumda, milletin sesini dile getirecek bir kurumun teşkili gerekiyordu. Mustafa Kemal Paşa'nın "yaptırımı oldukça üstün bir meclis"in Ankara'da toplanacağını bildiren tamimi ile 23 Nisan 1920 tarihinde Büyük Millet Meclisi açıldı.

Anadolu'daki millî hareketin giderek büyümesi karşısında İtilâf devletleri barış antlaşmasının zaman geçirilmeden hazırlanması gerektiğini düşünmeye başladılar. 21 Ocak 1920'de sona eren Paris Konferansı'ndan sonra 12 Şubat–10 Nisan 1920 arasında Londra Konferansı ve 26 Nisan 1920'de sona eren San Remo Konferansı gerçekleştirilmiştir.

Barış şartlarının Türklere zorla kabul ettirilerek uygulanmasını düşünen Venizelos, 14 Haziran'da Londra'ya giderek, Anadolu'da asayişi ve barış antlaşmasının imzasını sağlamak için Yunan birliklerinin ileri harekâta girişebileceklerini İtilaf devletlerine kabul ettirmiştir.⁷⁶ Yunan kuvvetleri 22 Haziran 1920'de genel taarruza geçerek Bursa, Balıkesir, Uşak, Alaşehir ve Nazilli'yi ele geçirdikten sonra 9 Ağustos'ta durdular. 10 Ağustos 1920'de ise Damat Ferit Paşa başkanlığındaki Osmanlı heyetinin katıldığı Sevr Barış Antlaşması imzalanmıştır.

Başbakan Venizelos ülkesine kazandırdığı bu başarıların sarhoşluğu içinde, yeniden daha güçlü olarak iktidara gelmek amacı ile 14 Kasım 1920'de yaptırdığı genel seçimleri kaybetmiştir. 17 Kasım'da istifa eden başbakan ülkeyi terk ederek Fransa'ya gitmiştir.⁷⁷ 19 Aralık'ta Yunanistan Kralı Konstantin başbakanlık görevini Nikoloas Kallogeropoulos'a vermiştir.⁷⁸ Bu yeni yöneticiler de Anadolu harekâtının başarılı olacağına inanmışlardı.

Doğu Anadolu'da ise, Kazım Karabekir komutasındaki Türk birlikleri, 28 Eylül'de Ermenileri büyük bir yenilgiye uğrattılar. 2–3 Aralık 1920'de Gümrü Barış Antlaşması'nın imzalanması ile de bu cephenin kapanması sağlanmıştır.⁷⁹

1921 Ocak ayında Büyük Millet Meclisinin düzenli ordusu, Yunanlıların kışkırttığı Çerkez Ethem'in isyan hareketini bastırmak üzere harekete geçmişken, Yunanlılar 6 Ocak 1921'de Eskişehir'e doğru saldırıya geçmişler, ancak 11 Ocak'ta mağlûp olarak geri çekilmek zorunda kalmışlardı. Birinci İnönü Zaferi'nin sonucunda İtilâf devletleri Londra'da (21 Şubat–12 Mart 1921) bir konferans toplamaya karar vermişlerdir. Bir

⁷⁶ Yuluğ Tekin Kural, **Yunanistan'ın Küçük Asya Macerası**, Üçüncü Askeri Tarih Semineri Bildirileri, Ankara, ATASE Yayınları, 1986, s. 411.

⁷⁷ a.g.e., s. 412.

⁷⁸ Hatipoğlu, a.g.e., s. 119.

⁷⁹ Tarakçıoğlu, a.g.e., s. 108.

sonuç alınmadan dağılan konferansın ardından Yunanlılar, 23 Mart 1921’de ikinci saldırıya geçmiş, 1 Nisan’da sonuçlanan İkinci İnönü Muharebesi ile Yunanlılar bir kez daha geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Bu yenilgiden ders almayan Yunanlılar Türklere son darbeyi vurmak amacıyla İngilizlerin de yardımı ile 14 Ağustos’ta Sivrihisar’ı işgal ederek Sakarya’ya doğru ilerlemeye devam etmişlerdir. Afyon, Kütahya, Eskişehir ve Sivrihisar’ın da düşmesiyle Yunan Ordusu Ankara’ya çok yaklaşmıştır. Polatlı ve Haymana’ya kadar ilerleyen Yunan kuvvetleriyle Türk kuvvetleri arasında şiddetli çarpışmalar olmuş, ancak 23 Ağustos–13 Eylül 1921 Sakarya Meydan Muharebesi’nde yenilen Yunanlılar geri çekilmeye başlamıştır. 13 Eylül 1921 günü Sakarya Nehri’nin doğusunda artık hiçbir Yunan askeri kalmamıştı.

Batılı devletlerin ortaya çıkardığı “ şark meselesinin ” öngördüğü “ Türk’ü Anadolu’dan atmak ” fikir ve eylemine Sakarya’da dur denilmiştir. Bu aynı zamanda, Yunan Ordusu’nun saldırı kudretini kıran, daha sonraki felaketini hazırlayan ve Yunan Milleti’nin galibiyet ve zafer inancını, büyük Yunanistan beklentisini yok eden bir meydan savaşı olmuştur.⁸⁰

Yunanlıların 15 Mayıs 1919’da başlattıkları “ Anadolu seferi ” 1922 Ağustos’una gelindiğinde “ Anadolu macerası ”na dönüşmüştür.

Nihayet 26 Ağustos 1922’de başlayan Büyük Taarruz, 30 Ağustos günü Dumlupınar’da beş Yunan Tümenini hareketsiz hâle getirmiş, takip ve imha harekâtı ile üç yıl önceki kara bulutlar bu defa Yunan Ordusu’nun üstüne inmiştir. 9 Eylül 1922’de kahraman Türk Ordusu İzmir’e girerek Yunanlıların Büyük Yunanistan hayallerini Ege Denizi’nin derin sularına gömmüştür. Böylece “ Küçük Asya ” plânı hezimetle sona ermiştir.

3–11 Ekim 1922 tarihleri arasında İtilâf Devletleri ile Yunanistan ve Türkiye’nin katıldıkları Mudanya Konferansı’nda ise Doğu Trakya, Boğazlar ve İstanbul’un geleceği konuları görüşülmüştür. Nitekim 11 Ekim 1922 günü Türkiye adına İsmet Paşa, İngiltere’den General Harrington, Fransa’yı temsilen General Charpy ve İtalyan Generali Monbelli tarafından Mudanya Mütarekesi imzalanmıştır. Bu mütarekeye Yunanistan’ın İstanbul Büyükelçisi Sinopulos, ancak 14 Ekim 1922 günü imza koymuş ve Doğu Trakya’nın da Yunanlılarca boşaltılması sağlanmıştır.

⁸⁰ Hatipoğlu, a.g.e., s. 129.

BİRİNCİ BÖLÜM
TÜRK – YUNAN İLİŞKİLERİNİN ARKA PLANI:
İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SÜRECİNE YANSIYAN GELİŞMELER

I. Lozan Antlaşması

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin milletler topluluğunda bağımsız ve yeni bir devlet olarak hukukunu belirleyen diplomatik zaferi; Lozan Barış Antlaşması'dır. Bu özelliğinden dolayı Lozan Antlaşması Türk Cumhuriyet tarihinde milat olarak kabul görmektedir.

Lozan Antlaşması, ilki 21 Kasım 1922 – 4 Şubat 1923 (iki buçuk ay), ikincisi de 23 Nisan 1923 – 24 Temmuz 1923 (üç ay) tarihleri arasında olmak üzere iki dönemde toplanmıştır. Lozan'da Türkiye'yi baş delege olarak İsmet İnönü, delegeler Sağlık Bakanı Dr. Rıza Nur ve Maliye Bakanı Hasan Bey (Saka)'ler, 21 danışman, 2 basın danışmanı, 1 genel sekreter, 1 tercüman ve 8 sekreterin üye olduğu 36 kişilik kalabalık bir heyet temsil etmiştir. Kongreye ayrıca Türkiye'den 11 gazeteci katılmıştır.⁸¹ Ankara Hükümeti, konferansa giden heyete 14 maddelik bir talimat vermiştir:

1. Doğu Sınırı: Ermeni Yurdu söz konusu olamaz, olursa görüşmeler kesilir,
2. Irak Sınırı: Süleymaniye, Kerkük ve Musul illeri istenecek, konferansta başka bir durum ortaya çıkarsa Hükümetten talimat alınacak,
3. Suriye Sınırı: Bu sınırın düzeltilmesi için çalışılacak ve sınır şöyle olacaktır:

Re'si İbn Hani'den başlayarak Harim, Müslimiye, Meskene, Fırat yolu, Derizor, Çöl ve nihayet Musul ili güney sınırına ulaşacak,

4. Adalar: Duruma göre davranılacak, kıyılarımıza çok yakın olan adalar ülkemize katılacak, olmazsa Ankara'dan sorulacak,
5. Trakya Sınırı: 1914 sınırının elde edilmesine çalışılacak,
6. Batı Trakya: Misak-ı Milli maddesine göre plebisit istenecek,

⁸¹ Dr. Rıza Nur, Joseph C. Grew, **Lozan Barış Konferansı'nın Perde Arkası**, İstanbul, Örgün Yayınevi, 2003, s. 9-10.

7. Boğazlar ve Gelibolu yarımadası: yabancı bir askeri kuvvet kabul edilemez, bu yüzden görüşmeleri kesmek gerekirse önceden Ankara'ya bilgi verilecek,
8. Kapitülasyonlar: Kabul edilemez, görüşmeleri kesmek gerekirse gereken yapılır,
9. Azınlıklar: Esas; mübadeledir,
10. Osmanlı Borçları: Bizden ayrılan ülkelere paylaştırılacak, Yunanistan'dan alınacak tamirat bedeline karşılık olarak sayılacak, olmazsa 20 yıl ertelenecek. Duyun-ı Umumiye İdaresi kaldırılacak, zorluk çıkarsa Ankara'dan sorulacak,
11. Ordu ve donanmaya sınırlama konması söz konusu olamaz,
12. Yabancı kuruluşlar yasalarımıza uyacaklar,
13. Bizden ayrılan ülkeler için Misak-ı Milli'nin ilgili maddesi geçerlidir,
14. İslam cemaat ve vakıflarının hakları, eski antlaşmalara göre sağlanacaktır.⁸²

Başbakanlık kararı olan bu talimatın 4, 5, 6, 9 ve 10 ncu maddeleri Yunanistan'la sorunlara ilişkin idi. Mustafa Kemal, özellikle Rum Patrikhanesi'nin de yurt dışına çıkarılmasını istiyordu.

Konferansta üç ana komisyon oluşturulmuştur. Bunlar:

1. Topraklara, askerliğe ve Boğazlara ilişkin işler komisyonu,
2. Ekalliyetler (azınlıklar) komisyonu,
3. Malî, iktisadî ve hukukî işler komisyonlarıdır.⁸³

Konferans tutanakları; 5 ciltte toplanmış, Türkçe 2255 sayfadan oluşmuştur. Bütünü 143 madde olan Lozan Antlaşması; 1 barış antlaşması, 5 sözleşme, 1 uzlaşma, 9 protokol ve beyanname ile 16 bölümdür. İlk önce Türk delegelerinin imza attığı antlaşmayı, sırası ile İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan, Romanya, Bulgaristan, Belçika ve Portekiz delegeleri imzalamışlardır.⁸⁴

Lozan Barış Antlaşmasının önemini üç ana başlıkta açıklamak mümkündür:

1. Lozan bir eşitlik belgesidir. Mondros Ateşkes Antlaşması ve Sevr Antlaşması dikkate alındığında bir dayatmacılık ile karşı karşıya bırakılan devlet yönetimi, Lozan'da dünya devletlerinin çoğunluklu katılımı ile eşit şartlarda, karşılıklı görüşmelerle bir uzlaşma metnine imza atmışlardır.

⁸² Bilal Şimşir, **Lozan ve Çağdaş Türkiye'nin Doğuşu**, Ankara, İnönü Vakfı, 1994, s. 26.

⁸³ Nur, Grew, a.g.e., s. 23-24.

⁸⁴ Cemil Bilsel, **Lozan**, c. II, İstanbul, Sosyal Yayınları, 1998, s. 498-517.

2. Lozan bir ekonomik bağımsızlık belgesidir. Bu yönü ile de milli ekonominin oluşturulmasının ilk adımıdır. Kapitülasyonların kaldırılması, Duyun-u Umumiye borçlarının ödenmesinin bir plan dâhilinde karara bağlanması Türk Devleti'nin dışa bağımlılıktan kurtulmasını öngören ekonomik alt yapıyı oluşturmasına sağlam bir zemin hazırlamıştır.

3. Lozan bir siyasal bağımsızlık belgesidir. Sınırları dünya devletleri tarafından genel kabul görmesi ile bir antlaşma metni tarafından yazılı bağitlara aktarılmış devletin 3 ay sonrasında cumhuriyet yönetimi şeklinde kurulması gerçeğini sağlamıştır. Asıl önem taşıyan nokta ise budur.

A. Sınırlar ve Toprak Sorunları

Birinci komisyonda; öncelikli olarak Türkiye ile Yunanistan arasındaki sınır, toprak sorunları, ülke ve askerlik sorunları ile sonrasında Trakya ve Kuzey Ege Adaları olmak üzere iki konu ele alındı.

1. Trakya Sınırı

Komisyunun 22 Kasım tarihli toplantısında ilk kez Trakya Sınırı görüşüldü. Bu sırada İsmet Paşa, Türkiye'nin Doğu ve Batı Trakya'ya ilişkin isteklerini üç madde halinde bildirdi:

a. Devletler, Edirne de içinde olarak Doğu Trakya'nın Türkiye'ye geri verilmesini 24 Eylül 1922 tarihli notalar ve Mudanya Ateşkes Antlaşması ile zaten kabul etmişlerdir. Eski Edirne şehri Meriç Irmağı'nın sol kıyısında kalmaktadır. Edirne'nin geri verilmesi, bu kısmın da verilmesini ve açıkça Edirne'den bahsedilmesinin Edirne istasyonunun ve Karaağaç mahallesinin de, bu yerlere ait çiftliklerinin de Edirne ile beraber Türkiye'ye verilmesini gerektirir.

b. Edirne Türkiye'ye verilince, bu şehri İstanbul'a bağlayan demiryolunun Kuleliburgaz – Mustafa Paşa kısmının bulunduğu toprakları da geri verilmesi gerekmektedir.

c. Meriç Irmağı'nın batısında, istenilen topraklarda, halkın çoğunluğu Türk'tür.⁸⁵ Bu son maddeden “ Batı Trakya'da plebisite başvurulacağı ” kuzu oynanmıştır.

⁸⁵ Bilsel, a.g.e., s. 175.

Müttefikler tarafından desteklenen Venizelos ise, Yunanistan'ın hatalarını çektiğini, bir müttefik olarak görevlerini yaptığını ifade etmiş ve Türk görüşlerine karşı Yunanistan'ın görüşlerini şu şekilde belirtti:

- a. Trakya'da Türkiye ile Yunanistan arasındaki sınır Meriç Irmağı olmalıdır.
- b. Batı Trakya konusunda Türkiye'nin herhangi bir söz hakkı olamaz.

Lozan Konferansı'nın ilk aşamasında Türkiye, 1913'te terk etmiş olduğu Batı Trakya hakkındaki isteklerini müttefiklere kabul ettiremeyeceğini anladı. Trakya sınırını; askersizleştirmek şartı ile Meriç Irmağı olacak şekilde kabul etti.

Lozan Barış Antlaşmasının ikinci maddesi Yunanistan ile Türkiye arasındaki Trakya sınırının Meriç Irmağı'nın akış yolu olduğunu belirtir. Trakya sınırına ilişkin sözleşmeye göre de, Türkiye'nin Bulgaristan ve Yunanistan ile olan Trakya sınırının iki yanındaki toprakların yaklaşık 30 kilometre genişliğindeki bir şeridin askerden arındırılması öngörüldü.⁸⁶ 31 Temmuz 1938 tarihli antlaşma ile Trakya sınırı için getirilen bu düzenleme kaldırılacaktır. Bu tarihten itibaren Trakya Sınırına İlişkin Sözleşmenin hükümleri geçersiz sayılacak ve Trakya sınırının askersizleştirilmesine son verilecekti.

2. Kuzey Ege Adaları

Bizans egemenliğinde “ Ege Adaları ” denilen, Osmanlılar tarafından “ Cezayir-i Bahr-i Sefid ” içinde değerlendirilen, Avrupa kaynaklarının “ Güney Sporadlar ” dediği, 1912 İtalyan işgalinden sonra “ Dodecanes – Oniki Ada –” olarak anılmaya başlanan Menteşe Adaları, tarihimize de bu işgal ile birlikte girmektedir.

Türk tarihindeki önemli yerlerini Osmanlı İmparatorluğu döneminde kazanan bu adalar, bu özelliğini coğrafi konumlarına borçludurlar. Bu coğrafi konum, Güneybatı Anadolu'nun güvenliği ile doğrudan ilişkili olduğu gibi, kuzey – güney ve doğu – batı yönündeki deniz ulaştırma yolları üzerindeki etkisiyle de kendisini ortaya koymaktadır. Bu konumları dikkate alındığında, Menteşe Adaları stratejik bir özelliğe sahip bulunmaktadır.

Karadeniz; Sultan II nci Mehmet döneminde, Osmanlı Devleti'nin egemenliğine girmişti. Ege Denizi'ne ise Sultan I nci Süleyman döneminde açılarak yüz yıllık bir sürede Girit dışındaki bütün adalar ele geçirilmişti. Son olarak Barbaros Hayreddin Paşa tarafından Kerpe ve Kaşot Adaları'nın alınması ve Ege'nin bir Türk gölü hâline

⁸⁶ Baskın Oran, **Türk Dış Politikası**, c. I, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004, s. 327.

getirilmesi ile Menteşe Adaları 400 yıla yakın bir süre Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliği kalmıştır.

Yine de dikkati çeken nokta, adalarda Türk nüfusun çoğunluğa geçememesidir.⁸⁷ Bunun nedeni, Osmanlıların egemenlikleri altındaki bölgelerde bilinçli ve sistemli bir Türkleştirme siyaseti uygulamamalarından dolayı Menteşe Adaları'na da yeterli sayıda resmî görevli dışında kimsenin getirilmemesidir.⁸⁸ Sürgünlerin bir yerleştirme yöntemi olarak kullanıldığı⁸⁹ bilindiğine göre, bu noktada, adalar için böyle bir uygulamanın düşünülmemiş olmasının mümkün olduğuna işaret etmek gerekiyor. Diğer yandan, pek verimli olmayan bu adaların, bu arada Rodos ve İstanköy'ün de Türk halkını fazla cezbt etmemiş olduğu⁹⁰ gözlerden uzak tutulmamalıdır. Osmanlı İmparatorluğu'nun temel kurumu olarak yüzyıllar boyunca görevini sürdüren tımar sistemi, toprağa bağlı bir toplumun, üstelik çok verimli olmayan adalara göç etmesini veya ettirilmesini destekleyen bir özelliği taşımamaktadır. Burada önemle üzerinde durulması gereken husus; 1947 Paris Antlaşması ile Yunanistan'a verilmeleri sırasında, bu bölgedeki Rum nüfusun çoğunluğunun hâkim unsur olarak rol oynamasıdır.

XIX ncu yüzyılın başlarından itibaren Yunanistan'ın bağımsızlığını elde etmesine bağlı olarak yitirmeye başlanan Ege Adaları'ndan Menteşe bölümünün geleceği, Lozanlarda çizilmiştir. Yaklaşık 400 yıl Türk egemenliğinde kalmış ve 1911–1912 Osmanlı – İtalyan Savaşı sırasında, bir ay gibi kısa bir sürede İtalya tarafından ele geçirilen Menteşe Adaları'nın sonu, oldukça şaşırtıcıdır. Burada gerçeklere ışık tutması açısından; gerek XVI ncı yüzyılda ve gerekse, XIX ncu yüzyılda bu sonuca ulaştıran unsur donanmadır. Ne yazık ki, aradan geçen üç yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu artık Ege Denizi'ne kolayca açılmamaktadır.

Osmanlı – İtalyan Savaşı sonunda imzalanan 1912 Lozan Antlaşması ile Osmanlılara bırakılan, ancak öncelikle Trablusgarp'ın teslim olması şartı ile İtalyanların elinde kalmaya devam eden Menteşe Adaları'nın bu dönemdeki durumu dünya devletleri tarafından da önemli görülmektedir. İtalya, bu adaları işgal etmeden önce Çanakkale Boğazı'nı zorlamış, Osmanlı İmparatorluğu'nun boğazı kapatması olasılığı karşısında çıkarları zedeleneyecek olan diğer devletlerin itirazı üzerine bu gi-

⁸⁷ Cemalettin Taşkiran, **Türkiye ve Oniki Ada**, Silâhlı Kuvvetler Dergisi, sayı 345, Ankara, Temmuz 1995, s. 23.

⁸⁸ a.g.m.; s. 23.

⁸⁹ Ömer L. Barkan, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler**, İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası, c. XV, no. 1–4, İstanbul, Ekim 1953-Temmuz 1954, s. 214.

⁹⁰ Şerafettin Turan, **Rodos ve On İki Ada'nın Türk Hâkimiyetinden Çıkışı**, Belleten, TTK Basımevi, Ankara, Ocak 1965, s. 80.

rişiminden vazgeçmiştir. 29 Nisan 1912 tarihinde İngiltere Bahriye Bakanlığı'ndan Osmanlı Dışışleri Bakanlığı'na yazılan yazıda bir diğer nedene de yer verilmektedir:

“1. İngiliz amiralliği, uzun yıllardan beri Doğu Akdeniz'de İngiliz çıkarlarının büyük deniz güçlerince tehdit edilmemesi, bunun için de Malta'nın doğusunda hiçbir büyük denizci devletin toprak işgal etmemesi ve üs kurmaması politikasını izlemiştir. Türk Donanması'nın 1827 Navarin Savaşı'ndan sonra etkisiz kalması ve Yunan Donanması'nın da küçük çapta olmasından dolayı yetersizliği, İngiliz deniz politikasını etkilememiştir.

2. Türkiye'ye baskıda bulunmak için Ege'deki adaların bazılarının zaman zaman çeşitli devletlerce işgal edildiği görülmüşse de bu işgaller hep geçici olmuştur. Şimdi ise İtalya'nın bazı Ege Adaları'na temelli el koyma olasılığı belirlemiştir.

3. Bu adaların coğrafî durumları öyledir ki; bunlara egemen olan bir devlet, Doğu Akdeniz ve Karadeniz ticaretini kontrol eder ve İngiltere'nin Mısır'daki durumunu tehdit eder. Bu adalara egemen olan, Türkiye için de sürekli bir tehdit olur. Tersine, bizim düşmanımızla Türkiye'nin birleşmesi hâlinde bu adalar, Mısır'a Türk askeri taşınması için büyük bir kolaylık sağlar.

4. Böyle bir tehlikeye karşı İngiltere'nin Akdeniz'de büyük bir filo bulundurması gerekir. Ancak, İngiliz donanması hâlen Kuzey Denizi'nde tam üstünlüğü sağlamaya yetmemektedir.

5. İtalya'nın Ege'de deniz üssü elde etmesi İngiltere'nin Mısır'daki durumunu tehlikeye sokar, İngiltere'ye Karadeniz ve Doğu Akdeniz ticaretinin kontrolünü kaybettirir. Bu adalarda üslenen bir donanma, Karadeniz ticaretinin Boğazlar'dan çıkışını kontrol eder, öteki Avrupa ülkelerinin Boğazlar'dan geçiş özgürlüğünü tehlikeye sokar.

6. Bu bakımdan, İngiltere, İtalya'nın Ege Adaları'ndan herhangi birine egemen olmasına karşı şiddetle direnmeli ve aynı zamanda Çanakkale Boğazı'nda geçişi düzenleyen anlaşmalara imza koymuş öteki devletlerle de direniş için birleşmelidir.”⁹¹

Aynı şekilde Rusya'nın da, Ege Adaları'nın güçlü bir deniz devletinin eline geçmemesini istediği ve bu bakımdan Türkiye'ye iade edilmelerinde bir sakınca görmediği anlaşılmaktadır.⁹²

Anlaşılmaktadır ki, yabancı devletler ve özellikle İngiltere'nin denizlerde kendisi kadar güçlü devletlere tahammülü yoktur ve bu tahammülsüzlük Kraliçe I nci Elizabeth döneminden başlayarak sürmektedir. Akdeniz'e de bu tarihlerde giren İngiltere,

⁹¹ Bilal N. Şimşir, **Ege Sorunu**, Belgeler (1912–1913), c. I, TTK Basımevi, Ankara, 1989, s. cvii ve 202.

⁹² a.g.e.; s. cxvii ve 244.

anlaşılacağı üzere, Karadeniz ve Doğu Akdeniz'deki ticaretin kontrolü üzerinde önemle durmakta, diğer taraftan Menteşe Adaları'nın Süveyş Kanalı ve Mısır açısından konumuna da büyük önem vermektedir. Burada vurgulanması gereken husus, İngiltere'nin, deniz ilgi sahaları ve menfaatleri üzerinde büyük bir dikkatle durmakta olduğudur. Aynı açıdan bakıldığında, İngiltere'nin, Osmanlı donanmasının Navarin'de yakılmasından büyük bir hoşnutluk duyduğu ve bu savaşta rolünün kendisini gururlandırdığı görülmektedir.

İngiltere'ye göre 1912'de Türk Donanması çok önemsizdir. Zaten Çanakkale Boğazı dışına çıkmak niyetinde görünmeyen donanmada işe yarayan gemiler Karadeniz'de ve İstanbul yöresinde bulunmakta,⁹³ Balkan Harbi sırasında da “Donanmamız, gülünç bir şekilde saklambaç oynamaktadır.”⁹⁴ Gerçi Ege Denizi'ne hiç çıkılmamış değildir, fakat adaların bir deniz kontrolü sağlamak amacına yönelik stratejik harekât alanı olmadıkları ve kısa süreli birer harekât merkezi olarak harbin gidişi üzerinde etki yapabilecek bir özellik taşımadıkları da açıkça bellidir.

Diğer bir yönden, Doğu Akdeniz ve Karadeniz ticareti açısından belirlenmiş bulunan İngiliz görüşlerine karşılık Osmanlı İmparatorluğu'nun Menteşe Adaları ile ilgili görüşlerine bakıldığında, bu görüşlerin Anadolu'nun ve Çanakkale Boğazı'nın güvenliği üzerinde yoğunlaştığı ve işin ticaret boyutunun gündeme gelmediği görülmektedir⁹⁵ ki, işte bu noktada da deniz stratejisinin eksikliği kendisini hissettirmektedir. Yine, Balkan Harbi yenilgisi üzerine Osmanlı İmparatorluğu'nun donanmayı ıslah etmek ve Ege'de Yunanistan'dan daha üstün bir donanma kurma kararına varması, Prens Yusuf İzzeddin Efendi'nin Donanma Müzesi defterine “Geleceğimiz donanmaya bağlıdır ” yazması⁹⁶ da bu deniz stratejisinin eksikliğini ortadan kaldıracak bir anlayış ve deniz stratejisi açısından önemli bir aşama niteliğinde görülmektedir.

Menteşe Adaları, Balkan Harbi'ni izleyen Birinci Dünya Harbi ve Kurtuluş Savaşı süresince İtalyanlar'da kalmış; burada hâkim görüş ise, eğer İtalyanlardan alınırsa Yunanlılar tarafından ele geçirilebilecekleri korkusu olmuştur. Öyle ki; İttihat ve Terakki üyesi Karasu Efendi, Roma'ya yaptığı bir ziyarette, İtalyanlardan Osmanlıların

⁹³ a.g.e.; s. cxxv ve 278 (İstanbul Büyükelçisi Sir G. Lowther'den Dışişleri Bakanı Sir. E.Grey'e 19 Ekim 1912 tarihli telgraf.)

⁹⁴ a.g.e.; s. cxvii ve 370 (Paris Büyükelçisi Rıfat Paşa'dan Hariciye Nazırı Gabriel Efendi'ye 27 Aralık 1912 tarihli telgraf.)

⁹⁵ a.g.e.; s. ccvii ve 595 (Hariciye Nazırı Said Halim Paşa'dan Londra Büyük Elçisi Tevfik Paşa'ya 10 Nisan 1913 tarihli telgraf.)

⁹⁶ a.g.e.; s. ccxv ve 626.

elinde bulunan diğerk adaların da Yunanistan tarafından işgaline engel olmaları için Ege Denizi'ne birkaç harp gemisi göndermelerini istemektedir.

Menteş Adaları 1923 Lozan Antlaşması'nda tekrar gündeme getirilecektir. Aslında Sevr Antlaşması'nda da İtalya'ya bırakılmış bulunan bu adaların, antlaşma taslağında yine aynı devlete bırakılması plânlanmıştır. Ancak, Mentese Adaları'nın durumu, Mondros Mütarekesi'nden önce İtilâf devletleri tarafından işgal edilen ve Lozan'da çözüme kavuşturulacak diğerk Türk toprakları gibi olmayıp, bu adalar çok daha önceleri işgal edilmiş, işgalleri ile ilgili görüşmeleri yapılmış, anlaşma sağlanmış ve adaların Türklere iadesi hukukî olarak yazılı bir şekilde garanti altına alınmıştı.⁹⁷ Zaten Türk Hükümeti'nce 4 Ekim 1923'te Lozan Konferansı'nda müzakeresi yapılacak meseleleri gösteren bir program da ilân edilmiş ve bu programın 10 ncu maddesi olarak “ Anadolu sahillerine yakın olan adalar ” belirtilmişti ki, doğal olarak Rodos ve Mentese Adaları ile Meis bunlar arasında idi.⁹⁸

Lozan Konferansı'nda bir bütün olarak Ege Adaları ile ilgili görüşmelerde, deniz stratejisi açısından ders alınması gereken çok önemli hususlar bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, Mentese Adaları dışındaki adalar için yalnızca İmroz, Bozcaada ve Semadirek adaları üzerinde durulması, Limni'den söz bile edilmemesidir ki, bu tutum, deniz ilgi ve menfaatlerimizin ne ölçüde önemsendiğini göstermektedir. Lord Curzon'un Limni'nin unutulmuş olduğunun anlaşılması üzerine yapmış olduğu konuşmalar,⁹⁹ acı bir gerçektir.

Menteş Adaları, 1912 Uşi (Lozan) Antlaşması ile zaten İtalya'ya verilmişti. Türkiye, Çanakkale Boğazı'nın ağzını tıkayan adaları kaybetmeye tahammül edemezdi.

Menteş Adaları'nın 1912 yılında İtalya tarafından işgalinden sonra, kesin olarak elimize geçmesi fırsatına engel olan sebep, deniz kuvvetimizin eksikliği olduğu anlaşılmaktadır. Türkiye, birbirini izleyen savaşlardan yorgun çıkmış, millî gücü çok zayıflamıştı. Bu derece güçsüz bir Türkiye'nin, savaş pahasına Mentese Adaları üzerinde ısrar etmesi mümkün, ancak birkaç millik uzaklıkta da olsa o tarihlerde bu görevi yerine getirebilecek bir donanması bulunmamaktaydı. Balkan Harbi'nin sürdüğü sıralarda, İngiltere Bahriye Bakanlığının kendi Dışişleri Bakanlığına yazdığı yazıda, bunun bir nedenini açıklamakta idi: “ Türkiye'nin donanma için ek harcamalar yapması yersizdir. Türkiye bir deniz devleti değil, artık bir kara devletidir. Büyük zırhlılar değil, kıyı savunması için torpidolar satın alması daha uygundur. Türkiye'nin elinde bulunacak büyük zırhlılar, İngiliz çıkarlarına daha büyük tehdit olur. Bu sebeplerle,

⁹⁷ Taşkiran, a.g.e., s. 79.

⁹⁸ Turan, a.g.e., s. 109.

⁹⁹ Bilsel, a.g.e., s. 246.

Türkiye’yi büyük savaş gemileri satın almaktan caydırma politikası gütmemiz gerekir.

»100

Türkiye, coğrafi olarak Anadolu’ya bağlı olduğunu ve Anadolu’nun güvenliği ve huzuru açısından büyük bir önem taşıdığını ileri sürdüğü bu adaları ikiye ayırmakta ve konferansın 25 Kasım 1921 tarihli oturumunda şu görüşleri ileri sürmekteydi:

a. Karasuları içinde bulunan ve kıyıya çok yakın olan adalar, coğrafi ve güvenlik etkenlerinin ötesinde hukuksal zorunluluk olarak Türk egemenliğinde kalmalıdır.

b. Büyük adalar konusunda ise;

(1) İmroz (İmbros) ve Bozcaada (Tenedos), büyük devletlerin 14 Şubat 1914 tarihli ortak notaları ile Türk egemenliği altına konulmuştur. Bu sebeple aynı konuda herhangi bir görüşme yapmanın gereği yoktur.

(2) Semadirek (Samothrace) Adası’nın Türk kıyılarına ve Boğazlara yakınlığı nedeniyle Türk egemenliğinde kalması gerekli ve hakkaniyete uygundur.

(3) Limni (Lemnos), Midilli (Mityléné), Sakız (Chio), Sisam (Samos) ve Nikarya (Nicaria) Adaları büyük devletlerce Yunanistan’a bırakılmış olsa da Türkiye bu kararı kabul edemez.

Yunanistan’ın bu adalara sahip olduğu takdirde, emperyalist emellerini gerçekleştirmek için Anadolu açısından nasıl bir tehlike oluşturduğunun son savaşta ortaya çıktığını belirten Türkiye, dünya barışının sağlanması için adaların mutlak olarak silahsızlandırılması gerektiğini vurguladıktan sonra, Kuzey Ege Adaları’nın Yunanistan’ın egemenliğine bırakılmasına karşı çıkararak, tarafsız ve bağımsız bir siyasal varlık olmaları gerektirdiğini ileri sürüyordu.

Yunanistan ise, uzun süreden beri kendi egemenliğinde bulunan adaları, haklarında henüz bir uluslararası antlaşma yapılmamış adalardan ayırmak gerektiğini belirttikten sonra, İmroz ve Bozcaada dâhil uzun süreden beri Türkiye’ye ait olmayan bu ikinci grup adalarda yeniden Türk egemenliğinin kurulmasına şu gerekçelerle karşı çıkıyordu:

- a. Bu adalardan birçoğunda nüfusun tamamı Yunanlılardan oluşmaktadır.
- b. Son askeri harekâtın da gösterdiği gibi Yunanistan; adaları kullanarak değil, doğrudan Yunanistan’dan İzmir’e asker çıkarmıştır. Dolayısıyla, bu adaların Türkiye dışında bir devletin – Yunanistan’ın – elinde bulunması Anadolu için doğrudan bir tehdit oluşturmamaktadır.

Müttefikler adına söz alan Lord Curzon, Türkiye’nin ileri sürdüğü tezleri yanıtlarken, Girit örneği göz önünde tutulursa adalarda özerk bir yönetim kurulmasının

¹⁰⁰ Şimşir, c. II (1913,1914), TTK Basımevi, Ankara, 1989, s. xvı ve 30 (10 Temmuz 1913).

sakıncalı olduğunu vurguladı. İmroz, Bozcaada ve Semadirek'in kaderinin Boğazlar konusu görüşülürken ele alınması, diğer adaların askerden arındırılması konusunun ise askeri uzmanlarca incelenmesini önerdi.

29 Kasım'daki oturumda, askeri uzmanların raporu incelendi ve Türk heyeti tarafından dile getirilmemiş olan Limni adasının da Boğazönü adası olduğu belirtilerek, İmroz, Bozcaada, Semadirek ve Limni'nin statüsünün Boğazlarla birlikte ele alınması kararlaştırıldı. Kuzey Ege Adaları'nın askerden arındırılması konusunda Askeri Komitenin tavsiyesi olumlu karşılandı.

Lozan Barış Antlaşması'nın 12-14 ncü maddeleri Kuzey Ege Adaları'na ilişkin şu düzenlemeyi getiriyordu:

12 nci madde “ İmroz ve Bozcaada ve Tavşan adaları dışında, Doğu Akdeniz Adaları ve özellikle Limni, Semadirek, Midilli, Sakız, Sisam ve Nikarya adaları üzerinde Yunan egemenliği konusunda 17/30 Mayıs 1913 tarihli Londra Antlaşması'nın 5 nci ve 1/14 Kasım 1913 tarihli Atina Antlaşması'nın 15 nci maddeleri hükümleri uyarınca alınan ve 13 Şubat 1914 tarihinde Yunan Hükümeti'ne bildirilen karar, bu antlaşmanın, İtalya'nın egemenliği altına konulan ve 15 nci maddede belirtilen adalara ilişkin hükümleri saklı kalmak üzere doğrulanmıştır. İş bu antlaşmada aykırı bir hüküm bulunmadıkça, Asya kıyısından 3 milden az bir uzaklıkta bulunan adalar, Türk egemenliğinde kalacaktır. ” demektedir. Dolayısıyla, Limni, Semadirek, Midilli, Sakız, Sisam ve Nikarya başta olmak üzere Doğu Akdeniz Adaları Yunanistan'a verilmektedir. Yalnız, her ne kadar maddenin okunuşundan kolayca anlaşılıyorsa da, maddede ifade edilen antlaşmalar nedeniyle, bu madde Yunanistan'a verilen altı adayı dolaylı olarak silahsızlandırmaktadır. Limni ve Semadirek ise, ayrıca bir de Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nin 4 ncü maddesinde doğrudan silahsızlandırılacaktır.

13 ncü madde; Anadolu kıyılarına çok yakın olup da Yunanistan'a bırakılan Midilli, Sakız, Sisam ve Nikarya Adaları konusunda Türkiye'ye bir ödün vermekte ve buraları bu defa doğrudan silahsızlandırmaktadır. Bu maddeye göre;

“ 1. Bu adalarda hiçbir deniz üssü kurulmayacak, hiçbir istihkâm yapılmayacaktır.

2. Yunan askeri uçaklarının Anadolu kıyısı toprakları üstünde uçmaları yasak olacaktır. Buna karşılık Türk Hükümeti de askeri uçaklarının bu adalar üstünde uçmalarını yasaklayacaktır.

3. Bu adalarda yunan askeri kuvvetleri, askerlik hizmetine çağrılmış ve buldukları yerde eğitilebilecek normal asker sayısından çok olmayacağı gibi,

jandarma ve polis kuvvetleri de, bütün Yunan ülkesindeki jandarma ve polis kuvvetlerine orantılı bir sayıda kalacaktır. ”

14 ncü maddede; “ Türk egemenliği altında kalan İmroz Adası ile Bozcaada, yerel yönetim ile can ve mal güvenliği bakımından, Müslüman olmayan yerli halka gerekli bütün güvenceyi sağlayan, yerel unsurlardan kurulu bir özel yönetim örgütünden yararlanacaktır. Bu adalarda düzenin korunması, öngörülen özel yönetim örgütünün aracılığı ile yerli halktan seçilmiş ve bu örgütün emrinde bulunan bir polis kuvvetince sağlanacaktır. ” ifade edilmekte ve bu anlamda 13 ncü maddenin Yunanistan’a ödün veren bir biçimini almaktadır. Antlaşma; İmroz ve Bozcaada’yı Türkiye’ye bırakmakta, ancak karşılık olarak bu iki adayı silahsızlandırmak yerine buradaki Müslüman olmayan halkı karşılıklı değişim dışı bırakmakta ve onlara diğer yerleşiklere 30 Ocak 1923 tarihli Mübadele Sözleşmesi ile verilmiş hakların yanında özel bir yönetim ayrıcalığı sağlamıştır. İmroz ve Bozcaada, Limni ve Semadirek ile birlikte Lozan Boğazlar Sözleşmesi’nin 4 ncü maddesi gereğince silahtan arındırılacak, bu durum 1936 yılında imzalanan Montreux Boğazlar Sözleşmesi’nde İmroz ve Bozcaada için son bulacaktır. Yunanistan aynı uygulamanın Limni ve Semadirek için de geçerli olduğunu savunmaktadır.

Türkiye, görüşmeler sırasında 14 ncü maddenin uygulanması için bir Milletler Cemiyeti yetkilisinin atanması önerisini reddetmiştir. Bu maddede belirtilen yerel yönetim hiçbir zaman uygulamaya konmamıştır.

Çetin süren görüşmeler sonucunda yeni Türk Devletinin sınırları çizilmiş ve antlaşmanın 2–22 nci maddelerinde komşu ülkeler ile aramızdaki sınırlar kesin olarak belirlenmiştir.

B. İnsanî Sorunlar

Lozan Konferansı sırasında Türkiye ile Yunanistan arasındaki insani sorunlar iki konu etrafında odaklandı. Bunlar; karşılıklı nüfus değişimi ve Patrikhane konularıdır.

1. Karşılıklı Nüfus Değişimi

Türk Devletinin varlığını dünya ulusları arasında kabul ettirmek üzere Lozan’a giden Türk heyetinin aldığı kesin talimat; görüşmelerin karşılıklı nüfus değişiminin esas olduğu Türkiye’deki Ortodoks Rumlar ile Yunanistan’daki Müslümanların değişimi temelinde yürütüleceği idi.

Yunan askerlerinin Anadolu'dan ve Trakya'dan çekilmeleri sırasında yaklaşık 1 000 000 Rum, Yunanistan'a göç etmiş olmakla birlikte Müttefiklerin denetimindeki İstanbul'da önemli miktarda Rum nüfusu varlığını koruyordu. Türk heyeti; XIX ncü yüzyıldan beri sürmekte olan dış müdahaleleri önlemek ve türdeş bir ulus devletini oluşturabilmek için karşılıklı nüfus değişiminin sınırlarını geniş bir çerçeve içerisinde tutmak istiyordu. Yunanistan; 1 000 000'a yakın göç almış, ağır ekonomik ve toplumsal sorunlarla karşı karşıya kalmıştı. Bir yandan yeni bir göç dalgası ile İstanbul'dan gelecek zengin Rum burjuvazisinin yaratacağı yeni ekonomik, toplumsal ve siyasal sorunları önlemek, diğer yandan da yüzyıllardan beri Yunan halkının ideolojik ve kültürel merkezi olan İstanbul'u mutlak anlamda terk etmemek için karşılıklı nüfus değişiminin sınırlarını dar tutmak arzusunu taşıyordu.

Türk heyeti; konferansta, büyük bir nüfus değişimini teklif etmenin sıkıntısı içindeyken, karşılıklı nüfus değişimi konusu beklenmedik bir şekilde Müttefiklerin desteğiyle ortaya atıldı. Ülke ve askerlik sorunlarını görüşen birinci komisyonun 1 Aralık 1922'deki oturumunda savaş tutsaklarının mübadelesi konusu gündemdeyken, Lord Curzon'un daveti üzerine Milletler Cemiyeti'nin yakın doğudaki göçmen sorununu incelemekle görevli yetkilisi Dr. Nansen görüşlerini açıklamak üzere söz aldı. Dr. Nansen, göçmenlerin son derece zor şartlar altında bulduklarının altını çizdikten sonra, iki ülkenin ekonomileri açısından bu durumun bir antlaşma ile çözüme kavuşturulması gerektiğini, hukukî durumları belirlendikten sonra göçmenlerin yerleştirileceği ve ekonomileri tarıma bağlı iki ülkede en azından gelecek yıl için ekime geçilebilmesinin zorunluluk taşıdığını belirtti. Ayrıca, yapılan temaslarda gerek Yunan, gerekse Türk hükümetlerinin karşılıklı bir nüfus değişimi antlaşmasına taraf oldukları da açıklanmıştı.

Dr. Nansen aracılığıyla Müttefiklerin nüfus değişimi konusunu gündeme getirmesi, Türk heyetince şaşkınlık ve memnuniyetle karşılandı. Heyete, Lozan'a gelirken verilen talimatta azınlıklara ilişkin olarak, zaten; karşılıklı nüfus değişiminin esas olduğu bildirilmişti. Türk heyeti, yapacağı aynı önerinin tepkiyle karşılanacağını düşünüyordu. İsmet Paşa; görüşmeler sırasında, karşılıklı nüfus değişiminin İstanbul ve İzmir'dekiler de dâhil olmak üzere bütün Rum nüfusunu kapsayacak biçimde zorunlu olması yönündeki Türk görüşlerini dile getirdi. Türkiye'nin nüfus değişimini istemesinin altında yatan ve açıkça ifade edilmeyen temel neden, uluslaşma sürecinin yaşandığı bir zaman ve alanda bağımsız, türdeş Türk Ulus Devleti'ni kurmaktı. Hıristiyan azınlıklar içinde nüfusça en kalabalıklarından olan Rumların sayısını azaltmak bu yoldaki en önemli engeli ortadan kaldıracaktı. Böylece, hem Osmanlı

döneminde sık sık karşılaşılan Büyük Devletlerin iç işlerine karışmasını sağlayan gerekçe kalmayacak, hem de Yunan yayılmacılığını sürdürmek isteyenlerin bir daha harekete geçmesi engellenecekti.

Bir alt komisyonda konunun görüşülmesi gereğine katılan Venizelos, karşılıklı nüfus değişiminin gönüllü olması ve İstanbul Rumlarını kapsamaması gerektirdiğini dile getirdi. Yunanistan da en az Türkiye kadar nüfus değişimine gerek duyuyordu. Sayıları 1 000 000'a yakın bir göçmen kitlesini yerleştirmek için arazi ihtiyacı ortaya çıkmıştı. Karşılıklı değişim sonrasında Müslümanlardan kalacak ev ve araziler, sorunu büyük ölçüde kendiliğinden çözecekti. Venizelos'un nüfus değişiminin gönüllü olmasını ve İstanbul Rumlarını dışarıda bırakmasını istemesinin altında yatan nedenleri ise şunlardır:

a. Yeni bir göç dalgası Yunanistan için yeni ekonomik sıkıntılar demektir. Nitekim Venizelos, buna Yunanistan'ın dayanma gücü bulamayacağını ve ABD'den göçmen kotalarını arttırmasını talep etmek zorunda kalacağını dile getirmişti. Böylece, ABD'ye “abanın altından sopa” gösteriliyordu.

b. Yıllardan beri Megali İdea ile beslenmiş Yunan kamuoyu için İstanbul'daki Rumlar'ın da göçü büyük bir hayal kırıklığına yol açacaktı.

c. İstanbul'daki Rumlar'ın karşılıklı değişime tabi olmaları durumunda cemaatsiz kalacak olan Patriklik de taşınmak zorunda kalacaktı. Bu durum Yunan Milli Kilisesi ile yeni sorunların doğmasına neden olacaktı.

Müttefikler adına konuşan Lord Curzon ise, yakındoğudaki azınlık sorunlarının sona ermesi için karşılıklı değişimin zorunlu olması, ancak Batı Trakya Müslümanları ile İstanbul Rumları'nın özel durumlarının ayrıca görüşülmesi gerektiğini, İstanbul'daki Rumlar'ın ayrılması halinde batı ticaretinin büyük zarar göreceğini ve bu durumun Türk ekonomisini de zedeleyeceğini dile getirdi. Nihayet, sivil ve asker savaş tutsaklarının karşılıklı değişimi ile nüfus değişimi konularını görüşmek üzere bir alt komisyon kurulmasına karar verildi. Bu alt komisyonun çalışmaları sonucunda 30 Ocak 1923'te Lozan Barış Antlaşmasının imzalanmasından altı ay önce her iki konuda da antlaşma imzalanabilmiş idi.

(a) Sivil Tutukluların Geri Verilmesi ve Savaş Tutsaklarının Karşılıklı Değişimine İlişkin Anlaşma

Alt komisyonun çalışmaları sırasında, Türk heyeti Yunan ordusunun geri çekilirken 4 000 kadar sivil Türk'ü de tutuklu olarak götürdüğünü belirtti. Türkler'in

elinde sivil Yunan tutuklu bulunmadığı için, bunların hemen iade edilmeleri istendi. Savaş tutsakları konusunda; Türkiye, Yunanistan'ın Türk savaş tutsaklarını derhal iade etmesini, Türkler'in elinde bulunan Yunan savaş tutsaklarının ise, şayet Yunanistan iyi niyet gösterirse Türkiye'nin barıştan önce bunların iadesini düşünebileceğini belirtti. Yunan heyetinin temel itiraz noktası Türkler'in elinde sivil Yunan tutuklu bulunmadığı konusunda oldu. Anadolu'nun içlerinde Yunan uyruğu sivillerin tutulduğu belirtildi. Uzun süren tartışmalardan sonra uzlaşma sağlandı. Sivil tutukluların geri verilmesi ve savaş tutsaklarının karşılıklı değişimine ilişkin anlaşma imzalandı. Bununla birlikte her iki hükümet, ellerinde bulunan sivil tutuklular ve savaş tutsakları için hangi suç işlemiş olurlarsa olsunlar genel af ilan edecekleri konusunda fikir birliğine vardılar.

(b) Yunan ve Türk Halklarının Karşılıklı Nüfus Değişimine İlişkin Sözleşme ve Protokol ¹⁰¹

Alt komisyonda, karşılıklı nüfus değişimi konusu çetin ve çok uzun tartışmalara yol açtı. Anlaşmazlık üç temel konuda oluştu:

- i. Karşılıklı nüfus değişiminin zorunlu mu yoksa gönüllü mü olması gerektiği,
- ii. Kimleri kapsayacağı,
- iii. İstanbul kentinin sınırlarının saptanması.

Türkiye karşılıklı nüfus değişiminin zorunlu olmasını isterken, Yunanistan gönüllülük esasına dayandırılmasını istiyordu. Müttefiklerin, özellikle de Lord Curzon'un girişimi üzerine nüfus değişiminin zorunlu olması konusunda uzlaşma sağlandı.

Karşılıklı nüfus değişiminin kimleri kapsayacağı sorunu çözüm bekliyordu. Türk heyeti bunu batı Trakya Müslümanları hariç olmak üzere Yunanistan'daki bütün Müslümanlarla, İstanbul Rumları da dâhil olmak üzere Türkiye'de yerleşmiş bütün Rumları kapsamasını istiyordu. Türkiye; Yunanistan'dan gelecek Müslümanların İstanbul Rumları'nın boşaltacakları yerlere yerleştirileceklerini, aksi takdirde barındırmanın mümkün olamayacağını ileri sürüyordu.

Yunan heyeti ise, İstanbul Rumları'nın karşılıklı değişim dışı kalmasını isterken zaten 1 000 000'a yakın göçmen almış Yunanistan'ın ekonomik ve sosyal olarak İstanbul Rumları'nı kabul etmesinin olanaksızlığını dile getiriyordu. Müttefikler ise, kendileri ile ticari bağlantıları bulunan İstanbul Rumları'nın karşılıklı değişim dışı

¹⁰¹ İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları**, c. I (1920–1945), TTK Basımevi, Ankara, 2000, s. 185–191.

tutulması konusunda ısrarcı davranıyorlardı. Uzun görüşmelerden sonra Türk heyeti İstanbul Rumları'nın aşağıda belirtilen şartlar dâhilinde karşılıklı mübadele dışı kalmalarını kabul etti:

- a. Türk uyruğu olmayan bütün Rumlar ile İstanbul doğumlu olmayan Türk uyruğu Rumların İstanbul'dan çıkarılması,
- b. Son üç yıl içinde Türkiye'ye karşı düşmanca davranışlar içinde bulunan Rum derneklerinin ve birliklerinin İstanbul'dan çıkarılması,
- c. İstanbul Rumları'na tanınan ayrıcalıktan yalnızca Beyoğlu, İstanbul ve Üsküdar Rumları'nın yararlanması,
- ç. Evrensel Patrikliğin bütün kurulları ve organları ile birlikte İstanbul'dan uzaklaştırılması.

Alt komisyonun çalışmaları sonucunda Yunanistan bu koşullardan ikincisini kabul etti. Türkiye, son koşul hariç diğerlerinden vazgeçti. Böylece Yunan uyruklu İstanbul Rumları da karşılıklı değişim dışı kaldılar.

Türk heyeti; İstanbul'un sınırları konusunda çerçeveyi dar tutarak Erenköy ile sınırlandırmak isterken, Yunan heyeti sınırları İzmit'e kadar genişletmek amacıyla idi. Nihayet 1912 belediye kanununda çizilen sınır esas alınmıştır.

Sorunun önemi göz önünde bulundurularak barış antlaşması beklenmeden 30 Ocak 1923'te 19 maddelik " Yunan ve Türk Halklarının Karşılıklı Nüfus Değişimine İlişkin Sözleşme ve Protokol " imzalandı.

Sözleşmenin 1 nci maddesi; " Türk topraklarında yerleşmiş Rum Ortodoks dininden Türk uyrukları ile Yunan topraklarında yerleşmiş Müslüman dininden Yunan uyruklarının 1 Mayıs 1923 tarihinden başlayarak zorunlu olarak karşılıklı nüfus değişimine girişilecektir. Bu kimselerden hiçbiri, Türk Hükümeti'nin izni olmadıkça Türkiye'ye, Yunan Hükümeti'nin izni olmadıkça Yunanistan'a yeniden dönerek orada yerleşemeyecektir. " şeklinde hükmetmiştir.

2 nci maddesi; 1 nci maddede belirtilen kuralın istisnasını düzenlemektedir: " 1 nci maddede öngörülen nüfus değişimi:

- a. İstanbul'da oturan Rumları,
- b. Batı Trakya'da oturan Müslümanları kapsamayacaktır. "

Yine aynı maddede établi (yerleşik) diye adlandırılan İstanbul Rumları ile Batı Trakya Müslümanlarının tanımı yapılmaktadır. Sözleşmeye göre, " 1912 kanunu ile sınırlandırıldığı biçimde, İstanbul Şehremaneti (Belediye sınırları) içinde, 30 Ekim 1918 tarihinden önce yerleşmiş bulunan bütün Rumlar İstanbul Rum'u " ve " 1913

tarihli Bükreş Antlaşması'nın koymuş olduğu sınır çizgisinin doğusundaki bölgeye yerleşmiş olan Müslümanlar, Batı Trakya'da oturan Müslümanlar sayılacaklardır. ”

Böylece, azınlıklar açısından Türkiye ve Yunanistan arasında bir denge sağlanmaktadır.

Sözleşmenin 5 nci maddesinde; “ karşılıklı nüfus değişimi kapsamına giren kişilerin mülkiyet haklarına ve alacaklarına hiçbir zarar verilmeyecektir. ”, 8 nci maddesinde; “ bu kişiler, herhangi bir vergiye tabii olmaksızın cemaat taşınır malları da dâhil, her türlü taşınır mallarını yanlarında götürmekte serbest olacaklardır. ” 9–14 ncü maddelerinde; “ götürülemeyen taşınır malların dökümü yapılacak, değerleri saptanacak, bunlar gidenlerin geride bıraktıkları taşınmaz mallarla birlikte, bir Karma Komisyon tarafından tasfiye edilecektir. Bu tasfiyeler sonucu ortaya çıkacak para tutarı ilke olarak tasfiyenin yapıldığı ülke hükümetinin, göç edilen ülke hükümetine karşı bir borcu olarak kabul edilecek ve göç eden kişiye, göç ettiği ülkede, ardında bıraktığı mallarla eşdeğer ve nitelikte mal alması sağlanacaktır. Tasfiye işlemi sona erdiğinde, şayet hükümetlerden biri diğerine borçlu kalırsa, bu borç peşin olarak ödenecektir. Borçlu ülke süre isterse, belli koşullarda taksit de yapılacaktır. ”

Karşılıklı Nüfus Değişimi Sözleşmesinin dikkate değer 1 nci maddesinde; Rum Ortodoks dininden Türk uyrukları ile Müslüman dininden Yunan uyruklarının karşılıklı değişime tabi oldukları belirtilmekte ve din ölçütü temel alınmaktadır. Böylece, Ortodoks olanlar dışındaki Katolik ve Protestan Rumlar değişim dışı bırakılırken, Türkçe konuşan Orta Anadolu Ortodoks halkı, yani Karamanlılar değişime tabi tutuluyorlardı. Diğer taraftan 2 nci maddeye göre, yerleşik niteliği tanınan İstanbul Rumları için herhangi bir mezhep belirtilmemişti. Müttefiklerin baskısı ile başka uyruklularda dâhil olmak üzere bütün İstanbul Rumlarının yerlerinde kalması kabul edilmekteydi. Bu karar, İstanbul'da azami sayıda Rum kalmasını sağlamıştır.

Karşılıklı Nüfus Değişimi Sözleşmesinin dikkate değer bir özelliği de “ ulusçuluk ” bağlamında ortaya çıkmaktadır. Türk milliyetçiliği, İstanbul Rumlarını istisna kabul ederek, kurulacak ulus devletin Müslüman halktan oluşmasına özen gösteriyordu. Bir anlamda da Osmanlı “ millet sistemi ”nin ölçütlerini esas alıyordu. Yunanistan ise, olabildiğince çok sayıda Rum'u İstanbul'da bırakarak Megali İdea'nın merkezi ile bağlantısını koparmadığına kendi kamuoyunu inandırıyor. Lozan Barış Antlaşması'nın 37–45 nci maddelerinde, yerleşik sıfatı ile her iki ülkede kalan ve sayıları azaltılmış olan azınlıkların hakları düzenlenmiştir.

2. Patrikhane Sorunu

Türk heyeti Lozan Barış Konferansı'na giderken Patrikhane konusunda herhangi bir talimat almamıştı. Bu sorun Lozan'da görüşülecek konular arasında yer almamaktaydı. Ancak; Patrikhane sorunu, Azınlıklar Alt Komisyonunda Türkiye'de kalacak azınlıkların belirli bir bedel karşılığında askerlik yapmaktan muaf tutulmalarına ilişkin olarak Müttefiklerin baskısıyla karşı karşıya kalan Dr. Rıza Nur tarafından Karşılıklı Nüfus Değişimi Alt Komisyonunun 16 Aralık 1922'deki oturumunda yazılı bir bildiri ile ortaya atıldı. Rıza Nur'a göre, patrikliğin Türkiye sınırları dışına çıkarılması gerekmektedir. Bu hem Türkiye için bir zorunluluk, hem de ilgili topluluklar için bir kurtuluştur çünkü Türk hükümeti, halifelikle devletin birbirinden ayrılması ve demokratik rejimin kurulması yüzünden, Osmanlı imparatorluğunda Müslüman olmayan topluluklara tanınmış bulunan ayrıcalıklara son vermişti; artık azınlıkların hayır, eğitim ve yardım kurumlarıyla devlet arasındaki ilişkiler doğrudan doğruya yürütülmeliydi. Din adamları sınıfı ile bu sınıfın en büyük başının, gelecekte, yalnız ruhani işlerle uğraşmaları zorunluydu. Dolayısıyla, her zaman siyasal bir organ olmuş Patriklik, yararlanageldiği siyasal ayrıcalıkların ve kendisine organik bakımdan bağlı kurumların ortadan kalkmasından sonra, varlık nedenini yitirmişti.

Rıza Nur'un önerisi, Patrikhane'nin evrensel niteliği ve Hıristiyan âlemi için taşıdığı önemi vurgulayan Müttefik devletlerin temsilcilerinin büyük itirazıyla karşılaştı. Fransız temsilcinin Patrikhane'nin idari ve siyasal yönden öteki bağımsız Ortodoks kiliselerle ve kurulacak İstanbul kilisesiyle ilişkisi olmaması, Türk hükümeti'nin uygun bulacağı adaylar arasından seçilecek patriğin Ortodoksların dinsel önderi sıfatıyla sınırlı yetkileri bulunması ve Türk Hükümetine patriğin ruhani konulardaki çalışmaların ötesine geçip geçmediğini denetleme yetkisi verilmesi koşuluyla Patrikhane'nin İstanbul'da kalması önerisiyse, önce Yunanistan tarafından reddedildi.

Rıza Nur, Patrikhane konusunu bir koz olarak ileri sürmüştü ve anılarında da belirttiği gibi kendisi bu kurumun Türk Hükümetinin denetimi altında bulunmasının daha yararlı olacağını düşünüyordu. Özellikle azınlıkların askerlik yapmamaları konusunda büyük bir baskı altında olan Türk heyetinin yeni bir pazarlık konusu ortaya atması gerekiyordu. Patriklik konusu bu amaç için biçilmiş kaftandı. Gerçekten de tarihi önemi olan patrikliğin İstanbul'dan çıkarılması sözünün dahi edilmesi dünya Hıristiyan kamuoyunu ayağa kaldırdı. Bunun üzerine Lord Curzon yardımcısı Nicholson'u Rıza Nur'a göndererek, bu teklifi geri çekmesini istedi. Rıza Nur Ankara'ya bunu kabul ettirebilmek için belirli avantajlar sunmak gerektiğini belirtince pazarlık başladı. İngiliz temsilci, Lord Curzon'un azınlıkların askerlik yapmaları

konusunda ödün vereceğini açıkladı. Böylece 10 Ocak 1923 tarihinde yapılan Birinci Komisyonun toplantısından önce, gayri resmi bir görüşme ile sorun çözülmüş oldu. Patriklik siyasi tüm hak ve yetkilerinden arınmış, sadece bir dini kurum olarak İstanbul'daki varlığını sürdürecekti.

Patrikhane konusu Birinci Komisyonda tartışıldığı gün Müttefikler adına konuşan Lord Curzon, Patrikhane'nin İstanbul'dan uzaklaştırılması durumunda bütün uygarlık dünyasının vicdanında kötü bir yara alacağını belirtti. Patriklik kurumunun siyasi niteliği ve yönetim alanındaki yetkilerinden yoksun, yalın bir din kurumu olarak İstanbul'da kalması önerisini tekrarladı. Lord Curzon'u destekleyen Venizelos, Yunanistan'ın mevcut Patriğin çekilmesini kolaylaştıracak biçimde davranmaya hazır olduğunu da bildirdi. Nihayet İsmet Paşa, belirtilen koşullarla ve verilen güvenceleri senet sayarak Türkiye'nin Patrikhane'yi sınırdışı etme önerisinden vazgeçtiğini açıkladı. Böylece Patrikhane'nin sadece dini işlerle sınırlı bir kurum olarak İstanbul'da kalması kararlaştırılmış oldu. Patrikhane'nin geleceğine ilişkin İsmet Paşa'nın açıklamaları yeterli sayıldı. Lozan Barış Antlaşması'nda herhangi bir düzenlemeye gidilmeyerek bu konu Türk iç hukukuna bırakılmıştır. Ancak, burada Müttefiklerin “ tavşana kaç, tazıya tut ” oyununu oynadıklarını görmekteyiz.

C. Tamirat Sorunu

Lozan Konferansı'nın ikinci bölümünde tamirat sorunu gündeme geldi. Müttefikler ve Yunanistan iki ülkenin karşılıklı olarak tamirat isteğinde bulunmalarından vazgeçmelerini önerdiler. Türkiye ise Yunanistan da hiçbir zarara yol açmadığı için Yunanistan'a bir tamirat borcu olmadığını, oysa Anadolu'da çeşitli zararlara yol açan Yunanistan'ın kendisine karşı böyle bir borcu bulunduğunu ileri sürerek bu sorunun iki ülke arasında halledilmesi, eğer uzlaşma olmazsa Yunanistan'ın ödeyeceği miktarın bir hakem tarafından belirlenmesi gerektiğini dile getirdi. Yunanistan ekonomisinin böyle bir tamirat borcunu para olarak ödeyebilecek durumda olmadığını Türk heyeti de biliyor ve barış anlaşmasının bu nedenle engellemesini istemiyordu. Yapılan görüşmeler sırasında, Avrupa tren yolunun geçtiğini fakat Yunanistan'a bırakılan Karaağaç karşılığında tamirat borcundan vazgeçeceğini bildirince, yeni bir savaşı göze alamayacağını ve ekonomisinin nakit para ödeme gücü olmadığını bilen Yunanistan bu teklifi kabul etti. Tamirat borcu sorunu bu yolla çözülmüş oldu. Ayrıca Lozan Barış Antlaşması ile aynı gün XV nci numaralı belgede İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan ve Türkiye arasında “ Karaağaç Toprak

Parçası ile İmroz ve Bozcaada Adalarına İlişkin Protokol ” imzalanmış ve Karaağaç arazisinin Türkiye’ye iadesine ilişkin düzenlemeler yapılmıştır.

Lozan Barış Antlaşması’nın 59 ncu maddesinde “ Yunanistan savaş yasalarına aykırı olarak Anadolu’da Yunan ordusunun ya da yönetiminin eylemlerinden doğan zararların onarımı yükümünü tanır. Öte yandan, Türkiye, Yunanistan’ın savaşın uzamasından ve onun sonuçlarından doğan parasal durumunu göz önünde tutarak onarım konusunda Yunan Hükümeti’ne karşı her türlü isteklerinden kesinlikle vazgeçer. ” hükmü yer almaktadır.¹⁰²

II. Lozan Antlaşması Sonrasında Türk – Yunan İlişkileri

Lozan Barış Antlaşması ile birlikte Batı Trakya’da yaşayan 110 000 dolayındaki Müslüman Türk azınlığı, Yunanistan’ın hâkimiyeti altına girmişti. Batı Trakya’daki Türk toplumu, Türkiye’de gelişen olaylar ile çok yakından ilgilenmekte, lisan olarak Türkçe konuşmakta; kurdukları dernek, cemiyet ve vakıflar aracılığı ile kültürel ve sosyal hayatlarında Türkiye’yi örnek almaktadırlar. Böylece Türk inkılâplarını orada yürütmeye çalışmaktadırlar. Fakat her defasında Yunanistan Hükümeti tarafından bu çabalar engellenmekte ve Türk azınlıkların yaşam hakları kısıtlanmaktadır.

A. Lozan Antlaşmasından Artakalan Sorunlar

1. Yerleşikler Sorunu

30 Ocak 1923’te imzalanan “ Yunan ve Türk Halklarının Değişimine İlişkin Sözleşme ve Protokol ” ile Türkiye’deki Ortodoks Rumlar ile Yunanistan’daki Müslümanların karşılıklı olarak değişime tabi olacakları ve İstanbul Rum halkı ile Batı Trakya Müslüman halkının bu değişimin dışında tutularak yerleşik sayılacağı kararlaştırılmıştı. Yine aynı sözleşme ile söz konusu nüfus değişimini gerçekleştirmekle görevlendirilen Karma Mübadele Komisyonu çalışmalarına Ekim 1923’te başladı. Karşılıklı nüfus değişimi, 1927 yılına kadar kolay tamamlanmadı. Çeşitli sorunlar yaşanmakla birlikte, iki ülke arasındaki ilişkileri kopma noktasına getiren temel sorun,

¹⁰² Nur, Grew, a.g.e., s. 496.

sözleşmenin 2 nci maddesinde yer alan yerleşik sözcüğünün İstanbul Rumları açısından yapılan yorum farklılıklarından kaynaklanmıştır.

Yukarıda belirtildiği gibi, 2 nci maddede yerleşik sayılan İstanbul Rumlarının tanımı yapılıyor ve “ 1922 kanunu ile sınırlandırılmış biçimde, İstanbul Şehremaneti daireleri (belediye sınırları) içinde, 30 Ekim 1918 tarihinden önce yerleşmiş bulunan bütün Rumlar, İstanbul Rum’u ” sayılacaktır deniliyordu.

Karşılıklı değişimin başlamasıyla birlikte Türkiye ve Yunanistan’ın söz konusu maddeyi farklı yorumladıkları ortaya çıktı. Türkiye’ye göre, 1918’den önce İstanbul’a gelen Rumların Türk resmi belgelerine göre belirlenmesi gerekirken, Yunanistan söz konusu maddenin, herhangi bir kanuna bağlı olmaksızın antlaşmanın ruhuna uygun olarak yorumlanması, başka bir deyişle İstanbul’a gelmiş olan Rumlar için gönüllülüğün esas alınması gerektiğini ileri sürüyordu.

Farklı iki hukuk yorumundan kaynaklanıyor gibi görünse de, anlaşmazlığın ekonomik ve sosyal nedenleri bulunuyordu. Türkiye olabildiğince fazla sayıda Ortodoks Rum’u Yunanistan’a göndererek türdeş bir ulus devlet kurmak ve Yunanistan’dan gelen Müslümanları gidenlerin boşalttıkları mülklere yerleştirmek isterken, Yunanistan olabildiğince fazla Rum’u yerleşik statüsünde bırakarak hem yeni göçmen almaktan kurtulmayı, hem de başta ticari bağlar olmak üzere İstanbul’la varolan ilişkilerini korumayı amaçlıyordu. Ayrıca, bu yolla Megali İdea’nın 9 Eylül 1922’deki hezimetini yumuşatmak da istiyordu. İstanbul’da bulunan 4 500 kadar Rum, Türk resmi kayıtlarında yer almıyordu ve Türkiye’nin koşulları kabul edilirse bunların Yunanistan’a göç etmeleri gerekecekti.

Konu, Karma Mübadele Komisyonu’nda çözülemeyince 19 Kasım 1924’te Milletler Cemiyeti Genel Sekreterliğine başvuruldu. Yerleşik sözcüğünün anlamına ilişkin olarak ve Sözleşmenin 2 nci maddesinde “ İstanbul Rum ahalisi ” olarak geçen kişilerin yerleşik sayılabilmeleri için gereken koşulların neler olduğu konusunda Adalet Divanı’ndan bir danışma görüşü istendi.

Uluslararası Sürekli Adalet Divanı, 21 Şubat’ta görüşünü bildirdi:

1. Yerleşik deyimini süreklilik niteliği taşımakta ve bir oturma ile beliren fiili bir durum belirtmektedir.

2. “ İstanbul Rum ahalisi ” deyimiyile kastedilen kişilerin antlaşma gereğince yerleşik sayılmaları ve karşılıklı nüfus değişimi dışında bırakılmaları için, İstanbul Şehri’nin 1912 kanunu ile belirlenen belediye sınırları içinde bulunmaları, ayrıca oraya her ne şekilde olursa olsun 30 Ekim 1918 tarihinden önce gelmeleri ve orada sürekli olarak oturmak niyetinde bulunmaları gerekecektir.

Anlaşılacağı üzere Adalet Divanı bildirdiği görüş ile taraflar arasındaki anlaşmazlığa hukuki bir çözüm getiremedi. Bunun üzerine iki devlet politikalarında sertleşme görülmeye başladı. Önce Yunanistan Batı Trakya'daki Müslüman mallarına el koyarak buralara göçmen Rumları yerleştirdi. Hemen arkasından Türkiye, İstanbul'daki Ortodoks Rum mallarına el koyarak karşılık verdi. Yunan Hükümeti, daha sonra Türk mallarının geri verilemeyen bölümlerini satın alınca, Türk Hükümeti de el koyduğu Rumların mallarını geri verdi. Yerleşik sorununa Patrikhane sorununun da eklenmesiyle ikili ilişkilerde gerilim arttı. Sorunun çözümü aşamasında, Lozan'dan sonra 1925 yılında üç gayrimüslim cemaat temsilcilerinin kendi cemaat hukuklarını uygulamaktan vazgeçtiklerini Ankara Hükümetine bildirmeleri sevindirici olmuştu. Bu ilk adımın atılması ile beraber, kesin çözüm için 17 Şubat 1926 tarihinde kabul edilen medeni kanunu beklemek gerekecekti.

2. Patrikhane Sorunu

Lozan Barış Konferansı'nda Patrikhane'nin geleceğine ilişkin tartışmalar yapılırken, Venizelos; gerek Birinci Komisyonun görüşmelerinde, gerekse İsmet Paşa ile yaptığı özel görüşmelerde son Patrik Meletios'un görevden çekilmesi konusunda Yunanistan'ın elinden geleni yapacağı konusunda söz vermişti. 6 Aralık 1921'de seçilen patrik Meletios, Mütareke döneminde Osmanlı Hükümeti ile ilişkilerin kesilmesi kararını alan Patrikhane yöneticilerine destek verdiği gibi, patrik seçildikten sonra da Türk Hükümetini tanımadığını açıkça ilan etmiş, emperyalist bir politika izleyerek Yunanistan'ın egemenliğinde bir küçük Asya devletinin kurulmasından yana tavır almıştı. Patrik Meletios'un, Lozan'da temelleri oluşturulan yeni Türkiye'de patrik olarak görev yapması mümkün değildi.

Nitekim daha Lozan Antlaşması imzalanmadan önce, Venizelos Meletios'tan Patrikhane'nin saygınlığının korunması açısından kendisinin patriklikten çekilmesi gerektiğini belirterek, istifa ermesini özel olarak istemişti. Yunan Hükümetinden gelen baskılar karşısında direnemeyen Meletios 27 Haziran 1923'te sağlık durumunu gerekçe göstererek Fener'den ayrılacağını açıkladı ve patriklik makamından istifa etmeksizin 10 Temmuz 1923'de Yunanistan'da bulunan kutsal Aynaroz Manastırı'na (Mont Athos) gitti. Burada, Patrikhane'nin Kıbrıs, Selanik ya da Aynaroz'a taşınması konusunda

faaliyetlerde bulunduysa da başarılı olamadı ve 12 Ekim 1923'te makamından istifa ettiğini bildirdi.¹⁰³

Meletios'un istifası üzerine yeni patrik seçimi sorunu gündeme geldi. Türk Hükümeti seçilecek patrik konusunu yakından takip ediyor ve kendi isteği dışında bir gelişmenin yaşanmasını engellemek istiyordu. Meletios'un istifasına dek Türk Hükümetinin desteğini alan Papa Eftim, Patrikhane üzerinde baskı yaparak kendi egemenliğini kurmak üzere çalışmalarına başladı. Yeni patriğin seçilmesi sırasında etkin bir rol alarak, yakın ilişki içinde olduğu Karaman kökenli Damianidis'in de yardımıyla Fener'i basıyor ve Sen Sinod'u etkisi altında bırakmaya çalışıyordu. Mütareke döneminde Fener'in politikalarına karşı çıkarak kendi metropolitliği olan Kadıköy'e çekilen Grigorios Zervudakis'in patrik seçileceğinin anlaşılması ve dünya Hıristiyan kamuoyundan sert tepkilerin gelmesi üzerine Türk Hükümeti Papa Eftim'e verdiği desteği sona erdirdi ve 13 Aralıkta Grigorios'un patrikliğini onayladı.

Türk Hükümeti'nin Fener Ortodoks Kilisesi ile ilişkilerinin normalleşmesi ve Papa Eftim'e verdiği desteği sona erdirmesi üzerine, 6 Haziran 1924'te Papa Eftim Patrikhane ile ilişkilerini kesti ve yaklaşık bir ay sonra da başrahibi olduğu Galata Kafatiani kilisesini Türk Ortodoks Kilisesi olarak açıkladı. Böylece bağımsız ve Fener Patrikhanesi tarafından tanınmayan yeni bir kilise kurulmuş oluyordu. Ortodoks ilkelerin katıldığı göz önünde tutulduğunda, yeni Türk Ortodoks Kilisesinin son derece küçük bir cemaate sahip olacağı açıktı. Türk Hükümeti; sorununun Ortodokslar arası bir sorun olduğunu söyleyerek, tarafsız bir tutum takındı. Böylece hem uzun bir süreden beri desteklemiş olduğu Papa Eftim'i kendi kilisesi içinde faaliyetine izin vererek tatmin etmiş, hem de artık ilişkilerini normalleştirdiği Fener Patrikhanesi'ni karşısına almamış oluyordu.¹⁰⁴

Türk Hükümeti; Ortodokslar arasındaki sorunlarda tarafsız tutumunu, 16 Kasım 1924'te Patrik Grigorios'un ölümü üzerine yeni bir fırsat yakaladığını düşünen Papa Eftim'in yeniden Patrikhane karşıtı eylemlerine başlaması sırasında da gösterdi. Türkiye, Papa Eftim'e destek vermeyerek onu tümüyle yalnız bıraktı ve böylece Papa Eftim'in son siyasi girişimi başarısız kaldı.

Papa Eftim bertaraf edilmiş olmakla birlikte, yeni patriğin seçimi, zaten karşılıklı nüfus değişimi sorunu dolayısıyla gerilimli olan Türk – Yunan ilişkilerinde yeni bir bunalıma neden oldu. 17 Aralık 1924'te patrik seçilen VI ncı Konstantinos (Arapoğlu) Bursa doğumluydu. 1921'de İstanbul'a gelmiş, daha sonra Bursa'ya gitmiş ve 1924'te

¹⁰³ Oran, a.g.e., s. 340.

¹⁰⁴ a.g.e., s. 341.

Terkos Piskoposu olarak yerleşmek üzere İstanbul'a dönmüştü. Karşılıklı nüfus değişimi sorununun en şiddetli döneminde, mübadil saydığı bir kişinin Patrik seçilmesini Ankara'nın onaylaması söz konusu olamazdı. Nitekim VI ncı Konstantinos'un patrik seçilmesine karşı çıktığı gibi, Karma Mübadele Komisyonuna bu kişinin mübadelesi sürecini hızlandırması için baskı yapmaya başladı. Yunanistan ise, gayri mübadil (yerleşik) kabul edilen Patrikhane'ye bağlı olan VI ncı Konstantinos'un mübadil sayılmayacağını ileri sürüyordu.

Konu, Karma Mübadele Komisyonunda ele alındı. Komisyon VI ncı Konstantinos'un 1918'den sonra İstanbul'a gelmiş olduğunu belirtmekle birlikte, patrik sıfatı sebebiyle mübadele dışı bırakılıp bırakılmayacağı konusunda kesin bir karar vermenin yetkisi ve dışında bulunduğunu bildirdi. Bunun üzerine Yunanistan, sorunu Milletler Cemiyeti'ne ve Uluslararası Sürekli Adalet Divanına götürme girişiminde bulundu. Türkiye söz konusu organların bu konuda yetkisiz olduğunu ileri sürdüğü gibi, Patrikhane'nin bir Türk kurumu olduğunu ve Türkiye'nin içişlerine dışarıdan müdahale edilmesine izin vermeyeceğini göstermek üzere politikasını sertleştirerek, 30 Ocak 1925'te VI ncı Konstantinos'u sınırdışı etti. Bunun üzerine Karma Mübadele Komisyonunun Yunan üyesi Yeogios Eksindaris görevinden ayrıldığını açıkladı. VI ncı Konstantinos kişisel memorandumunu Milletler Cemiyeti Konseyi'ne sundu. Milletler Cemiyeti Konseyi ikili görüşmeler yoluyla sorunun çözülmesi konusunda tavsiyede bulundu. VI ncı Konstantinos konusundan ödün vermeyen Türk Hükümeti, Karma Mübadele Komisyonuna yapmış olduğu öteki piskoposların da mübadele edilmesini isteğini 11 Nisan'da geri çekti. Bunun üzerine, 22 Mayıs 1925'te VI ncı Konstantinos istifa etti ve 13 Temmuz 1925 tarihinde Vasilios Yeogiadis patrik seçildi.

VI ncı Konstantinos'un kişiliğinde somutlanan patriklik sorununun iki önemli sonucu oldu:

a. Türk Hükümeti Patrikhane'nin evrensel statüsünü tanımadığını, onu bir Türk kurumu olarak kabul ettiğini, dinsel konuları ileri sürerek dış güçlerin Türkiye'nin içişlerine karışmalarına izin vermeyeceğini dünya kamuoyuna gösterdi.

b. Lozan'dan beri yaşanmakta olan ve esas olarak karşılıklı nüfus değişimi uygulaması sırasında karşılaşılan sorunlardan kaynaklanan Türk – Yunan ilişkilerindeki gerilim VI ncı Konstantinos sorunu sırasında özellikle Tefik Rüştü – Eksindaris arasında başlayan ikili görüşmeler sonucunda yumuşadı ve bu yumuşamanın ilk göstergesi 1925 yılında imzalanan Ankara Antlaşması oldu.¹⁰⁵

¹⁰⁵ a.g.e., s. 342.

B. Ankara Antlaşması

Türk – Yunan ilişkilerinde 1925'te başlayan ikili görüşmeler; kimlerin yerleşik sayılacakları, mübadillerin malları, Patrikhane'nin konumuna dair sorunların çözümüne yönelik ilk adım oldu. Bu girişimin başlatılmasında en önemli etken, 1925 Şeyh Sait İsyanı'nın Ankara'da ciddi bir tehdit olarak algılanması üzerine meydana gelen hükümet değişikliği sonucunda Fethi Okyar'dan başbakanlığı devralan İsmet Paşa'nın, Lozan'dan artakalan sorunları çözerek Türkiye'nin uluslararası alanda yalnızlığını sona erdirme ve içeride ekonomik ve sosyal reformları gerçekleştirme konusundaki kararlılığıydı. Kendi ülkesinde de ekonomik sosyal sorunlarla karşı karşıya bulunan ve dış politikada Balkanlı komşularıyla olan sorunlarını çözümlenmek isteyen Andreas Mihalakopulos Hükümeti bu fırsatı değerlendirdi ve ikili görüşmeler sonucunda 21 Haziran 1925'te Ankara Antlaşması imzalandı.¹⁰⁶

Bu antlaşma ile Türkiye; Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan önce, Ortodoks ve Türk vatandaşı olmasa bile o sırada İstanbul'da mevcut bulunan bütün Rumlara, yerleşmek niyetine bakmaksızın yerleşik sıfatını tanıyordu. Antlaşma ayrıca, yasal pasaportları olmaksızın ülkelerini terk edenler hariç olmak üzere yerleşik sıfatı tanınan Batı Trakya Müslümanları ve İstanbul Rumları ülkelerine serbestçe dönebilmelerini, edinilmiş olan mallarına sahip olabilmelerini sağlıyordu. İki ülkenin; kişilere ait mallarını iade etmesi mümkün değil ise, adil bir tazminat ödenmesi kararlaştırılmış ve böylece, Türkiye, savaş koşulları içinde yasal yollarla edinilmiş bir pasaportu olmaksızın ülkeyi terk etmiş çok sayıda Rum'un dönüşünü engellerken, Yunanistan da Batı Trakya'da Müslüman mülklerine yerleştirmiş olduğu göçmen Rumlardan bir kısmını bu mülklerden çıkarmak zorunda kalmıyordu. Antlaşma mübadeleden kaynaklanan mali ve hukuksal sorunları kapsıyordu,

Ankara Antlaşması temel anlaşmazlık sorunlarına çözüm getirirken, iki ülke arasında ilişkilerin düzelmesine ve ilk kez Türkiye'nin Atina'ya büyükelçi atanmasını öngörürken hiçbir zaman uygulanmadı. Karma mübadele komisyonu yapılan bazı düzenlemelere karşı çıkmış olmakla birlikte Ankara Antlaşması'nın yürürlüğe girememesinin en önemli nedeni, Yunanistan'da Mihalakopulos Hükümetinin düşürülmesi sonucunda 25 Haziran 1925'te iktidara gelerek diktatörlük rejimi kuran General Pangalos'un, eski hükümetin çizgisini terk edip, dış politikada Lozan'ı revize

¹⁰⁶ a.g.e., s. 343.

etmek amacı üzerine oturtulmuş ihtiraslı bir tutumu benimsemiş olmasıydı. Akdeniz’de yayılcı bir politika izleyen Mussolini’nin işbirliği daveti, Türkiye ile Musul sorunu dolayısıyla karşı karşıya bulunan İngiltere’nin de tepkisini çekmeyeceğini düşünen Pangalos’a çekici gelmişti. Bir yandan Ankara Antlaşması’nın onayını geciktirirken, öte yandan Yunan Ordusu’nu Balkanlarda en güçlü olduğunu açıklıyor, Trakya’ya ve İstanbul’a ilişkin askeri planlar hazırlıyordu. İtalya’nın ihtiyatlı davranarak Yunanistan ile askeri pakt imzalamaktan kaçınması ve Ankara ile Londra arasında Musul sorununun çözümlenmesi Pangalos’un Türkiye’ye karşı askeri bir girişimde bulunmasına olanak vermedi. Ağustos 1926’da Pangalos’un iktidardan düşürülmesi Yunanistan’a Türkiye ile ilişkilerde yola kaldığı yerden devam etme olanağı tanıdı.¹⁰⁷

C. Atina Antlaşması

1926 yılı sonlarına doğru Türkiye ile Yunanistan arasında kesilen görüşmeler yeniden başlatıldı. ve 1 Aralık 1926’da Atina Antlaşmasının imzalanmasıyla sonuçlandı.¹⁰⁸ 23 Haziran 1927’de yürürlüğe giren Atina Antlaşması yerleşikler sorunundan çok, malî sorunları çözmek amacı taşıyordu. Bu anlaşmaya göre Yunanistan’ın, mübadeleye tâbi bölgelerinde yerleşik olup Balkan Savaşı’nın başlama tarihi olan 18 Ekim 1912’de bu bölgelerden ayrılmış veya öteden beri ülke dışında oturmuş olan Müslümanlarla tüm Türk uyruklulara ait taşınmazlar (kentlerin içinde bulunan bina ve arsalar ile koru, orman ve yazlık meralar ilke olarak hariç tutulmuştur) Yunan Hükümetinin mülkiyetine; Türkiye’nin mübadeleye tâbi bölgelerinde oturmakta olup 18 Ekim 1912’den önce bu ülkeden ayrılmış veya öteden beri ülke dışında oturmuş olan Rumlarla tüm Yunan uyruklulara ait taşınmaz mallar Türk Hükümetinin mülkiyetine geçecekti. Her iki tarafın eline geçecek taşınmazların değerlerinin saptanmasından sonra, alacak ve borçlar takas veya mahsup edilecekti. Bunun dışında İstanbul ve Batı Trakya gibi mübadele dışı bırakılmış bölgelerdeki Rum ve Müslüman halkın taşınmazları anlaşmanın yürürlüğe girmesinden itibaren en geç bir ay içinde vergiden muaf olarak sahiplerine geri verilecekti.¹⁰⁹

Bir ara savaş durumuna kadar gerginleşen ikili ilişkilerde Venizelos’un, bu durumun Yunanistan’a verebileceği siyasal ve ekonomik zararları ileri görüşlülük ile yumuşatması Atina Antlaşması’nın uygulanması sırasında yeni teknik sorunları ortaya çıkarttı. İki ülkedeki taşınmaz malların kıymetleri konusunda farklı değerlendirmeler

¹⁰⁷ a.g.e., s. 343.

¹⁰⁸ **Düştur**, 3 ncü tertip, c. VIII, s. 129–142.

¹⁰⁹ Oran, a.g.e., s. 344.

yapılıyor, her iki hükümet de İstanbul ve Batı Trakya'daki yerleşiklerin mallarını geri vermek konusunda yavaş davranıyorlardı. Ankara Antlaşması'ndan farklı olarak Atina Antlaşması'nda yerleşik tanımı yapılmadığı için sorun varlığını sürdürüyordu. Bu siyasal nitelikli sorunun çözümü için, gerek iki ülkedeki iç, gerekse uluslararası koşulların çok daha farklı nitelik sergilediği 1930'lu yılları beklemek gerekecektir.

D. Dostluk Dönemi (1928 – 1939)

1928 yılı gerek Türkiye'de, gerekse Yunanistan'da önemli değişikliklere sahne oldu. Ankara Hükümeti, Lozan'dan arta kalan ve Batılı devletlerle ilişkilerin normalleşmesini engelleyen sorunlardan sonuncusunu Fransa ile borçlar konusunda bir antlaşma imzalayarak çözdükten sonra, barışçı ve statükocu bir dış politikanın özellikle Balkanlar'daki en önemli ve en etkin temsilcisi rolünü üstlendi. Aynı yılın Ağustos ayında yapılan seçimlerde tek başına hükümeti kurma hakkını kazanan Venizelos da, dikkatini dış politika üzerinde yoğunlaştırdı. Venizelos; Yunanistan'da uzun bir süreden beri yaşanan siyasal istikrarsızlığa son vererek, dikkatini dış politika üzerinde yoğunlaştırmıştı. Venizelos'un dış politika anlayışında 1920'lerin başlarına göre önemli bir değişiklik olmuş ve komşu ülkelerle ikili sorunlar sürmekle birlikte, emperyalist politika anlayışını terk etmişti. Gerek Ankara, gerekse Atina; İtalya'nın önderliğinde kümelenen faşist ülkelerin oluşturdukları tehdidin ve ikili ilişkilerinde yaşanan güvensizlik sonucunda karşılıklı silahlanmanın, özellikle de deniz silahlanmasının ülke ekonomilerine getirdiği çoğul yükün bilincindeydiler. İçeride ekonomik kalkınmayı ve sosyal reformları gerçekleştirme koşulunun barışçı bir dış politika izlemekten geçtiğini biliyorlardı. Başta İtalya ve Bulgaristan olmak üzere; faşist devletlere karşı, barışçıl bir dış politika izleyebilmek için her zamankinden daha fazla olmak üzere birbirlerinin desteğine gereksinimleri vardı. Bununla birlikte, iki ülke arasındaki sorunların çözümü için zaman gerekliydi. Nitekim artan İtalyan tehlikesi sürecinin sonucunda Ankara – Atina yakınlaşması gerçekleşti.

Balkanlarda, kendisine bağlı Küçük Antant Devletleri (Çekoslovakya, Yugoslavya, Romanya) aracılığıyla etkinliği artan Fransa'nın bu gücünü kırmak için harekete geçen İtalya, 1926'da Romanya ve Arnavutluk'la birer pakt imzalamıştı. Yugoslavya'ya karşı Türkiye ve Yunanistan ile de yakınlaşmak ve bu ülkelerle de birer anlaşma imzalayarak Balkanlar'daki etki alanını artırmak istiyordu. İtalya'nın bu amacı gerçekleştirmek için tehditkâr söylemini terk etmesi etki uyandırmakta gecikmedi ve 30 Mayıs 1928'de Ankara ile Roma arasında iki anlaşma imzalandı: Tarafsızlık,

Uzlaştırma ve Yargısal Çözüm Antlaşması ve Anadolu Kıyısı ile Meis Adası Arasındaki Deniz Sınırına İlişkin Sözleşme.¹¹⁰ Antlaşmaların imzalanması sırasında İtalyan yetkililer Anadolu topraklarında herhangi bir istekleri olmadığını, Türkiye ile dostluğun ekonomik çıkarları açısından son derece önemli olduğunu sıklıkla dile getirdiler.

Türk – İtalyan antlaşmaları Yunanistan'ı harekete geçirdi. Roma ile başlatılmış olan görüşmeler Venizelos tarafından tamamlandı. İtalya ile Yunanistan arasında, Ankara ile Roma arasında daha önce imzalanmış olan antlaşma ile aynı hükümleri içeren Tarafsızlık, Uzlaştırma ve Yargısal Çözüm Antlaşması 23 Eylül 1928 tarihinde imzalandı. Böylece İtalya aracılığı ile Ankara – Atina yakınlaşması başladı. Her iki Balkan ülkesiyle de temas halinde olan İtalya, kendi liderliğinde bir Balkan Paktını gerçekleştirmek için Türk – Yunan sorunlarının çözümü konusunda tarafların görüşlerini dinliyor ve bu görüşleri uzlaştırmaya çalışıyordu.¹¹¹

Avrupa kıtası; I nci Dünya Savaşı'nın yaralarını henüz tam olarak saramadan yeni problemlerle karşı karşıya kalmıştı. İtalya, Mussolini önderliğinde yayılcı bir siyaset izleyerek, özellikle de Balkanlar'da hak iddia etmeye başlamıştı. İtalya ile yaşanan yakınlaşmanın son olmadığını bilen Mustafa Kemal ve Venizelos, kısa bir süre içinde ikili ilişkilerini geliştirmek üzere adımlar atmaya başladılar. İlk olumlu işaret Yunanistan'dan geldi. Hükümet programına Türkiye ile ilişkileri geliştirmeyi temel dış politika hedefi olarak koyan Yunan Başbakanı Venizelos, 30 Ağustos 1928'de Başbakan İsmet Paşa'ya özel bir mektup göndererek, Türkiye'nin Yunanistan'dan herhangi bir toprak isteği olmadığını bildiklerini belirtmiş ve ilişkilerde varolan sorunların çözümü konusunda samimi bir istek duyduklarını bildirmişti. İsmet Paşa; 13 Eylül 1928'de Malatya'da yaptığı konuşmada, Venizelos'un mektubunun Ankara'da olumlu bir hava yarattığını ifade ediyordu. Söz konusu konuşmasında, iki ülke arasında siyasal değil, vatandaşların mal varlığına ilişkin, önemli ama iyi niyetle çözümlenmesi mümkün yasal sorunlar bulunduğunu belirten İsmet Paşa, 27 Eylül'de Venizelos'a gönderdiği mektupta, Yunan Başbakanı'nın yollamış olduğu mektubun Türk – Yunan ilişkileri tarihinde yeni ve samimi bir dostluk döneminin başlangıcını oluşturduğunun altını çizdi.

Aralık 1928'de iki ülke arasında nüfus mübadelesine ilişkin sorunlarla ilgili görüşmeler yeniden başlamıştı. 1929'da ABD'de başlayan ve dalga dalga dünyaya yayılan ekonomik kriz Yunanistan ve Türkiye'yi de etkilemişti. Türkiye'de özel

¹¹⁰ Soysal, a.g.e., s. 343.

¹¹¹ Oran, a.g.e., s. 345.

teşebbüsün yatırım hızı kesilmiş, onun yerine devletin yatırımlarda öncülüğü ön plâna çıkarılarak krizin etkileri giderilmeye çalışılmıştır. Yunanistan’da ise; Venizelos, 1928 seçimleri ile iktidara gelmiş ve devletin politikasını, iktisadî ve toplumsal güçlükler yaşayan Yunanistan’ı bu açmazdan kurtarma ve komşularıyla iyi ilişkiler kurma üzerine kurmuştur.¹¹²

Temmuz 1929’da Yunanistan’ın büyükelçisi olarak Ankara’ya gelen Spiridon Polikroniadis Venizelos’tan bir anlaşmaya varması için ilişkilerin yoğunlaştırılması talimatını almıştı. Aynı yıl Türkiye’nin Atina Büyükelçisi Mehmet Enis (Akaygen) Yunan milli bayramına katılarak iki ülke tarihinde bir ilki gerçekleştirdi. Türk – Yunan ilişkilerinde yaşanan bu yakınlaşma 1930’da imzalanan anlaşmalarla hukuksal biçim kazanacaktır.

Lozan’a rağmen, Türkiye ile Yunanistan arasındaki sorunlar, 1929 yılına doğru savaş tehlikesi doğuracak bir hâl almaya başladı. Ancak daha önce giriştiği emperyalist mücadeleden büyük dersler alarak çıkan Venizelos, bu yolun iki devlet için de iyi olmayacağını biliyordu. Nihayet sorunların barışçı yoldan görüşmelerle çözülebileceğini kabul ederek, Yunan Parlâmentosunda, 10 Şubat 1930’da yaptığı konuşmada;

“ Yunanistan’ın taraf olduğu savaş sonrası antlaşmalara sadık kalacağını, Türkiye’nin barışsever bir devlet olduğunu ve Yunanistan’a karşı saldırma teşebbüsüne girişeceğine inanmadığını, ”¹¹³ söylemiştir. Bu konuşma ile Yunanistan’ın dış siyasetinde anî bir değişme meydana gelmiştir. Venizelos’un bu barışçı konuşması Ankara’da memnunlukla karşılanmış, kısa bir süre sonra 10 Haziran 1930’da karşılıklı nüfus değişimi sorununu çözecek bir antlaşma imzalanmıştır. Bu antlaşma Lozan’dan arta kalan bir meseleyi çözümlenerek, Türkiye ve Yunanistan arasında yeni bir sayfa açmıştır.

Türkiye ile Yunanistan arasındaki siyasal dostluk ilişkisi kurulması nüfus değişiminden kaynaklanan hukuksal sorunların çözümüne bağlıydı. Nitekim Aralık 1928’de başlayan görüşmelerde öncelikle bu sorun ele alındı “ Ahali Değişimi Hakkında 30 Ocak 1923 tarihli Lozan Antlaşması ile 1 Aralık 1926 tarihli Atina Antlaşması’nın Uygulanmasından Doğan Sorunların Kesin Surette Çözümlemesine Dair Sözleşme ” 10 Haziran 1930’da Ankara’da imzalandı.¹¹⁴ Bir dizi antlaşma ve sözleşmenin yapıldığı bu dönem, karşılıklı iyi niyet ve dostluk bağlarının doruğa

¹¹² Gürel, a.g.e., s. 76.

¹¹³ Mehmet Gönlübol-Cem Sar, **Olaylarla Türk Dış Politikası**, c. I, A.Ü.S.B.F. Yayını, Ankara, 1977, s. 69.

¹¹⁴ Soysal, a.g.e., s. 343.

ulaştığının bir göstergesi olarak kabul gören bir süreci oluşturmuş ve her iki ülke bu zamanı kendi menfaatlerinin çözümü için azami çaba sarf etmişlerdir.

E. Ankara Sözleşmesi

10 Haziran 1930 Ankara Sözleşmesi ile Türkiye ve Yunanistan arasında nüfus mübadelesinden kaynaklanan siyasal ve ekonomik sorunlar çözüme bağlandı. Her şeyden önce kimlerin yerleşik sayılacağı karara bağlandı. Sözleşmenin 10 ncu maddesine göre, “ Türkiye, İstanbul’a geldikleri tarih ve doğdukları yer ne olursa olsun değişimden ayrık tutulmuş olan İstanbul bölgesinde bugün hazır bulunan Türk uyruğundaki Tüm Ortodoks Rumlara ” 14 ncu maddesine göre ise, “ Yunanistan, Batı Trakya’ya geldikleri tarih ve doğdukları yer ne olursa olsun değişimden ayrık tutulmuş olan Batı Trakya bölgesinde bugün hazır bulunan Yunan uyruğundaki tüm Müslümanlara ” yerleşik sıfatı tanımaktadır. Böylece 7 yıldır süren bir anlaşmazlık karşılıklı eşitlik anlayışı çerçevesi içinde çözülmüş oluyordu.

Bu siyasal sorunun yanısıra mübadeleden kaynaklanan ekonomik sorunlara da çözüm getirildi. Sözleşmede beş kategorideki insanların mallarına ilişkin düzenleme yapılmıştı:

“ 1. Mübadillerin malları: Değişime tabi olan Müslümanların ve Rumların terk etikleri ülkelerde bıraktıkları taşınır ve taşınmaz malların tam mülkiyeti terk edilen ülke hükümetine geçecekti. Bankalarda bulunan mevduatlar sahiplerine iade edilecekti.

2. Türk uyrukluların malları: Türk uyruklu Müslümanlara ait Yunanistan’da bulunan taşınmaz malların tamam mülkiyeti Yunan Hükümeti’ne geçecekti.

3. Yunan uyrukluların malları: Yunan uyruklulara ait olup İstanbul bölgesi dışında bulunan taşınmaz malların tam mülkiyeti Türk hükümetine geçecekti. Bununla birlikte, Yunan uyrukluların İstanbul bölgesindeki taşınmaz malları üzerindeki mülkiyet hakları bu sözleşmeyle ortadan kaldırılmamıştı. Söz konusu kişilerin, İstanbul bölgesindeki mallarına eğer daha önceden el koyma, haciz ve işgal gibi önlemler uygulanmışsa, bu önlemler 1 ay içinde kaldırılacak ve söz konusu mülkler sahiplerinin tam ve serbest kullanımına iade edilecekti.

4. İstanbul yerleşiklerinin malları: Yerleşik kabul edilen Rumların İstanbul bölgesinde bulunan taşınır ve taşınmaz malları üzerindeki mülkiyet hakları ve sözleşmeyle hiçbir biçimde ortadan kaldırılmamıştı. Eğer bu mallar üzerinde el koyma, haciz gibi herhangi bir önlem uygulanmışsa, bu durum derhal kaldırılacak ve söz

konusu mallar sahiplerinin tam ve serbest kullanımına iade edilecekti. Ancak, İstanbul taşınır ve taşınmaz malları Türk hükümetine geçecekti.

5. Batı Trakya yerleşiklerinin malları: Yerleşik kabul edilen Müslümanların Batı Trakya bölgesinde bulunan taşınır ve taşınmaz malları üzerindeki mülkiyet hakları bu sözleşmeyle hiçbir biçimde ortandan kaldırılmamıştı. Eğer bu mallar üzerinde el koyma, haciz gibi herhangi bir önlem uygulanmışsa, bu durum derhal kaldırılacak ve söz konusu mallar sahiplerinin tam ve serbest kullanımına iade edilecekti. Ancak, Batı Trakya dışındaki tüm taşınır ve taşınmaz mallar Yunan hükümetine geçecekti.”¹¹⁵

Sözleşme şartlarıncı Yunan Hükümeti, 425 000 İngiliz lirasını karma komisyonun emrine verecek; bu paranın 150 000’i yerleşik Rumların Türk Hükümeti’ne geçen İstanbul dışındaki mallarını ve 150 000’i yerleşik Müslümanların Yunan Hükümeti’ne geçen mallarını tazmin için kullanılacaktı. Ayrıca, kalan 125 000 İngiliz lirası karma komisyon tarafından 3 taksitte Türk Hükümeti’ne verilecekti.

Başbakan İsmet İnönü Venizelos’a gönderdiği bir mektupta, antlaşmadan duyduğu memnuniyeti belirterek kendisini Ankara’ya davet etmiştir.¹¹⁶ Venizelos bu daveti kabul ettiğini bildiren 19 Haziran 1930 tarihli mektubunda, ilâveten, taraflar arasındaki bu antlaşmayı Yakın Şark’ta yeni bir devrin başlangıcı olarak değerlendirmiştir.¹¹⁷ Türkiye sınır komşusu olan Yunanistan ile ilişkilerini bir kez daha perçinlemeyi bilmiş ve dostluk köprüsünün sağlam bir zemine oturmasını sağlamıştır.

10 Haziran 1930 sözleşmesi iki ülke arasında yaşanan siyasal, ekonomik ve hukuksal sorunları çözünce hızlı bir yakınlaşma süreci başladı. 27 Ekim–1 Kasım tarihleri arasında Yunan Başbakanı Venizelos beraberinde Dışişleri Bakanı Mihalakopulas ve eşleri olduğu halde Ankara ve İstanbul’u ziyaret etmiştir.

Ankara’dan son derece sıcak karşılanan Venizelos’un ziyareti sırasında imzalanan 3 anlaşma, daha 7 yıl önce savaştan iki ülke arasında siyasal, ekonomik ve askeri bir işbirliği yaratırken, Türk – Yunan ilişkileri tarihinde ilk kez bir dostluk dönemini de başlattı. Bu olumlu dostluk havası içinde, Yunan Başbakanı’nın Fener’deki Rum Ortodoks Patrikhane’sini ziyaret etmesine karşı çıkılmadı. Böylece; dolaylı yoldan da olsa Türk Hükümeti’nin Rum Ortodoks Patrikhanesi ile olan sorunlarının da sona erdiği mesajı verilmiş oldu.

F. 1930 Antlaşmaları

¹¹⁵ **Düştur**, 3 ncü tertip, c. XI, s. 707–716.

¹¹⁶ Gönlübol, Sar, a.g.e., s. 69.

¹¹⁷ a.g.e.; s. 71.

30 Ekim 1930 günü Venizelos'un Ankara ziyareti sırasında; siyasal, askeri ve ekonomik konulara ilişkin üç antlaşma imzalanmıştır. Bunlar;

1. Dostluk, Tarafsızlık, Uzlaşma ve Hakemlik Antlaşması,
2. Deniz Kuvvetlerinin Sınırlandırılmasına İlişkin Protokol,
3. İkamet, Ticaret ve Seyrisefain Antlaşması'dır.¹¹⁸

Dostluk, Tarafsızlık, Uzlaşma ve Hakemlik Antlaşmasınının 1 nci ve 2 nci maddeleri; her iki devletin birbirlerine karşı üçüncü bir devlet ile aleyhte ve düşmanca bir tutum ve davranış içine girmemeyi, 8–19 ncu maddeleri; iki taraf arasında çıkabilecek anlaşmazlıkların çözüm yollarını, çıkabilecek uzlaşmazlıkların diplomatik yollarla çözümünün mümkün olmaması durumunda uzlaşma yoluyla çözümünü, 20–23 ncu maddeleri de bütün bu girişimler sonuç vermediği takdirde adli yollar ile veya hakeme başvurmak şartıyla çözümlenmesini öngörmektedir.

Türkiye ile Yunanistan arasında sorunların yaşandığı dönemde karşılıklı olarak silahlanma; savaş ile birlikte yıpranan her iki devletin ekonomisi üzerindeki etkilerini azami seviyeye çıkartıyordu. Silahlanmaya ayrılan ödenekleri üretime dönüştürme gerekliliği her geçen gün artmakta idi. Bu oluşumun doğal bir sonucu olarak, Ankara ve Atina Hükümetleri arasında Deniz Kuvvetlerinin Sınırlandırılmasına İlişkin Protokol imzalanmıştır.

Protokol; “ her iki ülke deniz kuvvetleri silah harcamalarının gereksiz yere artmasının önüne geçmek ve içinde bulunulan özel koşulları dikkate alarak, kuvvetlerin birbirine paralel biçimde karşılıklı olarak sınırlandırılmasının eşit olarak ilerleyeceğini, diğer devlete altı ay önceden haber verilmeden hiçbir savaş gemisi veya silah siparişi alınması veya yapımı yönüne gitmemeyi ” karara bağlamıştır.

Antlaşmada taraflardan birinin uyruklarına diğer tarafın ülkesinde mülk edinme (Md. 3), ticari faaliyette bulunma (Md. 4), şirket ve fabrika kurma (Md. 5), ithalat-ihracat yapma (Md. 10–24), gemi taşımacılığı faaliyetlerinde bulunma (Md. 25–33), miras bırakma hakkı (Md. 33) tanıyordu. Bu kişiler söz konusu ticari ve ekonomik faaliyetler sırasında yerel uyruklar ile eşit vergilendirmeye tabi olacaklar ve mahkemeye başvurdıklarında ya da haklarında bir soruşturma söz konusu olduğunda yerel uyruklarla eşit koşullara muhatap olacaklardır. İthalat ve ihracat sınırlamaları veya yasaklamalarının ya da ticaret serbestliğinin diğer sınırlamalarına ilişkin tüm konularda taraflar birbirlerine “ en gözetilen ulus ” işlemi yapacaklardır. Bu işlemin aksine bir davranış ancak genel güvenlik ve ülkenin savunmasını ilgilendiren nedenler

¹¹⁸ **Düştur**, 3 ncü tertip, c. XII, s. 39–45, 62–73, 73–81.

sağlık nedenleri, savaş araç ve gereçlerinin ithalini denetlemek dolayısıyla söz konusu olabilecekti.

Ekonomik nitelikli olan bu antlaşmada iki temel amaç vardı:

1. 1929 ekonomik bunalımı sonrasında oluşan ticari ve ekonomik durgunluğun Ege’de serbest bir ticaret bölgesi yaratılarak canlandırılması,

2. Nüfus değişimi sonucunda Rumların göç etmesi Türkiye’de büyük bir nitelikli iş gücü açığına yol açarken, Yunanistan’da işsizliğe neden olmuştu. Böyle bir antlaşma sonucunda, Türkiye kaybettiği işgücünü kazanabilecek, Yunanistan’daki işsizlik sorununa da kısmi çözüm bulunabilecekti. Antlaşmanın imzalanmasından sonra işsiz Yunanlılar, başta İstanbul olmak üzere Türkiye’ye geldiler ve yerleştiler. Antlaşma; 1927 yılı nüfus sayımında 26 431 olan Yunan uyruklu İstanbullu Rumlar için önemli olmuş, onlara hukuki statü sağlamıştır.

G. 1933 Samimi Anlaşma Belgesi

Türkiye ile Yunanistan aralarındaki dostluğu ilerletmek ve Balkanlar’da kurulmasını istedikleri barış ve güvenlik ortamına ön ayak olmak üzere yeni bir antlaşma yapmak ihtiyacını hissetmişlerdir. Bu ikinci antlaşma Yunan Başbakanı Caldaris ile Dışişleri Bakanı Maksimos’un Ankara’yı ziyaretleri sırasında 14 Eylül 1933 günü gerçekleştirilmiştir.¹¹⁹ Antlaşmanın 5 nci maddesi ile iki devlet ortak sınırlarının değişmezliğini karşılıklı olarak kabul ediyordu. 2 nci madde ile taraflar arasında sürekli dayanışma ve 3 ncü maddesi ile de diplomatik alanda dayanışma esasları kabul edilmiştir.

5 nci madde ile sınırlarının değişmezliğinin kabulü esasında Bulgaristan’a karşı alınmış bir tedbirdi. Bulgaristan Batı Trakya’yı alıp Ege Denizi’ne çıkmak istediği için, Yunanistan bu ihtimale karşı Türkiye’nin desteğini sağlamış oluyordu. Antlaşma 10 yıl için yapılmış ve 12 Mart 1934 tarihinde yürürlüğe girmiştir. 27 Nisan 1938 tarihinde Türkiye ile Yunanistan arasında imzalanan yeni bir antlaşma ile süresi on yıl daha uzatılmış ve son verilmedikçe yürürlükte kalması kabul edilmiştir. Dolayısı ile 1933 Samimi Antlaşması bugün de yürürlükte.

H. Balkan Antantı

Türkiye; Milletler Cemiyetine katıldığı zaman, Balkan Devletleri arasında büyük bir yakınlaşma ve işbirliği başlamıştı. Bu gelişme 1934 yılında Balkan Antantı denen

¹¹⁹ Soysal, a.g.e., s. 441.

ittifakı ortaya çıkarmıştır. Balkanlar arasındaki yakınlaşmanın esas unsuru ise, 1930 Ekim’indeki Türk – Yunan anlaşmalarının doğurduğu Türk – Yunan yakınlaşmasıdır. Öte yandan Locarno Anlaşmaları, Kellogg Paktı ve Litvinov Protokolü gibi barışçı teşebbüslerle, Küçük Antant gibi var olan ittifakların ortaya çıkması da Balkanlar’daki iş birliğinde teşvik edici etkenler olmuştur.

Balkan birliği konusundaki ilk adımlar Balkan hükümetleri tarafından değil, fakat gayri resmî çabalarla atılmıştır. Dünya Barış Kongresi Derneği’nin 1929 Ekim’inde Atina’da yaptığı toplantıda, kongre başkanı ve eski Yunan Başbakanlarından Aleksandre Papanastasiyu devamlı bir Balkan Antantı kurulması fikrini ortaya atmış ve Türkiye dâhil bütün Balkanlı ülkelerin bu fikri kabul etmesiyle 1930’da Atina’da Birinci Balkan Konferansı açılmıştır. Bundan sonraki konferanslar; Atina, İstanbul, Bükreş ve Selanik’te olmak üzere her yıl tekrarlanarak, Balkan milletleri arasında bir işbirliği kurulmuştur. Konferansların sonunda; Balkan Ticaret ve Sanayi Odası, Balkan Denizcilik Bürosu, Balkan Ziraat Odası, Balkan Turist Federasyonu, Balkan Hukukçuları Komisyonu, Balkan Tıp Federasyonu gibi yeni oluşumlar ortaya çıkmıştır. 1932 yılında yapılan Üçüncü Balkan Konferansı’nda ise “ Bir Balkan Paktı ” tasarısı oluşturulmuş ve böylece işbirliği çalışmaları siyasal ilişkiler alanına geçirilmişti.

Bununla beraber, siyasal birliğin kurulması hemen gerçekleşmedi. Balkan Konferansları’nda, Bulgaristan’ın işbirliğinde özellikle çekingen davrandığı görülmüştü. Arnavutluk ile Bulgaristan; Balkan Konferansları’nda, değişimci gayelerini dolaylı bir şekilde belirterek azınlık meselelerinin de tartışılmasında ısrar etmişler, fakat Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya buna engel olmuşlardı. Bununla beraber, özellikle Türkiye uzlaştırıcı bir politika izleyerek Bulgaristan’ın tam işbirliğini sağlamaya çalışmış, ancak başarılı olamamıştı.

1933 Şubat’ında Küçük Antant’ın devamlı bir statü ve teşkilat kurması ve Almanya’da Nazi Partisi’nin iktidara geçmesi, Balkanlı ulusları da harekete geçmeye sevk etmişti. Türkiye ve Yunanistan, siyasal alanda da Balkanlar’da bir işbirliği kurulmasına ve bu konuda bir paktın imzasına karar verip, bu düşüncelerini 1933 Mayıs’ında Bulgaristan’a da bildirdiler. Bulgaristan’ın bu teklife olumlu cevap vermemesine rağmen, Türkiye ve Yunanistan 14 Eylül 1933’te bir Samimi Anlaşma Paktı (Pacte d’Entente Cordiale) imzaladılar.¹²⁰ On yıl için imzalanmış olan bu pakt ile iki devlet sınırlarını karşılıklı olarak garanti ediyorlardı. Bu hüküm, Makedonya üzerindeki emellerinden bir türlü vazgeçmek istemeyen Bulgaristan’da tepki ve gerginlik yarattı. Bulgaristan’ın şüphelerini gidermek ve Bulgaristan’ı da bu pakta

¹²⁰ a.g.e., s. 443.

almak için Başbakanı İsmet İnönü ve Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras Sofya'ya gittilerse de, olumlu bir sonuç elde edemediler.

Türk – Yunan Paktı Romanya'yı harekete geçirdi ve Romanya Dışişleri Bakanı Titulescu'nun Ankara'yı ziyareti sırasında, 17 Ekim 1933'te Türkiye ile Romanya arasında Dostluk, Saldırmazlık, Hakem ve Uzlaşma Antlaşması imzalandı.¹²¹ Romanya'yı bu antlaşmayı imzalamaya götüren sebeplerden biri, Bulgaristan'ın değişimci isteklerinden çekinmesi, diğeri de, kendi deniz ticaretinin, Boğazlar'da serbest geçişin bekçisi olan Türkiye'ye bağlı bulunmasıydı.

Türkiye'nin yaptığı bu anlaşmalar Bulgaristan'ın tepkisini çekmiş; Bulgar basını Türkiye aleyhine kampanya açmış ve bu kampanya Türk basını tarafından cevapsız bırakılmamıştır. Bulgaristan'ın bu tutumu Yugoslavya'yı da korkuttuğundan, Türk dışişleri bakanının Belgrad'ı ziyareti sırasında Türkiye ile Yugoslavya arasında 27 Kasım 1933'te bir Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması imzalanmıştır.¹²² Yugoslavya'yı bu anlaşmayı imzalamaya götüren sebep Bulgaristan'dan duyduğu endişe olduğu kadar, İtalya'nın Arnavutluk'ta kurduğu kontrolün kendisi bakımından yarattığı tehlike idi.

Görüldüğü gibi, bu ikili anlaşmaların hepsinin temel unsurunu Türkiye teşkil etmekteydi. Bu anlaşmaların her üçü de aynı gayeyi taşıdığına ve gayelerde bir farklılık olmadığına göre, yapılması gereken normal iş, dört devletin tek bir anlaşma ile birbirlerine bağlanmaları idi. Bu yeni oluşum 9 Şubat 1934 günü Atina'da Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya Dışişleri Bakanlarının Balkan Antantı'nın imzası ile gerçekleştirildi.¹²³ Balkan Antantı ile taraflar, sınırlarını karşılıklı olarak garanti ve birbirlerine danışmadan, herhangi bir Balkan devletine birlikte bir siyasal harekette bulunmamayı veya bir siyasal anlaşma yapmamayı taahhüt ediyorlardı.

Balkan Antantı'nın ortaya çıkmasında nasıl başrolü Türkiye oynadıysa, bu antanta sonuna kadar sadakatle bağlanan da Türkiye oldu. Fakat bu siyasal antlaşma, dört Balkan devleti arasında amaç edinilen sıkı siyasal iş birliğini gerçekleştirilemedi ve başlangıçtan itibaren bazı zayıflık unsurlarına sahip oldu. “ Antant ile birlikte gizli bir protokol de imzalanmıştı. Buna göre, taraflardan biri Balkanlı olmayan bir devlet tarafından saldırıya uğrar ve bir Balkan devleti de saldırgana yardım ederse, diğer taraflar bu Balkanlı saldırgana karşı birlikte savaşa gireceklerdi. ”¹²⁴ Fakat bu protokol üzerine Türkiye bir Rus – Romen savaşında Romanya'ya yardım etmeyeceğini Sovyet

¹²¹ a.g.e., s. 447.

¹²² a.g.e., s. 452.

¹²³ a.g.e., s. 457.

¹²⁴ a.g.e., s. 457.

Rusya'ya bildirmiş ve Yunanistan da bu protokolün kendisini İtalya ile bir çatışmaya götürmeyeceği konusunda ölçü getirmiştir.

Öte yandan, Balkan Antantı; batılılar ve Küçük Antant'ın kurucusu Çekoslovakya tarafından büyük bir hoşnutlukla karşılanmakla beraber, 1936'dan itibaren Avrupa'da buhranların şiddetlenmesi ve Berlin–Roma mihverinin ağır basmaya başlaması, Balkan Antantı'nı da zayıflamaya doğru götürmüştür. Bu gelişme, özellikle 1937'den itibaren belirli bir hâl almıştır. 1936'da Avrupa'da Almanya'nın üstünlüğü belirince, Romanya, Bulgaristan ve Macaristan'dan fazla Almanya'dan endişe duymuş ve Balkan Antantı ile ilgisini zayıflatmıştır. Yugoslavya ise Berlin–Roma mihveri karşısında İtalya ve Bulgaristan'la anlaşma yoluna gitmiştir. Bulgaristan'la Yugoslavya arasında 24 Ocak 1937'de bir “ Yıkılmaz Barış ve Samimi Dostluk Anlaşması ” imzalandı.¹²⁵ Bunun arkasından Yugoslavya, 25 Mart 1937 tarihinde İtalya ile de bir anlaşma imzalandı.¹²⁶ Beş yıl için imzalanan anlaşmada, bu antlaşmanın tarafların mevcut milletler arası taahhütlerine helâl getirmeyeceği belirtiliyor idiye de, 2 nci madde ile iki devlet, birbirlerini ilgilendiren ortak meselelerde birbirlerine danışma taahhüdünde bulunuyorlardı. Bu ise Yugoslavya'yı, Balkan işbirliğinde daima İtalya'yı hesaba katmak zorunluluğunda bırakıyordu. Bulgar – Yugoslav antlaşmasının imzasından önce Yugoslavya, diğer Balkan Antantı ortakların muvafakatini almışsa da, Balkan Antantı birinci planda Bulgaristan'a yöneldiğine göre Yugoslav–Bulgar antlaşması bu Antant'ın ruhuna aykırı idi. Nihayet İtalya'nın gittikçe kuvvetlenmesi Yunanistan'ı da İtalya'ya karşı yumuşak bir tutuma götürmüştür. Münih Konferansı ile Çekoslovakya'nın parçalanması Küçük Antant'a son verdiği gibi, 1939 yılının olayları da Balkan Antantı'nı parçalayacaktır.

Atatürk'ün, yeni bir savaş rüzgârının esmeye başladığını hissettiği günlerde hem Türkiye'nin hem de bölge barışının güvenliği için oluşturduğu Balkan Paketi, O'nun da eksikliğinin bir görünümü olarak 1938'den itibaren işlevini kaybetmeye başlayacaktır.

Türkiye'nin bölge üzerindeki bu düşünceleri gerçek amacına ulaşamamış olsa dahi, Türkiye'nin bir savaş sırasında izleyeceği politikanın belirlenmesi açısından önemli bir ipucudur.

I. Montreux Boğazlar Sözleşmesi

Uluslararası tanımlamada “ Türk Boğazları ” terimi; İstanbul Boğazı, Marmara Denizi ve Çanakkale Boğazı'nı ifade etmektedir. Karadeniz girişinden Ege Denizi'ne

¹²⁵ a.g.e., s. 459.

¹²⁶ Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri-II, **İkinci Dünya Harbi ve Türkiye**, Ankara, Gnkur. ATASE Başkanlığı Yayınları, 1999, s. 544.

kadar 170 mil (306 km.) uzunluğundaki bu uluslararası su geçidi¹²⁷ bölge tarihinin temel unsuru olmuştur. Atlas ve Hint Okyanuslarına ait üç çıkış yolu;¹²⁸ Asya, Avrupa ve Afrika'yı birleştiren yegâne su geçidi ile Orta Asya, Kafkasya ve Orta Doğu'daki enerji ve hammadde kaynakları için bir ulaştırma parametresi olması onun jeostratejik değerini gelecekte de koruyacağını göstermektedir.

29 Mayıs 1453 tarihinde İstanbul'un fethi ile birlikte ebedi olarak Türk hâkimiyetine geçen Boğazlar, 1453–1774 yılları arasındaki ilk tarihi süreç içerisinde Osmanlı Devleti'nin mutlak hâkimiyeti içerisinde olmuştur. İkinci dönem 1774 yılındaki Küçük Kaynarca Antlaşması ile başlamış ve Boğazlar'da ikili antlaşmalarla bazı düzenlemelere gidilmiştir. İstisnaî durumlar hariç Boğazlar, bu dönemde de savaş gemilerine kapalı olmuştur.¹²⁹ 1841 yılında imzalanan Londra Antlaşması ile üçüncü döneme girilmiştir. Bu dönemde, çok taraflı antlaşmalar ile bazı yeni düzenlemeler yapılmıştır. 1841 yılından Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadarki bu düzenlemelerden amaç, Boğazlar'ın bütün savaş gemilerine kapalılığı idi.¹³⁰

1918 Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan itibaren tekrar Boğazlar'ın açıklığı rejimine geçilmiştir.¹³¹ Bu rejim Sevr Antlaşması'nda da devam etmiştir.

Eşsiz asker M. Kemal Atatürk'ün önderliğinde Kurtuluş Savaşı'nın kazanılması ve ardından da 24 Temmuz 1923 yılında Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanması ile barış düzenine geçilmiştir. Boğazlar'ın 9 Kasım 1936 tarihine kadar devam edecek olan yeni hukuksal rejimi de, Lozan Antlaşması ile aynı gün imzalanan, “ Boğazlar Rejimine İlişkin Sözleşme”¹³² ile belirlenmiştir. Bu sözleşme ile Boğazlar uluslararası konumunu ve rejimini devam ettirmiştir. Bir başka tanım ile Boğazlar'ın rejimi, Türkiye'nin tek yanlı iradesi ile değil, 1841'den beri devam eden ve çok sayıda devletin iradesi sonucu ortaya çıkan kurallara tâbi olmaya devam etmişti.¹³³

Lozan'da imzalanan bu sözleşmede yer alan, Boğazlar'ın silahsızlandırılması ve Boğazlar Komisyonu kurulması hükümleri, Türkiye'nin güvenliği açısından tehlike

¹²⁷ İstanbul Boğazı'nın uzunluğu 17 mil (30 km), Çanakkale Boğazı'nın uzunluğu 35 mil (66 km), Karadeniz – Ege arası 170 mil (306 km) olarak alınmıştır.

¹²⁸ Karadeniz Tuna – Main kanalı ile Atlas Okyanusu'na, Akdeniz Cebeli Tarık Boğazı ile Atlas Okyanusu'na, Süveyş Kanalı ile Hint Okyanusu'na bağlantılıdır.

¹²⁹ **Ayn Tarihi**, sayı 153, Ağustos 1946, s. 113.

¹³⁰ Selim Örgen-Ergin Ersoy; **Geçmişten Günümüze Yakın Çevremizdeki Sorunlar ve Türkiye**, İstanbul, y.y., 1995, s. 166.

¹³¹ a.g.e., s. 167.

¹³² Sözleşmenin tam metni için bk. Seha L. Meray; **Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler**, tk. II, c. III, Ankara, y.y., 1973, s. 54–64.

¹³³ Yüksel İnan; **Türk Boğazlarının Siyasal ve Hukuksal Rejimi**, Ankara, y.y., 1986, s. 25.

oluşturmaktaydı.¹³⁴ Türkiye, güvenliği açısından tehlike oluşturan bu Boğazlar rejimini değiştirme teşebbüsüne yine Atatürk'ün izni ile girmişti.¹³⁵

Geçmiş dönemlerin hiçbirisinde Boğazlar'ın Türk hâkimiyetinden ayrı düştüğü söylenemezdi.¹³⁶ Osmanlının yıkımı demek olan, ancak ulu önder Mustafa Kemal Atatürk'ün kabul etmeyerek “ Ulusal Mücadele'yi ” başlatma nedeni olan Sevr Antlaşması'na göre; kendine ait bayrağı, bütçesi ve polis kuvveti bulundurma sorumluluğu taşıyan “ Boğazlar Komisyonu ”, gemilerin boğaz geçişlerini fener, can kurtarma, kılavuzluk ve römorkörcülük gibi seyir güvenliği hizmetlerini yürütmekte iken, Lozan'da bu komisyonun başkanlığı “ Türkiye Cumhuriyeti'nin görevlendireceği üye tarafından yapılacaktır ” hükmü kabul edilmiştir.¹³⁷ Lozan görüşmeleri sırasında Türk baş delegesi İsmet Paşa 2 Aralık 1922'de Rus Dışişleri Bakanı Çiçerin'e verdiği bir çay ziyafetinde Boğazlar'la ilgili görüşünü “ Boğazlar açık Marmara emniyette ” şeklinde açıklasa da bunu sağlayamamıştı.

1930'lardan itibaren başlayan dünya devletlerinin silâhlanma yarışları, kolektif güvenlik sisteminin (Milletler Cemiyeti) çalışmamasına, giderek çökmesine neden olmuştur. Türkiye, 1933 ve 1935 yıllarında Milletler Cemiyetine Boğazlar'la ilgili sıkıntılarını dile getirmekte idi. Nihayet 10 Nisan 1936'da Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nin imzacılarından olan İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Bulgaristan, Yunanistan ve Romanya ile yine Lozan'da görüşmelere katılmış olan Sovyet Rusya ve Yugoslavya (Sırp-Hırvat-Sloven Devleti)'ya bir muhtıra göndererek; yeni bir Boğazlar rejiminin ortaya konması için bir konferansın toplanmasını istedi.¹³⁸ 23 Haziran – 20 Temmuz 1936 tarihleri arasında toplanan konferans – İtalya katılmamıştır –, Boğazlar statüsüne birçok kazanım sağlamıştır. Antlaşma; Türkiye, Bulgaristan,

¹³⁴ Mehmet Gönübol ve diğerleri; **Olaylarla Türk Dış Politikası**, c.1, Ankara, y.y., 1982, s. 126.

¹³⁵ a.g.e; s. 127.

¹³⁶ Tarihçilerin Boğazlar'ın Türk hâkimiyetine geçtiği 1453 yılından itibaren tanımladıkları “ Hukuki Kavramlar ” aşağıdaki şekilde belirlenmektedir: Mutlak Kapalılık (1453–1774), Sözleşmeli Kapalılık (1774–1841), Sınırlı Açıklık (1841–1920), Geçiş Serbestliği (1920–1936). Daha fazla bilgi için bk. F.Cemal Erkin, **Türk Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi**, İstanbul, y.y., 1968, s. 14 ve devamı. Cemil Bilsel, **Türk Boğazları**, İstanbul, y.y., 1948, s. 28–50. Sevin Toluner, **Milletlerarası Hukuk Dersleri**, İstanbul, y.y., 1989, s. 173 ve devamı. Numan Özdalga, **Türk Boğazlarının Tarih İçindeki Önemi**, İstanbul, y.y., 1965, s. 9–39.

¹³⁷ Sevr ve Lozan antlaşmaları arasındaki en güzel karşılaştırmayı M. Kemal Atatürk Büyük Nutuk'ta ifade etmektedir. M. Kemal Atatürk; **Nutuk**, c. II, MEB Yayını, İstanbul, 1975, s. 382. Boğazlar Komisyonu Türkiye ile birlikte, İngiltere, Fransa ve İtalya'nın yer alacağı 4 üyeden oluşmaktadır. Komisyon Başkanı Tümamiral Ahmet Vasıf'tır ve Montreux (1936)'ya kadar bu görevde kalmıştır. Bu kuruluşun Boğazlar sözleşmelerinde belirtildiği şekilde çalışmadığı zaman içinde görülecektir. İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları**, c. II (1945–1990), Ankara, 1989, s. 85–140. Sermet Gökdeniz, **Türk Boğazları Rejimi**, Deniz Kuvvetleri Dergisi, Ankara, 1972, s. 18–45. Dışişleri Bakanlığı; **Lozan**, Ankara, 1973, s. 46–58.

¹³⁸ Dışişleri Bakanlığı, **Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl, Montreux ve Savaş Öncesi Yılları (1935–1939)**, Ankara, 1973, s. 21–150. Dışişleri Bakanlığı, **Türk Boğazları ile İlgili Temel Metinler**, Ankara, 1994, s. 26–48. Erdoğan Dümen, **Tarih içinde Boğazlar Sorunu**, Harp Akademileri Yayını, İstanbul, 1990, s. 16 ve devamı.

Romanya, Sovyetler Birliği, Yugoslavya, Yunanistan, Fransa, İngiltere, Japonya arasında imzalanmış, İtalya bu antlaşmaya 2 Mayıs 1938’de katılmıştır. Tamamı 29 madde, 3 ek ile 1 protokolden meydana gelen ve 20 Temmuz 1936’da imzalanan “ Montreux Boğazlar Sözleşmesi ” nin madde başlıkları şöyledir:¹³⁹

1. Boğazlar’da denizden geçiş ve gidiş – geliş (ulaşım) serbestliği ilkesi kabul ediliyordu. Ancak, ticaret ve savaş gemilerinin Boğazlar’dan geçmesi; barış hali, Türkiye’nin girmediği savaş hali, Türkiye’nin girdiği savaş hali ve savaş tehlikesi hali olmak üzere dört ayrı statüye göre olacaktı.

2. Ticaret gemileri, barış zamanında ve Türkiye’nin girmediği savaş halinde, bayrak ve yükü ne olursa olsun Boğazlar’dan serbestçe geçebilecekti. Türkiye savaşan ise, yalnız tarafsız ticaret gemileri bazı koşullarla geçebilecekti.

3. Barış zamanında savaş gemilerinin Boğazlar’dan geçmesi için, Türk Hükümeti’ne bir ön bildirimde bulunulacaktı. Bu, Karadeniz’de kıyısı olmayanlar için 8, kıyısı olanlar için 15 gün olabilecekti. Ayrıca gemilerin gideceği yer, adı, tipi, sayısı ile gidiş – dönüş tarihlerini bildirecekti.

4. Karadeniz’de kıyısı olmayan devletlerin, uçak gemileri ile denizaltıları dışında, savaş gemileri Boğazlar’dan geçebilecekti. Ancak, bunların geçişi sırasında toplam tonajı 15 000 tonu aşamayacaktı. Karadeniz’de bulundurabilecekleri savaş gemilerinin tonilato toplamı da 30 000 tonu geçemeyecekti. Bu gemiler 21 günden fazla Karadeniz’de kalamayacaktı.

5. Karadeniz’de kıyısı olan devletler, 15 000 tonilatodan yüksek tonajdaki savaş gemileri ile denizaltılarını, Türkiye ‘ye önceden haber vermek ve diğer bazı koşullarla Boğazlar’dan geçirebileceklerdi.

6. Türkiye, savaş halinde ise veya kendisini yakın bir savaş tehlikesi tehdidi karşısında sayarsa, savaş gemilerinin geçişi konusunda Türk Hükümeti dilediği gibi davranabilecekti.

7. Sözleşmenin süresi 20 yıl olacaktı. Ancak bu sürenin bitiminden 2 yıl önce taraflardan hiçbirisi sözleşmenin feshinin istemezse, sözleşme böyle bir fesih isteğinden itibaren 2 yıl sonraya kadar yürürlükte kalacaktı.

Sözleşmenin Lozan’a göre getirdiği değişiklikler olarak;

Başlangıç bölümünde, sözleşmenin Türkiye’nin emniyeti ve Karadeniz’de kıyısı olan ülkelerin güvenliği için düzenlendiği belirtilmektedir.

6 ncı maddeye göre Türkiye kendini yakın bir savaş tehdidinde görmesi ile Boğazlar’daki deniz trafiğini sınırlayabilecektir.

¹³⁹ Rıfat Uçarol, **Siyasi Tarih**, İstanbul, Harp Akademileri Basımevi, 1987, s. 499–500.

Boğazlar Komisyonunun yetki, görev ve hakları (geçiş yapan gemilerin fener, tahlisiye ve sağlık harçları ödemeleri ile diğer güvenlik tedbirleri) Türkiye Cumhuriyeti'ne bırakılmıştır.¹⁴⁰

Türkiye, ek protokolde belirtildiği üzere Boğazlar bölgesinde asker bulundurabilecekti.

Yunanistan, başlangıçta Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin Çanakkale Boğazı önündeki Gökçeada, Bozcaada ve Tavşan Adaları'nın silahlandırılmasına karşı çıkmakla birlikte Semadirek ve Limni Adası'nın aynı kapsamda olduğunu kabul ederek antlaşmayı imzalamıştır.¹⁴¹

J. Sadabad Paktı

İtalya'nın Habeşistan'ı işgali ile Doğu Akdeniz'de ortaya çıkan İtalyan tehlikesi Türkiye'yi bir yandan İngiltere'ye bağlanmaya götürürken, öte yandan Orta Doğu devletleriyle de birtakım savunma tedbirleri almaya götürmüştür.

İtalya – Habeş anlaşmazlığının ortaya çıkmaya başladığı ilk günden itibaren İtalya, yayılma ve sömürgecilik istekleri konusunda daha açık konuşmaya başlamış ve bu isteklerin toplandığı alanlar olarak Asya ve Afrika adı da sık sık söylenir olmuştur. Afrika deyimi ile neyin kastedildiği belliydi. İtalya'nın bu kıtada eskiden beri emelleri ve toprakları vardı. Fakat Asya ile anlatılmak istenen topraklar nerelerdi? Herhalde uzak Doğu veya Hindistan değildi. İtalya'nın coğrafya durumu dolayısıyla, Asya toprakları olsa olsa Anadolu ve komşuları olabilirdi. Kaldı ki, İtalya'nın Habeşistan'a yerleşmesiyle, Arap yarımadası ve daha yukarıdaki memleketler de tehdit altına giriyordu. Şu hâlde İtalya'nın Habeşistan'a girmesiyle Orta Doğu bölgesi de kritik bir durum alıyordu. Bu durumu başta Türkiye olmak üzere diğer Orta Doğu devletleri de görmüşlerdi. Balkanlar üzerinde Bulgar ve İtalyan tehditlere dolayısıyla nasıl Balkan Antantı denen savunma sistemi kurulmuş ise, şimdi Orta Doğu'ya yönelen İtalyan tehlikesi için de böyle bir savunma sistemi kurmak zorunluydu.

Bu düşünceler, daha İtalya – Habeş anlaşmazlığının başında Orta Doğu memleketlerine egemen olmuş ve İran'ın teşebbüsü üzerine Cenevre'de 2 Ekim 1935'te Türkiye, İran ve Irak arasında üçlü bir antlaşma parafe edilmişti. Türkiye tarafından

¹⁴⁰ Bilindiği gibi Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nin 4, 6 ve 7 nci maddeleri gereğince Çanakkale'de 20, İstanbul'da 15 km.lik genişlikte olarak iki tarafta da askeri birlik ve tesis bulundurulmayacak, İmralı dışındaki Marmara adaları ile Ege Denizi'nde Çanakkale'ye yakın Bozcaada, Tavşan Adası, Gökçeada, Limni ve Semadirek Adaları silahsızlandırılacaktır. Aptülhah Akşin, **Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri**, Ankara, y.y., 1991, s. 293 ve devamı.

¹⁴¹ Soysal, a.g.e., s. 441.

hararetle desteklenen bu antlaşmayı gerçek alanına sokmak hemen mümkün olmadı. Çünkü İran ile Irak arasında sınır antlaşmazlığı olduğu gibi, Türkiye ile İran arasında da bazı meseleler vardı. Zorlama tedbirleri konusunda İtalya'nın aldığı tehditkâr durum ve Habeşistan'ın istilâsı gerçekleştirmesi, bu devletleri birbirine daha fazla yakınlaştırdı. Bu arada Türkiye komşularıyla olan münasebetlerini sıkılaştırdı. 1937 yılında İran ile çeşitli iş birliği konularında birçok anlaşmalar yapılarak, iki devlet arasındaki dostluk kuvvetlendirildi. 5 Haziran 1926'da Irak ile imzalanan ve süresi biten dostluk anlaşması 1937 Nisan'ında yenilendi ve süresi uzatıldı. Aynı anda, 7 Nisan 1937'de Türkiye ile Mısır arasında “ Bozulmaz Barış ve Samimi ve Daimi Dostluk Antlaşması ” imzalandı. Nihayet İran ile Irak arasındaki sınır antlaşmazlığı da çözümlenince 1935'de parafe edilmiş olan antlaşmayı imzalamak için herhangi bir engel kalmıyordu. Bu arada anlaşmaya Afganistan'ın da katılması sağlanmıştı. Bunun üzerine; Türkiye, İran, Irak ve Afganistan arasında Tahran'ın Sadabat Sarayı'nda, 8 Temmuz 1937'de Saldırmazlık Antlaşması imzalandı.¹⁴²

Beş yıl için imzalanan bu dördümlü antlaşma ile taraflar, aralarındaki dostluk münasebetlerini devam ettirmeyi, Milletler Cemiyeti ve Kellogg Paketi'ne bağlı kalmayı, birbirlerinin iç işlerine karışmamayı, ortak sınırlarına saygı göstermeyi, ortak çıkarlarını ilgilendiren meselelerde birbirlerine danışmayı, birbirlerine karşı herhangi bir saldırı hareketine girişmemeyi ve saldırma amacını güden hiçbir siyasal birliğe katılmamayı taahhüt ediyorlardı.

Böylece Türkiye, Balkan Antantı ile batıda ve Sadabad Paketi ile doğuda tam bir güvenlik sistemi kurmuş ve kendisi için önemli olan asimetrik iki bölgede barış politikasını kuvvetlendirmiş oluyordu. Atatürk'ün sağlığında tesis edilen uluslar arası dostluk, yardımlaşma, iyiniyet, kardeşlik, barış ortamı bir daha asla aynı değerleri sağlayacak tarzda sağlam temeller üzerine oturtulamamıştır.

K. Genel Değerlendirme

Yunanistan ile 1 Aralık 1926 ve 10 Haziran 1930 tarihlerinde imzalanan Batı Trakya Türkleri ile İstanbul Rumlarının değişimi konusundaki antlaşmalarla çözümlere ulaşılmıştı. Bunun bir sonucu olarak Venizelos; 27–31 Ekim 1930 tarihleri arasında Türkiye'yi ziyaret etmiş, 30 Ekim 1930 tarihinde Ankara'da “ Dostluk – Tarafsızlık, Uzlaşma ve Hakem Antlaşması ” imzalanarak Türkiye – Yunanistan arasında ilişkiler dostluk dönemine girmiştir.

¹⁴² Soysal, a.g.e., s. 590.

1920'lerden itibaren Türkiye, yeni sınırlarını kabul ettirmeye ve korumaya çalışırken ülke içinde de yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin temel esaslarını ve reformlarını tamamlamaya gayret ediyordu. Henüz dünya diplomasisinde yalnızlıktan kurtulmuş değildi. Birçok ülke ile sorunları devam etmekteydi. 1929 dünya ekonomik krizi henüz sanayileşmemiş ve tarım ülkesi olan Türkiye'yi de etkilemiş ve ekonomik desteğe ihtiyacı vardı. Bu nedenle öncelikle komşuları ile bölgesel ekonomik ve politik işbirliğine girişti. Büyük çabalar sonucunda Balkan ülkeleri ile işbirliğini gerçekleştirdi.

1931'de Mustafa Kemal diyor ki;

“ Versailles Muahedesi, Birinci Dünya Savaşı'na sebebiyet vermiş olan amillerden hiçbirini ortadan kaldırmamıştır. Tersine olarak, dünün başlıca rakipleri arasındaki uçurumu büsbütün derinleştirmiştir.

Genç Türkiye'nin öncüsü, ölümünden az önce uyarılmıştı;

Bir dünya savaşı yakındır. Bu savaş neticesinden dünyanın vaziyeti ve muvazenesi baştanbaşa bozulacaktır. İşte bu devre esnasında doğru hareket etmesini bilmeyip, en küçük bir hata yapmamız halinde, başımıza Mütareke senelerinden daha büyük felaketler gelecektir.”¹⁴³

1932'lerden itibaren yayılmacı emellerini yenileyen İtalya ortaya çıktı. 1933'te Mussolini'nin İngiltere'ye sunduğu İtalya, İngiltere, Fransa ve Almanya'dan oluşan Dörtlü Güç Paketi'ne Türkiye karşı çıktı. Türkiye'nin teşviki ile Bulgaristan hariç diğer Balkan ülkeleri de bu öneriye karşı tavır sergilediler. Bulgaristan ise İtalya ile uzlaşma içine girip Balkanlar'da oluşacak işbirliğini tanımak istemiyordu. Buna rağmen Türkiye, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya Balkan Antantı'nı oluşturdular. Antant'ın amacı, Balkanlar'ın politik ve ekonomik bütünlüğünü muhafaza etmektir. İtalya giderek artan saldırgan politikasını sürdürüyor; buna karşı İngiltere ve Fransa ise, İtalya'nın Almanya tarafına geçmesini önlemek amacıyla İtalya'ya taviz veriyorlardı. Bunun sonucu olarak Ekim 1935'te İtalya Habeşistan'ı işgal etti. Aynı şekilde Almanya da Ren Havzası'nda güç gösterileri içine girmişti. Türkiye özellikle Boğazlar bölgesinde gelişebilecek kötü durumları önlemek amacıyla Milletler Cemiyeti'ne müracaat ederek Boğazlar'ın statüsünün belirlenmesini istedi. Nihayet; Montreux Konferansı ile Boğazlar, Türk yönetimine devredildi. Boğazlar sorununun çözülmesi ile Türkiye – İngiltere arasında yakınlaşma yeniden başladı. Bu arada Almanya da özellikle Balkan ülkelerinde ekonomik ağırlığını artırma çabası içine girdi. İngiltere'nin Türkiye'ye ekonomik yardımı başladı ve böylece Karabük Çelik Fabrikası kuruldu. 1937 yılında Akdeniz ülkeleri toplantısında alınan karar gereği Yunanistan ile beraber

¹⁴³ Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1976, s. 87.

Ege kıyılarını savunacak olması aynı zamanda Akdeniz ticaret yollarının korunması için İngiltere ve Fransa'ya destek vermesi; Türkiye'yi bölgesel işbirliğinden uluslararası işbirliğine yöneltmişti.

İKİNCİ BÖLÜM

YUNANİSTAN'IN İSTİLASI ÖNCESİNDE TÜRK – YUNAN İLİŞKİLERİ

III. 1939 Yılı Olayları

A. Savaş Öncesi Genel Durum

1939–1945 yılları arasında bütün dünyayı kaplayan ve 20 milyonu asker olmak üzere yaklaşık 40 milyon insanın yaşamını yitirdiği İkinci Dünya Savaşı,¹⁴⁴ Birinci Dünya Savaşı (1914–1918)'nin çözümsüz bıraktığı anlaşmazlıklardan kaynaklanmış ve yirmi yıllık gergin bir dönemden sonra meydana gelmiştir. 1929 ekonomik krizi, petrol ve maden yataklarının belli bölgelerde bulunması ve sömürgeciliği genişletme çabaları savaşın çıkmasına neden olan diğer etkenlerdir. Almanya, İtalya ve Japonya'nın oluşturduğu Mihver devletleri ile Fransa, İngiltere, Amerika, Rusya ve daha sınırlı bir konumla Çin'in oluşturduğu Müttefik devletler birbirleri ile olanca güçleri ile boğuştu. Yükselen Nazi tehlikesi ve dünyanın jeopolitik paylaşımına karşı yapılan bu mücadeleler dünya güç dengelerinde yeni biçimlenmelere neden oldu.

Türkiye, Birinci Dünya Savaşı'nın acı tecrübelerinden kaynaklanan dikkatli politikası ile bu dönemde “ tam bir tarafsızlık siyaseti ” izlemiş, özellikle coğrafyasının taşıdığı stratejik değerini bilinci ile Balkanlar ve hatta Doğu Avrupa'da oluşacak güç dengelerinin kendi aleyhine olmaması için bütün imkânlarını sarf etmiştir.

Hitler Almanya'sı 28 Haziran 1919 tarihinde imzaladığı Versay Barış Antlaşması'nı tanımadığını bildirmiş, Milletler Cemiyetinden çekilmiş, Avrupa'da Almanların yaşadığı yerleri “ yaşam alanı ” ilan ederek (Avusturya, Çekoslovakya) birer birer ülkesine bağlamıştı. Bunun yanında genişlemek çabasında olan İtalya ve Japonya ile de ittifak yapmıştı. Almanya, ünlü jeopolitikçi Mackinder'in “ hayat alanı ” görüşü doğrultusunda¹⁴⁵ Avrasya'ya hâkim olmayı hedefleyen bir politikayı sürdürmeye başlamıştı.

Savaşın bu boyutunda bakir Afrika'yı emperyalist sistemin bir gereği olarak nüfuzu altına almak olan Faşist İtalya'nın hedefi; üç kıtayı birbirine bağlayan Akdeniz suyolunda Napolyon'un başaramadığını başarmak ve zaten kendisine zor rakip olarak

¹⁴⁴ Savaş sonu insan zayıflığı için bk. Ana Britanica; c. XVI, Hürriyet Yayını, 1994, s. 288.

¹⁴⁵ Dünya hâkimiyeti için çeşitli jeopolitik görüşlerden en önemlileri Alfred Mahan'ın “**Deniz Hâkimiyeti**” teorisi ile Mackinder'in “**Kara Hâkimiyeti**” teorisidir. Adolf Hitler'in en çok etkisinde kaldığı Mackinder'e göre Asya-Avrupa ve Afrika bir dünya adasıdır. Bu ada dünya hâkimiyetini sağlar; buraya sahip olmak için merkezi bölgeyi (Doğu Avrupa-Balkanlar-Güney Rusya'yı) ele geçirmek gerekir. Mert Bayat, **Jeopolitik Jeostrateji**, Harp Akademileri Yayını, İstanbul, 1980, s. 3.

gördüğü batıdaki İngiltere ile birlikte doğudaki Yunanistan'ı da kuzey Afrika'da kendisine komşu olarak görmemektir.¹⁴⁶

İkinci Balkan Savaşı sonucunda Londra'da yapılan “ Büyükelçiler Konferansı ”nda alınan kararlar gereği¹⁴⁷ Oniki Ada'yı¹⁴⁸ eline geçiren İtalya, Akdeniz'in kontrolünü elde bulundurmaya maksadı ile Boğazları denetim altında tutmak için Yunanistan'ın doğu Ege Adalarını işgal etmek ve Ege Denizi'ni de almak arzusunda idi. Buradaki temel ilke; elde mevcut kuvvetler ile “ Mare Nostrum ” “ Bizim Deniz ” teorisini gerçekleştirmektir.

Balkanlar'da güvenliğin sağlanması için Bulgar Başbakanı'nın Nisan 1939'da Büyükelçi Ş. Berker'e Romanya'nın toprağı olan Dobruca'nın kendi topraklarına katılmasından başka komşularından bir isteğı olmadığını ifade etmesi zamanlama açısından önemlidir. Zira Bulgar Başbakanı'na Alman ve Macarların Romanya'ya saldırmaları halinde; Bulgaristan'ın da Dobruca'yı alması ile Türkiye'nin Bulgaristan'a karşı kesinlikle harekete geçeceği anlatılmış, fakat Bulgaristan anlaşmazlıkları barış yolu ile çözümlenmeyi seçtiğı takdirde Türkiye'nin Bulgaristan'a yardımda bulunabileceğı bildirilmişti.

Yaşanan bu sıcak gelişmeler ile ekonomik ve siyasal zorluklar içerisinde bulunan Yunanistan, olası bir Bulgar, Alman ve Türk işgalinden de çekinmekte idi.

B. Savaşın Başlaması

Adolf Hitler, 1938'den itibaren güç kullanarak Avrupa'daki bazı toprakları ilhak etmeye başlamıştı. Mart 1938'de Avusturya'yı ele geçirdi. Aynı yılın Eylül ayında, Münih Konferansı'ndan sonra, Çekoslovakya'nın bir bölümünü işgal etti. Mart 1939'da Bohemya – Moravya bölgesi Almanya'ya katılırken, Slovakya da bağımsız oldu. 1939 yazında, Hitler nüfusun çoğunluğunu Almanların oluşturduğu Dantzig'in Almanya'ya iadesini istedi. 23 Ağustos 1939'da, dünya şaşkınlık içinde Moskova'da Alman – Sovyet Paktı'nın imzalandığını öğrendi. Böylece rahatlayan Hitler artık harekete geçebilirdi.

¹⁴⁶ “Orta Şarktaiki Yunan Kuvvetlerini Teftiş Etmek Üzere Filistin'e Gitmekte Olan Elen Kralı Refakatinde Başbakan Çuderos Bulunduğı Halde Perşembe Günü Kahire'ye Varmıştır”, **İkdam**, 21 Mart 1942.

¹⁴⁷ 14 Şubat 1914 tarihinde Büyük Devletler tarafından Osmanlı Devleti'ne bir nota ile bildirilmiştir, bk. Ali İhsan Gencer, Sabahattin Özel, **Türk İnkılâp Tarihi**, İstanbul, Der Yayınları, 2004, s. 44.

¹⁴⁸ Dedekanez diye isimlendirilen Oniki Ada; Rodos, Herkit, Sömbeki, İlyaki, İncirli, İstanköy, Kalimnos, Leros, Batnos, Kerpe, Kaşot, Astropalya Adaları'dır.

Almanların 1 Eylül 1939 sabah saat 05:45’de Polonya’yı istilâ etmeleriyle başlayan İkinci Dünya Savaşı, başlangıçta bir Avrupa Savaşı olarak gelişmiş¹⁴⁹, ancak ideolojik akımların (Marksizm, faşizm, sosyalizm, komünizm) ve dünya hükümlanlığını ele geçirme yöntemlerinin (kapitalizm, emperyalizm) aşırı milliyetçiliği tırmandırması sonucunda, kısa sürede bütün dünyada¹⁵⁰ iki kutuplu bir çatışmayı beraberinde getirdi.

2 gün sonra, 3 Eylül 1939 günü saat 11:00’de İngiltere, saat 17:00’de Fransa Almanya’ya savaş ilan ettiler. Polonya cephesi, uygulanan yeni savaş stratejisi Blitzkrieg¹⁵¹ (yıldırım savaşı) sayesinde birkaç gün içinde düştü. Polonya’nın eskimiş uçakları ve kahraman süvari güçleri Almanlar’ın modern topları ve uçakları karşısında hiçbir şey yapamadılar. 17 Eylül’de, Sovyetler de Alman – Sovyet Paktı uyarınca ülkenin doğusunu işgal etti. Böylece orta Avrupa’da işgale karşı direniş olanaksız hale geldi. Dört haftada ezilen Polonya teslim olmak zorunda kaldı. Batıda ise Müttefik orduları yerlerinden kıpırdamadılar ve aşılamayacağına inanılan Maginot Hattı’nın gerisinde kaldılar. Savaş çıktığında, Fransızlar ve İngilizler ordularını modernleştirme çabası içindeydiler. Birinci Dünya Savaşı’nda olduğu gibi, sömürgelerdeki kuvvetlerini kullanmayı ve Almanya’yı kuşatmayı planlıyorlardı. Dolayısıyla Polonyalılar ilk darbeyi yalnız karşılamak zorunda kaldılar.

Bu gelişmeler içerisinde 12–22 Eylül 1939 tarihinde İngiltere ve Fransız Başbakanlarının katılımı ile Yüksek Harp Konseyi toplanmıştır. Toplantılarda, olası bir Alman saldırısına karşı koyabilecek bir Balkan Bloku’nu İtalya’yı tahrik etmeden nasıl kurulabileceği tartışılmış, Alman Orduları’nın Akdeniz ve Boğazlar’a el atmasını önlemek için Selanik veya İstanbul’da kuvvet bulundurma görüşü ağırlık kazanmıştı. Yeni, güçlü ve daha katılımcı bir Balkan Bloku’nun kurulmasında en önemli görevi yine Türkiye’nin alacağını değerlendiren Müttefikler, aynı süreçte Sovyetler Birliği ile Moskova’da görüşmeler yapan Dışişleri Bakanı Şükrü Saracoğlu’na henüz imzalanmamış olan Türk – İngiliz – Fransız ittifakı ile ilgili olarak Türkiye’nin yapmış olduğu düzenlemeleri kabul etmemiş ve hâlihazır metnin en iyi çözüm yolu olduğu üzerinde ısrarla durmuşlardır. Böylece Müttefikler savaşın daha ilk günlerinden itibaren “ maşa varken elini yakmama ” prensibi ile hareket edeceklerinin ilk sinyallerini vermiş oluyorlardı.

¹⁴⁹ “Milli Şefin Mühim Nutku”, **Akşam**, 3 Kasım 1940.

¹⁵⁰ “Dünya Harbi’ne Doğru Mu?”, **Akşam**, 15 Şubat 1940.

¹⁵¹ Hava kuvvetleri ve zırhlıların birlikte kullanımı; düşman cephesindeki direnişini hızlı bir biçimde kırarak düşman birliklerini kuşatmayı sağlayacaktı. Bu mekanik savaş biçimi Fransa’da Albay de Gaulle ya da Almanya’da General Guderian gibi kuramcılar tarafından öngörülmüştü.

C. 1939 Yılındaki Türk – Yunan İlişkileri

Dışişleri Bakanı Şükrü Saracoğlu'nun 4 Ocak 1939'da TBMM'de yaptığı konuşmada Balkan Antantı devletleri ile Bulgaristan arasında 31 Temmuz 1938 tarihinde Selanik'te imzalanan antlaşmanın iki önemli noktasına değinmiştir. Bunlardan birincisi; Neuilly Barış Antlaşması ile Bulgaristan'ın asker ve teçhizat sınırlandırmasının ortadan kalkmış olması, ikincisi ise; Lozan Barış Antlaşması'nın Yunanistan'a, Türkiye'ye ve Bulgaristan'a karşı sınır boyunca getirmiş olduğu askersizleştirme kararının kaldırılmasıdır.¹⁵²

Bu sırada, Avrupa'daki yeni gelişmeleri değerlendiren Amerika Başkanı Franklin D. Roosevelt 5 Ocak 1939 tarihinde isim vermeden diktatörlükler aleyhinde bir mesaj yayınlamış ve bu mesaj, Alman ve İtalyan kamuoyunda büyük tepkilere neden olmuştur.

21 Ocak 1939 tarihinde Deli Yorgi isimli bir Yunan balıkçı motoru Eminönü rıhtımında saat 12:37'de yanarak batmış, komşu iki ülke arasını açabilecek bir kundaklanma ihtimaline karşılık olayın soruşturulması neticesinde motordaki arızanın giderilmesi esnasında patlamanın olduğu belirlenmiş, yaralı 4 tayfa hastaneye kaldırılmıştır. Bu olayda makinist 30 tonluk teknenin makine bölümünde ölü olarak bulunmuştur.¹⁵³

Cumhurbaşkanı M. İsmet İnönü; 25 Ocak 1939 tarihinde Başbakan Celal Bayar'ın istifası üzerine; başbakanlığa Dr. Refik Saydam, İçişleri Bakanlığına Faik Öztrak ve Ziraat Bakanlığına Muhlis Erkmen'i getirmiştir. Bu değişiklik yalın anlamı ile İnönü'nün, Başbakan Celal Bayar'ı cumhurbaşkanı seçileceği 22 Mayıs 1950 tarihine kadar devlet işlerinden tasfiye etmesi idi.¹⁵⁴

Yunan Başbakanı General İoannis Metaksas'ın 27 Ocak 1939 tarihinde Atina'daki bir konferansta yaptığı konuşmada “ Balkan Antantı'nın Yunan dış politikasının bel kemiğini, Türk – Elen barışının da bu antantın en hassas bağına oluşturduğunu ” ifade etmiş ve “ Antantın dönem başkanı olarak Bulgaristan'ın Selanik Antlaşması ile antanta katılımının Balkanlar'da istikrar ve güveni arttırıcı, anlaşmazlıkları ise karşılıklı görüşmeler yolu ile çözümleyici bir duruma getirdiğini ” vurgulamıştır.¹⁵⁵

¹⁵² “Balkan Devletleri İle Bulgaristan Arasında İmzalanan Anlaşma”, **Akşam**, 5 Ocak 1939.

¹⁵³ “Limanda Bir Balıkçı Gemisi İnfalok Ederek Battı”, **Akşam**, 22 Ocak 1939.

¹⁵⁴ “Celâl Bayar İstifa Etti, Dr. Refik Saydam Başvekil Oldu”, **İkdam**, 26 Ocak 1939.

¹⁵⁵ “Yunanistan'ın Dış Politikası”, **Akşam**, 28 Ocak 1939.

Başlarında Prof. Dr. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu'nun bulunduğu İstanbul Üniversitesi'nden 34 kişilik bir öğrenci grubu; Yunanistan ile dostluk ve iyiniyet etkinlikleri çerçevesinde 9 Şubat 1939 tarihinden itibaren 3 gün süre ile Yunanistan'a bir gezi düzenlemiştir,¹⁵⁶ Yunanistan Hükümeti de eşsiz önder M. Kemal Atatürk'ün acı kaybı nedeni ile Selanik'teki doğduğu evin bulunduğu Apostolopavlo Sokağı'nın 450 metrelik kısmına "Atatürk Sokağı" isminin törenle verilmesini kararlaştırmıştır.¹⁵⁷

Balkan Antantı'na üye devletler 20-22 Şubat 1939 tarihinde Bükreş'te toplanmış ve şu konuları görüşmüştü:

1. Balkan Antantı'nın süresinin uzatılması,
2. Balkan Antantı devletlerinin komşuları ve özellikle Macaristan ile olan ilişkileri,
3. Bulgaristan'ın antanta üye olması ile ortaya çıkan yeni konuların görüşülmesi,
4. Değişen ve gelişen devletlerarası durumların değerlendirilmesi,
5. Balkan devletlerini ilgilendiren ekonomik sorunların görüşülmesi,
6. Silahsızlanma siyaseti üzerine Amerikan Başkanı Franklin D. Roosevelt'in nezrinde Norveç Dışişleri Bakanı tarafından yapılan teklife karşılık olarak ortak bir hareket tarzının belirlenmesi,
7. Francisco Franco'nun yönetimindeki İspanya'ya karşı ortak bir hareket tarzının alınması,
8. Lahey Adalet Divanı'ndaki Negelesco'nun yerine bir aday belirlenmesi, şayet henüz belirlenmiş bir aday yok ise; bu adayın Politis olması üzerinde durulmasıdır.¹⁵⁸

Toplantıya; Yunanistan Başbakanı General İoannis Metaksas, Bulgaristan Başbakanı Köseivanof, Türkiye'den Dışişleri Bakanı Şükrü Saracoğlu, Yugoslavya Dışişleri Bakanı Cincar Markoviç ile Romanya Dışişleri Bakanı Gafenko katılmış ve antantın 1940 yılından itibaren 7 yıl daha sürmesi, ekonomik ve askeri yardımlaşmaların devam etmesi, üye devletlerarasındaki sorunların barış yolu ile çözümlenmesi kararlaştırmıştır. Aynı süreç içerisinde ayrıca bir de Basın Konferansı düzenlenmiş, devletlerin basın-yayın organları arasında karşılıklı yardımlaşma konusunda uzlaşma sağlanmıştır.¹⁵⁹

Dönüş yolunda Dışişleri Bakanı Atina'yı ziyaret ederek Kral II nci George ve Başbakan Metaksas tarafından kabul edildi. İkili görüşmelerde dostluk ve yardımlaşma

¹⁵⁶ "Üniversitelilerimiz Atina'da", **Akşam**, 11 Şubat 1939.

¹⁵⁷ "Selanik'te Atatürk Sokağı", **Akşam**, 11 Şubat 1939.

¹⁵⁸ "Balkan Antantı Paktının Müddeti Temdit Edilecek", **Akşam**, 14 Şubat 1939.

¹⁵⁹ "Hariciye Vekilimiz Bulgar Matbuatına Beyanatta Bulundu", **İkdam**, 20 Şubat 1939.

sözleri verilmiş, bunun bir sonucu olarak 7 Mart 1939 tarihinde Türkiye ile Yunanistan arasındaki Suçluların Geri Verilmesi ve Cezaî Sahada Karşılıklı Adlî Yardım Antlaşması Ankara’da imzalanmıştır.¹⁶⁰

Savaş tehlikesini yakın gören Türkiye; Trakya coğrafyasının bahsettiği Meriç, Ergene¹⁶¹ ve Çatalca tahkimatını¹⁶² daima hâle getirilerek, mütecaviz bir düşman saldırısına karşı derinlikte ve birbiri gerisinde savunma harekâtının dayandırılacağı doğal engeller manzumesinin caydırıcı özellik taşıması önemini öngörmüştür. 3 Nisan 1939 tarihinde TBMM altıncı devresinin ilk toplantısını yapmış, İsmet İnönü tekrar Cumhurbaşkanlığına seçilmiş, Dr. Refik Saydam hükümeti 10 Nisan günü güvenoyu almıştır. Bu gelişmeler dünya uluslarına Türkiye’de istikrarın korunduğunu göstermiştir.

7 Nisan 1939 saat 05:30’da ise İtalya, 400 uçak ve 35 000 kişilik bir ordu ile Arnavutluk’u işgale başladı. Hükümet başkent Tiran’ı terk ederek, Elbasan’a çekildi, Kraliçe Jeraldin maiyeti ile birlikte Yunanistan’a nakledilmişti. İtalyan’lar süratle Avlonya, Draç, Santi Karanta ve Jan Medua şehirlerini işgal etmiş, 8 Nisan’da Tiran ve İşkodra’ya girmişlerdi.¹⁶³ İtalya; bu saldırıyı, ülkesinin doğu yan emniyetini almak maksadı ile masum bir harekât olduğunu savunuyor, ancak İngiltere; Selanik ve Ege Denizi’nin tehlike altına girdiğini belirtiyordu. Dolayısı ile Yunanistan, şimdi İtalya’nın ilgi alanından çıkararak etki alanına girmiş bulunuyordu.¹⁶⁴

Mora Yarımadası’na gezisini erteleyen Başbakan Metaksas tehlikeyi önceden sezen İngiltere’nin İtalya’nın Adriyatik Denizi’nde kıyıları bulunan Yugoslavya ve Yunanistan’ın Korfu Adası’na bir saldırı istihbaratını almıştı.

İngiltere; son işgaller karşısında donanmasını Yunan karasularında toplamayı öngörmüş, İtalya ile arasında bulunan antlaşmaları feshedeceğini bildirmiş, Yunanistan ile karşılıklı askeri yardım antlaşması yapacağını ilan etmişti. Buna karşılık İtalya; İngiltere’nin Yunanistan’a koşulsuz garantörlük hakkı tanımasını savaş nedeni sayacağını bildirmişti. Londra, Yunanistan ile Türkiye’ye bir saldırı olursa harekete geçeceğini Roma’ya iletti.

Bu arada; 11 Nisan 1939’da Macaristan ile Peru’nun Milletler Cemiyetinden çekilmesi, 12 Nisan’da Macaristan ile Yunanistan’ı ziyaret ettikten sonra Rodos yolu ile Mısır’a geçmiş olan Alman Propaganda Bakanı Dr. Goebbels’in İstanbul’u ziyaret

¹⁶⁰ **Düstur**, 3 ncü tertip, c. XXI, s. 154–161.

¹⁶¹ “Meriç’ten Sonra Ergene Sahiline De Sed Yapılıyor”, **Akşam**, 12 Mart 1939.

¹⁶² “Almanların Balkanlarda niyetleri”, **Akşam**, 12 Ekim 1940.

¹⁶³ “Tirana ve İşkodra Düştü”, **Cumhuriyet**, 9 Nisan 1939.

¹⁶⁴ “Almanya ve İtalya’nın Yeni Hedefleri Neresi?”, **Akşam**, 10 Nisan 1939.

etmesi, dağlık bölgelerde İtalyanlar'a karşı Arnavutluk savunmasının yer yer üstünlükler sağlamaya başlaması dikkat çekicidir.

Aynı günlere rastlayan tarihte, bir grup Yunanlı üniversite öğrencisi İstanbul'da Paskalya tatilini geçirmek üzere gelmişti. 13 Nisan günü Yugoslavya'dan sonra Yunanistan da kısmi seferberlik ilan etmişti. İngiltere ve Fransa; Romanya ile Yunanistan'a olası bir saldırıya karşı mevcut bütün kuvvetleri ile yardımda bulunacaklarının teminatını açıklamışlardı. Bu garanti her iki ülke kamuoyunda büyük sevinç ve heyecan yaratmıştı.

İngiltere; fırsatı oldukça Türkiye'nin kendi saflarında olmasının yararlarını ve Türkiye kadar önemli bir jeostratejiye sahip ülkenin bulunduğu taraf lehine bütün dengeleri değiştireceğinin altını çizmekte idi.¹⁶⁵

İtalya; Balkan Antantı'nı bozarak, Macaristan, Yugoslavya, Arnavutluk ve Bulgaristan'dan oluşacak bir blok kurma çabası içerisinde olduğunun ilk işaretlerini 19 Nisan tarihinde Macaristan Başbakanı Kont Teleki ve Dışışleri Bakanı Kont Csaky'nin Roma'ya yaptıkları ziyarette açıklamıştır.¹⁶⁶

Yaklaşan savaşın, halen; kendi kapısını çalmayacağını değerlendiren Yunanistan Başbakanı Metaksas, 22 Nisan 1939'da, Yunanistan'ın Almanya tarafından tehdit edilip edilmediğine dair bir soruya karşılık olarak; "Yunanistan'ın bu büyük devlet tarafından hiçbir zaman tehdit edilmemiş olduğunu ve iki memleket arasındaki dostluk ilişkilerinin böyle bir durumun oluşumuna asla imkân vermeyeceğine dair olan değerlendirmemde hiçbir zorluk çekmedim " cevabını vermiştir. Metaksas, Kral II nci George'un isim gününde; " Ordusuna güvenen Yunan Milleti'nin istiklalini ve bütünlüğünü korumak için her fedakârlığa hazır olduğunu, son üç sene zarfında Yunanistan'ın ordusu için 9 milyar drahmi sarf ettiğini "ifade etmiştir.¹⁶⁷

Romanya Dışışleri Bakanı Gafenko, 23 Nisan tarihinde Londra'da ve 30 Nisan tarihinde Roma'da çeşitli temaslarda bulunmuş, buralarda Balkan Antantı'na üye ülkelerin büyükelçileri ile görüşmeleri sonucunda; " Türkiye ile Romanya birbirine çözülmez bağlarla bağlanmışlardır. Dört Balkan Devleti, uluslararası durumun olası gelişmelerine karşı aynı siyaseti takip etmeyi ve barışın sağlanmasını arzu ediyorlar. " şeklindeki ifadesi ile antant dışında kalmış olan Romanya'nın gecikmişliğini açık bir dille ilan etmiştir.¹⁶⁸

¹⁶⁵ "Türkiye'nin Dostluğunu Kazanmaya Herkes Taliptir", **Akşam**, 18 Nisan 1939.

¹⁶⁶ "İtalya, Balkan Antantını Dağıtmak, Yeni Bir Blok Kurmak İstiyormuş", **Akşam**, 19 Nisan 1939.

¹⁶⁷ "Yunan Başvekil Metaksas'ın beyanatı", **Akşam**, 26 Nisan 1939.

¹⁶⁸ "Balkan Antantı", **Akşam**, 4 Mayıs 1939.

28–29 Nisan tarihlerinde İran'ın Tahran şehrinde gerçekleştirilen Sadabad Paktı Konseyi'nin 3 ncü devre toplantılarında ise; Türkiye, İran, Irak ve Afganistan batıya karşı tam bir birlik çatısı içerisinde hareket edildiğinin mesajını veriyordu.

12 Mayıs 1939 tarihinde Başbakan Dr. Refik Saydam'ın TBMM'de, İngiltere Başbakanı Austen Chamberlain'ın Avam Kamarası'nda aynı anda okudukları 7 maddelik beyanname ile “ Uluslararası yükümlülüklere uyma ve bağlılık, güneydoğu Avrupa'da istikrar ve barışı sağlama, mevcut dengeleri koruma ve bu ilkelerin devamlılığını sürdürme¹⁶⁹ ” açıklamaları emperyalist ülkeler için doğu-batı dayanışmasının önemli bir başlangıcını oluşturmuştur.

Yunan Kralı II nci George, 19 Mayıs günü sınır karakollarının denetlenmesi esnasında bir ara Türk tarafına da geçerek ordu ve kolordu komutanı ile özel vagonunda bir görüşme yapmıştır.¹⁷⁰ Ancak komşumuz Bulgaristan, artık maskesini düşürmüş ve Ege Denizi'ne açılacak bir koridor ile güney Dobruca'yı da içine alan bir dizi isteklerini sıralamıştır.¹⁷¹ Tarihi önemi açısından Alman – İngiliz Askeri Antlaşması'nın 20 Mayıs'ta Berlin'de imzalanması dikkat çekicidir. Bu antlaşma ile Almanya, savaş öncesinde kendisine Avrupa'da rakip olarak gördüğü İngiltere'yi saf dışı bırakmak istemiştir. Yunanistan, bu tarihlerde yabancı basında çıkan Ege Denizi'ndeki adaları silahlandırma haberlerini yalanlıyordu. Bu ise, Yunanistan'ın anılan günlerde istihbarata karşı koymasının zayıflığının bir ölçüsüdür. 06 Haziran tarihinde Yunan Veliht Prensi Paul, Romen bandıralı Daçya vapuru ile Yunanistan'ın Pire Limanı'ndan Romanya'ya gitmek üzere Köstence'ye hareket etmiş ve böylece adalardaki deniz üsleri hakkında son gelişmeleri yerinde görme fırsatını yakalamıştı. Bir gün sonra Aris isimli Yunan okul gemisi İstanbul'a gelecek ve burada 4 gün kalacaktı.

10 Haziran tarihinde İstanbul'a gelen Romanya Dışişleri Bakanı Gafenko, Ankara'ya geçtiğinde; Dışişleri Bakanı Şükrü Saracoğlu ile birlikte Balkan Antantı'nın ve üye ülkelerle oluşturulan sarsılmaz güven ortamının önemini vurgulamışlardır. Balkan Antantı'nı geçici dönem başkanlığını yürüten Romanya; ikili dostluğun hâlihazır durumunu belirttikten sonra, antantın bütün Balkan Devletlerini içermediğini ancak hiçbirinin üyeliğine de kapalı olmadığını altını çizmişti. Gafenko, merkezi İstanbul'da bulunan bir Balkan Devletleri araştırma ve geliştirme enstitüsü

¹⁶⁹ “Türkiye Bütün Kuvveti İle Sulh Cephesine İltihak Etti”, **Akşam**, 13 Mayıs 1939.

¹⁷⁰ “Yunan Kralı'nın Tetkik Seyahati”, **Akşam**, 20 Mayıs 1939.

¹⁷¹ “Bulgaristan'ın İstekleri”, **Akşam**, 23 Mayıs 1939.

kurulmasının faydalı olacağını da değerlendirdiklerini söylemiş ve Yunanistan'a geçmiştir.¹⁷²

Atina'da Başbakan Metaksas ile görüşen Gafenko, benzer ikili iyi niyet mesajlarını tekrarlamışlardı. Özetle Balkanlar'da;

1. Bağımsızlık ve siyasi birlik,
2. İstikrar,
3. Barış için ortak bir siyasetin izlenmesi istenmiştir.

Bu arada Türk Hükümeti; Balkan Antantı ülkelerindeki elçiliklerini büyükelçilik düzeyine çıkarma kararını antant ülkelerinin hükümetlerine bildiriyor, Türkiye'de bulunan antant ülkelerinin elçiliklerinin de büyükelçiliğe çıkarılmasının bölgedeki istikrarın korunmasında daha etkili olacağını değerlendiriyordu.¹⁷³ Bunun üzerine Yunanistan 17 Eylül tarihinden itibaren, orta elçisi Rafael'i büyükelçiliğe tayin ettiğini Türk hükümeti'ne iletmişti.¹⁷⁴

20 Ekim 1921, 30 Mayıs 1926 ve 3 Mayıs 1930 antlaşmaları ile çözüme ulaştırılamamış Hatay'ın kronolojik kaderi; nihayet 23 Haziran 1939 tarihinde “ Türkiye ile Suriye Arasında Toprak Sorununun Kesinlikle Çözümüne İlişkin Anlaşması ” ile Türkiye ve Fransa arasında Ankara'da imzalanmış,¹⁷⁵ aynı gün Hatay Meclisi Anavatan'a katılma kararı almıştı. Bu tarihte Fransızlarla Paris'te yapılan antlaşmada İngilizlerle yapılan antlaşmaya benzer kararlar alınmıştır. Türk – Yunan ilişkileri açısından Hatay'ın Türkiye'ye katılması bir anlamda İngiliz ve Fransızlar'ın Türkiye'nin toprak bütünlüğünü sağlaması açısından verdikleri desteği göstermektedir. Yunanistan bu desteğe karşı sessiz kalmayı yeğlemiştir.

Komşumuz Yunanistan'ın 4 Ağustos Bayramı (Başbakan İoannis Metaksas'ın 4 Ağustos 1936'da göreve gelmesinin yıldönümü) Türk basınında geniş haberlerle duyuruluyordu.¹⁷⁶

Savaşın başlaması ile birlikte Yunanistan'ın, alelacele 21 Eylül 1939 tarihinde İtalyanlar ile sınırların askerden arındırılması, silâh altına alınan eranın terhis edilmesi ve seferberliğin kaldırılmasına dair bir antlaşma yaptığı basında yer bulmaktaydı.¹⁷⁷ Arnavutluk sınırındaki birliklerini geri çekerek antlaşmaya uyan taraf Yunanistan oldu. Ancak, bu iyi niyetliliğinin suiistimal edilmesini de kısa zamanda görecekti.

¹⁷² “Romanya Hariciye Nazırı Bugün Şehrimize Geliyor”, **Akşam**, 14 Haziran 1939.

¹⁷³ “Hükümetimizin Bir Kararı”, **Akşam**, 16 Haziran 1939.

¹⁷⁴ “Yunanistan Ankara Elçiliği Büyük Elçilik Oldu”, **İkdam**, 18 Eylül 1939.

¹⁷⁵ **Düştür**, 3 ncü tertip, c. XX, s. 1530–1539.

¹⁷⁶ “Müttefik Yunanistan'ın 4 Ağustos Bayramı”, **İkdam**, 4 Ağustos 1939.

¹⁷⁷ “İtalyan-Yunan Münasebetleri”, **Akşam**, 20 Eylül 1939. “İtalyanlar Yunanistan'la Bir Anlaşma Yaptılar”, **İkdam**, 21 Eylül 1939.

İtalya'nın Balkan Devletleri arasında yeni bir barış birliği tesis etme çabası; aslında üye devletleri birbirine düşürmek, Balkan siyasi birliğini iç çatışmaya çevirmek ve istenilen ortam yaratıldığında küçük birlikler ile hedeflediği ülkeyi kolayca teslim almaktı. Bu maksatla silahlandığı Oniki Ada'dan askerlerini geri çekiyor, burada Türkiye ve Yunanistan'a sanki bir dost olduğunu gösteriyordu.¹⁷⁸

Türk dışişleri heyetinin Moskova'daki ittifak girişimlerinin sonuçsuz kalması üzerine, Başbakan Dr. Refik Saydam, önceden hazırlanmış üçlü ittifak antlaşmasını 19 Ekim 1939 tarihinde Ankara'da, İngiltere ve Fransa Büyükelçileri ile birlikte imzalamıştır.¹⁷⁹ Bu antlaşma ile doğu sınırlarını emniyete almakta zorlanan Türkiye için batı sınırları, komşularının olası bir saldırısına karşı Avrupalı büyük devletler tarafından koruma altına alınmış oluyordu.

İmzacı devletlerin çıkarlarının karşılıklı olarak korunmaya çalışıldığı, karşılıklı garantiler, maddi ve manevi destek sözleri, diplomatik ve askeri işbirliği hükümlerini 15 yıl süre ile içeren bu antlaşmaya göre;

1. Türkiye'ye karşı bir Avrupa devletinin başlatacağı saldırı durumunda İngiltere ve Fransa derhal Türkiye'nin yardımına gelecektir.

2. Akdeniz bölgesinde bir Avrupa devletinin saldırısı üzerine, İngiltere ve Fransa'nın ya da Türkiye'nin savaşa sürüklenmesiyle, karşılıklı yardım sağlanacaktır.

3. İngiltere ve Fransa, 13 Nisan 1939 tarihinde Yunanistan ve Romanya'ya verdikleri güvenceler gereği, savaşa girdiklerinde Türkiye de onlara yardımcı olacaktır.

4. Bir Avrupa devletinin İngiltere ve Fransa'ya yönelik doğrudan bir saldırısı olursa, 1 nci maddenin bir karşılığı olarak Türkiye de bu iki devlete destek sağlayacaktır.

5. Bu antlaşma açıkça bir savunma paktı niteliğindedir.

Ayrıca on maddelik bir de gizli sözleşme imzalanmıştır. Sözleşme maddelerine göre;

1. Bulgaristan Mihver bloku ile işbirliğine girerse, Türkiye onu yerinden kıpırdatmayacaktı.

2. İtalya saldırıya geçerse, üç müttefik Oniki Ada'yı hemen tehlikesiz duruma getirecektir. Harekât, İngiliz-Fransız deniz ve hava kuvvetlerinin desteği ile Türk kuvvetlerince gerçekleştirilecektir.

3. Türkiye, ülkesi üzerinde (demiryolları, liman ve hava alanlarında) ve Marmara Denizi'nde Müttefik kuvvetler ulaşımını kolaylaştıracaktı. Ayrıca Türkiye müttefikleriyle, özellikle de İngiltere ile bir dizi ekonomik ve askeri yar-

¹⁷⁸ "İtalya – Yunanistan Arasında Dostluk ve Âdemi Tecavüz Muahedesi İmzalanıyormuş", **Akşam**, 1 Kasım 1939.

¹⁷⁹ **Düştur**; 3 ncü tertip, c. XXI, s. 21.

dımı içeren (düşük faizli, uzun vadeli kredi tahsisi, silâh ve teçhizat yardımı) bir antlaşmayı daha imzalatmıştı. Üstelik Türkiye'nin muhtelif bir çatışmaya girmesi, bu ekonomik ve askeri yardımların gerçekleşmesi ön koşuluna bağlanmıştır.

Türkiye, 19 Ekim 1939 tarihinde imzaladığı bu ittifak antlaşması ile Avrupa'da başlayan ve giderek yayılan bu ikinci büyük savaşta, resmen tarafsız olmuştur. Gerçekte bu tarafsızlık Türkiye'yi, Mihver blokuna karşı oluşturulan batı devletleri ittifakının güçlü bir üyesi konumuna getirmiştir.

1914 yılında Türkiye'nin ittifak girişimlerini ciddiye dahi almayan, yalnız bırakan, adeta Almanya'nın kucağına itip karşı safta yer almayı çıkarlarına uygun gören İngiltere ve Fransa, şimdi ise 1939 yılında Türkiye ile aynı safta yer alıp, bir ittifak oluşturabilmek için her türlü tavizi vermeye hazır, Türkiye'nin tüm koşullarını ve çekincelerini kabul edebilecek bir duruma gelmiştir. Türkiye, Birinci Dünya Savaşı'nın acı tecrübelerinden sonra sağlam ve güçlü bir dış politika stratejisi belirleyerek, kendisi için tehlike oluşturabilecek, yeni bir felâkete sebep olabilecek Mihver bloku ile bir beraberliği başlangıcından beri istememesine rağmen, batı ile de hemen ve ön koşulsuz, garantiler almadan, çıkarlarını göz ardı edecek bir ittifak antlaşması imzalamamıştır.

Antlaşmanın 1 nci maddesine göre; savaş şimdi Akdeniz'e yayılmıştı. Bu durumda Türkiye'nin savaşa girmesi gerekiyordu. Beklenen hiç olmadı. Bu antlaşmadan sonra Sovyetler Birliği Bulgaristan ile daha yakından ilgilenmeye başlamış, Bulgaristan iç siyasetindeki istikrarsızlık¹⁸⁰, Sovyetler'in istediği gibi hedeflerine yönelmesine olanak sağlamıştır. Bu dönemden itibaren Sovyet siyasetinin amacı, Almanya'nın Balkanlara inmesini önlemektir.

Türkiye; İngiltere ve Fransa ile bir askeri ittifak kurmasına rağmen; savaşa girmeyi, antlaşmaya eklettiği açık ve gizli maddelerle koşullara bağlatmış, bir dizi ekonomik ve askeri yardım yükümlülükleri yerine getirilmeden, üçüncü devletlerin ve özellikle de Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye karşı oluşturması muhtemel tehdit ve tehlikeleri göz ardı ederek savaşa girmeyi engelleyecek çok önemli emniyet sübaplarını ittifak antlaşması metni içine ekletmiş ve imzacı iki devlete de imzalatmıştır. Bu sayede Türkiye resmen taraf olmasına rağmen, müttefikleri yükümlülüklerini yerine getirmediği müddetçe “ savaş dışı ” tutumunu sürdürebilmiştir. Müttefikleri, pek çok kereler Türkiye'yi savaşa sürükleme girişimlerinde bulunmalarına rağmen Türkiye, bu sağlam maddeler sayesinde, koşulsuz, yeterli ekonomik ve askeri destek almadan, güvenliğini açıkça tehlikeye sokacak bir biçimde savaşa girmekten kurtulabilmiştir.

¹⁸⁰ “Bulgar Kabinesi Neden İstifa Etti”, **İkdam**, 21 Ekim 1939.

Antlaşma Yunan toplumunda da büyük memnuniyet yaratmış ve Hestia Gazetesi'nde; “ Antlaşmanın Yunanistan'da büyük ilgi uyandırması doğaldır. Bu antlaşma barışı kuvvetlendirmektedir. Türkiye ile Yunanistan arasındaki sarsılmaz dostluk dolayısı ile bütün Yunanlılar bundan memnun olmuşlardır. ”, Atinaiki Gazetesi; “Yunanistan antlaşmada bir barış unsuru buluyor. Türk – Yunan dostluğu eski değerini tamamen muhafaza etmektedir. ”, Vradini Gazetesi'nde ise; “ Antlaşma hiç kimseye karşı değildir. Metni bunu gösteriyor. Antlaşma barışı kuvvetlendirmek içindir. ” başlıklarını almıştı.¹⁸¹

23 Eylül 1928 Roma Antlaşması'ndan 02 Kasım 1939'a kadar Yunanistan, İtalya ile yakınlaşmasını sürdürmüş, karşılıklı iyi niyet notaları ve mektupları ile bir dostluk ortamı oluşmasını sağlamış ve bir saldırmazlık antlaşması imzalanmıştır.

1 Kasım 1939 tarihinde ABD Başkanı Franklin D. Roosevelt 1937 Tarafsızlık Yasası'nı değiştiren ve İngiltere ile Fransa'ya silah yollama olanağı veren yasayı imzalaması Müttefikler için önemli bir kazanım olmuştu.

Başta Yunanistan olmak üzere, 21 Kasım 1939 Tercan ve 26 Aralık 1939 Erzincan depremleri sonrasında; bütün dünya devletleri yaraları sarmak için seferber olmuş, savaş ortamındaki bu karagün dostluğu ulusları birbirine yaklaştırmıştı.¹⁸² (Ek-1)

Sovyetler Birliğinin, 30 Kasım tarihinde Finlandiya'ya saldırması nedeni ile 14 Aralık'ta Milletler Cemiyeti'nden çıkarılması onu devletler ailesinde yalnız bırakmıştı.

Savaşta sıra; İtalya, Almanya ve Sovyetler Birliği'nin Balkanlarda nüfuz mücadelesine gelmişti.¹⁸³ Bu maksatla emperyalizm, onları kendilerine en yakın, fakat askeri güç olarak en zayıf ülkelere taarruzu öngörüyordu. Zaten bu durum itibarı ile tanımlamaya uyan birkaç devlet bulmak hiç de zor değildi. Esas zorluk, saldırıya hangisinden başlanacağını kararını vermektir.

D. Genel Değerlendirme

Türkiye ile Yunanistan; 1 Aralık 1926 ve 10 Haziran 1930 tarihlerinde imzalanan Batı Trakya Türkleri ile İstanbul Rumlarının değişimi konusundaki antlaşmalarla çözümlere ulaşmış, bunun sonucu olarak da Venizelos 27–31 Ekim 1930 tarihleri arasında Türkiye'yi ziyaret etmiş, 30 Ekim 1930'da Ankara'da “ Dostluk – Tarafsızlık, Uzlaşma ve Hakem Antlaşması ” imzalanarak iki devlet arasında ilişkiler dostluk dönemine girmiştir.

¹⁸¹ “Antlaşma Yunanistan'da Memnuniyet Uyandırdı”, **Akşam**, 22 Ekim 1939.

¹⁸² “Türk – Yunan Dostluğu”, **Akşam**, 16 Şubat 1940.

¹⁸³ “Balkanlarda İtalyan-Sovyet Nüfuz Mücadelesi”, **Akşam**, 21 Kasım 1939.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Atatürk dönemi Türk dış politikasının bir devamı olarak yürüttüğü İkinci Dünya Savaşı dış politikasındaki ilk yılını, ayaklarını sağlam bir şekilde yere basan, ülke çıkarlarını en üst düzeyde kollayan, etrafı ateş çemberi şeklinde savaş mücadeleleri içerisinde olmasına rağmen savaş dışı durumunu sürdürebilmiş, savaşın olumsuz etkilerini yaşamamış bir ülke görüntüsü vermiştir.

Eşsiz önder Mustafa Kemal Atatürk'ün elim vefatının ilk senesinde, bıraktığı devleti; milleti ile bütünleşmiş, tam bağımsız, savaşmaya azimli ordusu ile O'nun çizdiği çizgide yürümeyi bilmiştir. Muharebe meydanlarından siyaset alanlarına geçen dava arkadaşları çözümsüzlüğe gidecek her durumda kendilerini O'nun yerine koymasını bilmiş ve bugün adına “ empati ” dediğimiz oyunu oynamışlardı. Doğu ile batı arasında bir dostluk köprüsü, kültür geçidi ve ticaret yolu olan Türkiye, bu dönemde de kozlarını iyi değerlendirmişti. Polonya madenleri, Romanya'nın petrol havzaları, Ortadoğu petrol kuyuları ve açık denizlere kıyısı olan ticaret limanları; işgaller sonucunda emperyalistlerin ilgi sahasından çıkarak etki sahasına giren stratejik değerler olmuştu.

Bu başarılı dış politikayı; savaşan iki tarafla da imzaladığı anlaşmalara borçludur. İngiltere ve Fransa ile bir Askeri İttifak Antlaşması imzalayarak Mihver blokuna karşı yalnız kalmamış ve topraklarının güvenliğini garanti altına almıştır. İmzaladığı antlaşma ile savaşın resmen bir tarafı olmayı kabul etmesine rağmen, kendisini derhâl, koşulsuz, hazırlıksız bir şekilde uzun ve yıpratıcı bir savaşa atmayacak özel ve gizli maddeler ilâve ettirerek, neredeyse savaşın tüm yükünü üstlenmekten kesin olarak kaçınmıştır.

1939 yılında İtalya'nın Arnavutluk'u işgal etmesi, Türkiye'yi İngiltere ve Fransa'ya biraz daha yaklaştırdı ve neticede Türkiye – Fransa ve İngiltere, İkinci Dünya Savaşı'nın başlangıç safhasında Üçlü İtilaf Anlaşması'nı gerçekleştirdiler. Genç Türkiye Cumhuriyeti ile batı devletleri arasında yapılan ilk büyük antlaşma böylece ortaya çıkmış oldu.

1939 yılında Türkiye ve Yunanistan için kendi iç dinamiklerini sağlamlaştırmaya ve mevcut konumlarını büyük devletler ile yapılan antlaşmalarla korumaya yönelmişlerdir. Ancak bir ittifak arayışı yarışında Yunanistan Türkiye'ye nazaran Avrupa'da değişen güç dengelerinin öncelikli hedefi haline gelmişti. Akdeniz suyolunun doğusunu kontrol eden Yunanistan, Almanya ve İtalya için orta doğuya bir sıçrama tahtası olarak değerlendirilmekteydi. Bunun için iki ateş arasındaki Yunanistan kendi canını her ne pahasına olursa olsun kurtarmanın çabası içindeydi. Bu nedenle kuzeye kuvvetli tahkimat, doğuya ise askeri birliklerle tedbir almıştı.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SÜRECİNDE TÜRK – YUNAN İLİŞKİLERİ

IV. Türkiye'nin Tarafsızlık Politikası

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı başladığında savaşın dışında ve tarafsız kalarak toprak bütünlüğünü korumayı amaç edinen bir dış politikayı esas almış bulunuyordu. Ancak jeopolitik öneminden dolayı savaş süresince Mihver ve Müttefik devletler, Türkiye'yi kendi yanlarında savaşa sokmak için büyük çabalar harcadılar ve baskılarda bulundular. Buna rağmen her iki taraf da istediği sonucu alamadı ve Türkiye savaşın sonuna kadar tarafsız kalmayı başardı. Bununla beraber Türkiye, savaşın başlarından itibaren güvenliğini sağlamak üzere her iki taraf ile çeşitli diplomatik ilişkilerde bulunmaktan geri kalmadı.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türk dış politikası, küçük bir ülkenin diplomatik girişimlerinin en hassas zamanlarda dahi büyük devletlere sözünü dinletebileceğinin eşsiz bir örneği olmuştur. Çünkü Türkiye için; 1938 yılının Avrupa haritasında, farklı egemenliklerin ideolojik çatışma alanına uzanmış “ büyük, uzun ve az gelişmiş bir tampon kara kitlesi ” tanımlaması yapılmaktaydı.¹⁸⁴

Dış politikayı yönlendirenler, savaşın dışında kalma kararlılığını göstererek hareket etmişlerdir. İktidar – yönetici elitini oluşturan yönetim, birbiri ile bağlaşıklık küçük bir grubun tekelinde kalmıştı. Bu yönetim tarafından dış politikada izlenecek yol, ortak kararlarında ve inançlarında odaklanıyordu.

Devlet, kadroları aynı olsa da; ülkenin Milli Mücadele'de olduğu gibi bir gücü bulunmadığını biliyor, bu somut gerçeği dış güçlere göstermemek için caydırıcı bir kuvvet gösterisi yapıyordu. Aynı zamanda Avrupa'da yarım kalan hesaplaşmanın, tırmanmakta olan gerginliğin tepkimesi olarak yakın bir zamanda geniş bir çatışmaya dönüşeceği de bilinmekte idi. İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi Sir Percy Loraine, 9 Nisan 1938 tarihinde Londra'ya yeni durumu şöyle özetliyordu:

“Hasta Adam öldü, ama ardında birçok dinç evlat bıraktı.”¹⁸⁵

Lider kadro yeni bir imparatorluk sevdasından uzak, Misak-ı Milli sınırları içerisinde ve her zaman genç cumhuriyeti kotarma duyarlılığında olmuştu. Bu dönemde; istikrar, hassasiyet ve ihtiyatlı yaklaşım Türk Milleti'nin yarımına bırakılacak en büyük gelişimi sağlamıştı.

¹⁸⁴ Winston Churchill, **The Grand Alliance**, c. IV, London, Cassel and Co., 1950, p. 484.

¹⁸⁵ Selim Deringil; **Denge Oyunu, İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003, s. 2.

A. 1940 Yılı Olayları

3 Ocak 1940 günü İstanbul'a gelen Yunan ticaret ve işadamlarının yaptıkları temaslar sonucunda; Türkiye'ye başta boya, pamuk ipliği ve cam ürünleri satmak, Türkiye'den de yumurta ve balık alımı¹⁸⁶ olmak üzere Ankara'da bir antlaşma imzalanmıştı. Bu antlaşma ile paralel olarak 8 Ocak'ta Türk – İngiliz – Fransız Mali ve İktisadi Antlaşması Paris'te imzalandı.

13 Ocak günü karşılıklı iyiniyetin bir görünümü olarak Türkiye ile Bulgaristan, Trakya sınırındaki birliklerinin biraz geri çekilmesi konusunda anlaşılır.

15 Ocak 1940 tarihinde 3161 tonluk Tonis Chandris isimli bir Yunan ticaret gemisinin Norveç kuzeyinde bir Alman denizaltısı tarafından torpillenerek batırılması iki toplumda üzüntü yaratmıştır.¹⁸⁷ Üç gün sonra Ocak 18'de, hükümet; Avrupa'daki savaş durumunu değerlendirerek Türkiye'de sıkıyönetim ilân etmiştir.

Alman Radyosu'nun Rumca yayın yaparak Türk – Yunan dostluğu aleyhinde yayın yapması her iki kamuoyunda ahlak dışı olarak nitelendirilmiş ve tepki görmüştür.¹⁸⁸ Bu sırada Yunanistan, Macaristan ile iki ülke uçaklarının diğer devlet kara sınırları üzerinde uçuş iznini veren bir antlaşmayı 31 Ocak'ta imzalamıştır.

9 Şubat 1934'te 7 sene için imzalanan Balkan Antantı Dışişleri Bakanlar Konseyi toplantısı 2 – 4 Şubat 1940 tarihleri arasında Yugoslavya'nın başkenti Belgrad'ta yapılmış, Balkanlardaki son durum, Antant devletleri ile savaşan devletlerin ekonomik sorunları ve Bulgaristan ile Macaristan'ın antanta üye olma konuları görüşülmüştür. Ancak toplantı öncesinde her iki devletin Belgrad'a gözlemci göndermeyeceğini açıklaması, daha ilk toplantılarda üye ülkeler arasındaki mevcut paktın, hâlihazır durumu ile konununun 1947 senesine kadar devamına karar alınmasını¹⁸⁹ sağlamıştır. Burada; Dışişleri Bakanı Şükrü Saracoğlu'nun Katimerini Gazetesi'ne verdiği demeçteki “ Türkiye ile Yunanistan'ın dış siyasetlerinin amaç ve hedeflerinin de tek ve ortak olduğu ” ifadesi çok önemlidir.¹⁹⁰ Yunan Başbakanı İoannis Metaksas ise Anadolu Ajansı'na; “ Balkan Antantı'nın Balkanlarda savaşa engel olan bir uzlaşma olduğunu ” belirterek, konferansta alınan kararların “ Başımızı eğerek yaşamaktansa, başımız yukarıda ölmek kararlarıdır. ” nitelemesini yapmış ve “ Sonuna kadar savaştan

¹⁸⁶ “Torik ve Palamut Akını”, **Akşam**, 8 Ocak 1940.

¹⁸⁷ “Bir Alman, Bir Yunan, Bir Estonya Vapuru Battı”, **Akşam**, 15 Ocak 1940.

¹⁸⁸ “Türk-Yunan Dostluğu ve Almanlar”, **Akşam**, 23 Ocak 1940.

¹⁸⁹ “Balkan Antantı 1947 Senesine Kadar Uzatıldı”, **Akşam**, 3 Şubat 1940.

¹⁹⁰ “Saraçoğlu'nun Yunan Gazetesine Beyanatı”, **Akşam**, 3 Şubat 1940.

uzak kalabileceğiz demiyorum. Yalnız şurasını teyit edebilirim ki, savaştan uzak kalamazsak bile bundan herkesin saygı göstermesini isteyebilecek insanlar gibi çıkacağız.” sözleri yerli ve yabancı basında derin yankı uyandırmıştır.

Harp Okulu mezuniyeti 1929 – 1936 yılları arasında olan ihtiyat durumundaki Yunan subayları eğitim için 11 Mart günü silâh altına çağrılmışlardır. Başbakan Metaksas tarafından yapılan bir açıklama ile bu durum, “barış için ülkenin savunulması zorunluluğundan kaynaklanan ihtiyacı giderme tedbirleri” olarak açıklanmıştır.¹⁹¹

Türkiye’ye 9 Mart tarihinde gelen Yunan işadamları uzun süreden beri devam etmekte olan ticaret ve borçlanma antlaşmasının süre uzatımı için görüşmelere başlamışlar ve 20 Mart tarihinden itibaren bir yıl süre ile yürürlüğe girecek anlaşmayı imzalamışlardır.¹⁹²

Mart’ın 18’inde Hitler ile Mussolini’nin Brenner Geçidi’nde ilk buluşmaları sonucunda İtalya savaşa girme kararı almıştır.¹⁹³

25 Mart 1940 tarihinde dost ve müttefik Yunan milletinin İstiklal Bayramı’nın 119 ncu yıldönümü ile 29 Nisan tarihindeki Kral II nci George’un isim günü ve Ortodoks Paskalyası nedeni ile yapılan kutlamalar için Türk makamlarınca tebriklerin yazılması ve konuların basında geniş yer alması ikili ilişkileri perçinlemiştir.

Siyasi alanda giderek artan dostane ilişkiler sporda da Balkan yarışmaları olarak kendini göstermiştir.¹⁹⁴

Türkiye ile Suriye arasında “Dostluk ve İyi Komşuluk Sözleşmesi”nin 30 Mart 1940 tarihinde Ankara’da Fransızlarla imzalanması Türkiye’yi doğuda kuvvetli sınırlara sahip, batıya en yakın ülke durumuna getirmiştir.¹⁹⁵

Londra kaynaklı asılsız bir haberde, Reuter ajansı; Türkiye’nin Karadeniz’den yapılacak güneyden bir kuşatma girişiminde Müttefik filolarının Çanakkale’den geçmesini kabul ettiğini iddia eder nitelikteki yazısı ile bildirmiş, ancak Türkiye için “bu, olsa olsa bir nabız yoklamasından başka bir şey olamazdı” şeklinde değerlendirilmişti.¹⁹⁶

2 Nisan’da Yunan Gemiciliği Kooperasyon Komitesi tarafından 250 sterlin tutarında bir çek Londra Büyükelçimiz Dr. Tevfik Rüştü Aras’a verilmiş¹⁹⁷, 4 Nisan’da

¹⁹¹ “Yunanistan 10 Sınıf İhtiyatı Talime Çağırıldı”, **Akşam**, 3 Mayıs 1940.

¹⁹² “Türk – Yunan Kliring Antlaşması”, **Akşam**, 12 Mart 1940.

¹⁹³ **World War II**, London, Dorling Kindsley Limited, 2001, p. 70.

¹⁹⁴ “Balkan Güreşleri Başladı”, **Akşam**, 3 Mart 1940.

¹⁹⁵ Soysal, s. 620.

¹⁹⁶ “Boğazlar Açılmıyor”, **Akşam**, 2 Nisan 1940.

¹⁹⁷ “Yunan Gemiciliği Kooperasyon Komitesi”, **Akşam**, 3 Nisan 1940.

ise Yunan halkı tarafından toplanan 1 923 429 drahmilik bir para yardımı Atina Büyükelçisi Basmacıoğlu'na teslim edilmiştir.

Ancak; 9 Nisan 1940 tarihinde Almanya'nın, Norveç ve Danimarka'ya saldırması Avrupa'daki dengeleri bütünüyle terse çevirmişti.¹⁹⁸ (Ek-2) Zira bu taarruzun arkası kesilmeyecekti. 21 Nisan'da İtalya Akdeniz'de tutsak kalamayacağını dünya devletlerine bildirmiş ve Müttefiklerin Balkanlar'a yönelmesine ivme kazandırmıştır. Atina; 4 Mayıs'ta İtalyanlar'ın Oniki Ada'ya 50 000 asker ile 15 denizaltı sevk ettiğini, bir kruvazör filosunun İskenderiye Limanı'na hareket ettiğini ve Malta'da hava taarruzlarına karşı karartma uygulamasına başlandığını Müttefiklere iletiyordu. Birçok motorlu birliğin Arnavutluk'a geldiği, bunların Yunanistan ile Yugoslavya sınırları boyunca hazırlık yaptığı bilinmekle birlikte; Almanya'nın Romanya'ya, İtalya'nın ise Yunanistan'a taarruz edeceği istihbar edilmişti.

Savaş tedbirlerine ilave olarak Yunanistan 5 Mayıs tarihinde petrol ve kömür tüketimine sınırlama getiriyordu. Mihver devletlerin resmi haber ajansları ise altıncı kol faaliyetlerini sürdürmekte olup; asılsız haberler ile Türkiye'nin Bulgar ve Yunan sınırında engel ve tahkimat yaptığını, bunun dostane bir davranış olmadığını ve Müttefik'lerce öngörülen bir senaryonun gereği olduğunu yayınlıyorlardı. Burada maksat Bulgaristan'ı Balkan Devletleri'nden ayırmaktı.

Ancak bir müttefik olarak Yunanistan'ı kaybetmemek isteyen İngiltere ve İtalya, sık sık onun tarafsızlığını ihlal etmek gibi bir art niyet içerisinde olmadıklarını açıklıyorlardı.

10 Mayıs 1940 tarihinde İngiltere'de Neville Chamberlain'in çekilmesi üzerine Winston Churchill'in başbakan olmasını fırsat kollayan Almanya; aynı gün Hollanda, Belçika ve Lüksemburg'a hücum etmişti.¹⁹⁹ (Ek-3) Bu tarihlerden itibaren Romanya, Yugoslavya, Bulgaristan ve Yunanistan'daki savaş hazırlıkları tamamlanmaya, yeni çıkan harp silah ve gereçlerini denemeye ve üretimini sağlamaya yönelik uygulamalar süratle yerine getiriliyorlardı.

26 Mayıs'ta İngiliz ve Fransız birliklerinin Dunkerque'den çekilişı ile 28 Mayıs günü Belçika Kralı, ordusu ile birlikte Almanya'ya teslim olmuştur. Yapımı uzun yıllar alan Maginot Hattı savaşta bir fayda gösteremedi Almanların kuşatma harekâtı ile Fransa cephesi 10 Haziran'da çökmüştür.²⁰⁰ (Ek-4)

¹⁹⁸ "Harp Şimale Yayıldı", **Akşam**, 9 Nisan 1940.

¹⁹⁹ "Almanlar; Hollanda, Belçika ve Lüksemburg'a Bu Sabah Hücum Etiler", **Akşam**, 10 Mayıs 1940.

²⁰⁰ "Alman Ordusu Ne Yapabilir?", **Akşam**, 18 Mayıs 1939.

Popolo di Roma Gazetesi'nin Alman İstihbarat Bürosu'na dayanarak verdiği asılsız bir haberde; “ doğu Ege Adaları'na asker çıkarmak için Türk Hükümeti'nin Yunanistan'dan izin istediğini ” bildirmekteydi.²⁰¹

5 Haziran günkü seslenişinde Metaksas; “ Bugün rahatız, fakat fırtına yarın bizim üzerimize de çökebilir. Biz kimsenin malı olan şeyi almak arzusunda değiliz. Zamanı gelince genç ihtiyar bütün vatani savunacaktır ” demiştir. Ertesi gün Yonna isimli bir Yunan vapuru Alman denizaltısı tarafından batırılmıştı. Bu tarihte çıkan asılsız birkaç propaganda haberi ise şunlardır:

1. Türkiye; Yunan Adaları'nı alacak,
2. Türkiye; Yunanistan'a taarruz edecek,
3. Yunanistan; herhangi bir ülke taarruzuna karşı İtalyan ordularını topraklarından geçirecek,
4. Yunanistan; Türkiye sınırında engel ve tahkimat yapmaktadır.²⁰²

9 Haziran tarihinde Belgrad'ta toplanan Balkan Antantı Ekonomik Konseyi üye ülkeler arasındaki tren ücretlerini standart yapmış, 1941 yılındaki toplantının Türkiye'de yapılması kararını almıştır. Toplantıda işaret edilen nokta Türk – Yunan dostluğu üzerine tesis edilmiş bulunan ticari ve ekonomik kazanımlar olmuştur.²⁰³

10 Haziran'da İtalya; İngiltere ve Fransa'ya savaş ilan etmiş, Norveç, Almanlar'a teslim olmuştur. İtalya'nın istekleri arasında Korfu ve Girit Adaları'nın da olduğu bilinmektedir.²⁰⁴ Buna karşılık Yunanistan ile Yugoslavya denizde ve karada birçok tedbir almış, askeri eğitimlerini arttırmıştır.²⁰⁵ Bu gelişmeler Türkiye tarafından dikkatle izlenmekte olup, Türkiye aynı paralelde de batı sınırlarını emniyete alacak tedbirleri uygulamaya koymuştur. Özellikle Trakya bölgesinde icra edilen tatbikatlar bu özelliği ile önem taşımaktadır.

Bir gün sonrasında Londra'da, İtalyanlarla Yunanlılar birbirleri ile kavga etmiş, 70 İtalyan tutuklanmıştır.²⁰⁶

Haziran'ın 11'nde İngiltere ve Fransa tarafından; bir Akdeniz ülkesi olan İtalya savaşa katıldığına göre, Türkiye'nin de 19 Ekim 1939 tarihli üçlü antlaşma gereğince savaşa girmesi istenmiş, zira ertesi gün Alman Orduları Paris'e girmiştir. Başbakan Dr. Refik Saydam tarafından TBMM'de 26 Haziran tarihindeki açıklamasında “ Türk

²⁰¹ “Tamamı İle Uydurma Bir Haber”, **Akşam**, 3 Haziran 1940.

²⁰² “Türkiye – Yunanistan Dostluğu Aleyhindeki Propagandalar”, **Akşam**, 5 Haziran 1940.

²⁰³ “Balkan Antantı Ekonomik Konseyi”, **Akşam**, 10 Haziran 1940.

²⁰⁴ “İtalya'nın İstekleri Arasında Korfu ve Girit Adaları Da Var”, **Akşam**, 10 Haziran 1940.

²⁰⁵ “Balkanlarda”, **Akşam**, 12 Haziran 1940.

²⁰⁶ “Londra'da Yunanlılarla İtalyanlar Çarpıştılar”, **Akşam**, 12 Haziran 1940.

Hükümeti, Fransa'nın teslim olmasını, Sovyetler Birliği'nin belirgin olmayan tutumunu ve kendi askeri hazırlığının yeterli seviyede olmadığını belirterek, Üçlü İttifaka ekli 2 numaralı Protokolü (Sovyet çekincesi) ileri sürerek savaşa katılmayacağını (savaş dışı müttefik) İngiltere ile Fransa'ya bildirdiğini ifade etmesi ” dikkate değerdir. Zira İngiltere ve Fransa, Türkiye'nin derhal;²⁰⁷

1. İtalya ile ilişkilerini kesmesini,
2. Genel seferberlik ilan etmesini,
3. Deniz ve hava üslerini Müttefiklere açmasını,
4. İtalya'ya savaş ilan etmesini talep etmişlerdir.

13 Haziran tarihinde Yunan hükümeti tarafından bütün Yunan gemilerine en yakın Yunan limanlarına dönme emri verilmiştir.²⁰⁸

Yunanistan'da İtalyan ve Alman olduğu sanılan şüpheli kişilerin görülmesi üzerine yabancı şahısların 14 Haziran 1939 tarihinden itibaren 48 saat içerisinde polis merkezlerine başvurmaları istenmiştir.

18 Haziran tarihinden itibaren Yunanistan'ın, bazı tüketim mallarının satışına karne uygulamasını başlatması, tasarrufu teşvik açısından ve seferberlik uygulayan ordusu için bir kaynak oluşturulması dikkate alındığında bu girişimler Yunan kamuoyu tarafından olumlu karşılanmıştır.²⁰⁹

22 Haziran 1940 tarihinde Alman – Fransız Ateşkes Antlaşması Compeigne Ormanı'nda tarihi vagon içerisinde imzalanıyordu. Değişen bu durum karşısında Fransa'nın tarafsızlığının önemi bir kat daha artıyordu. İngiltere; Türkiye'nin tarafsız kalmasına neden olan sebeplerin ortadan kalkması halinde Türk Hükümeti'nin tutumunun değişeceği kanaatini taşıyordu.

Atina Ajansı tarafından Trakya Oyunları'nın 15 nci yıldönümü dolayısı ile 1 Temmuz tarihinde düzenlenen şenliklerde Yunan Başbakanı'nın topluma seslenişini “ Bugün etrafımızda kopmuş olan kasırganın içinde şunu beyan etmek isterim ki, her icap ettiği zaman, Yunanistan'ın köy ahalisi, kendi ve çocuklarının kanını Yunan Ordusu'nun bulunduğu bütün savaş sahnelerinde dökmüştür. ”²¹⁰ şeklinde bildirmişti.

Aynı tarihte Sovyetler Birliği, Romanya'dan Besarabya bölgesini istemiş ve kısa sürede burayı topraklarına katmıştı (ilhak). Bu durumdan cesaret alan Stalin; İngiltere'ye, Türkiye'nin Almanya ile anlaşmasından çekindiklerini, Türk – Sovyet

²⁰⁷ Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri-II, **İkinci Dünya Harbi ve Türkiye**, Ankara, Gnkur. ATASE Başkanlığı Yayınları, 1999, s. 441.

²⁰⁸ “Yunan Vapurlarına Verilen Emir”, **İkdam**, 13 Haziran 1940.

²⁰⁹ “Yunanistan'da Vesika Usulü”, **Akşam**, 17 Haziran 1940.

²¹⁰ “Trakya Oyunları”, **Akşam**, 2 Temmuz 1940.

ilişkilerinin iyileştirilmesi için İngiltere'nin yardımını memnuniyetle karşılayacaklarını bildirmişti. Türk makamları ise; ne Karadeniz'de, ne de Karadeniz Boğazı'nda Türkiye aleyhinde kısıtı olan devletler tarafından düşmanca herhangi bir harekette bulunmak konusunda hiçbir düşüncesi olmadığı, ancak bütün Karadeniz Devletleri'nin katılımı ile Boğazların kontrolü sorununa bir düzen verilmesi gerekliliğini de ortaya sürerek oyalama taktiği ile gerekli zamanı kazanmıştı.

Yunanistan, 7 Temmuz 1940 tarihinde Almanya ile bir ticaret antlaşması imzalamıştı. Bunun sonucu olarak; ithalat ve ihracat kontenjanlarını arttırılmış, 1 Alman markı 43 drahmiden 46 drahmiye yükseltilmiştir. İki ülke ticaret hacminin artışından ötürü Alman mallarının Yunanistan'a girişini kolaylaştırmak için Yunan gümrük ücretlerinde iyileştirmeler yapılmış,²¹¹ bu çerçevede 10 Temmuz'da Berlin'deki elçilik bünyesine bir Yunan ticaret ataşesi atanmıştır.

Almanya tarafından, 10 Temmuz tarihinde²¹² yoğun hava taarruzlarına uğrayan İngiltere; 16 Temmuz günü İtalya'nın egemenliği altında olan Oniki Ada'ya karşı, hava taarruzlarını başlatmıştı.²¹³

Yunan Başbakanı İoannis Metaksas; 13 Temmuz'da Atina'da yeni mezun olan jandarma subaylarına hitaben yaptığı konuşmada, “ Yarının bize neler getireceğini bilemediğimiz bir zamanda vazifenize başlamaktasınız. Fakat şartlar ne olursa olsun, hepimiz eminiz ki, bunlara birer erkek ve birer Elen gibi karşı koyacağız.”²¹⁴ diye seslenmiştir. Ayrıca gazeteler ertesi gün 62 000 tonluk 14 Yunan gemisinin batırıldığını bildirmektedir.²¹⁵

20 Temmuz 1940 tarihinde Veliaht Prens Paul'un oğlu saat 11:00'de vaftiz edilmiş ve küçük prese Konstantin ismi verilmiştir. Bu isim, Yunan hanedanının İstanbul'a olan özleminin bir yansımasıdır.

1 Ağustos tarihinde İngilizler, İtalyanlar'ın Oniki Ada bölgesindeki üslerine 300 ton yakıt ile 200 ton makine yağı taşıyan Yunan Hermione gemisini mürettebatını kurtararak batırmıştır. Savaşa zorlamanın ilk işaretleri olan bu tür eylemler düşmanca davranışlardı. Zira komşumuz Yunanistan'a yöneltilen saldırılar, aynı tarzda Türkiye'yi de hedef almaktaydı.

4 Ağustos günü Yunan halkı Metaksas idaresinin 4 ncü yıldönümünü kutlamış, bu dönem içerisinde yapılan işleri alkışlamıştır. Yunan Başbakanı'nın radyodan yaptığı

²¹¹ “Almanya Yunanistan'la Anlaştı”, **İkdam**, 8 Temmuz 1940.

²¹² **World War II**, p. 103.

²¹³ “Oniki Adaya Hücum”, **Akşam**, 16 Temmuz 1940.

²¹⁴ “Metaksas'ın Beyanatı”, **İkdam**, 14 Temmuz 1940.

²¹⁵ “14 Yunan Vapuru Battı”, **İkdam**, 15 Temmuz 1940.

açıklamada; “ Helen Milleti, şu anda senin adına birkaç kelime ile milletin uluslar arası durumu hakkındaki genel istikametini ne olduğunu bildirmenin uygun olmadığını zannediyorum. Toprağının bütünlüğü, istiklali ve şerefi tehlikeye düştüğü takdirde bütün fedakârlıkları yapmaya hazır olan Yunanistan, Avrupa'nın temellerini sarsan bu müthiş savaşta tarafsız kalmış ve kalmaktadır. Tarafsızlığın hiçbir şekilde bozulmasına hoşgörü göstermemek azminde olan Yunanistan aslında kendi iyi niyetliliğine inanan diğer devletlerin bu duruma saygı ve itibar edecekleri açıkça bellidir. İşte savaşın başından beri Yunanistan siyasetinin istikameti bu olmuştur. Buna göre, bütün millet Kral ve hükümetin etrafında kenetlenmiş bir şekilde toplanmış olarak milli his, menfaat ve duruma uygun olan eşsiz siyasetin takip edilmesine olanak sağlamaktadır. Fakat Helen milletinin siyasi ve askeri önemle savaşa katılmaması, bu savaşın neticelerine ekonomik açıdan da maruz kalmadığı anlamını vermez. ” şeklinde olmuştur. Başbakan ayrıca; “ 4 Ağustos rejimi sayesinde bugünkü savaşın etki ve yıkımlarını karşılamış olduklarını ” ifade etmiştir.²¹⁶

Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov, aynı günkü basında Sovyetler Birliği'nin, teslim olmasına rağmen Fransa'nın; tarafsızlığındaki istikrarını devam ettiren Türkiye var oldukça, Türkiye üzerinden geçerek Bakü ve Batum şehirlerinin havadan bombalama olasılığının söz konusu olamayacağını açıklamıştı.²¹⁷ Çünkü Türkiye, her fırsatta savaşa tarafsız değil, savaş dışı olduğunu bildiriyordu.

8 Ağustos günü Kleanti isimli bir Yunan vapuru İstanbul'a gelmekte iken Çanakkale'de karaya oturmuştu. 13 Ağustos tarihinde “ Davud Hoca ” isimli bir Arnavut vatanseverin Yunanistan sınırına yakın bir bölgede Yunan ajanlarınca öldürülmesi İtalya'da büyük kızgınlık yaratmış, Yunan basını belirtilen kişinin gerçekte bir katil olduğu ve kendisinin çıkan bir kavga sonucunda Arnavutlar tarafından katledildiğini yazmıştır. Ağustos 15'te İngiltere değişen ve gelişen bu son durumu; “ İtalya'nın Balkanlar'ın paylaşılmasında rolünü yerine getirmek için Yunanistan'a karşı Arnavutluk sorununu kullanmak istiyor ” şeklinde tanımlamaktadır. Zira 16 Ağustos'ta Yunanistan'ın 2115 tonluk 31 mürettebatı bulunan Helli kruvazörü Ege Denizi'nde İtalyanlar tarafından torpillerle, 1 ölü, 4 kayıp ve 26 yaralı veren gemi, kısa sürede batırılmıştı.²¹⁸ Ertesi gün de, Thetis ve Caftopolis isimli iki Yunan ticaret gemisi batırılmış ve Girit Adası'nın açıklarında Frinton isimli bir Yunan vapuruna da 6 bomba atılmıştı. Bu gelişmeler, şimdiye kadar tarafsızlığını sürdüren Yunanistan'ı savaşın içine çekme çabalarıydı.

²¹⁶ “Yunan Başvekilinin Mesajı”, **Akşam**, 5 Ağustos 1940.

²¹⁷ “Molotov'un Türkiye'ye Ait Sözleri”, **İkdam**, 4 Ağustos 1940.

²¹⁸ “Helli Yunan Kruvazörünü İtalyanlar Torpillemiş”, **İkdam**, 17 Ağustos 1940.

Aynı tarihte Arnavut aşiretlerinden sayıları 5 000 ila 10 000 arasında olan askerlerin 3 gemi ile Kuzey İşkodra'ya çıkarılarak İtalyanlar'la savaştığı bildirilmiştir.²¹⁹ Arnavutlar'ın bu hareketi İtalyanlar'ın ilgisini doğudaki Yunanistan'dan çekmesini engelleyememişti.

İngiltere basını Balkanlardaki yeni gelişmeleri ise;

“ 1. Helli kruvazörünü batıran İtalya; bu ve diğer Yunan gemilerinin torpillemeleri ile Yunanistan Hükümeti'ni korkutmak istiyordu. Böylece Yunanistan'dan, Korfu Adası ile Arnavutluk'a yakın yerleri isteyecekti.

2. Arnavut vatanseveri olarak bilinen “ Davud Hoca'nın ”²²⁰ öldürülüşünden 2 ay sonra haber yapılmasının nedeni; toplumlar arasında öç ve kin duygularını öne çıkarmak suretiyle Balkanlar'daki istikrarı suiistimal etmekte. ”²²¹ şeklinde değerlendiriyordu. (Ek-5)

18 / 20 Ağustos tarihlerinde İngiltere; olası bir İtalyan – Yunan savaşı'nda Türkiye'nin Yunanistan'a yardım etmesi isteğinde bulunmuştur. Türkiye bu isteğe karşılık, büyük bir ordu bulundurarak Balkan Antantı içindeki görevlerini Yunanistan ve Yugoslavya'nın yaptığından daha çok yerine getirdiğini, ancak askeri teçhizat bakımından eksiklikleri olan Türkiye'nin fazla miktarlarda askeri malzeme isteğinde bulunacağı, bu durumda da Türkiye'nin savaşa girmesinin Müttefikler için bir avantaj sağlamayacağı, ayrıca savaşa girecek Türkiye'nin konumundan Boğazlar ile istekleri ileri sürecek olan Sovyetler Birliği'nin oluşan bu yeni durumu istismar edebileceğini ayrıntılı bir raporla bildirmişti.²²²

İtalyanların kontrolü altında çıkan Arnavut gazeteleri de, iki toplum arasında kriz çıkarmak maksadıyla işgal altındaki Arnavutluk'ta Yunan mezalimleri olduğunu yazmakta, buna atfen Yunan basını “ Helenlerin hiçbir yabancı arazide gözü yoktur. Helenler, hiçbir milletin birliğini parçalamak istemiyorlar. Helenler, yakın veya uzak hiçbir memleketin düşmanı değildir. Helenler, yalnız babalarının ve bizzat kendilerinin hürriyete kavuştuğu bu fakir, fakat şerefli toprakta rahat bırakılmalarını istiyorlar. Bütün Helenler Metaksas'ın yanı başındadırlar. Helenler; dişleri sıkılmış, azimleri kırılmaz bir halde fakat tam bir sakinlik içerisinde; aynı parolayı tekrarlıyorlar; Ya tam bir Yunanistan, yahut ölüm ”²²³ yayınına yapmakta idi.

²¹⁹ “Arnavutluk'ta Muhtelif Yerlere Asker Çıkarıldı”, **Akşam**, 16 Ağustos 1940.

²²⁰ “Davud Hoca”, **Akşam**, 16 Ağustos 1940.

²²¹ “Yunanistan Askeri Tedbirleri Alıyor”, **Akşam**, 17 Ağustos 1940.

²²² Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri-II, s. 442, 443.

²²³ “Ya Tam Bir Yunanistan, Yahut Ölüm”, **Akşam**, 27 Ağustos 1940.

Savaşın yakında olduğunu yıllar öncesinden beri değerlendiren Yunanistan, seferberliğini tamamlamış ve ülke savunmasını yapmaya hazırды.

Bu sırada; Balkan Antantı dostumuz Romanya 22–30 Ağustos tarihlerinde yapılan Viyana Antlaşmaları²²⁴ sonucunda Mihver devletlerinin baskısı ile Güney Dobruca'yı Bulgaristan'a ve Transilvanya'nın bir bölümünü de Macaristan'a bırakıyordu.

Eylül ayının başlangıcında 2,5 milyon lira borcu dolayısıyla ülkemizden mal alamayan İtalya bu borcunu ödemişti. Bu tarihlerde Almanya'nın yanı sıra İtalya ile olan ticaretimizde de gelişmeler kaydedilmekteydi.

Türkiye; Genelkurmay Başkanlığı'nın Bakanlar Kurulu'na yaptığı talebe karşılık, kuzey Karadeniz'den Meriç Nehri'ne kadar Bulgar sınırı, Meriç Nehri'nden Edirne'ye kadar Yunan sınırı, kuzey Karadeniz kıyısından İğneada'nın 2 kilometre kuzeyi, Kurtdere dâhil Demirköy'ün 2,5 kilometre kuzeyi, Üsküp hariç Bayramdere Köyü, 234 Rakımlı Tepe, Kavaklı İstasyonu, İnce, Paşayeri dâhil Kızılca Müslim, Söğütlüdere hariç Ulupaşa ile Trakya, Çanakkale ve İzmit'te sınırlandırılan bölgeyi ikinci derecede yasak bölge ilân edilmişti. Aynı kararnamede batıda İzmir ile doğuda Kars ve Erzurum hava yasak bölgeleri durumlarını koruyordu.²²⁵

Lordlar kamarasında açıklama yapan İngiltere Dışişleri Bakanı Halifax, 6 Eylül günü “ Yunanistan'ın istiklalini tehdit eden herhangi bir harekete karşı bu hükümete yardım edeceğiz. ”²²⁶ demiştir.

Atina'daki İtalyan Büyükelçiliği'nden İtalya'ya yaz tatilini yapmaya giden okul öğrencilerinin 25 Eylül'de geri döneceklerini bildirmesi Yunan basınında ikili ilişkilerin düzeliyor olması ile bağdaştırılmıştır. Ancak savaş öncesinde yapılan bu gibi açıklamalar aynı zamanda olası bir İtalyan taarruzuna karşı Yunanistan'ı yanıltma taktiğidir.

Başbakan Metaksas, 19 Eylül 1940 tarihinde artan işsizliğe çözüm olarak sigortalı işsizlere 12 aya ilave olarak bir ay fazladan maaş ödemesi yapılacağını bildirmiştir. Aynı sistem bu gün KKTC ve GKRK.nde de mevcut olup bir İngiliz ekonomik sisteminin gereğidir.

Aynı tarihte, İngilizler İtalyan'ların elindeki Oniki Ada'dan Rodos ve Leros Adaları'na taarruz etmişler, buna İtalyan uçakları Aden Limanı'nı bombalamak suretiyle karşılık vermişlerdir.

22 Eylül tarihinde uluslararası Selanik Fuarı açılmış, fuara Türkiye'nin yanı sıra Almanya, Yugoslavya ve Bulgaristan katılmıştır.

²²⁴ “Viyana Konferansı Bugün Toplanıyor”, **İkdam**, 29 Ağustos 1940.

²²⁵ “İkinci Memnu Mıntıka ve Hava Yasak Bölgesi”, **Akşam**, 6 Eylül 1940.

²²⁶ “İngiliz Hükümeti Yunanistan'a Bütün Yardımı Yapacak”, **İkdam**, 7 Eylül 1940.

Balkanlar'da ticaret ve deniz hukuku birliğini sağlamak üzere Trabzon milletvekili Hasan Saka önderliğinde İstanbul ve Ankara Hukuk Fakülteleri profesörlerinden oluşturulmuş bir heyet Ekim ayında Atina'ya giderek orada bulunan Balkan Devletleri temsilcileri ile görüşmeler yapmak üzere için 24 Eylül'de hazırlıklara başlamıştı. Ancak bu etkinlik İtalyan saldırısı nedeniyle yapılamayacaktı.

27 Eylül 1940 tarihinde Almanya, İtalya ve Japonya Berlin'de Üçlü İttifakı oluşturmuşlardır. Almanya Dışişleri Bakanı Von Ribbentrop, İtalya Dışişleri Bakanı Kont Ciano ve Japonya'nın Berlin Büyükelçisi Kuruşu tarafından imzalanan, ekonomik ve askeri alanda işbirliğini öngören bu paktın maddeleri;

“ 1. Japonya, Avrupa'da yeni bir düzenin kurulmasında İtalyan – Alman idaresini tanır ve bu idareye saygı duyar,

2. Almanya ve İtalya, Büyük Asya sahasında yeni bir düzenin kurulmasında Japon idaresini tanır ve bu idareye saygı duyar,

3. Almanya, İtalya ve Japonya, yukarıdaki esaslar üzerinde işbirliği yapmak konusunda anlaşmaya varmışlardır. Bundan başka, Almanya, İtalya ve Japonya, üçlü anlaşma devletlerinden birisinin Avrupa Savaşı'na, ya da Çin – Japon anlaşmazlığına halen henüz katılmamış bir devlet tarafından taarruza uğraması durumunda, yönetim kadrolarında bulunan bütün siyasi, ekonomik ve askeri güçleri ile karşılıklı olarak birbirlerine yardımda bulunacaklardır,

4. Bu pakta üye Alman, İtalyan ve Japon Hükümetleri tarafından tayin edilecek olan ortak teknik komisyonlar, bu anlaşmanın uygulanması için derhal toplanacaklardır,

5. Almanya, İtalya ve Japonya, bu kararların, üçlü ittifak tarafından her biri ile Sovyetler Birliği ile arasında halen mevcut siyasi konuma hiçbir şekilde etkilemediğini bildirirler,

6. Bu pakt, imzalanmasından sonra derhal yürürlüğe girecek ve 10 sene yürürlükte kalacaktır. Pakta üye üç devletten birinin isteği üzerine, paktın uzatılma tarihinden önce anlaşmanın yenilenmesi için görüşmelere başlanılacaktır.”²²⁷

Bu pakt ile birlikte Avrupa Savaşı kimlik değiştirerek bir dünya savaşı şekline girmişti. Zira uzak doğudaki Japonya ve Çin, iki ayrı müdahaleci gibi artık sahnedeki rollerini almaya başlamışlardı.

28 Eylül günü Yunan Basın ve Turizm Müsteşarı Nicoloudis; “ Acil konular ve savaşın her yerde doğurduğu tehlikeler arasında basın büyük önemi her zamankinden daha fazla hissedilmektedir. Başka alanlarda gereken disiplin ve basın idaresi için

²²⁷ “Almanya – İtalya – Japonya Arasında Askeri İttifak İmzalandı”, **İkdam**, 28 Eylül 1940.

önlemler son dakikada alınmışlarsa da daha dikkatli hareket ederek ve her ihtimale karşı biz bu önlemleri barış ve savaş durumları için önceden almış bulunuyoruz. ” şeklindeki açıklaması ile basın ve yayın organlarının almış oldukları önemli görevleri vurgulamıştır.

İtalyanların kontrolü altında yayın yapan Arnavut Tomori gazetesi; 29 Eylül tarihinde asılsız olarak üç Müslüman'ın Yunanlılar tarafından katledildiğini yazıyor ve basın yolu ile toplumda hırs ve nefret duygularının oluşmasına çaba sarf ediyordu.

Ekim ayının 4'ünde Hitler ile Mussolini'nin Brenner Geçidi'nde ikinci buluşmalarını gerçekleştirmiştir. İkili görüşmelerde Balkanlar'da izlenecek ortak hareket tarzları görüşülmüştür.²²⁸

5-6 Ekim 1940 tarihlerinde İstanbul'da düzenlenen XI nci Balkan Oyunları'na katılan sporculardan 6 Türk, 6 Yunan ve 7 Yugoslav yarışmacı birincilik almıştı. İşgal altındaki Romanya ise oyunlara sporcu gönderememişti. Yarışmaların kapanışında 1941 yılı XII nci Balkan Oyunları'nın bugünkü konumundan kurtulduğu takdirde Romanya tarafından düzenleneceği, aksi takdirde Yugoslavya tarafından yapılabileceği kararlaştırılmıştır. Ayrıca orada bulunan Bulgaristan temsilcileri, bir Balkan Devleti olarak yarışmalara katılmamanın üzüntüsünü ifade etmişlerdir.

8 Ekim 1940'da Alman birlikleri aynı tarihe kadar sindirme, sızma ve savaşa varmayan zorlamalarla kayıp vermeden Romanya'ya girmişlerdir. Almanya'nın buradaki sıklet merkezi Romanya petrolünün hasarsız bir şekilde kazanılmasıydı. Rusya ve Macaristan'a bırakılan sus payı bölgeler ile korkulan olmamıştı. Alman işgali resmi bir geçit ile başladı ve sona erdi.

Roma kaynaklı, ancak asılsız olduğu bildirilen bir haberde; “ Bazı İngiliz gazetelerinin Mihver Devletleri'nin Türkiye hariç tutularak Bulgaristan, Romanya, Yugoslavya ve Yunanistan'dan oluşacak yeni bir Balkan Antantı kurmaya karar verdiklerini ”²²⁹ belirmiş, böylece Türkiye'nin iç barışı kadar önem verdiği dış barış için de saldırılarına devam etmişlerdi.

Londra'nın Times gazetesi de mesnetsiz bir haberle; “ Almanya'nın Bulgaristan'ı işgalinden sonra Türkiye'ye yöneleceğini ve bu istikametle Mısır'a doğru yapılacak harekâtın başlangıcını oluşturacağını bildirmektedir. Burada Türk Ordusu'nun muharebe gücünün yüksek olduğu, kendi dağlarında bu ordunun daha da güçlü olacağını belirtmektedir. ”²³⁰

²²⁸ “Fransız – Alman Konuşmaları”, **Akşam**, 30 Ekim 1940.

²²⁹ “Yeni Bir Balkan Antantı”, **Tasvir –i Efkâr**, 9 Ekim 1940.

²³⁰ “Bulgaristan İşgal Edilecek”, **İkdam**, 12 Ekim 1940.

Yunanistan Hükümeti, 10 Ekim tarihinden başlamak üzere devlet işlerini açıklayan kişiler hakkındaki cezaları arttırmıştır.

1940 Ekim'inin ortasına doğru bütün gazeteler; Yunanistan ile Türkiye'nin olası bir taarruz karşısında kolay kazanılacak birer ülke olmadığı ve özellikle üç tarafı denizlere açılan bu devletlerin Müttefik yardımlarını denizlerden kolaylıkla sağlayabileceklerini, zira Akdeniz'deki kontrolün artık İngilizlere geçtiğini yazmaktadırlar. Ancak her başarının altında yatan risk, Mihver Devletleri için de böyle kabul edilebilir nitelikte değildi.

Balkan Yarımadası'nın batıdan İtalya'nın, kuzeyden ise Almanya'nın kuşatmasının ikinci aşaması şimdi gerçekleşmek için harekete geçiyordu. Savaşın dönüm noktalarından biri de bu süreçte yaşanacaktı.

Romanya'nın işgalinden hemen sonra, Diktatörü Antonesku; “ Balkan Paktı'nın ve genellikle Avrupa paktları sisteminin modası geçmiş bir şey olduğunu ve bu sistemin Romanya tarafından artık asla kullanılmayacağını bildirmiştir. ”²³¹ Bu açıklama Balkan Antantı'nın ilk firesi olup kendi menfaatine ters düşen Romanya'nın oyunbozanlığından başka bir anlam taşımamaktadır. Mihver Devletleri bu eksilmeyi kısa zaman içerisinde suiistimal edecek ve işgalleri sürdürecektir.

B. Yunanistan'ın İtalya Tarafından İstilas

Nitekim Almanya ve İtalya, 18 Ekim tarihinde Yunanistan'a isteklerini elçilikleri aracılığı ile bildirmişlerdi:

“ 1. İtalyanlar; İngiliz gazeteleri ile İngiliz filmlerinin yasaklanmasını istemiş, Metaksas, bu talebe bütün yabancı siyasi filmleri yasaklamak suretiyle cevap vermiştir.

2. Mihver Devletleri marka karşı drahmiye düşük bir değer vermek suretiyle Almanya'nın Yunanistan'a olan borçlarının silinmesini istemiştir.

3. Mihver Devletleri, Almanlar'ın Yunanistan'a girebilmesi için kayıtsız vize verilmesini istemiş ve İngiliz uyruklulara verilecek vizelerin sıkı bir kontrole tabi tutulmasını konusunda ısrar etmişlerdir.

4. Mihver Devletleri, kendi uçaklarının Yunan toprakları üzerinden geçişine izin istemiş ve yarı resmi bir askeri heyetin Yunanistan'da bulunması konusunu gündeme getirmişlerdir. ”

Mihver Devletleri'nin bu istekleri, akıllara; işgali düşünülen bir ülkeye sızma tekniklerini getirmektedir. Arnavutluk'a yerleşen İtalyanlar ile kuzeyden Almanya ile

²³¹ “Romenler ve Balkan Antantı”, **İkdam**, 17 Ekim 1940.

birlikte yapılan bu baskılar Yunanistan için kıskacı daraltmakta idi. Ancak Mihver Devletleri'nin, Yunanistan'ı zorla işgale kalkıştıkları takdirde İngilizler'in Romen petrollerini yakmak için elverişli üsler temin üzere Yunan Adaları'nı işgal edeceği unutulmamalıdır. Yugoslavya ise; İtalya'nın Yunanistan'a taarruz ettiği takdirde, Türkiye'nin alacağı duruma göre kendi hareket tarzını belirleyeceğini açıklamaktadır.²³² Görülüyor ki, her devlet gelişen ve değişen durumlara göre; düşman imkân ve kabiliyetlerine alternatif olarak kendi hareket tarzlarını değerlendirmişti. Şimdi ise bu değerler simetrik veya asimetrik etkiler anlamlarında kullanılmaktadır. Mihver'in olası bir Anadolu macerası, birbiri gerisinde savunma özellikleri taşıyan doğal arazi yapısı, düşman ikmal yollarının azlığı ve genç Türk Ulusu'nun vatansever bir savaşçı ruhu ile hareket edeceği değerlendirildiğinde mütecaviz ülkeler için gerçek bir felâketi getireceği anlaşılmıştır.²³³ Almanya'nın Yunanistan'a yaptığı baskıların Balkanlar'daki son durumu; İtalya'nın yapacağı harekâtı takviye niteliğindedir. Mihver Devletleri'nin sıklet merkezi; Mısır ve Süveyş Kanalı'nı alarak Akdeniz'deki İngiliz Donanması'nı ele geçirmektir.

İtalya, 28 Ekim saat 03:00'da Yunan Hükümeti'ne bir nota verdi. Bu notada;

“ 1. İtalyan Hükümeti, Yunan Hükümeti'ni şimdiki anlaşmazlıklar için defalarca ikazı; barış ve iki millet arasındaki iyi komşuluk ilişkilerine odaklı değildir. Aynı zamanda Yunan Hükümeti'nin tarafsız devlet sıfatı ile kendi durumunu açıklamaması karşılığındaki kararsızlığı, ikili ilişkilere zarar verici bir hâl almıştır. İtalyan Hükümeti, birçok defa Yunan Hükümeti'ni istenen şartları yapmaya davet etmiştir. Ancak bunların sistematik şekilde ihlâl edilmesini protesto etmek zorunluluğunda kalmıştır. Bu ihlâl keyfiyetinin, Yunan Hükümeti'nin kendi karasularının İngiliz Filosu tarafından harekât esnasında kullanılmasına, İngiliz Hava Kuvvetlerinin mühimmat sağlamasına ve İtalya'nın zararına olarak Yunan takımadalarında askeri bir istihbarat servisi kurmasına alt yapı imkânları sağlaması İtalya için çok tehlikeli idi.

2. İtalyan Hükümeti, kendi zararına olan hareketin İngiltere tarafından Yunanistan'a verilmiş ödünlerden kaynaklanmış olduğunu tahmin etmektedir. İtalyanlar; Yunan Hükümeti'nin, İtalya ile savaş durumunda olan devletlerin kullanımına verdiği önemli ulaştırma noktaları ile bu kapsamda olan Teselya ve Makedonya'daki hava üslerinin Arnavutluk'ta yapılacak bir taarruzda kullanılabileceğini bilmektedir.

²³² “Bulgaristan'a Alman Seyyah Kafileleri Akın Ediyorlar”, **Akşam**, 19 Ekim 1940.

²³³ “Türkiye Kararını Vermiştir”, **İkdam**, 22 Ekim 1940.

3. İtalyan Hükümeti, Yunan Hükümeti'ne sınırları dışındaki topraklarda kargaşalıklar çıkarmağa yönelik çabaları olduğunu hatırlatır.

4. Bu sebeplerden dolayı İtalyan Hükümeti, bu siyasetin İtalya'ya karşı bir koz olarak kullanılacağı hakkında Yunan Hükümeti'nin dikkatini çekmiş ise de, bunun bir faydasını görmemiştir.

5. Yunanistan'ın tarafsızlığı görünürde kalmıştır. Bu durumdan İngiltere ve onun diğer milletleri savaşa sürükleme siyaseti sorumludur.

6. Bundan böyle Yunan Hükümeti'nin takip ettiği siyasetin Yunan topraklarının İtalya aleyhinde kullanılabilecek bir üs haline getirilmesine izin vermeyeceği açıktır. Böyle bir durumun oluşması İtalya ile Yunanistan'ı karşı karşıya getirecektir.

7. Sonuç olarak; İtalyan Hükümeti, Yunan Hükümeti'nden Yunanistan'ın tarafsızlığının ve İtalya'nın güvenilir ödünü olmak üzere İngiltere ile savaşın devamı sürecinde Yunan topraklarındaki bazı noktaları kendi kuvvetlerince de işgal etmek talebinde bulunur.

8. İtalyan Hükümeti, Yunan Hükümeti'nden bu işgale mani olmamasını ve işgali yapacak birliklerin ilerleyişine karşı koymamasını istemektedir.

9. Bu birlikler Yunanistan'a Yunan Milleti'nin bir düşmanı sıfatı ile girmeyeceklerdir. İtalyan Hükümeti; kesin, bir takım zorunlulukların sonucu ve tamamı ile dostluk amaçlarına yönelik olan bu işgalin Yunanistan'ın özgürlük ve bağımsızlık haklarının ihlal etmesini istemez. Asla bu niyette de değildir. İtalyan Hükümeti, Yunan Hükümeti'nden bu işgalin ılımlı olarak yapılması için askeri makamlarına gerekli emirlerin verilmesini talep eder.

10. İtalyan Kuvvetleri, güçlkle karşılaşırca bu zorlama silahla kırılacaktır. Yunan Hükümeti, bundan böyle oluşabilecek sonuçların sorumluluklarına katlanacaklardır. ²³⁴ şeklindeki isteklerini sıralamışlardı. Doğal olarak kabul edilemez şartları içinde barındıran İtalyan notası Başbakan Metaksas tarafından reddedilmişti. ²³⁵

Bu notanın İtalyan Büyükelçisi Grazzi tarafından saat 03:00'de Yunan makamlarına verilmesinden sonra İtalya, 28 Ekim 1940 saat 05:30'dan itibaren Yunanistan'a saldırıya başladı. Buna karşılık; İngiltere Kralı Yunan Kralı'na, " Mücadelede sizinle beraberiz. Sizin davanız bizim davamızdır. Birlikte savaş edeceğiz. " , İngiliz Başbakanı Yunan Başbakanı'na " Size iktidarımızda bulunan bütün yardımı yapacağız.

²³⁴ "İtalya'nın Yunanistan'a Notası", **Akşam**, 29 Ekim 1940.

²³⁵ "Elenler İtalyan Notasını Reddetti", **İkdam**, 29 Ekim 1940.

Ortak düşmana karşı muharebe edeceğiz ve zaferi paylaşacağız. ” mesajlarını göndermişlerdir.

Yunan Başbakanı General Metaksas yaptığı konuşmalarında ordusunun moralini yüksek tutmayı bilmiş ve bu sayede Rum diasporasının dahi gönüllü olarak askere yazılmasını sağlamıştı. Roma’daki Yunan elçisi, İtalyan Hükümeti’nden pasaportunu istemiş, uluslararası kurallara uygun olarak elçilik çalışanları karşılıklı değiştirilmiştir.

30 Ekim günü İngilizler, Oniki Ada’ya başarılı bir hava taarruzu yapmışlardı. Aynı süreçte dış ve iç basında, Cumhuriyet’in ilanının 17 nci yıldönümü nedeni ile Türk Ordusu için geçmişte kazanılan zaferlerden daha parlak başarıları elde edecek güç ve kudrette olduğu yazılmaktaydı. Türk basını ise Yunanistan askerlerine “ Gazanız mübarek olsun mesajlarını yollamaktaydı. ”²³⁶ Milli Şef’in Cumhuriyeti kutlama mesajında;

- “ 1. İttifaklara sadakat,
2. Dostluklara riayet,
3. Olayları sakın ve emniyetle, tam bir uyanıklıkla takip,
4. Milli birliği ve milli imanı takviye,
5. Kahramanlık ve fedakârlık gibi Türklüğümüzün ezeli ve ebedî faziletlerine

itimat ”²³⁷ konularının altını çizerek Türk ve dünya toplumlarına mesaj vermiştir.

Başlangıçtaki kuvvetli İtalyan taarruzları geri püskürtülmüş, İtalyanlar ancak 8 km. ilerleyebilmişlerdi. İngilizler Ekim ayının son günlerinde bütün Yunan karasularını mayınlamışlardı. Savaş kısa sürede İtalyanların aleyhine döndü. Zira daha Kasım ayının başlarında Yunan savunmasının kırılmadığı, düşmanın kayıplar vermeye başladığı bildirilmekteydi. Yunan savaş gemilerinin de Adriyatik Denizi’nden düşman mevzilerini geriden bombalaması ise İtalyanlar askerlerinin üzerinde tam bir baskın etkisi yaratmıştı. Muharebeler; Konispol bölgesinde ileri karakolların taciz ateşleri, Melisopetra bölgesinde ateşle karşılık verme, Görce bölgesinde ise topçu muharebeleri şeklindeydi. Korint Boğazı bölgesinde Lepant, Agrinion ve Egina Şehirleri’ne hava taarruzları yapılmış olmasına rağmen Yunan makamları tarafından ancak tali kayıplar olduğu kaydedilmekteydi. Kasım ayının 2’sinde Selanik Şehri havadan iki defa bombalanmıştı. Yunan Başbakanı General İoannis Metaksas, 3 Kasım tarihinde Patras Şehri’nin İtalyan savaş uçaklarınca bombalanması üzerine “ Sivil, muharip olmayan halkın kanı boş yere akmıştır. Bütün millet bu kanın intikamını alacaktır. ” mesajı ile düşman birlikleri üzerindeki baskı ve öç duygularını arttırmıştır. 4 Kasım tarihinde

²³⁶ “Elenler Gazanız Mübarek Olsun”, **İkdam**, 30 Ekim 1940.

²³⁷ “Milli Şefin Mühim Nutku Derin Akisler Uyandırdı” **İkdam**, 4 Kasım 1940.

Yunan birlikleri Arnavutluk'taki mevzileri işgal ve savunmaya başlamışlardı. İngiltere, Yunanistan'a karşı; harp malzemesi yardımının yanında, yakın hava desteği ve deniz topçusu desteğini arttıracaklarını bildirmişlerdi. Bu süreçte, Arnavutlar çete teşkilâtlanmasını tamamlamışlardı. Aynı gün İngilizler Girit Adası'na asker çıkarmış, bu sırada iki İtalyan savaş uçağı; Arnavutluk sınırına 25 km. mesafede bulunan Kastorya bölgesinde Yunan birliklerine teslim olmuştur. Bir gün sonrasında ilerleme hızı artan Yunan Ordusu, 1 general ile birlikte 1 200 İtalyan askerini esir almıştır. Ancak Yugoslavya'nın Manastır Şehri kimliği meçhul uçaklar tarafından bombardıman edilmişti. 8 Nisan 1939 tarihinden beri İtalyanlarca işgal edilmiş bulunan Arnavutluk'un stratejik Görice Şehri 6 Kasım 1940 tarihinde 7 İtalyan savaş uçağının düşürülmesi ile birlikte Yunan birlikleri tarafından İtalyanlardan geri alınmıştı. Başkomutan General Papagos, emrindeki Yunan Ordusu'nun; karada bütün İtalyan taarruzlarını geri püskürttüğünü, havada hiçbir kayıp vermediklerini ve ileri harekâta devam ettiklerini açıklamıştır. Bu esnada İstanbul'daki askerlik çağında bulunan 200 Yunanlı'dan oluşan ilk kabile, 9 Kasım 1940 günü Yunanistan'a hareket etmek üzeredir. Bunun üzerine Metaksas ile görüşen Amerika'nın Atina elçisi Virginio Gayda, “ Yunanistan'ın bugüne kadar yapmış olduğu bağımsızlık savaşında Türkiye ile çok sıkı dostluk ve ittifak bağlarının tesis ve devam ettirilmesine engel olamamıştır. ”²³⁸ diyerek Türkiye'nin gerçek dostluğuna işaret etmişti. Yunanistan sanatoryumlarında tedavi gören veremli hastalar “ kendilerinin ölüme mahkûm olduklarını ve bu durumdan dolayı her türlü fedakârlığı yapmak için Yunan Ordusu'na katılmak istediklerini ” belirten bir mektubu Başbakan Metaksas'a yazmışlardı.

Aynı gün Yugoslavya Hükümeti, Manastır Şehri'nin meçhul hava bombardımanı için Londra, Roma ve Atina Hükümetleri'nden bilgi istemiş, belirtilen ülkeler tarafından bu gibi olayların tekrarında gerekli tedbirlerin alınması ümidini bildirmiştir.

10 Kasım tarihli Yunan Elefteron Vima gazetesi başmakalesinde “İtalya'ya karşı mücadelesinde, bütün dünya Yunanistan'ın yanındadır. Özellikle Türkiye, bütün varlığı ve bütün ruhu ile Yunanistan'ın yanındadır. Ankara, Yunan Ordusu harekâtının; yalnız Yunan bağımsızlığı için değil, Türkiye'nin de bağımsızlığını savunduğunun bilincindedir. Asalet, samimiyet ve mertliğin Türk Milleti'nin bütün tarihinde değişmez özellikleri olduğunu ve bu özelliklerin Yunan davasının da azimkârlıkla benimsenmiş olduğunu Yunan ruhu unutmayacaktır. ” şeklinde yazmıştır.

Akropolis gazetesi de; “ İtalyan plânlarından bahsederek, bütün İtalya'daki ilkokullarda çocuklara öğretilen şu şarkıyı yazmıştı:

²³⁸ “Yunanlılar Türkiye İle Dosttur”, **İkdam**, 9 Kasım 1940.

Türkiye’yi zapt edeceğiz ve işler yolunda giderse Atina’yı da alacağız. Mesut günler geçirmek için Pire’yi de, bütün Ege Denizi’ni de alacağız.

Küçük İtalyanlar, eğer dinleyicileri utanmazlarsa bu şarkıyı söylemeye devam ededursunlar.” diye bildirmiştir.

Artan personel, araç ve silah kayıpları karşısında İtalya’nın Arnavutluk Ordusu Başkomutanı değiştirilerek yerine İtalyan Harp Komutanlığı ikinci reisi General Ubaldo Soddu getirilmişti. Ancak 11 Kasım günü Yunanlılar, İtalyanlar’ın 3 ncü Alp Tümeni’ni Gramos ile Smolika arasında kalan bölgede imha etmişlerdir. Aynı günlerde; 1 Arnavut Bölüğü Yunanlılara teslim olmuş, İtalyanların kaybı 12 000 kişiye ulaşmış, 14 uçağı düşürülmüş, sayıca fazla miktarda bulunan yabancı ülkelerdeki Arnavutların Yunan elçiliklerine başvurarak Yunan Ordusu’na katılmak için yazıldıkları açıklanmaktadır.²³⁹ (Ek-6)

Zira İtalya’nın var gücü ile giriştiği 11 Kasım Pazartesi günkü hava taarruzları;

“ 1. Yanya Şehri bombalanmış, sivil halka makineli tüfek ateşi açılmıştır. Şehirde kayıp ve hasar az olmuştur.

2. Hiçbir askeri önemi olmayan küçük bir Teselya kasabası bombardıman edilmiştir. Köy halkı arasında kayıp ve hasar olduğu bildirilmektedir.

3. Epir bölgesindeki bazı kasaba ve köyler bombardıman edilmiştir. Köylerden birinde düşman uçakları evlerin çatılarına kadar alçalarak halka makineli tüfek ateşi açmış ve el bombaları atmışlardır. Hasar ve kayıp azdır.

4. Korfu, Kaptistria ve Yunan kütüphanesi etrafına da bombalar atılmıştır. Hasar ve kayıp yoktur.

5. Kılıkış bölgesindeki İngiliz Mezarlığı bombardıman edilmiş ise de hasar yoktur. Bu bombardımanı yapan İtalyan uçağı saat 13:30’da Korona Köyü’ne doğru uçarak Yugoslav topraklarına girmiştir.

6. Pindus bölgesinin bazı köylerini ve bunların arasında Samarina ve Distatonu’dan İtalyanlar geri çekilirken emsali görülmedik bir tarzda yağma etmiş ve köyleri yakmışlardır.

Bugün bombardıman edilen bütün şehir, kasaba, köylerin hiçbirisi askeri önemi olan yerler değildi. Bundan da anlaşılmaktadır ki; düşman hava kuvvetlerinin faaliyeti özellikle sivil halkı hedef almaktadır. Hasar ve zaiyat da ancak sivil halka aittir. Halkın maneviyatı yüksektir.”²⁴⁰

²³⁹ “Arnavutlar Yunan Ordusu’na Yazılıyor”, **İkdam**, 11 Kasım 1940.

²⁴⁰ “İtalyanların Bombardıman Ettikleri Yerler”, **Akşam**, 15 Kasım 1940.

12 Kasım 1940 tarihinde Berlin'e gelen Sovyetler Birliği Dışışleri Bakanı Molotov'un, Alman Dışışleri Bakanı Von Ribbentrop ve Hitler ile görüşmelerinde dünyanın Almanya – İtalya – Japonya ve SSCB arasında bölüşme pazarlığı yapılmıştır. SSCB'nin Üçlü İttifaka katılması karşılığında kendisine İnan ve Körfez bölgesinin bırakılması sunulmuştur. Ayrıca Molotov; Türk Boğazları'nın Karadeniz'e kıyıdaş olan devletlerin savaş gemilerine açık tutulmasına karşılık diğerlerine kapalı tutulması önerisini inceleyeceklerini bildirmiştir.²⁴¹

Yunanistan, ülkesini kuzey–güney istikametinde bölen Pindus Dağlarının kendilerine sağladığı stratejik üstünlüğü iyi kullanmak suretiyle İtalyanların Epir bölgesinde geri çekilmesini sağlamış, 3 İtalyan Taburu imha edilmiş ve bir İtalyan Tümeni'nden 3 000 asker sağ kalmıştır. Aynı süreçte Yunan üslerinden kalkan İngiliz uçakları da, İtalyanlara; Toronto'daki deniz üssünü havadan bombalayarak ağır kayıplar verdirmişlerdir.

13 Kasım'da Yunan Kralı'na bir telgraf çeken Girit'li kadınlar; kendilerinden, vatan savunması için bir bölük oluşturulmasını istediklerini bildirmişlerdir. İki gün sonrasında yapılan hava muharebesinde 10 İtalyan uçağına karşılık 3 Yunan uçağı düşürülmüştü.

İtalyan işgalinin 19 ncu gününe rastlayan 16 Kasım tarihinde Yunan topraklarında esirler hariç hiçbir İtalyan askerinin kalmadığı ve Yunanistan'ın eline geçmemek için 150 İtalyan tankının Yugoslavya'ya iltica ettiği bildirilmektedir. Düşmana son darbeyi vurmak için Yunan Ordusu süngü taarruzuna başlamıştır.²⁴² (Ek–7)

Bir sonraki gün Yunan Ortodoks Kilisesi, bütün dünya kiliselerine gönderdiği mesajda; “ Tanrının her taraftan yükselen bütün milletlerin feryatlarına bir son vermesi ve bu milletlere hürriyet ve barış getirmesi için hepimiz bir ağızdan dua edelim ”²⁴³ çağrısını yapmıştır. (Ek–8)

İtalyanlar; Kasım'ın 19'undan itibaren Yugoslav makamlarına teslim olurken Yunan Donanması, Adriyatik Denizi'ne egemen olmuştu. Bu savaşı kaybeden Mussolini ise; Yunanistan'dan intikam alacağını Roma'da düzenlenen Büyük Faşist Konseyi'nde söylemiştir.²⁴⁴ (Ek–9)

21 Kasım 1940 tarihinde, dünyada Mihver Devletlerin olası hareket tarzları değerlendiriliyordu. Bunlar ise;

1. Almanya'nın yakında Yunanistan'da bir müdahalede bulunması olasıdır.

²⁴¹ Soysal, s. 678.

²⁴² “Yunanlılar Süngü Hücumuna Geçti”, **İkdam**, 18 Kasım 1940.

²⁴³ “Yunan Ortodoks Kilisesi'nin Mesajı”, **İkdam**, 18 Kasım 1940.

²⁴⁴ “Mussolini Dün Nutuk Söyledi”, **İkdam**, 19 Kasım 1940.

2. Almanya; Cebelitarık Boğazı'na taarruz ederek Akdeniz'deki durumunda bir değişiklik yaratmadan önce İtalyan, Fransız ve İspanyol makamları arasında bir anlaşma zemini bulmak istemektedir.

3. Almanya, Mihver Devletler tarafından Avrupa birliğinin sağlam bir zeminde yürütüldüğünü göstermek için İspanya ile güneydoğu Avrupa'nın tam manası ile Üçlü Pakta katılmasını istemektedir.

Bu maddelerden de anlaşılacağı üzere güç dengesi başlangıçtan beri olduğu üzere Almanya lehine devam etmektedir.

İtalyan – Yunan savaşının olduğu dönemde dahi Türkiye; Almanya, İtalya, Romanya ve Yunanistan ile ticaretini sürdürmekte, ödemeler konusunda da belli bir sınıra kadar karşı tarafın borçlanmasına izin vermekte idi. Özellikle bizden balık alan Yunanistan'a kuru sebze ve canlı hayvan verilmesi de görüşülmüştü.

16–24 Kasım tarihlerinde İtalyan birlikleri yer yer ileri mevzileri alsa dahi kısa sürede geri çekilmek zorunda bırakılıyordu. Bu geri çekilme Kasım 21'den itibaren bozguna dönüşmüştü. Yunan Ordusu Arnavut çetelerinden de artık takviye almaktaydı.²⁴⁵ (Ek–10)

17 Kasım 1940 tarihinde ABD, ilk defa SSCB'ni tanıdığını açıklamış ve karşılıklı diplomatik ilişkilerin kurulması yönünde adım atmışlardır.

Bakanlar Kurulu tarafından 20 Kasım tarihinden itibaren 6 ilimizde (İstanbul, Kırklareli, Edirne, Tekirdağ, Çanakkale ve Kocaeli) sıkıyönetim ilân edilmiş ve Korgeneral Ali Rıza Artunkal sıkıyönetim komutanlığına getirilmişti.

Macaristan ve Romanya, Almanya – İtalya – Japonya ittifakına 21 Kasım 1940 tarihinde Viyana Antlaşması ile katılmıştır.

25 Kasım tarihinde Sovyetler Birliği Kasım'ın 13'ünde kendisine yapılan tekliflere yanıt vererek; Boğazlar'da SSCB'ne üs verilmesini, Bulgaristan'ın kendisine bağlı tutulmasını ve Almanya'nın Finlandiya'dan geri çekilmesini istemiş, ancak SSCB'nin Avrupa'da daha çok genişlemesini istemeyen Almanya buna yanaşmamıştır. Bu tarihte Sovyetler Birliği Bulgaristan'a, kendisi ile bir yardımlaşma paktı yapılması karşılığında, Bulgaristan'a Trakya'da ödünler önermiş, ancak Bulgaristan bu talepleri geri çevirerek Alman dostluğuna bağlı kalmıştır. Aynı konuda daha önceden de Türkiye tarafından ihtar edilen Bulgaristan'ın bu durumu bölge ülkeleri arasında endişe yaratmaktadır.

25 Kasım 1940'da Yunan Kralı II nci George, Yunan Ordusu'na yayınladığı mesajda; “ Vatan savunmasını işittiğinizde, silaha sarıldığınız zaman, milletin ve bizzat

²⁴⁵ “Arnavut Çeteleri İtalyanlar'a Karşı Faaliyete Geçti”, **Akşam**, 21 Kasım 1940.

benim sizlerden beklediklerimizi tamamen yapacağınıza kesinlikle inanmıştım. Bu kadar kısa bir zamanda bu güveni parlak bir şekilde haklı çıkarmış ve bütün dünya milletlerine bugünkü Yunanlıların atalarına layık olduğunu göstermiş bulunduğunuzu görmekle mutluyum.

Yunan subayları, erbaşları, erleri, denizcileri ve havacıları, millet sarsılmaz bir hisle sizlere minnettardır. Sizler, milletin şerefini ve hürriyetini kurtardınız. Tarihimizin altın kitabına parlak bir sayfa daha ilave ettiniz. Böyle insanların şefi olmakla iftihar duyuyorum.²⁴⁶ demişti.

Aynı gün İngiltere Başbakanı Winston Churchill'in Yunan Başbakanı İoannis Metaksas'a gönderdiği telgrafta; " Arnavutluk cephesindeki bütün zaferler ve özellikle en önemli zaferi olan Görice'nin alınması dolayısıyla bütün kalbimden gelen tebriklerimi arz ederim.²⁴⁷ (Ek-11)

Sayı ve teçhizat olarak bu derece üstün düşmana karşı Yunan cesaretinin bu güzel eseri hepimiz için bir ilham kaynağı olacaktır. Eski ve klasik Yunan zaferlerini andıran bu büyük başarıyı < Yaşasın Yunanistan > sözleri ile kutlarım. " diye belirtmiştir.

Romanya Dışişleri Bakanı Prens Sturdza Romanya'nın, Balkan Antantı'nın 1940-1947 ikinci dönemine katılmayacağını ve yeni siyasetinin şu noktalarda yoğunlaşacağını bildirmiştir:

" 1. Eski şekilde bir Balkan Antantı geçmişte kalmıştır. Romanya buna benzer hiçbir şeye bundan sonra karışmayacaktır.

2. Yahudi sermayesi ile veya dış çevrelerden gelen yönlendirmelerle iç ve dış siyasetini idare eden hiçbir ülke huzur bulamaz. Bu durum, General Antonesco'nun iktidara gelinceye kadar olan Romanya'nın halidir.

3. Romanya Mihver Devletlere katılmıştır. Bunun anlamı Avrupa siyasetini idare konusuna yasal olarak katılmaktır.

4. Bir memleket geçmişten kalan ve kuvvetli bir orduya sahip olmadıkça ilerleyemez.

5. Romanya Ordusu'nun geliştirilmesi için kendisine eğitimli subaylar gönderen Almanya Hükümeti'ne minnettardır.

6. Prens Sturdza, Sovyetler Birliği ile ilişkilerin iyi şekilde devam etmesinin arzu edildiğini işaret etmektedir.

7. Romanya, İtalyan - Yunanistan savaşı dâhil başkalarının işine karışmayacaktır.

²⁴⁶ "Kral George'un Orduya Yevmi Emri", **Akşam**, 25 Kasım 1940.

²⁴⁷ "Yeni İtalyan Fırkaları Da Bozuluyor", **Akşam**, 28 Kasım 1940.

Romanya Dışişleri Bakanı açıklamalarını bitirirken, Romanya'nın milli varlığını savunmak için gerektiği zaman savaşıacağını eklemiştir.²⁴⁸

İtalya'nın en zayıf olduğu durumda Balkanlar'dan atılması gerektiğinin maddi ve manevi sonuçlarını yazan Türk Basını:

- “ 1. İtalya'nın Balkanlar'da tesis ettiği köprübaşı ortadan kalkar.
2. İtalyanlar, bir daha denizden Arnavutluk'a ayak basamazlar.
3. Yunanistan istila tehlikesinden kurtulur.
4. Yugoslavya'nın güneyden taarruza uğrama tehdidi ortadan kalkar. Bu ülkenin kendini savunma cesareti artar.
5. Bulgar milliyetçilerinin, Bulgar nehirlerinin döküldüğü Yunanistan'ın Ege koylarını zorla alma yolundaki iddiaları kesilir.
6. Arnavutluk'ta tesis edilecek hava üsleri ile İtalya'nın her bölgesini bombalamak kolay olur.
7. İtalya, kırılan nüfuz ve onurunu geri kazanmak için şaşkınlık ve çabukluk içerisinde Mısır'a taarruz ederse, bir darbe de oradan alır.
8. Büyük İtalya'nın küçük Yunanistan tarafından Arnavutluk'tan denize dökülmesi, Mısır'da, her ne sebeple olursa olsun İtalyan taraftarlarına bir ibret dersi ve ağır bir darbe oluşturur.
9. Savaşan ve savaşmayan diğer devletlerde Mihver Devletlerin yenilmezliğine inanların bu düşüncesi baltalanmış olur.
10. İtalya'daki savaş ve faşizm karşıtı akımlar kuvvetlenir.
11. İngiliz ve Yunan Donanmaları'nın Adriyatik Denizi'ne girmeleri ve bu denizde de İtalya'yı abluka altına alma fırsatı doğar.
12. İtalyanlar'ın, az da olsa Arnavutluk petrolerinden yararlanması ortadan kalkar.²⁴⁹ şeklinde belirtmekte ve bu şekilde inisiyatifin Müttefikler lehine ele geçirme usullerini sıralamaktadır.

3 Aralık 1940 tarihinde İtalyan Ordusu bütün cephede bozguna uğramıştır.²⁵⁰ Balkanlar'dan atılmak üzere olan İtalya, deniz üstünlüğünü de İngiliz Donanması'na kaptırdığı andan itibaren Oniki Ada'nın egemenliğini de tehlikeye düşürmüştü. Zira Akdeniz, Adriyatik, Ege ve İyonya Denizleri'ndeki üstünlük İngilizlerin İtalya'yı ablukaya alma fırsatını vermekteydi. Böylece kendi kendine yetebilecek gücü kesildiği anda Oniki Ada teslim olacaktı.

²⁴⁸ “Romenler Balkan Antantı'na Girmeyecek”, **Akşam**, 25 Kasım 1940.

²⁴⁹ “İtalya Arnavutluk'tan Atılmalıdır”, **İkdam**, 28 Kasım 1940.

²⁵⁰ Raymond Cartier, **İkinci Dünya Savaşı**, c. I (1939–1942), Meydan Gazetecilik, İstanbul, 1975, s. 195.

Buna karşı İtalya; adalardaki Rumları tecrit ederek, onları açlık ve susuzlukla karşı karşıya bırakmaya, ellerindeki erzak ve hayvanları almaya başlamışlardı.²⁵¹

Orduya katılmak üzere İstanbul'daki 50 Yunanlı genç 22 Aralık tarihinde trenle Atina'ya hareket etmişti. 30 Aralık tarihinde Yunan Basın ve Yayın Bakanı Nikoludis gazetecilere, “ Türkiye ile Yunanistan'ın savaş sürecinde de kendi aralarında tam bir ittifak ve sıkı dostluk bağlarının bulunduğunu söylemiştir. Buna ilave olarak; Yunanistan'ın geçirmekte olduğu imtihanın bu bağları gün geçtikçe kuvvetlendirmektedir. Yunanlılar ve Türkler aynı hislere tabi olarak aynı gayelere doğru tam bir kararlılıkla bakmaktadırlar. İkili ilişkilerde sonuna kadar bir birlik olarak yürüyeceğimizde asla şüphe etmiyoruz. ” şeklinde açıklamalarda bulunmuştur.

V. 1941 Yılı Olayları

6 Ocak 1941 tarihinde Başbakan Dr. Refik Saydam TBMM'de Türkiye'nin ittifaklarına bağlılığını yenilemiş ve Türkleri karşılıklı dostluklara verdiği önemi dünya uluslarına göstermiştir.

12 Ocak günü Türkiye'nin tarafsızlığının İngiltere için kabul edilemez bir duruma ulaştığını belirten İngiliz Büyükelçisi'ne cevaben Türk Hükümeti “ Mısır'a çıkarılmış motorlu bir İngiliz Tümeninin malzeme ve teçhizatı ile Türkiye'ye verilerek Trakya'ya nakledilmesinin daha etkili bir iş olacağı ” ve 22 Ocak günü Ankara'da İngiliz Askeri Heyeti Başkanı General Marshall'ın da katılımı ile yapılan toplantıda “ Türkiye'nin hiçbir vaade bulunmadığı, ordularının güçlendirilmesi ve teçhiz edilmesinin zorunluluğunu ” kendi hükümetine bildirileceğini söylemiştir.²⁵²

İtalyan işgali sırasında 12 tümenini seferber eden Yunanistan, 13 Ocak'ta İngiltere'nin Akdeniz Orduları Komutanı General Wavell'den beklenen bir Alman taarruzunu geri püskürtmek için 9 tümen kadar bir birliğin Yunanistan'da konuşlanmasını istemiş, Wavell bu talebi daha küçük bir kuvvetle karşılayabileceğini iletmiştir.²⁵³

29 Ocak 1941 tarihinde Yunan Başbakanı General İoannis Metaksas'ın ölümü Yunanistan ve Türkiye'de büyük üzüntü yaratmış, Türkiye'de bütün bayraklar yarıya indirilmiş²⁵⁴; Yunanistan önemli bir evladını, Türkiye ise samimi bir dostunu kaybetmişti. Hükümet başkanlığına Aleksandros Korizis getirilmişti.

²⁵¹ “İtalyanlar 12 Ada Halkını İmha Ediyor”, **İkdam**, 13 Aralık 1940.

²⁵² Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri-II, s. 445.

²⁵³ **World War II**, p. 154.

²⁵⁴ “Metaksas'ın Cenaze Merasimi Dolayısı İle”, **Tasvir-i Efkâr**, 1 Şubat 1941.

Aynı tarihte ABD Genelkurmay Başkanı General George Marshall'ın “ Almanların ilkbaharda İngiltere’yi istila etmek maksadı ile bütün hazırlıklarını yapmakta bulduklarını, buna karşılık İngiltere’nin, Amerika’da *kiralama ve ödünç verme kanunu* sayesinde göreceği yardımla Almanya’yı mağlup edeceklerini ”²⁵⁵ bildirmişti. Değişen ve gelişen savaş şartları çerçevesinde alınan son istihbarat bilgilerini de yorumlayan İngilizler ise hava taarruzlarını gece şartlarında uygulamaya yönelik olarak teçhizat ve donanımlarını geliştirmekte idiler.

31 Ocak günü İngiltere Başbakanı Winston Churchill, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’ye doğrudan bir mesaj göndererek, Türkiye’de İngiliz hava üslerinin kurulmasına izin verilmesini talep etmişti. Churchill mesajında; Almanların Bulgaristan’daki durumlarını her geçen gün kuvvetlendirdiklerini, olası bir bombardıman karşısında kendi şartlarını Türkiye’ye kabul ettirebileceklerini, böylece hiçbir direnç görmeden Selanik’i ele geçirip Yunanistan’da ve Yunan Adaları’nda hava üsleri kuracaklarını bildirmişti. Bu durumda da Türkiye ile Ortadoğu’daki İngiliz kuvvetlerinin ulaşımının tehlikeye düşmüş olacağı, İngiliz filosunun İzmir Limanı’ndan yararlanması söz konusu olamayacağı gibi, Çanakkale Boğazı’nın Almanlar tarafından kapatılabileceğini belirterek; stratejik üstünlüğün sağlanabilmesi için gerekli izinin verilmesinin hayati öneme haiz olduğunu vurgulamıştı. Churchill’e göre; böylece hem Türkiye’nin savunması sağlanmış, hem de Almanların can damarı olan Romanya’nın petrol bölgesine taarruz imkânları kazanılmış olacaktı. Bu konum çerçevesinde Bakü’nün de İngiliz etki sahasına girmiş olduğu değerlendirildiğinde; SSCB’nin Almanya’ya yardımı kontrol altına alınacağı gibi, Almanların da Yunanistan’a taarruzu önlenmiş olacaktı. Churchill, Türkiye’ye bu maksatla derhal 10 filodan oluşmuş bir hava birliği ile 100 adet uçaksavar topu vermeyi ve ilk kademeyi teşkil edecek askeri personeli sivil olarak göndermeyi teklif etmişti.²⁵⁶

İnönü, Başbakan Dr. Refik Saydam’a İngiliz isteklerinin Türkiye açısından bir kazanım sağlamadığını ve sunulan tedbirlerin tesirli olmadığını bildirmiş, aynı görüşlerini 6 Şubat 1941 tarihinde kabul ettiği İngiliz Büyükelçisine ileterek önceliğin Türk Ordusu’nun yenileştirilmesi kapsamında geciken donanım ve 25 milyon sterlin maddi yardımın bir an önce ulaştırılması olduğunu belirtmiştir.

Bulgar Hükümeti’nin bir girişimi ile 17 Şubat 1941 tarihinde Türkiye ve Bulgaristan; iki ülke arasındaki güveni arttırmak maksadıyla Ankara’da, ortak bir Saldırmazlık Demeci yayımlamıştır. Bu ortak demeç; Trakya bölgesinde ilân edilen

²⁵⁵ “Almanlar İlkbaharda Taarruza Gececekler”, **Cumhuriyet**, 30 Ocak 1941.

²⁵⁶ Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri-II, s. 446.

sıkıyönetim kapsamındaki askeri tedbirlerin kendisine karşı bir hazırlık endişesine kapılan Bulgaristan'ı rahatlatırken; Almanya'nın Bulgaristan'ı bir basamak olarak kullanılması ile Türkiye'ye olası bir saldırısına karşı Türkiye'ye güven sağlıyordu.²⁵⁷

26 Şubat'ta İngiltere Dışişleri Bakanı Anthony Eden, Genelkurmay Başkanı Sir John Dill ile birlikte Türkiye'ye gelmişti. Ertesi gün Ankara'da; Balkanlar'da Almanya'nın ilerleyişini durdurmak için Türkiye, Yugoslavya ve Yunanistan arasında bir hareket birliği kurmak konusu üzerinde Başbakan Dr. Refik Saydam, Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu ve Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak ile görüşmeler yapmışlardır. Görüşmeler de İngilizler, Alman kuvvetlerinin Bulgaristan üzerinden Yunanistan'a olası bir taarruzu üzerine kendilerinin bütün kuvvetleri ile Yunanistan'a yardım edeceklerini ve bu süreçte Türkiye'nin Almanya'ya savaş ilân etmesinin uygun olacağını değerlendirildiği ifade edilmişti. Türkiye, Almanların Boğazları ele geçirmek amacı ile Türkiye'ye karşı olası bir taarruzunun mümkün olduğu ve bir Alman taarruzu halinde SSCB'nin de Kafkaslar üzerinden Türkiye'ye bir saldırıya girişebileceği, bu en kötü senaryo karşısında Türkiye'nin iki cepheli bir savaşın içerisine çekileceği iletilmişti.

Adolf Hitler 28 Şubat 1941 tarihinde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye gönderdiği yazılı mesajında “ Alman birliklerinin Bulgaristan'da İngiltere'ye karşı bazı güvenlik tedbirlerini alacağını, ancak Alman harekâtının Türkiye'nin toprak bütünlüğüne ve Türk siyasi istekleri aleyhine asla tecavüz etmek niyetinde olmadığını ” bildirmiştir.²⁵⁸

1 Mart 1941 tarihinde Bulgaristan; Almanya – İtalya – Japonya ittifakına katılmış, Romanya sınırında zaten hazır bekletilen Alman birlikleri Sofya'ya girmiştir. Bu yeni gelişme karşısında SSCB, Bulgaristan'a sert tepki göstermiş; İngiltere, Bulgaristan ile olan diplomatik ilişkilerini kestiğini açıklamıştır. Aynı tarihte Yunanistan'ın Larissa bölgesinde meydana gelen depremde 10 000 kişi evsiz kalmıştır.

Türk makamlarınca Çanakkale Boğazı 2 Mart 1941 tarihinden itibaren izinsiz gemi geçişlerine karşı kapatılmıştı.

Almanya'nın Ankara Büyükelçisini Von Papen'i 4 Mart günü kabul eden Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Hitler'in mesajına karşılık “ Türkiye Hükümeti'nin ittifaklara sadık kalarak savunma tertipleri almaya devam etmekle birlikte, Almanya ile savaşmamak için elinden geleni yapmaktadır. ” demiş ve Büyükelçi “ Almanya'nın da aynı kanaati taşıdığını ” belirtmiştir. İsmet İnönü'nün “Depremden büyük zarar gören Yunanistan'daki Larissa bölgesine bomba atmakta olan İtalyanlar pilotları ile birlikte

²⁵⁷ **Aynı Tarihi**, Şubat 1941, no. 87. **World War II**, p. 164.

²⁵⁸ Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri-II, s. 449.

Alman pilotlarının nasıl böyle bir faciayı akıllarına sokabileceklerini sormuş ”, Büyükelçi Papan “ İngilizler harekâta katılırsa Yunanistan’da savaş olacaktır. İngilizler, Yunanistan’ın yanında harekâta katılmazsa İtalya ile Yunanistan’ı galibiyet veya mağlubiyet söz konusu edilmeksizin ortak bir barışta birleştirilmesine çalışacakları ” şeklinde cevaplamıştır. Von Papan, ayrıca “ Alman birliklerinin Türk sınırına 100 kilometreden daha yakına sokulmayacaklarını, Yugoslavya’nın İngiliz baskısı ile Almanya’ya karşı olumsuz bir tavır almaları karşısında, Türkiye’nin de Yugoslavya ile birlikte hareket etmeyeceklerini farz ve kabul ettiklerini ” eklemiştir.

Gerçekte bu, Almanya’nın Türkiye’yi üstü kapalı bir biçimde Mihver saflarına katılma davetinden başka bir şey değildi. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, madalyonun arka yüzünü görmüş ve bu teklifi milletlerarası teamüllere uygun düşecek bir şekilde reddetmişti. Bunu; iyinin kötüsü, ya da kötünün iyisi biçiminde algılama işi Alman makamlarına kalmıştı.

Son gelişmeler ışığı altında Almanya’nın iki stratejik hareket tarzı oluşmuştu. Birincisi, Boğazları işgal ederek Ortadoğu’ya ilerlemek; ikincisi, Balkanların emniyete alınmasını sağladıktan sonra SSCB’ne taarruz etmektir. Her iki hareket tarzının fayda ve mahzurları değerlendirildiğinde Uzakdoğu’daki Japonya’nın varlığı ikinci hareket tarzının uygulanmasını daha mümkün kılmıştı. Ancak bu hareket tarzı da 13 Nisan 1941’de Moskova’da imzalanan Sovyet – Japon Saldırmazlık Paketi’nin imzalanması ile tehlikeye düşmüş oluyordu.

HR 1775 sayılı tasarı olarak daha önce Temsilciler Meclisi’nden geçen ve 11 Mart 1941 tarihinde ABD’lerinin, Müttefiklere yardım için *kiralama ve ödünç verme* yasasını çıkarması önemli bir gelişme idi. Bu durum daha sonra Birleşik Devletlerin Müttefikler safında yer almasını sağlayacaktır.²⁵⁹

18–19 Mart günlerinde Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu ile İngiltere Dışişleri Bakanı Alfred Eden Kıbrıs’taki görüşmeleri sonucunda, İngiliz tarafı “ Yugoslavya’nın Alman baskılarına boyun eğmesi ve Almanya’nın Yunanistan’a saldırması halinde, Yugoslavya Almanya’ya savaş ilan ederse; Türkiye’nin de Almanya’ya savaş ilan edeceğini bildiren resmi bir mesajın (Kıbrıs mesajı) Yugoslav Hükümetine gönderilmesini istemişlerdir. ”²⁶⁰ 20 Mart 1941 tarihinde Yugoslav Hükümeti’nin Mihver Devletler ile bir anlaşma imzalamayı kabul ettiklerinin istihbar edilmesi sonucu Türkiye görüşmelerin her iki taraf için fayda sağlamayacağını değerlendirmiştir.

²⁵⁹ Raymond Cartier, s. 200.

²⁶⁰ Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri-II, s. 452.

25 Mart 1941'de Almanlar'ın Boğazlara inme tehlikesi karşısında Türkiye ile Sovyetler Birliği'nin ortaklaşa yayınladıkları Saldırmazlık Demeci, ikili ilişkilerde karşılıklı güveni sağlamıştı. Zira bu kazanım, her iki devletin kritik bir süreç öncesinde kendi konumlarının bir taarruza uğradığında neleri karşılayabileceğini ortaya koymak açısından dikkate değerdi.

Aynı tarihte Yugoslavya, Almanya ile Viyana'da anlaşarak Mihver Devletleri'ne katılmıştır. Ancak iki gün sonra Mart'ın 27'sinde Belgrad'ta kraliyet Prens Paul'un istifası ile 17 yaşındaki yeğeni Prens Peter'e geçmiş, hükümeti bir darbe ile devralan General Dusan Simoviç Yugoslavya'nın tarafsızlığını açıklamıştır. Bu gelişmeler Hitler'in Yugoslavya'ya olan hissiyatını nefret ve öç almaya çevirmiş, böylece Balkanlar'ın sonu tahmin edilemeyecek bir sürece girmesine neden olmuştur. Bardağı taşıran son damla ise; 5 Nisan tarihinde imzalanan SSCB – Yugoslavya Dostluk Antlaşması olmuştur. Başlangıçta Alman birliklerini kabul ederek, işgal ve istiladan kurtulacak olan Yugoslavya, şimdi ise yok olma tehdidi ile karşı karşıya kalmıştı.

A. Yunanistan'ın Almanya Tarafından İstilas

Almanya, Yunanistan ile Yugoslavya'ya karşı 6 Nisan 1941 tarihinde Macaristan, Romanya ve Bulgaristan üzerinden taarruza geçmişti. Alman Orduları yıldırım hızı ile taarruz ederken Yunanlılar Yugoslavlar'dan daha iyi savaşıyor, buna rağmen Metaksas hattı ancak 3 gün dayanabiliyordu. (Ek-12) 9 Nisan sabahı kuşatılan İngiliz birliklerine zaman kazandırmak amacıyla Yunan Ordusu Başkomutanı General Papagos, birliklerine teslim olmaları emrini verdi. Böylece İngiliz Komutan General Jumbo Wilson, birliklerini ve canını zor kurtarmıştı. 17 Nisan günü Yugoslavya'nın teslim olması ile başlayan Balkan hezimetini karşısında Hitler Almanya'sının esiri durumuna düşen Yunan Başbakanı Aleksandros Korizis, 18 Nisan sabahı Macar Dışişleri Bakanı Kont Teleki gibi intihar etmişti. Aleksandros Korizis'in yerine başbakanlığa Metaksas rejimine karşıtlığı ile bilinen banker Emmanuil Tsuderis geçmişti. 22 Nisan tarihinde İngiltere, Alman istilasına karşı Yunanistan'a yardım için Girit'e asker çıkarmış, ancak 23 Nisan'da Atina'nın düşmesi ile Yunan Ordusu teslim olmuş ve silah bırakmıştır. Kral II nci George aynı tarihte Girit Adası'na kaçmış ve Yunan Generali Georgeos Tsolakoglu Almanlarla ateşkes pazarlığına oturmuştur. 27 Nisan'da Alman Orduları Atina'ya girmiş ve bu tarihten sonra esirler haricinde hiçbir İngiliz Yunanistan'da kalmamıştı. Bu arada General Tsolakoglu'nun başında bulunduğu Almanya ile işbirliği içerisinde olacak bir hükümet aynı süreç içerisinde kurulmuştur. Bu tarihten sonra

Almanlar kendi ordularının gereksinimi olan tarım kaynaklarını almış ve Yunan halkını kıtlıkla yüzüstü bırakmıştır. 1941 ve 1942 yıllarının kış aylarında yüzlerce kişi açlık sonucu ölmüş, şehirlerde bulaşıcı hastalıklar baş göstermiştir.

B. Yunanistan'ın Bulgaristan Tarafından İşgali

Bulgaristan, Yunanistan ve Yugoslavya'nın Almanya tarafından işgaline fiilen katılmamış, ancak Yunanistan'ın 23 Nisan tarihinde teslim olmasından sonra Almanya'nın izni ile Kuzey Yunanistan'ın bir bölümünü (Meriç, Rodop, Kanti, Drama, Serez, Kilkis ve Kavala) ve Yugoslavya'nın Doğu Makedonya bölgesini işgal etmiştir. Böylece Bulgar Hükümeti, savaşın sonuna kadar Balkan Paktı çerçevesinde Türkiye'yi harekete geçirecek herhangi bir davranıştan kaçınmıştı.

C. İtalyanlar'ın Yunanistan'a Yerleşmesi

Almanya'nın Yunanistan'ı işgali sonucu Bulgaristan'a bırakılan yerler ile Selanik – Pire bölgesi hariç olmak üzere bütün Yunanistan İtalyanlara bırakılmış ve 28 Ekim 1940 tarihinden itibaren kazanılan sınırlara tekrar ulaşılmıştı. Böylece Akdeniz'in kontrol sorumluluğu İtalyanlara geçmiş oluyor, Almanya ise kuvvetlerini bundan sonra girişeceği harekât için Rusya sınırındaki yığınaklanmaya yönlendiriyordu.

D. 1941 Yılıının Diğer Gelişmeleri

12 Mayıs 1941'de Adolf Hitler Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye Berlin'den dönen Ankara Büyükelçisi Von Papen aracılığı ile ikinci mesaj göndererek;

“ 1. Türkiye'nin bağımsızlık ve istiklâline Almanya'nın yalnız hürmet hissi bulunduğunu, Türkiye isterse istediği istikamette Boğazlar'daki haklarını takviye edebileceğini,

2. Edirne civarındaki arazinin ve sahile yakın adaların Türkiye'ye bırakılacağını,

3. Türk topraklarından asla asker geçirmek istemeyeceklerini, yalnız ticaret anlaşması gereğince, icap ederse savaş malzemesi geçirmek isteyeceklerini,

4. Her çeşit savaş malzemesinin Türkiye 'ye verilebileceğini, ancak bu malzemenin Almanya'ya karşı kullanılmayacağından emin olmaları lâzım geldiğini”²⁶¹ belirtmişti.

Bu anlamı ile her iki devletin başkanları arasında oluşan saldırmazlık, Boğazlar'ın kapalılığı ve askeri yardım konularındaki Almanya'nın tutumu Türkiye'nin İngiltere'den istediklerine karşılık daha dürüst ve tutarlı idi. Zira savaşın başından itibaren kendi menfaatlerini Türkiye'nin Müttefikler tarafında savaşa katılarak Mihver'in sıklet merkezini ikiye bölmeyi amaçlayan İngiltere, bu mesaj karşısında Türkiye'ye karşı haksız ve çıkarıcı bir duruma düşmüş oluyordu.

Korint Kanalı bölgesini paraşütçü birlikleri ile ele geçiren Almanlar, 26 Nisan 1941 tarihinde Yunanistan'ın işgalini tamamlamış ve 20 Mayıs günü Girit'in havadan istilası sonucunda da İngilizler adayı terk etmişti. 3 gün sonrasında Yunanistan Kralı II nci George uçakla Mısır'a sığınmıştı.²⁶²

23 Mayıs 1941 tarihinde Büyükelçi Von Papen ile Türkiye'ye bir anlaşma ve üç gizli protokol sunan Almanya; anlaşmanın açık hükümlerinde Türkiye'ye karşı bir saldırıya girişmeyeceğini açıklıkla belirtmişti. Gizli protokollerin birincisinde; Almanya Türkiye lehine Edirne civarında değişiklik yapmayı, Ege Denizi'nde Türk kıyılarına yakın adaları Türkiye'ye bırakacak, Boğazlar statüsünde Türkiye lehine güneyde ve doğuda savaşın Türk sınırlarına ulaşması halinde Türkiye'nin güvenlik çıkarlarını gözönünde tutacaktı. İkinci gizli protokolde ise; Türkiye, Almanya ile imzalamış olduğu 27 Mayıs 1930 tarihli Ticaret Anlaşması gereğince bu ülkenin savaş malzemesini transit olarak Türkiye'den geçirmesini kabul ediyordu. Üçüncü protokolde; iki ülkenin ekonomik ve basın ilişkilerinin Almanya'nın Türk – İngiliz ittifakına aykırı düşecek herhangi bir istekte bulunulmaması öngörülüyordu.²⁶³

Almanya ile ikili gelişmeler, 18 Haziran tarihinde Türk – Alman Saldırmazlık Paktı'nın Ankara'da Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu ile Büyükelçi Von Papen tarafından imzalanmasıyla son bulmuştur. Türkiye; bu paktın imzalanması ile tarafsızlık politikasını terk etmediğini, Mihver ve Müttefik Devletlere bir kez daha göstermiş oluyordu. İngiltere bu anlaşmadan büyük rahatsızlık duymuş, Türkiye'ye karşı ABD'den baskı yapılmasını istemiştir. ABD ise, o tarihlerde Türkiye'ye başlanmış olan *kiralama ve ödünç verme* yardımları da bir süre durdurulmuştu. Bu gelişmeler karşısında en olumsuz tepkiyi SSCB göstermişti. Ancak Türkiye'nin kararlı tutumu “ savaş dışı ” durumunu bozmamaktı. 10 yıllık bir süre için imzalanan bu

²⁶¹ Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri-II, s. 454.

²⁶² **World War II**, p. 192.

²⁶³ Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri-II, s. 455.

anlaşma ile iki devlet birbirlerini ülke bütünlüklerine saygı gösteriyor, birbirlerine saldırmamayı yükümleniyorlardı. Ayrıca her iki devlet bu tarihten sonra ortaya çıkacak sorunları ikili temaslarla çözümünü karara bağlıyorlardı.²⁶⁴

Balkan sınırlarını emniyet altına alan Almanya; Barbarossa Harekatı'nı 22 Haziran 1941 saat 03:15'de uygulamaya koymuş ve Baltık Denizi'nden Karadeniz'e kadar uzanan 2 880 kilometrelik bir cephe boyunca 151 tümen kuvveti ile Rusya'ya taarruza başlamıştı.²⁶⁵

Refah Vapuru, 23 Haziran 1941 Pazartesi günü saat 17:30'da Mersin'den hareketinden beş saat sonra 22:30 sularında atılan bir torpille elektrik makineleri ve telsizi felce uğradıktan yaklaşık dört saat sonra da Akdeniz'in derin sularına gömülmüştür. Pek çok subay, astsubay, er ve gemi görevlisi şehit olmuştur. Bir adet tahlisiye filikasıyla olay mahallinden ayrılan subay, talebe, astsubay ve erlerden toplam 28 kişi 36 saat sonra Karataş mevkiinde karaya çıkarak geminin battığını haber vermişlerdir. Bunun üzerine harekete geçen Türk Hükümeti bölgeye keşif amaçlı uçak uçurmuş; yapılan keşiflerde de sallar üzerinde üç kişi görülerek kurtarılmıştır.²⁶⁶

Böylece Refah Vapuru'nun can kurtarma filikasıyla Karataş'a çıkanlar yanında sahilde kurtarılanlar da dâhil olmak üzere 4 deniz subayı, 1 hava subayı, 4 hava talebesi, 15 deniz astsubayı, 5 deniz eri ve 3 gemi mürettebatı olmak üzere toplam 32 kişidir. Refah faciasının kurbanları ise 15 deniz subayı, 16 hava talebesi, 48 denizaltı astsubayı, 63 deniz eri ve 25 gemi mürettebatı olmak üzere toplam 167 kişidir.

14 Ağustos 1941 tarihinde Churchill ile Roosevelt Batı Atlantik'te buluşarak savaştan sonra kurulacak olan düzenin temeli sayılan Atlantik Demeci'ni yayınlamışlardır.

İşgal sonrasında açlık ve sefalet içerisinde kalan Yunanistan'a yardım için Türkiye'de kamuoyu yaratılmış, dost ve komşu ülke Yunanistan'a gereken destek verilmişti.²⁶⁷ (Ek-13)

6 Eylül günü Girit Adası'nda birkaç yüz Avustralyalı ile çete kurarak faaliyet gösteren General Manoli Mandokas, harp divanında yargılanan birkaç Yunanlı ile mahkemede bulunan Alman subaylarından bir kısmını da baskın yaparak kaçırmıştır. İtalyanlara karşı Yunanistan'da da çetelerle karşı koyma ve sabotaj faaliyetlerine girişilmişti.

²⁶⁴ **Düştur**, 3 ncü tertip, c. XXII, s. 1355.

²⁶⁵ **World War II**, p. 200.

²⁶⁶ "Refah Vapuru Batırıldı", **Vakit**, 27 Haziran 1941.

²⁶⁷ "Açlık ve Sefalet İçinde Kıvranan Yunan Milletine Hakikaten Yardım Etmeli", **Akşam**, 18 Temmuz 1941.

İngilizler, iki gün sonrasındaki gece Korint Kanalı bölgesi ile Heracliou Hava Meydanı'nı bombardıman etmiş ve İtalyanlara ağır kayıplar verdirmişlerdir.

Alman askerleri tarafından Atina'da esir tutulan Yunan Ordusu Başkomutanı General Papagos 11 Eylül gecesinde evinden alınarak bilinmeyen bir şekilde kaçırılmıştır.

Aynı tarihlerde İngilizler tarafından Türkiye'den alınan 5 000 ton ilaç ve erzak Adana vapuru ile Yunanistan'a gönderilmek üzere yola çıkarılmıştır. Bir insanlık görevi olarak addedilen bu faaliyet için Alman makamlarına da gerekli bilgiler verilmiştir. Türk Kızılay'ı tarafından Yunanlı çocuklara verilmek üzere hediye edilen 25 000 ton gıda yardımı yanında İngiliz makamları tarafından tamamı Türk ürünleri olmak üzere satın alınmış 50 000 ton erzak Yunanistan'a gönderilmek üzere hazırlanmaktaydı.²⁶⁸

22 Eylül 1941 tarihinde Yunan Kralı II nci George beraberinde veliaht, Başbakan Çuderis ile birlikte önemli bakanlar olduğu halde Kuzey İngiltere'de bir limana ulaşmıştı.²⁶⁹

Türkiye, Almanya'ya krom ihracını 30 Eylül tarihinde durdurmuş, bu stratejik madenin İngiltere ve Almanya'ya askeri malzeme karşılığında verilebileceğini bildirmiştir.

Dışişleri Eski Bakanı Mavromihalis, emekli hava generali G. Reppos ile Yunan hava ulaşım şirketinin genel müdürü Nikolapulos'tan kurulan Milli Heyet, 2 Ekim tarihinde İstanbul'a gelmiş ve yardımların Yunanistan'a ulaştırılması için ilgili makamlarla gerekli temaslarda bulunmuşlardır. Açlık ve sefalet içerisinde olan Yunan Halkı'nın günde 40 gram ekmek ile beslenmeye çalışıldığı basın yolu ile dünyaya duyurulmuştur. Ertesi gün malları Yunanistan'a götürecek Kurtuluş Vapuru'na yükleme işlemleri başlanmıştır.

4 Ekim tarihinde Selanik çevresinden ve Strouma'nın batısından gelen 500 Yunan çeteci, Bulgaristan'ın Drama bölgesindeki Ksat, Adousta, Proshen ve Plevna Köylerini basmış ve 19 Bulgar'ı öldürmüşlerdir.²⁷⁰ Bu baskın ile Yunanlılar milli güçlerinin bitmediğinin işaretini veriyor ve ulusal ihtilâl hareketini başlatıyorlardı.

9 Ekim 1941 tarihinde imzalanan Türkiye – Almanya Ekonomik Antlaşmaları ile Türkiye, 1943–1944 döneminde Almanya'ya krom satmayı üstlenmiş oluyordu.

13 Ekim günü Yunanistan'a İstanbul'dan 2 000 ton gıda ve yardım malzemesi taşıyan Kurtuluş Vapuru ilk seferini 25 Ekim tarihinde tamamlamıştı. Kızılay, Türk

²⁶⁸ “Yunanistan'a Yardım”, **İkdam**, 14 Eylül 1941.

²⁶⁹ “Yunan Kralı İngiltere'de”, **İkdam**, 23 Eylül 1941.

²⁷⁰ “Bulgaristan'da Yunan Çeteleri”, **İkdam**, 5 Ekim 1941.

tebaasının Yunanistan'daki yakınlarına gönderecekleri paketlerin ulaştırılmasını üstlenmişti.²⁷¹ (Ek-14)

Alman Ordusu; 25 Ekim 1941 tarihinde Moskova önlerinde başarısızlığa uğramış, bu yenilgi savaşın bir dönüm noktası olmuştur.

31 Ekim tarihinde İki Alman askerinin öldürülmesi üzerine 13 Yunanlı rehine kurşuna dizilmişti. Yunanistan'da işgal kuvvetleri ile çete savaşı devam etmekteydi. Bu mücadele üç devletin paylaştığı Yunanistan'da bölgesel nitelikte sürdürülüyordu.

145 tonilâtoluk Kaynakdere Motoru, 5 Kasım 1941 günü Karadeniz'de İğneada ile Midye arasında bir denizaltı tarafından durdurulmuş, mürettebatı İğneada'ya çıkarıldıktan sonra top ateşi ile batırılmıştır.²⁷² 21 Kasım 1941 tarihinde ise 500 tonluk Yenice Vapuru, Bulgaristan'ın Burgaz Limanı'ndan İstanbul'a gelirken Vasilikos açıklarında torpillenmiş, gemiden sadece birinci ve ikinci kaptanların kurtularak Burgaz'a sığındıkları bildirilmiştir.²⁷³ Türkiye'yi savaşa sokmak için girişilen bu düşmanca taarruzlar, aynı zamanda Yunanistan'a yapılan yardıma karşı bir misilleme ve engelleme amaçlarını taşıyordu. Bu durum karşısında Türk Hükümeti, 26 Kasım'dan itibaren Romanya ve Bulgaristan limanlarına yapılacak gemi seferlerini kaldırmıştı.

24 Kasım tarihinde Yunanistan'a giden Kurtuluş Vapuru üçüncü seferini 6 Aralık günü tamamlamıştı.

Türkiye, SSCB'nin Boğazlar üzerindeki düşmanca istekleri hakkındaki kuşkularını İngiltere'ye bildirmiş, bunun üzerine 5 Aralık 1941'de Moskova'ya giden İngiltere Dışişleri Bakanı Alfred Eden'in Stalin'i ziyareti sonucunda bu kuşkulara yer olmadığını bildirmiştir.

7 Aralık günü Yunanistan'ın Koniça Şehri bölgesinde Yunan çeteleri İtalyan birliklerine taarruz etmişler ve 2 İtalyan subayı ile 12 askeri öldürmüşlerdir. Aynı zamanda Filorina Şehri civarında başlayan çatışmalarda İtalyan kuvvetleri ağır kayba uğratılmışlardır.²⁷⁴

7 Aralık sabahı, saat 07:55'de Amerika'nın Büyük Okyanus'taki Havai Adaları'nda bulunan Pearl Harbour deniz üssüne, Japon hava ve deniz kuvvetleri tarafından baskın yapılmış ve Amerikan donanmasına tarihin en ağır kaybı verilmiştir. Ertesi gün ABD ve İngiltere, Japonya'ya savaş açmıştır. ABD, 11 Aralık tarihinde de Almanya ve İtalya'ya savaş ilan etmiştir.

²⁷¹ "Kurtuluş Vapuruna Yiyecek Maddeleri Yükleme Başlandı", **İkdam**, 6 Ekim 1941.

²⁷² "Boğaz dışında Bir Türk Motoru Denizaltı Tarafından Batırıldı", **İkdam**, 6 Kasım 1941.

²⁷³ "Karadeniz'de Bir Türk Vapuru Torpillendi", **İkdam**, 22 Kasım 1941.

²⁷⁴ "Yunan Çeteleri İtalyanlara Taarruz Ediyor", **İkdam**, 9 Aralık 1941.

Bulgar Başbakanı Filof, 12 Aralık 1941 tarihinde Bulgar Meclisi'nde yaptığı konuşmada; Bulgaristan'ın İngiltere ve Amerika'ya savaş ilan ettiğini açıklamıştır. Bu karar Mihver Devletleri tarafından memnuniyet ile karşılanmıştır.

Aralık ayının son günlerinde Yunanistan'ın İngiliz paraşütçü birlikleri tarafından işgali istihbar edilmiş olup, olası bir indirme karşısında Yunan halkı İngiliz askerlerine düşmanca bir davranış göstermeden onları etkisiz hale getirilmesi konusunda uyarılmıştı.

VI. 1942 Yılı Olayları

Birleşmiş Milletlerin kurulması yolunda, 1 Ocak 1942 tarihinde 1941 Atlantik Demeci'nden sonra ikinci adım sayılan Birleşmiş Milletler Demeci; İngiltere, ABD, SSCB, Çin ve diğer 22 müttefik devlet tarafından Washington'da imzalanmıştır.

Naziler, Yunanistan'da mezalime başlamış, Bulgarlar 5 000 Yunanlıyı öldürüp 980 000 köylüyü işgal altındaki topraklardan göç etmeye zorlamışlardı.²⁷⁵

12 Aralık 1941 tarihinde Yunanistan'a giden Kurtuluş Vapuru dördüncü seferini 14 Ocak 1942 tarihinde tamamlamıştı.²⁷⁶

Yunanistan ile Yugoslavya arasında 15 Ocak tarihinde Londra'da Yunan Kralı II nci George ile Yugoslav Kralı Piyer tarafından askeri, mali ve gümrük konularında antlaşma imzalanmıştır. Diğer Balkan ülkelerinin tam bağımsız ve serbest olduktan sonra bu birliğe dâhil edilebileceklerinin belirtildiği antlaşmada “ Balkanlar Balkanlılarıdır. ” ilkesi benimsenmiştir.

19 Ocak günü İstanbul'dan beşinci seferine hareket eden Kurtuluş Vapuru, 21 Ocak 1942 tarihinde Yunanistan'a gıda malzemesi götürmekte iken Marmara Adası civarındaki Polatlı burnunda karaya oturmuş ve vapur, 4 saat içerisinde kurtarılamayarak batmıştır. Kazazedelerin imdadına Trak Vapuru gönderilmiştir. Gemide bulunan 36 mürettebat kurtarılmıştır. 2 400 ton kapasiteli geminin batmasına kayalıklara çarpması neden olmuştur.²⁷⁷ Kurtuluş Vapuru bu seferinde Türk gazetecilerinin 350 Yunanlı meslektaşına verilmek üzere ayrı ayrı gıda ve yardım malzemesi taşıyordu. (Ek-15)

Yoğun kış şartlarının yaşandığı bir ortamda Yunanistan'a yapılan yardımlar yeterli gelmemekle birlikte, özellikle çocuklar ve yaşlılar tehlike altında bulunuyorlardı. Ocak ayının sonlarında, Atina sokaklarında; 300-400 metrede bir açlıktan bayılan veya düşüp

²⁷⁵ “Yunanistan'da Nazilerin Mezalimi Gün Geçtikçe Artıyor”, **İkdam**, 14 Ocak 1942.

²⁷⁶ “Kurtuluş Vapuru Dün Geldi”, **İkdam**, 15 Ocak 1942.

²⁷⁷ “Kurtuluş Vapuru Marmara Adası'nda Karaya Oturdu”, **Cumhuriyet**, 21 Ocak 1942.

ölen insanlara rastlanılıyordu. Türkiye'nin yanısıra İngiltere, ABD ve İsviçre de Yunan Halkı'na başta gıda ve ilaç olmak üzere çeşitli yardımları ulaştırmaya çalışıyorlardı. Balkanlar'daki direnişi ayakta tutmak için bu yardımların yerini bulması önemliydi.

Maria isimli hububat yüklü bir Yunan gemisi 7 Şubat 1942'de İngiliz denizaltısı tarafından Kalamata açıklarında torpillenerek batırılmıştır. 11 Şubat tarihinde İngilizler Atina'yı bombalamış, halktan ölenler ve yaralananlar olmuştur.²⁷⁸

Kurtuluş Vapuru'nun batmasından sonra Yunanistan'a yardım ulaştırılması görevi Kızılay tarafından Dumlupınar Vapuru'na verildi. 21 Şubat akşamı İstanbul'dan hareket eden Dumlupınar ilk seferinde; 1 350 ton fasulye, 300 ton patates, 100 ton incir, 160 ton tuzlanmış balık, 200 sandık yumurta ve 100 ton çeşitli gıdayı Yunanistan'ın Pire Limanı'na götürecektir. Geminin dönüşünde 13–17 yaşlarında yardıma muhtaç 1 000 Yunanlı çocuğu Türkiye'ye getirmesi planlanmış, ancak bu durum henüz kesinlik kazanmamıştı.²⁷⁹ 26 Şubat tarihinde de Dumlupınar Pire Limanı'na varmıştı.

İstanbul'dan Bulgaristan'a doğru yola çıkan 200 tonluk Çankaya Motoru, Karadeniz Boğazı'na yakın Türk sularında 24 Şubat 1942 günü bir denizaltı tarafından batırılmış ve mürettebatı kurtarılmıştır. Gece, yoluna devam eden geminin önüne çıkan meçhul bir denizaltı 20–30 metre kadar yaklaşarak toplarıyla ateşe başlamıştır. Bunun üzerine filikalarına binerek uzaklaşan personel de ateş yağmuruna tâbi tutulmuşlardır.²⁸⁰ Çankaya Vapurunun kaptanı, yaptığı açıklamada denizaltının aniden saldırdığını belirtmiştir. Bu arada gemi, Zonguldak'tan 225 ton pik demir ve İstanbul'dan da 30 ton kendir alarak on beş gün evvel Burgaz'a gitmiş, oradan da 170 ton demir su borusu ile 30 ton tuğla yükleyerek, 23 Şubat tarihinde İstanbul'a hareket etmiştir. Kurtulanlar zorlu bir mücadelenin ardından İstanbul'a ulaşabilmişlerdir.

Çankaya Vapurunun batırılmasından kısa bir süre sonra Tepe adlı 120 tonluk ve beş mürettebatı bulunan bir gemimiz de İstanbul'dan Burgaz'a sefer düzenlerken kaybolmuş; kendisinden haber alınamamıştır.

25 Şubat tarihinde Alman Büyükelçisi Von Papen ile eşine Ankara'da suikast düzenlenmiş, bombanın uzakta patlaması sonucunda Papen ve eşi yara almadan kurtulmuştur.²⁸¹

2 Mart 1942 tarihinde; Yunanistan Başbakanı Çuderis İngiltere'nin Cardiff Şehri'nde, artan gemi kaybı ve Yunan denizciliğinin kuvvetlendirilmesi maksadı ile

²⁷⁸ “Zavallı Dost Yunanistan!”, **Cumhuriyet**, 12 Şubat 1942.

²⁷⁹ “Yunanistan'a Yardım”, **İkdam**, 22 Şubat 1942.

²⁸⁰ “Çankaya Motoru Boğaz Dışında Nasıl Batırıldı?”, **İkdam**, 26 Şubat 1942.

²⁸¹ “Ankara'da Atatürk Bulvarı'nda Bir Bomba Patladı”, **Cumhuriyet**, 25 Şubat 1942.

bütün dünyada mevcut Yunanlılar için mecburi askerlik projesinin hazırlandığını, birçok geminin Yunan Deniz Kuvvetleri emrine görevlendirildiğini açıklamıştır.

Karadeniz’de ticarî amaçlı kullanılan gemilerden birisi olan 1 750 tonluk Adana Vapuru, 3 Mart 1942 günü İstanbul Boğazı’ndan çıktıktan bir müddet sonra saat 13:45 civarında bir denizaltıdan atılan torpille batırılmak istenmiştir. Usta bir manevra ile kendini bu saldırıdan korumak isteyen kaptan, 60 cm.lik bir kazıntı ile gemisini kurtarmıştır. Adana’ya saldırı düzenleyen korsan denizaltının hangi ülkeye ait olduğu tespit edilememiştir.²⁸²

Bu tarihlerde Yunanistan’dan Türkiye’ye getirilmesi plânlanan ilk 1 000 çocuktan bir kısmının İstanbul Yedikule Balıklı Hastanesi’ne, diğer bir kısmının ise İzmir’e yerleştirilmesi kararlaştırılmıştı. Yunanistan Başpiskoposu Damaskinos Türkiye’nin yardımlar için gösterdiği duyarlılığa Yunan Halkı adına teşekkür etmiş, ancak yardımların ulaştırılması için Türk makamlarından ikinci bir geminin görevlendirilmesini istemiştir.

Yunan ve İngiltere Hükümetleri arasında 9 Mart 1942 tarihinde Londra’da başarılı bir sonuç alınmaya kadar iki hükümetin savaşta sıkı bir işbirliğini devam ettirme konusunda antlaşma sağlanmıştır. Yunanistan Başbakanı Çuderos ile İngiltere Dışişleri Bakanı Alfred Eden tarafından imzalanan bu antlaşmada; Yunanistan’ın hürriyet ve bağımsızlığını tekrar elde edebilmesi için bütün Müttefiklerin bir arada çalışacağını ve Yunan Silahlı Kuvvetleri’ne ödünç ve kira esaslı üzerinden teçhizat ve harp malzemelerinin verilmesi öngörülüyordu.

Almanya’nın Rusya önünde zorlanmaya başladığı günlerde Balkanlar’da bulunan kuvvetlerinin bir kısmını bölgeden çekmesi üzerine Alman birlikleri Selânik’i boşaltmaya başlamıştır. Almanya halen Mihver Devletler içerisinde olup ta, Rusya’ya savaş ilân etmemiş olan Bulgaristan’ın Selânik’e girmesini engellemiş ve Selânik bu defasında da Macar işgali ile karşı karşıya kalmıştır.²⁸³

İngilizler, Yunanistan’a erzak taşıyan Agyos Dionisos ve Prodromos isimli tekneleri batırılmış, Agyos Dionisos teknesinden; kaptan, 3 tayfa ve 3 yolcu kurtulmuş, 16 yolcu ölmüştür. Prodromos isimli teknedeki 10 kişi hayatını kaybetmiştir.²⁸⁴

Yunanistan’da Bulgarların Makedonya ve Trakya’ya kendi vatandaşlarını yerleştirmesi, köyleri yağma etmesi üzerine Almanya tarafından Yunanistan Başbakanı

²⁸² “Adana Vapuru’na da Kara Sularımızda Tecavüz Edildi”, **İkdam**, 5 Mart 1942.

²⁸³ “Çekilen Alman Askeri Yerine Selânik’i Macar Kıt’aları İşgal Etti”, **İkdam**, 14 Mart 1942.

²⁸⁴ “İngilizler Akdeniz’de Yunan İlaş Motorlarını Batırmışlar”, **İkdam**, 14 Mart 1942.

olarak tanınan General Georgeos Tsolakoglu bu durumu protesto etmek üzere 15 Mart tarihinde Berlin'e hareket etmiştir.²⁸⁵

Savaş içerisinde açlık, kıtlık ve sefaletin insanlığı tehdit eder bir boyuta ulaştığı Yunanistan'da; Yunan Barosu ile Hekimler Birliği kendi meslek örgütlerinden olan Türk meslektaşlarından meslekî bir dostluk olarak yardım isteğinde bulunmuşlardır.

15 Mart 1942 Pazar günü sabah saat 12:55'de üç yabancı uçak Milas ve civarına 15 bomba atmış ve 2 kişi şehit olurken 1 kişi de yaralanmıştır. Uçaklar saldırı atışından önce tenvir fişegi atmışlar, çevreyi bunlarla aydınlattıktan sonra bomba ve makineli tüfeklerle ateş açmışlardır. Bu hava taarruzu şehirde bazı evlerin büyük ölçüde hasara uğramasına sebep olmuştur. Hükümet bu olayı duyunca hemen araştırmaya başlamıştır.

Olaydan birkaç gün sonra İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi Sir Huge Kuacthull Hugessen, Türk Hükümeti'ne müracaat ederek İngiltere Hükümeti'nin bu saldırıdan dolayı teessürlerini dile getirmiştir.²⁸⁶ Büyükelçi bombalama hadisesinin İngiliz uçakları tarafından yanlışlıkla yapıldığını ifade etmiş; zararların İngiliz Hükümeti tarafından tazmin edileceğini belirtmiştir. Bu olayın yanlışlıkla olduğu haberi ertesi günkü gazetelerde de tekrar yayınlanmıştır.²⁸⁷

Bütün bu gelişmeler karşısında soğukkanlılığını muhafaza ederek millete metanetli olmalarını öğütleyen İsmet Paşa, basına yaptığı bir açıklamada “ Bu harpten dipdiri ve kuvvetli bir millet olarak çıkacağız ” diyordu.

19 Mart günü Ortadoğu'daki Yunan Kuvvetleri'ni denetlemek üzere Mısır'a hareket eden Yunan Kralı II nci George, beraberinde Başbakan Çuderos olduğu halde Kahire'ye varmıştı.

Yapılan yardımlar sonucunda 25 Mart tarihinden itibaren Atina Halkı'na verilecek ekmek miktarında % 25 oranında artış yapılmıştır.

İdam cezasına rağmen; İngiliz uçaklarını Pire Şehri'nden Yunanistan ve Girit'teki hedeflere yönlendiren Yunanlılar, vatan savunması için kendi hayatlarını hiçe saymaktaydılar.²⁸⁸

Dumlupınar ikinci seferinde; 400 ton fasulye, 1 000 ton incir, 350 ton zeytin, 100 ton yumurta ve 50 ton çeşitli gıdayı 27 Nisan tarihinde Yunanistan'ın Pire Limanı'na götürmüştür.²⁸⁹

²⁸⁵ “Yunanistan'a Yerleştirilen Bulgar Kıt'aları”, **İkdam**, 16 Mart 1942.

²⁸⁶ “Türk Toprağına Bir Tecavüz!”, **İkdam**, 17 Mart 1942.

²⁸⁷ “Milas'ın Bombardıman Edilme Hadisesi”, **İkdam**, 19 Mart 1942.

²⁸⁸ “Pire'de İngiliz Tayyarelerine İşaret Veriliyor”, **İkdam**, 1 Nisan 1942.

²⁸⁹ “Dumlupınar Vapuru Pire'ye Ulaştı”, **İkdam**, 29 Nisan 1942.

29 Nisan Salzburg görüşmelerinde, Hitler'in Mussolini'ye Türkiye'nin SSCB'den kuşkulandığı bu dönemde Mihver Devletleri tarafına katılmasını sağlamak için Türkiye'ye Ege Adaları'nı önermiştir.

1 Mayıs 1942 tarihinde 5 000 Yunan çetecisi Rodop Dağları'nda, Alman ve Bulgar birliklerine karşı taarruza geçmiş, Selânik istikâmetindeki demiryolu üzerinde Alman askerlerini taşıyan trene saldırmış ve düşmanlarına ağır kayıplar verdirmiştir.

Zafer Motoru, bir Sovyet denizaltısı tarafından 23 Mayıs sabahı Bulgaristan'ın Zarevo sahilinden 1 800 metre açıkta üç torpil atışı ile batırılmış, 9 kişilik mürettebat sahile çıkarak kurtulmuştur.²⁹⁰

Dumlupınar'ın 3 Haziran günü çıktığı üçüncü seferinde; 150 ton lakerda, 560 ton incir, 500 ton üzüm, 120 ton fındık, 20 ton iç ceviz, 250 ton zeytin ve 10 ton yumurtayı Yunanistan'a götürmüştür.²⁹¹

1942 yılının 26 Mayıs'ında İngiltere ile Rusya 20 yıllık İttifak Antlaşması'nı Londra'da imzalamış, bu yakınlaşmadan Türk Hükümeti kaygı duymuştur.²⁹²

ABD ile SSCB 29 Mayıs günü Kiralama ve Ödünç Verme Antlaşmasını imzalamışlardır.²⁹³

4 Haziran 1942 tarihinde Türkiye, İngiltere ve Mihver Devletleri arasında Yunan Halkı'na uluslar arası bir yardım antlaşması imzalanmış; Kızılhaç delegesi Raymond Courvolser, bu yardımın İzmir Limanı'ndan Sakız, Sisam, Midilli ve Nikarya Adaları'na 660 ton çeşitli gıda ile 500 çuval İngiliz unu olduğunu açıklamıştır.²⁹⁴

Türkiye; çelik ve silah karşılığında, Almanya'ya krom satışını öngören bir Ek Ticaret Antlaşmasını Almanya ile Ankara'da imzalamıştır.

18–26 Haziran tarihlerinde Roosevelt ile Churchill, Washington'da bir araya gelerek Avrupa'da ikinci bir cephe açılması ve atom bombası konularında görüşmeler yapmışlardır.²⁹⁵

9 Temmuz 1942 tarihinde Başbakan Dr. Refik Saydam'ın ölümü üzerine Dışişleri Bakanı Şükrü Saracoğlu Başbakan olmuş ve bir süre daha Dışişleri Bakanlığı görevini de yürütmüştü. 12 Ağustos tarihinde Dışişleri Bakanlığı'na Numan Menemencioglu atanmıştır.

²⁹⁰ “Türk Bandıralı Zafer Motoru Bir Sovyet Denizaltısının Üç Torpil Atışı İle Batırıldı”, **İkdam**, 27 Mayıs 1942.

²⁹¹ “Dumlupınar Vapuru Pire'ye Ulaştı”, **İkdam**, 29 Nisan 1942.

²⁹² **World War II**, p. 301.

²⁹³ Soysal, s. 680.

²⁹⁴ “Yunan Adaları Halkına Yardım Edilecek”, **Akşam**, 5 Haziran 1942.

²⁹⁵ **World War II**, p. 308.

12–15 Ağustos tarihlerinde yapılan Moskova zirvesinde; İngiltere Başbakanı Churchill, Amerikan Büyükelçisi Harriman, Sovyet lideri Stalin ile SSCB Dışişleri Bakanı Molotov; Almanların Batı Avrupa'dan atılması ve İtalyanlar'ın Kuzey Afrika'dan çıkarılması konularında görüşmeler yapmışlardır.²⁹⁶

1942 yılının 19 Ağustos'unda Hitler, Türkiye'nin Almanya Büyükelçisi Saffet Arıkan ile görüşmüş, Almanya'nın Türkiye ile olan dostluğu ve Sovyetler Birliği'nin emellerini açıklamıştır.

Eylül ayının başında Almanya; Kuzey Afrika'daki zırhlı birliklerin komutanı Rommel'in başarılarına paralel olarak Balkanlar'daki nüfuzunu sağlamlaştırmak amacıyla General Löhr'ü Balkan kuvvetlerinin başına atamış ve İngilizlere karşı hava üstünlüğünü sağlamak için Girit, İtalya ve Yunanistan'da hazırlıklara başlamıştır.²⁹⁷

13 Eylül tarihinde Almanya; Stalingrad'a saldırmış, bunun üzerine Stalin; savunan birliklerini takviye etmek amacı ile ordusuna karşı taarruza geçilmesi emrini vermiş ve Rus taarruzları 19 Kasım'da başlamıştır.²⁹⁸

Kuzey Afrika'da, General Rommel komutasındaki Alman zırhlı birlikleri; 3 Kasım 1942'de yoğun İngiliz taarruzları ve ABD General'i Montgomery'nin 8 nci Kolordusu'na karşı yeterli direnci gösteremeyerek çekilmeye başlamışlardır. ²⁹⁹ 8 Kasım'da da General Eisenhower komutasındaki Müttefik kuvvetleri Fransız Kuzey Afrika'sına çıkarak 10 Kasım'da Mısır'ı Alman birliklerinden kurtarmışlardır.

5 Kasım 1942 tarihinde İngiltere Dışişleri Bakanı Alfred Eden, Türkiye'nin Müttefikler tarafında savaşa katılmasını ve toprakları üzerinde İngiltere'ye üs vermesini açıkça istemiştir. İngiltere Hükümeti, Batı Anadolu'daki bazı hava üslerinin kullanılmasına izin verilmesinin büyük önem taşıdığını belirtmiş, bunun üzerine Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu bu isteklerin yerine getirilmesi halinde Türkiye'nin doğrudan savaşa girmesi anlamı taşıdığını belirtmiştir.

Almanya; 17 Kasım tarihinden itibaren Rusya'da bulunan birlikleri, tankları ve uçakları Bulgaristan ve Yunanistan'a yönlendirmiştir. Yunan limanlarında bulunan bütün gemilere el konulmuştur. Bu birliklerin Mısır'da bulunan İngiliz birliklerini geriden kuşatmak maksadı ile denizden emniyetle ulaştırılması için bir İtalyan filosu Pire açıklarında bekletilmekteydi.

²⁹⁶ **World War II**, p. 323.

²⁹⁷ “Almanya Balkanlarda Yeni Bir Taarruza Hazırlanıyor”, **İkdam**, 3 Eylül 1942.

²⁹⁸ **World War II**, p. 330.

²⁹⁹ **World War II**, p. 348.

Yunanistan, bu süreçte kendisinden sayıca ve silahça üstün; başta Almanlar olmak üzere İtalyan, Bulgar ve Macar askerlerine karşı gayri nizami unsurlarla savaşıyor, yer yer taktik başarılar kazanıyordu.

5 Aralık 1942 tarihinde yapılan Kahire Görüşmeleri, Türkiye'nin savaş sonuna kadarki tutumunun gerekçeleriyle birlikte açıklanmasına imkân verdiği için önemlidir. Numan Menemencioğlu ile Alfred Eden arasında yapılan görüşmelerdeki konular iki noktada toplanmıştı. Bunlardan birincisi; Moskova Konferansı kararları üzerinde Menemencioğlu'nun soruları ve Eden'in bu sorulara verdiği cevaplardı. Bununla birlikte konferans kararlarının Türk – Sovyet bağlantıları ve savaş sonrası durum bakımından özellikleri de görüşülmüştü. İkincisi ise; Türkiye'den istenen üs ve Türkiye'nin savaşa girmesi talepleri ile bunların gerçekleşmesi hâlinde Müttefikler tarafından sağlanacak faydalar ve İngilizlerin yaptıkları durum değerlendirmesiydi.

Görüşmeler sonunda Ruslar, Türkiye'ye karşı her zamanki tavırlarının aksine bir yakınlık göstermeye gayret etmişlerdi. Savaşın çabuk bitirilmesi için Sovyetler Birliği'nin de büyük bir çaba içerisinde olduğu görülmekteydi. Konferansta sınır meseleleri ile Balkanlar'ın durumu ele alınmamıştı. İkinci cephe ile ilgili görüşlerin açıklanmasının askerî bakımdan sakıncaları bulunduğu için bu duruma Eden açık cevap vermekten kaçınmıştır. Savaş sonrası durumun düzenlenebilmesi için Amerika, Müttefiklerle birlikte bir heyet teşkil edecek ve bu karar şimdilik gizli tutulacaktı. Sovyetler Birliği; ülkesi, ağır yıkımlar geçirdiği için savaşın kısa sürede bitmesini istemekteydi. Alfred Eden, Rusların savaş sonunda ve sonrasında İngiliz ve Amerikalılarla samimî olarak işbirliği yapacağı kanaatindeydi.

Alfred Eden başlangıçta, Türkiye'den yapılan istekleri önce genel bir şekilde ve Türkiye'nin savaşa katılması tarzında ortaya atmıştı. Bu görüş, Menemencioğlu'nun kesin delilleriyle karşılaşmıştır. Eden, daha sonra üs talebini açıkça ortaya atmıştır. Üs meselesinden sonra İngilizler Türkiye'nin savaşa girmesinin yararlarını bildirmişler, aynı görüşler de Menemencioğlu tarafından cevaplandırılmıştır.

Moskova Konferansı'nın Türkiye ile ilgili kararları ve Kahire görüşmelerinin ortaya çıkardığı sonuçlar şu şekilde özetlenebilir:

1. İngiltere ve Sovyetler Birliği, Türkiye'nin bir an önce savaşa girmesini istemektedirler, fakat bekledikleri kazanımlar biraz farklıdır. Sovyetler, Türkiye'nin bir an önce savaşa girmesini; ikinci cephenin açılmasından önce, kendi cephelelerindeki Almanya baskısının hafifletilmesi için isterken, İngiltere, Ege ve Akdeniz'in muhtemelen Yunanistan'ın, Almanlardan temizlenmesini, yani

imparatorluk ulaşım yollarının temizlenmesini ön plânda tutmaktadır.

2. Türkiye savaşındaki rolünün ve harp içi ve sonrası için politik garantilerin ne olacağını bilmeden savaşa girmeyi kabul etmediği gibi, yeterli silâh yardımını ön şart olarak sunmaya da devam etmektedir.

3. Amerika, bu oluşumlara yeni bir unsur olarak girmektedir. Amerikalı komutanların görüşüne göre, bütün ağırlığın Avrupa ve İtalya'daki harekâta verilebilmesi için, Balkanlar'da yeni harekâta gerek bulunmamaktadır. Bu bakımdan, Türkiye ile birlikte Müttefiklerin bir Balkan harekâtı için ayrıca kuvvet ayırmaması noktasından görüşleri Sovyetlere uymaktadır. Ancak Sovyetlerin kuvvet ayırmamasına rağmen, Türkiye'nin savaşa girmesinde ısrar etmesine karşılık, Amerika'nın daha çok, bu işte istekliliğin Türkiye'ye bırakılmasına taraftar olduğu anlaşılmaktadır. Amerika'nın bu tutumu kendi tezleri açısından Türkiye için ileride yararlanılabilecek bir durum getirmiştir.³⁰⁰

VII. 1943 Yılı Olayları

Müttefik Devletlerin Balkan Yarımadası'nın güneyinden olası bir çıkarmasına karşı hazırlıksız yakalanmamak isteyen Almanlar, 13 Ocak tarihinden itibaren Yunanistan'ın Selânik ve Pire Limanları'nı savunmaya hazırlamak için engel ve tahkimat faaliyetlerine girişmişlerdi.³⁰¹

8 Kasım 1942'de Fransız Kuzey Afrika'sına Müttefiklerin başarılı bir şekilde inmelerinden ve Stalingrad'ın kurtarılmasından sonra, Churchill, Müttefiklerin Türkiye'yi 1943 ilkbaharında savaşa sokma çalışmalarının zamanı geldiğine inandırmıştı. Bu konuda Roosevelt ve Stalin de Kasım ayında Churchill'e gönderdikleri mektuplarda onunla aynı fikri paylaştıklarını bildirdiler. 14–24 Ocak 1943'te toplanan Kazablanka Konferansı Roosevelt ile Churchill arasında yapılmıştır. Stalin davet edilmiş ise de toplantıya gelememiştir. Toplantıda; Balkanlar'da ikinci bir cephenin açılmasını mümkün kılmak için, Türkiye'nin de savaşa katılması konusunda gerekli hazırlıkların yapılması ve Türkiye'yi güçlendirmek üzere modern silahların verilmesi kararlaştırılmıştır.³⁰²

³⁰⁰ Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Plânlama Genel Müdürlüğü, **Türkiye'nin Dış Politikasında 50 Yıl**, II nci Dünya Savaşı Yılları, Ankara, t.y., s. 165–166.

³⁰¹ "Balkanlarda Mihver Tahşidatı Arttı", **İkdam**, 28 Ocak 1943.

³⁰² Fahir Armaoğlu, **Siyasî Tarih**, Ankara, y.y., 1975, s. 711.

İngiltere Başbakanı Winston Churchill ile Cumhurbaşkanı İsmet İnönü beraberinde Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu olduğu halde; 30 Ocak tarihinde Adana'daki Yenice Tren İstasyonu'nda görüşmüş ve savaşın bu evresinde Türkiye'nin durumu ile Türkiye'ye yapılması istenen harp silah ve araçlarını içeren bir liste Müttefik Devletlere ulaştırılmak üzere sunulmuştur.

Bu konferansta iki hususun tartışılmasına özellikle ağırlık verilmişti. Bunlardan birincisi; Türkiye'nin savaş durumu içindeki yeri, ikincisi ise; Türk-Rus ilişkilerinin seyridir.

Türkiye, Sovyetlerin Balkanlar'daki eğilim ve emellerinden korktuğunu açık bir şekilde ortaya koymuş, Churchill ise savaştan sonra kurulacak Milletler Cemiyeti'nin daha kuvvetli bir Rus yayılmasını önleyebileceğini iddia etmiştir.

Türkiye, özellikle askerî bakımdan Müttefik Devletlerin askerî yardımına ihtiyaç duyduğunu belirterek, bu hususta Churchill'i ikna etmişti. Toplantının ikinci gününde Churchill'in İngiltere'ye üs verilmesi ile ilgili maddeye Türkiye itiraz etmişti. Adana Konferansı'nın sonucunda İngiltere, Türkiye'yi istedikleri noktaya yani kendi yanlarında savaşa sokmaya doğru götürdüklerini düşünüyordu. Türkiye ise; böyle bir noktadan çok uzak durumda olduğunu değerlendiriyordu.

28 Ocak saat 15:15'de Karadeniz'de kuvvetli bir fırtınaya tutulan Adana Vapuru 19 kişilik mürettebatı ile batmıştır.³⁰³ Bu hali ile kendini savaş dışı tutmaya çalışan Türkiye, zaten kısıtlı olan deniz araçlarını da çeşitli nedenlerle yitiriyordu.

31 Ocak 1943 tarihinde Rusların azimli taarruzları sonucunda Alman Generali Paulus teslim olmuştu.

Kahire ve Adana görüşmeleri sonucunda 1943 Şubat'ının son günlerinde İngiliz heyeti ile Ankara'da yapılan görüşmelerde Türkiye'ye yapılacak askerî yardım esasları belirlenmişti.16 Nisan tarihinde de ABD'nin Türkiye'ye yapacağı silah yardımı için General Wilson ile Ankara'da görüşmeler yapılmıştır.

2-6 Mart tarihlerinde İngiltere, Almanya'ya yaptığı hava taarruzları ile ağır kayıplar verdirmiş ve hava üstünlüğünü kendi lehine çevirmişti. 12 Mayıs tarihinde ise, Kuzey Afrika'daki Alman Ordusu, Amerikan birliklerine teslim olmuştu. Afrika'da da Müttefiklerin zaferi vardı.

25 Mayıs 1943'te Washington'daki Trident Konferansı'nda Roosevelt ile görüşen Churchill, İtalya'nın savaş dışı edilmesinden sonra Türkiye'nin savaşa girebileceğini önermiş ve aynı toplantılarda geleceğe yönelik savaş stratejileri kararlaştırılmıştı. Burada alınan kararlarla; İtalya'nın saf dışı kalması için bu memleketin işgalinin

³⁰³ "Geminin Battığı Tahakkuk Etti", **İkdam**, 30 Ocak 1943.

gerçekleşmesi sağlanacak; bu işgal gerçekleşirse, Almanya'nın bütün Balkanlar'daki durumu zayıflayacak, Almanya'nın Balkanlar'a yeni kuvvet göndermek zorunda kalması dolayısıyla Sovyetler Birliği üzerindeki baskısı hafifleyecek, aynı zamanda durumu daima İtalya'ya göre ayarlayan Türkiye'nin de savaşa katılması mümkün olacaktır. Böyle bir durumda; Romanya petrolerinin bombardımanı için Türk hava alanlarının kullanılması sağlanacaktı. Savaş sonrası düzeninde ise, Türkiye kurulacak Balkan Federasyonu'na dâhil olacaktı.³⁰⁴

İşgal altındaki Fransa'da General Giraud ile General de Gaulle Fransız Kurtuluş Komitesini kurmuş ve komiteye Rene Massigli, Andre Philip, Jean Monet, General Georges ve General Catroux dâhil edilmişlerdir. Bu yeni yapılanma Fransa'nın Alman işgalinden kurtuluşunu sağlayacak bir oluşumdur.³⁰⁵

19–23 Temmuz tarihlerinde Müttefiklerin Roma'yı bombardıman etmesi sonucu, Palermo Şehri işgal edilmişti. 25 Temmuz 1943'de İtalyan Kralı Viktor III ncü Emanuel, Benito Mussolini'yi tutuklatmış, Başbakanlığa Mareşal Pietro Badoglio'yu atamıştır.³⁰⁶ Bu gelişme Avrupa'da faşizmin kırılma noktası olmuştur. Mussolini'nin devrilmesini fırsat bilen Churchill, bunu Türkiye üzerindeki baskıyı arttırmak için kullandı. Ama Türkiye bu noktada son derece soğukkanlı bir politika izleyerek, konunun istismar edilmesi yoluyla Müttefik devletlerin kendi üzerinde baskı uygulamasına izin vermedi. Özellikle Rodos meselesinin o devre için Müttefik devletlerin aleyhine sonuçlanması, onların Türkiye üzerinde daha fazla baskı yapmasını da önledi.

Ouebec Konferansı, İtalya'da Mussolini'nin düşmesiyle ortaya çıkan yeni durum karşısında ikinci cephe meselesinin farklı bir açıdan ele almak amacı ile 17–24 Ağustos 1943'te ABD Başkanı Roosevelt, Kanada Başbakanı Mackenzie King ve İngiltere Başbakanı Churchill'in katılımı ile Ouebec'te yapılmıştır. Bu konferansta Churchill, İtalya'da ortaya çıkan yeni durum dolayısıyla, ikinci cephenin Fransa yerine Türkiye'nin de savaşa katılmasıyla Balkanlar'da açılmasında çok ısrar etmiş, fakat görüşünü kabul ettirememiştir.³⁰⁷ Daha sonra ikinci cephenin Fransa'nın Normandiya kıyılarında açılmasına karar verilmiş, bunun sorumluluğu da Amerikalılara bırakılmıştır.

Ouebec Konferansı'nda Türkiye'nin askerî gücünü arttırma kararı alınırken, Müttefik Devletler ile Almanya arasında çekişme konusu olan Türk kromunun Almanya'ya

³⁰⁴ Armaoğlu; s. 713.

³⁰⁵ **World War II**, p. 414.

³⁰⁶ **World War II**, p. 429.

³⁰⁷ Armaoğlu; s. 714.

ihracının durdurulması ve Boğazlar'dan askerî öneme sahip Alman gemilerinin geçmesinin yasaklanması gibi konularda Türkiye'nin uyarılmasına da karar verilmiştir. Konferanstan sonra Müttefikler, Türkiye üzerinde Türk hava alanlarının kullanılması yönünde baskıda bulunmaya başladılar.³⁰⁸

3 Eylül 1943 tarihinde Müttefiklerin İtalya'yı istila etmesi üzerine İtalyan Generali Giuseppe Castellano ile Amerikan Generali Walter Bedel Smith arasında ateşkes ve koşulsuz teslim olma antlaşması Sicilya'da imzalanmıştır.³⁰⁹

Moskova Konferansı; Amerika Dışişleri Bakanı Cordell Hull, İngiltere Dışişleri Bakanı Alfred Eden ve Sovyet Dışişleri Bakanı Vyacheslav Molotov ile birlikte 19–30 Ekim 1943 tarihleri arasında Moskova'da yapıldı. Konferanstaki görüşmelerde savaşın kısaltılması konusunda Rusya tarafından bazı teklifler ileri sürülmüştü.

Moskova Konferansı'nın açılışında Molotov, Türkiye'nin savaşa sokulmasını ve Manş Denizi üzerinden Avrupa'ya bir çıkarma yapılmasını savaşı kısaltıcı başlıca tedbirler olarak teklif etti. Molotov, Türkiye konusunu konferansın en kritik konusu olarak görmüş veya diğer Müttefik devletlere de bunun böyle olduğu izlenimini vermek istemişti. Molotov'a göre Türkiye'nin savaşa girmesi konusunda hemen mutabık kalınmalıydı.

Konferansın sonunda Türkiye konusunda İngiltere ve Sovyetler Birliği aşağıdaki programı imzalamaya karar verdiler:

“ 1. Hitler Almanya'sının en kısa zamanda yenilgiye uğratılması için, her iki dışişleri bakanının da görüşüne göre; Türkiye, 1943 sonundan önce Birleşmiş Milletlerin yanında savaşa girmelidir.

2. Her iki tarafın dışişleri bakanları arasında varılan antlaşma uyarınca İngiltere ve Sovyet Hükümetleri tarafından Türkiye'ye en kısa zamanda savaşa girmesi önerilecektir. Taraflar arasında tarih tespit edilecek ve bu tarih 1943 sonundan önce olacaktır.

3. Ayrıca Türkiye'den derhâl Birleşmiş Milletlere her türlü kolaylığı sağlaması rica edilecektir. Türkiye Müttefik hava kuvvetlerine üslerini açacak ve iki hükümetin tespit ettiği konularda yardımcı olacaktır.³¹⁰

Buna göre şu konulardaki kararların yürürlüğe girmesinin uygun olacağı hususunda da mutabık kalmışlardır: İkinci cephenin en geç 1944 ilkbaharında açılması, Almanya'nın bombardımanı için İsveç hava alanlarının kullanılması ve Türkiye'nin savaşa girmesi. İsveç plânı hariç, diğer iki istek kabul edilmiştir. Türkiye'nin savaşa

³⁰⁸ Gönübol, Esmer, vd., a.g.e., s. 171.

³⁰⁹ **World War II**, p. 440.

³¹⁰ Deringil; a.g.e., s. 207.

sokulmasının kabulü Sovyetleri son derece hoşnut bırakmış, Türkiye savaşa katıldığı takdirde, ikinci cephenin açılmasının birkaç ay gecikmesine razı olacaklarını söylemişlerdir.³¹¹

5-6 Kasım tarihlerinde İngiltere Dışişleri Bakanı Alfred Eden, Moskova Konferansı dönüşünde Kahire’de Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu ile görüşmüştü. Eden, bu görüşmede; Ege Denizi’nde Almanlara havadan taarruz için Türkiye’den üsler istemiş ve Türkiye’nin daha sonra savaşa katılmasının kendi çıkarlarına uygun olacağını belirtmiştir. Türkiye tarafından bu öneriler kabul edilmeyecektir.

ABD Başkanı Roosevelt, İngiltere Başbakanı Winston Churchill ve Çin Başbakanı Chiang Kai-shek; 25 Kasım 1943 tarihinde Kahire’de Japonya’ya karşı savaşın kazanılması için Pasifik Okyanusu’ndaki olası hareket tarzlarını görüşmüştü.³¹²

28 Kasım’da Tahran’da başlayan zirve toplantısında Türkiye, müzakere edilen en önemli konulardan birisi hâline gelmiştir. Konuyu ısrarla müzakere ortamına getiren Churchill olmuştur. İlk günkü toplantıda Churchill, Overlord harekâtı için 1944 yılının Mayıs veya Haziran’ının düşünüldüğünü, Afrika harekâtı tamamlandığına ve İtalya üzerinden Almanya’nın işgali de düşünülmeyeceğine göre; bu günden Mayıs veya Haziran ayına kadar geçecek zamanda ne yapılacağı sorusunu ortaya atan Churchill, Tito’ya ve Mihailoviç’e yardım edilmesinin faydaları üzerinde durmuş ve devamla “ esas karar almamız gereken mesele Türkiye’nin ne suretle savaşa sokulacağıdır? Ege’deki adaları işgal etmemiz de buna bağlıdır. ” demişti.

Konferans sırasında şu üç soruya cevap aranması gerektiği hususu üzerinde duruldu:

1. Türkiye’nin ne yapması istenebilir?
2. Savaşa sokmak için Türkiye’ye ne verebiliriz?
3. Böyle bir teklifin sonuçları ne olur?

29 Kasım günü yapılan toplantıda yine Türkiye tartışıldı. Yılsonundan önce Türkiye’nin savaşa sokulması hususunda anlaşma sağlandı. 30 Kasım tarihli toplantıda ise Türkiye’nin harbe girişi konuşulmamıştı. Ancak ele alınan konulardan biri de yine Türkiye ile ilgiliydi. Stalin, Sovyetler Birliği için sıcak deniz limanları konusunu ortaya atınca, Churchill, buna engel herhangi bir hususun bulunmadığını bildirdi. Yalnız bunun ortaya atılmasının zaman yönünden yanlış olduğunu belirtti.

³¹¹ Armaoğlu; s. 715.

³¹² **World War II**, p. 464.

1 Aralık 1943 günkü toplantıda Türkiye'nin savaşa sokulması yine gündemin bir numaralı maddesi idi. Burada da Türkiye'nin savaşa girmesi hâlinde Mtfevik Devletlerin ona hangi silâhları verecekleri konuşuldu. Ayrıca, Almanya'nın desteğiyle Bulgaristan'ın Türkiye'ye saldırması hâlinde, Sovyetler Birliği'nin doğrudan doğruya Bulgaristan'a savaş açması lâzım geldiği konusu gündeme getirildi. Stalin, böyle bir durumun ortaya çıkması hâlinde, yeni bir cephe açmayı taahhüt etti.³¹³

Churchill'in Ege Denizi'nde yürütmeyi tasarladığı projelerine Amerikalılar Tahran'da yanaşmamışlar, ayrıca onun ABD'nin Pasifik'teki çıkarma gemilerinin bir kısmının Ege'de kullanılması teklifine de karşı çıkmışlardı.

Amerikalılardan istediği desteği bulamayan Churchill, dikkatini bir kere daha Sovyet delegelerine çevirmiş, 1 Aralık 1943 tarihli oturumda Türk tarafının son defa görüşlerinin alınmasını teklif eden Churchill, bu konuda olumsuz cevap alınması hâlinde İngiltere'nin, Türkiye işinden şimdi ve savaştan sonraki barış konferansında gerekli yardımlardan kaçınacağını belirtmişti.

Bu toplantıda Molotov'un, Churchill'e Türkiye'nin savaşa girmeyi reddetmesi hâlinde Churchill'in Türk devlet adamlarına Boğazların statüsünün yeniden gözden geçirilmesi ihtimalinden bahsedip bahsetmeyeceğini sorması zerine, Churchill, " Türkiye inat etmekte direnirse, ben şahsen Boğazların statüsünün yeniden gözden geçirilmesinden yanayım " demişti.³¹⁴ Roosevelt de Sovyetlerin; Baltık, Türk Boğazları ve Pasifik'in sıcak sularına çıkma arzusunu sempati ile karşıladığını belirtmiştir.

1 Aralık 1943 gecesi üç lider sonuç metnini imzaladılar. İmzalanan belgelerin 2 nci ve 3 nc maddeleri Türkiye hakkında olup, şu maddeleri içermektedir:

2 nci madde - Askerî açıdan, Türkiye'nin yılsonundan önce Mtfevikler safında savaşa girmesinin son derece arzu edilir bir hareket olduğunda taraflar mutabık kalmışlardır.

3 nc madde - Eğer Türkiye kendisini Almanya ile savaş hâlinde bulur ve bunun neticesi olarak Bulgaristan Türkiye'ye savaş açar veya saldırırsa, Sovyetlerin Bulgaristan ile derhâl harp hâline girecekleri konusundaki beyanını not etmişlerdir.

Tahran Konferansı'nda ikinci cephe ile ilgili olmak üzere Türkiye'nin de savaşa katılmasına karar verilmiştir. Tahran Konferansı'nda birçok önemli meseleler de gayri resmi toplantılarda yapılan özel konuşmaların konusunu teşkil etmiştir. Tahran Konferansı'nda alman kararlardan biri de, Roosevelt ile Churchill'in İnönü'y Kahire'ye davet ederek Türkiye'nin savaşa katılmasını istemeleri hususu idi.

³¹³ Kâmuran Gürün; **Dış İlişkiler ve Türk Politikası**, Ankara, y.y., 1983, s. 105-106.

³¹⁴ Deringil; s. 218.

Tahran Konferansı'nda alınan karara uygun olarak Churchill ve Roosevelt, İsmet İnönü'yu Kahire'ye davet ettiler. İnönü, bu davete verdiği cevapta; Tahran Konferansı'nda alınan kararların temeli üzerinde konuşulacak ise gelemeyeceğini, fakat davet Türkiye'nin ortak davaya hizmet edebilmesi için en iyi metodun serbestçe ve önceden alınan kararlara dayanmadan tartışılması imkânını yaratmak için yapılacaksa geleceğini bildirdi. Bunun üzerine İnönü'ye gerekli güvence verildi.

İkinci Kahire Konferansı açılmadan önce İngiliz Genelkurmayı, askerî sebeplerle Türkiye'nin savaşa katılmasının 1944 yılının Şubat ayı ortalarında gerçekleşmesinin uygun olacağını bildirmişti. 3 Aralık'ta başlayan görüşmelerde Churchill, 15 Şubat 1944'te Amerikan ve İngiliz hava filolarının Türkiye'ye geleceğini, Türklerin bu filoları kabul etmemeleri hâlinde Müttefiklerin Türkiye ile işbirliği ümidini tamamen keseceklerini söyledi.³¹⁵

Toplantı 4 Aralık 1943 günü başladı. Roosevelt, Türkiye'yi Almanya'ya karşı savaşan Birleşmiş Milletler üyeleri arasında görmekten büyük memnuniyet duyacaklarını belirten kısa bir konuşma yaptı. Daha sonra Churchill, Türkiye'nin savaşa girmesi ile elde edeceği menfaatlerin sürekli olacağını, barış masasında galiplerin yanında oturacağını, aksi takdirde koridorda kalacağını, Bulgaristan savaşa katılırsa Sovyetler Birliği'nin Bulgaristan'a savaş ilân edeceğini, Almanya'nın tehlike arz edecek durumunun kalmadığını anlattı.

İnönü daha ziyade Churchill'e verdiği cevaplarda, Türkiye'nin ancak muayyen bir askerî işbirliği plânı çerçevesinde savaşa girebileceğini, bunun en önemli şartının da askerî hazırlığın ve yardımın daha önceden tamamlanması olduğunu, hazırlıklar tamamlanmadan Almanya'yı tahrik etmemek gerektiğini izah etmiştir.³¹⁶

5 Aralık günü üçlü toplantıdan önce Türk – Amerikan heyetleri arasında özel bir toplantı yapılmış, burada Türkiye savaşa girme konusundaki aksaklıkları anlatmış, Roosevelt ise yatıştırıcı bir tavır içinde eksiklik ve aksaklıkların nasıl giderilmesi gerektiği konusundaki kendi çözümlerini sunmuştur.

Churchill'in gelmesinden sonra başlayan üçlü görüşmelerde İngiltere, kesin tarihin tespitini isterken, Türkiye bir hazırlık dönemi yaşanmasını talep etmektedir. Daha sonraki görüşmeler Türkiye ile İngiltere arasında ikili olarak devam eder. Churchill yazılı olarak verdiği bir programa 4–5 gün içinde cevap verilmesini ister. Kahire toplantıları müzakerelerle geçmiş, fakat hiçbir karar alınamamıştır. İnönü, Ankara'ya döndükten sonra konu, Mareşal Çakmak'ın da katılması ile hükümette uzun uzun

³¹⁵ Deringil, s. 218.

³¹⁶ Gürün, s. 113–114.

münakaşa edilmiş, İngiliz isteklerinin aynen kabulünün mümkün olmadığına karar verilmiştir. 12 Aralık tarihli cevap, bir nota hâlinde İngiliz sefirine iletilmiştir.

Bu notaya göre şu noktaların üzerinde durulmaktadır:

Cumhuriyet Hükümeti hava kuvvetleri meselesi halledilmeden harbe girme mesuliyetini üzerine alamaz.³¹⁷ Diğer tedbirler de alınmalıdır. Bu konu ile ilgili Genelkurmay tarafından hazırlanan liste tevdi edilmiştir.

Türk ordusunun İngiliz ordusu ile yapacağı işbirliği plânı da en yakın zamanda düzenlenmelidir. Malzeme yardımı konusunda bir anlaşmaya varılır varılmaz siyasî konuşmalar başlamalıdır.

Temaslar bu tarihten itibaren de sürdürülmüş, ancak İngiltere'nin istekleri konusunda Türkiye haklı olarak tavrını sürdürmüştür. Ancak Türkiye 2 Ağustos 1944 günü Almanya ve Japonya ile iktisadî ve siyasî münasebetlerini kesmiştir. 1944 yılı içindeki bir başka gelişme de Müttefiklerin Moskova'da yaptıkları ekim ayındaki zirveydi. Bu zirvede Montreux Antlaşması'nın değiştirilmesi hususunda bir kanaat belirdi ise de, İngiltere, Türkiye'yi kaybetmek istemediğini davranışları ile ortaya koydu.

VIII. 1944 Yılı Olayları

Kahire Konferansı kararları gereğince; Türkiye'nin savaşa girmesi için Ankara'da, Hava Mareşali Linnel başkanlığındaki İngiliz heyeti ile askeri hazırlıklarla ilgili konuların görüşülmesi Ocak ayı içerisinde başlatılmıştı. Ancak görüşmeler bir sonuç vermeyince, 4 Şubat tarihinde kesilmişti. Bu durum üzerine İngiltere, 22 Mart tarihinde de Türkiye'ye yapılan askeri yardımları durdurmuştur. İngiltere'yi izleyen ABD; 1 Nisan'da, Türkiye'ye kiralama ve ödünç verme yardımını kesmişti.

İngiltere ve ABD, 14 Nisan 1944 tarihinde Türkiye'ye bir nota vermiş ve Türkiye'nin Almanya'ya krom ihracını durdurmasını istemişti. Aksi takdirde Türkiye'ye abluka ve benzeri yaptırımlar uygulayacağını bildiren Müttefiklere cevaben, Türkiye 20 Nisan tarihinden itibaren Almanya'ya krom ihracını durdurmuştu.

5 Haziran tarihinde Boğazlar'dan ticaret gemisi sayıldığı halde silahlı Alman gemilerinin geçtiği iddia edilmiş ve bunun üzerine İngiliz – Türk gerginliği başlamıştı. Bu yüzden Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu görevinden çekilmiş, Başbakan

³¹⁷ Savaş malzemeleri konusu her zaman için Türkiye'nin şikâyetlerine sebep olmuştur. Ya istenen malzeme gönderilmemiş ya da gönderilen malzemeler kusurlu, çürük ya da kullanılmaz durumda olmuştur. Buna karşılık özellikle İngilizler gönderilen savaş araçlarının eksiksiz olduğunu, Türklerin kullanım hataları yüzünden sıkıntının ortaya çıktığını savunmaktadırlar. ATASE Arşivi; Kutu 3, Dosya 3, Fihrist 3–75.

Saracoğlu bu görevi geçici olarak üstlenmişti. Dışişleri Bakanlığına 15 Haziran'da Hasan Saka atanmıştı.

Müttefikler, 6 Haziran 1944 saat 06:31'de ikinci cepheyi Normandiya'ya asker çıkarmak suretiyle açmışlardı.³¹⁸

11–15 Temmuz tarihlerinde Churchill ile Stalin'in yaptıkları yazışmalar ile Türkiye'yi savaşa sokmanın bir yarar sağlamayacağını değerlendirmiş ve bu durumu ABD Başkanı Roosevelt'e bildirmişlerdi.³¹⁹ Türkiye, İngiltere ve ABD'nin önerisi üzerine 2 Ağustos'tan itibaren Almanya ile siyasi ve ekonomik ilişkilerini kesmişti. Bu olumlu gelişme sonrasında Başbakan Şükrü Saracoğlu ile Kahire'deki Yunan Başbakanı Georgios Papandreu arasında karşılıklı iyiniyet ve dostluk telgrafları gönderilmişti.³²⁰

Türkiye, 24 Ağustos'ta General de Gaulle başkanlığındaki Fransız Hükümeti'ni tanımış ve Numan Menemencioğlu'nu Fransa'ya Büyükelçi olarak atamıştır.

Yunanistan'ın, 3 Eylül 1941 tarihinde kurulan yeni Bulgar Hükümeti'nden istekleri;

1. Yunan topraklarının Bulgar saldırılarına karşı stratejik bakımdan kesin olarak emniyete alınması,

2. Yunanlılara karşı mezalim işlemiş olanlar ile bu zulümlerin işlendiğinde Bulgaristan'ın idare mekanizmasının başında bulunan ve dolayısıyla Yunanlılar'a karşı işlenen suçlardan mesul olan Bulgar liderlerinin cezalandırılması ve bunların müttefikleri, savaş sırasında zulüm işlemiş olanlar hakkındaki kararları gereğince suç işledikleri yerlerde mahkeme edilmeleri,

3. Bulgar işgali altında kalan Yunan bölgelerinde Bulgarlar tarafından öldürülenler, göç ettirilen, aç bırakılan, haksızlığa uğrayan, evleri yıkılan ve zorla iş yaptırılan Yunanlıların zararlarının karşılanması,

4. Tekrar savaş için hazırlanmasına ve silahlanmasına engel olmak amacıyla Almanya'ya karşı alınacak tedbirlerin Bulgaristan'a da uygulanması ve kapsamı,

5. Antlaşma ve barış şartlarının, tedbirlerin iyiniyetle uygulanmasını sağlamak amacıyla Bulgaristan'ın Müttefik Devletler tarafından işgali istenmiştir.³²¹

SSCB, 6 Eylül 1944 tarihinde Bulgaristan karşı savaş açmış ve Bulgaristan derhal teslim olmuştur. Sovyet Rusya, 29 Eylül'de Yugoslavya'ya girmiştir. Rusya'nın Balkanlar'a girişi Türkiye'yi endişelendirmiş, bu durum Türk Hükümeti'nin İngiltere

³¹⁸ **World War II**, p. 523.

³¹⁹ Soysal, s. 682.

³²⁰ "Türkiye'nin Son Kararı ve Müttefik Yunanistan", **Tanin**, 6 Ağustos 1944.

³²¹ "Yunanistan'ın Bulgaristan'dan Talepleri", **Tanin**, 3 Eylül 1944.

ve ABD'ne yakınlaşmasını sağlamıştır. 16 Eylül günü Quebec'te buluşan Roosevelt ile Churchill, Japonya'ya karşı ortak hareket etmeyi, atom bombası üzerinde birlikte çalışmayı ve Balkanlar'daki Rus yayılmacılığının Yunanistan ve Yugoslavya için tehlikeli nüfuz alanları oluşturduğunu görüşmüşlerdi.³²²

9 Ekim 1944 günü Washington Dumbarton Oaks'ta, Birleşmiş Milletler Yasası'nın temel ilkelerini saptamak üzere ABD, İngiltere, SSCB ve Çin Devletleri'nin üyeleri bir araya gelmişlerdir. Aynı tarihte Moskova'ya giden Churchill, Stalin ile Balkanlar konusunda görüşmeler yapmıştır.

10 Ekim tarihinde İngiliz paraşütçü askerleri ile Yunan birlikleri Korint Boğazını ele geçirmişlerdir. Kralın dönüşü için halk oylamasına kadar Arşevak Damaskinos, Naip ilan edilmişti. Yunan solcuları ise ülkede bir iç savaş çıkarmışlardı.

20 Ekim'de Tito liderliğindeki partizan kuvvetler Belgrad'a girmişti. Bulgaristan 22 Ekim'de Yunan topraklarını boşaltmaya başlamış ve aynı tarihte Almanya'ya savaş ilân etmişti.

Aralık ayının başında Enver Hoca liderliğindeki komünistler Arnavutluk'a tamamen egemen olmuşlardı.

Bütün bu gelişmeler, Balkanlardaki kalıcı ve yeni yönetimleri ortaya çıkarıyordu. Ancak Rusya'nın batıya yayılma isteği istikrar ve bağımsızlık rejimlerini tehdit ediyor, bölge ülkelerinin iç barış ile birlikte dış ilişkileri de sağlamlaştırmaya yönelik çabalarını geciktiriyordu.

IX. 1945 Yılı Olayları

6 Ocak tarihinde Türkiye, Japonya ile siyasi ve ticari ilişkilerini kesmişti. Türk Hükümeti ayın 13'ünde kendi karasularını Müttefik Devletlerin savaş gemilerine geçişi için kullanılmasına karar vermişti.

Yunanistan'daki iç savaşta 11 Ocak günü ateşkes sağlanmışsa da, komünistlere Bulgaristan ve Yugoslavya'nın yardım etmesi sonucu anlaşma uzayacaktı.

17 Ocak 1945 tarihinde Sovyet Rusya, Varşova'ya girdi. 3 gün sonrasında SSCB, Macaristan ile ateşkes antlaşması imzalamıştı.

Yunan Kralı Vekili Damaskinos, “ Türk – Yunan dostluğu, Yunan milletinin şuuruna yerleşmiştir. Yunan milleti, karanlık ihtimaller devrinde, Türk milletinin Yunanistan'a yaptığı iyilikleri derin bir şükranla anacaktır. Ortak hedeflere doğru

³²² World War II, p. 563.

beraberce yürüyen Türkiye ve Yunanistan'ı hiçbir şey ayıramaz. ”³²³ ifadesi ile Türkiye'nin başlattığı yardımları övmüştür.

Boğazlar sorunu, Sovyetler Birliği'nin bu deniz yolunu düzenleyen 1936 tarihli Montreux Sözleşmesi'ni tek taraflı olarak kendi yararına değiştirme arzusundan, bu deniz yolunu kontrol etmek için askerî üs istemesinden ve Türkiye'nin egemenliğine ve güvenliğine aykırı bu istekleri reddetmesinden doğmuştur. Sovyetler Birliği'nin Boğazları kontrol etmek istemesi, gerçekte bütün Türkiye'yi etkisi altına almak istemesidir.³²⁴

5 Şubat 1945 günü başlayıp, 11 Şubat günü sona eren Yalta Konferansı'nda Türkiye'nin durumu iki sebebe dayalı olmak üzere görüşme konusu hâline getirilmiştir. Bunlardan birisi San Francisco Konferansı'na çağrılacak devletlerin kimler olacağı, ikincisi ise Boğazlar'dır. ABD heyeti Yalta'ya giderken, Boğazlar konusunun ve Montreux Sözleşmesi'nin orada ortaya çıkarılmayacağı düşüncesindeydi. Bu maksatla hazırlanan bir bilgi notunda “ Boğazlar rejiminde yapılacak kapsamlı bir değişiklik Türk hâkimiyetini ihlâl edip, Balkanlar ve yakın doğudaki politik ve stratejik dengeyi ters yönde etkiler, Türkiye, Boğazların çok iyi bir bekçisidir. ” denmekteydi.

Bu tahmin tutmamış, Stalin, konferansın 10 Şubat günü yapılan yedinci genel oturumunda Montreux konusunu ortaya atmıştır. Sovyetler Birliği'nin Boğazlar konusundaki fikirleri genel olarak şu şekildeydi: Montreux'nün modası geçmişti. Boğazlar üzerinde Sovyetler Birliği'nin hakları yok denecek kadar azdı. Sovyet çıkarları yeni bir sözleşme ile garanti altına alınmalıydı. Şu andaki durum Türkiye'nin elinin Sovyetler Birliği'nin boğazında olması gibiydi. Bir iyileştirici düzenleme yapılmalıydı.

Konferans sonunda üç dışişleri bakanı tarafından imza edilen toplantı protokolünün 14 ncü maddesi Montreux Sözleşmesi ve Boğazlar hakkında olup şu şekildedir:

“ Dışişleri bakanlarının Londra'da yapacakları gelecek toplantıda, Sovyet Hükümeti'nin Montreux Sözleşmesi ile ilgili olarak ileri süreceği teklifleri inceleyip, hükümetlerine rapor etmeleri kararlaştırılmıştır. Türk Hükümeti uygun zamanda haberdar edilecektir.

Türkiye ise San Francisco'ya 1 Mart 1945'e kadar Müttefiklerin düşmanlarına savaş ilân ettiği takdirde katılabilecektir. ”³²⁵

³²³ “Türk – Yunan Dostluğu”, **Tanin**, 10 Şubat 1945.

³²⁴ A. Suat Bilge, **Güç Komşuluk**, Ankara, y.y., 1992, s. 293.

³²⁵ Kamuran Gürün; **Türk Sovyet İlişkileri**, Ankara, y.y., 1991, s. 271–274.

Türkiye, 23 Şubat 1945 tarihinde Almanya'ya savaş açmış, aynı tarihte Birleşmiş Milletler Demeci'ni ve Türkiye – ABD Yardım Antlaşması'nı Ankara'da imzalanmıştır. Bu antlaşmaya göre;

“ 1. ABD Hükümeti, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetine, ABD Başkanı'nın geçirilmesine ya da sağlanmasına yetki vereceği savunma gereçlerini, savunma hizmetlerini ve savunma bilgilerini vermeyi sürdürecektir.

2. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti sağlayabilecek durumda bulunduğu ve izin verebileceği maddeleri, hizmetleri, kolaylıkları ve bilgileri ABD'ne sağlayacaktır.

3. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, ABD Kongresi'nce çıkarılan 11 Mart 1941 tarihli yasa ve onun maddeleri uyarınca kendisine geçirilen herhangi bir savunma maddesi veya savunma bilgisinin mülkiyet ve tasarrufunu, ABD Başkanı'nın izni olmadan, başkasına geçirmeyecek veya bunların Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nin memuru, görevlisi veya ajanı olmayan herhangi bir kişi tarafından kullanılmasına izin vermeyecektir.

4. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nin herhangi bir savunma maddesi ya da savunma bilgisinin kendisine geçirilmesi sonucunda, bu savunma maddesi veya bilgisinin üzerinde patent hakkı bulunan ABD yurttaşlarından her birisinin haklarının bütünüyle korunması için herhangi bir ödemede ya da işlemde bulunulması gerekirse, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, ABD Başkanı'nın istemi üzerine, böyle bir ödeme veya işlemi yerine getirecektir.

5. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, ABD Başkanı'nca belirleneceği üzere, bugünkü olağanüstü durum sona erdiği zaman, bu antlaşma uyarınca kendisine verilmiş olan savunma maddelerinden yok olmamış, yitirilmemiş veya tüketilmemiş bulunacak ya da ABD Başkanı'nca ABD'nin veya batı yarım küresinin savunmasına elverişli olduğu ya da ABD'nin başkaca bir işine yarayacağı saptanmış olanları ABD'ne geri verecektir.

6. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nce ABD'ne sağlanacak olan yararların kesinlikle saptanmasında, 11 Mart 1941 gününden sonra, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nce sağlanan ve ABD Başkanı'nca ABD adına kabul ya da tanınmış olan bütün mal, hizmet, bilgi, kolaylık veya diğer çıkarlar ve konular tümüyle gözönünde tutulacaktır.

7. kongrece çıkarılan 11 Mart 1941 tarihli yasa ve bunun değiştirilmiş hükümleri uyarınca sağlanan yardıma karşılık, Türkiye Hükümeti'nce ABD'ne sağlanacak yararların kesinlikle saptanmasındaki ilkeler ve koşullar iki ülke arasındaki ticarete yük getirmeyecek; aksine, her iki devlet yararına karşılıklı ekonomik ilişkileri

özendirecek ve uluslar arası ekonomik ilişkilerin geliştirilmesine yarayacak nitelikte olacaktır. Bu amaçla, söz konusu ilkeler ve koşullar, tüm ulusların özgürlük ve genliğinin maddesel temellerini oluşturan üretimin, çalışma olanaklarının ve malların dolaşımı ve tüketiminin, gerekli uluslar arası ve iç önlemlerle, genişletilmesine ve uluslar arası ticarete her türlü ayırıcı işlemlerin önlenmesine; gümrük tarifelerinin ve diğer ticaret engellerinin azaltılmasına ve hafifletilmesine; genellikle de 14 Ağustos 1941 günlü Ortak Demeç'te (Atlantik Demeci) ABD Başkanı ile İngiltere Başbakanı'nca ileri sürülen bütün ekonomik amaçların gerçekleşmesine yararlı olmak üzere, ABD ile Türkiye Cumhuriyeti arasında birlikte kararlaştırılmış bir davranış öngören ve özdeş biçimde düşünen bütün diğer ulusların da katılmasına açık bulunan hükümleri içerecektir.

Yukarıda belirtilen amaçlara, kendi aralarında birlikte kararlaştırdıkları davranışlara varmak ve özdeş biçimde düşünen diğer hükümetlerin de ortak davranışlarını sağlamak üzere, ortadaki ekonomik koşullara göre en uygun aracın saptanması için, iki hükümet arasında, uygun görülecek yakın bir zamanda, görüşmelere başlanacaktır.

8. Antlaşma maddelerinin uygulanması konusunda, her iki hükümetin kendi anayasası yöntemine uymasının doğal olduğu kabul edilmiştir.

9. Bu antlaşma bugünden başlayarak yürürlüğe girecek ve iki hükümet tarafından birlikte saptanacak bir tarihe kadar yürürlükte kalacaktır.³²⁶

Türk Hükümeti, savaş sonrasında ülkesinden ayrılmış Yunan vatandaşları için Konya Vapuru'nu; hazırlanan erzak yardımı ile birlikte 28 Şubat tarihinde Atina'ya göndermiştir.³²⁷

Sovyetler Birliği caydırma politikasını gerçekleştirmek için ilk adım olarak Yalta Konferansı'ndan hemen sonra Türkiye ile arasındaki 17 Aralık 1925 tarihli Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması'na 19 Mart 1945 tarihinde son vermiştir. 19 Mart 1945 tarihinde Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov, Türk Hükümeti'ne bildirmek üzere bir bildiriye Türk Büyükelçisi Selim Sarper'e okumuştur:

Sovyet Hükümeti, Sovyetler Birliği ile Türkiye arasındaki dostluk ilişkilerinin devamında 17 Aralık 1925 tarihinde yapılan Türk – Sovyet Antlaşması'nın önemini takdir etmekle birlikte, özellikle İkinci Dünya Savaşı'nda meydana gelen derin değişiklikler nedeniyle bu antlaşmanın artık yeni şartlara uymadığını, ciddi surette bir

³²⁶ Soysal, s. 651–652.

³²⁷ "Türk – Yunan Dostluğu", **Tanin**, 29 Şubat 1945.

iyileştirmeye muhtaç bulunduğu lüzumunu müşahede etmektedir. Bu sebeple antlaşmanın feshedilmesinin gerektiği bildirilir.

Yapılan görüşmelerde Sovyetlerin toprak ve üs istekleri devam etti. Bu durum diğer Müttefik Devletler'in de bilgisinden kaçmadı.

Türkiye, 4 Nisan tarihinde SSCB'ne 1925 Paktı yerine yenisinin yapılmasına ilişkin antlaşmaya hazır olduğunu Sovyet Hükümeti'ne bildirmiş ise de bu antlaşma tekrar yapılmamıştır.

25 Nisan–26 Haziran tarihlerinde Birleşmiş Milletler Konferansı, San Francisco'da yapılmış ve BM yasası imzalanmıştır. Birleşmiş Milletler yasası, 24 Ekim tarihinde yürürlüğe girecektir.

28 Nisan tarihinde Benito Mussolini, Milan Şehri'nde partizanlar tarafından öldürülmüştü. İki gün sonrasında Adolf Hitler, Berlin'de intihar etmiştir.

Alman Ordusu; 1 Mayıs'ta İtalya'da, 4 Mayıs'ta Hollanda, Kuzey Almanya ve Danimarka'da teslim olmuş, 7 Mayıs tarihinde batılı Müttefiklerin Eisenhower komutasındaki Reims karargâhında ve ertesi gün Berlin'deki Mareşal Juvkov karargâhında şartsız teslim olma belgelerini imzalamıştır.

Yunanistan Başbakanı Vulgaris, 13 Mayıs 1945 tarihinde İngiltere Başbakanı Winston Churchill'e gönderdiği bir telgrafla Oniki Ada'nın Yunanistan'a derhal katılmasını istemişti.³²⁸

1 Haziran 1945'de Yunanistan ile uzun zamandır kesintilere uğramış olan ticaretin canlandırılmasını sağlamak amacıyla Türkiye – Yunanistan Ticaret Antlaşması Ankara'da imzalanmıştır. Bu antlaşma 20 Temmuz tarihinde 6 aylık bir süre için yürürlüğe girecek ve antlaşmanın bitiminden bir ay önce hükümetler arasında yapılacak bir sözleşme ile süresi uzatılabilecekti.

7 Haziran 1945 tarihinde; Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov, büyükelçisi aracılığı ile Türk Büyükelçisi Selim Sarper'e Türk Hükümeti'ne bildirmek üzere, Boğazların ortak savunması için üs ve Türk – Sovyet sınırında değişiklik isteklerini tekrarlamıştır.

Aynı süreçte; Rusya'nın Bulgaristan için Türkiye ve Yunanistan'dan toprak istekleri karşısında Yunanistan, “ Bize ait talepleri reddederiz. Türkiye'yi alâkadar eden taleplere de inanmak istemiyoruz. ”³²⁹ şeklinde yanıt vermişti.

15 Temmuz 1945 tarihinde Yunan Başbakanı Vulgaris, Yunan sınırı boyunca yapılan Yugoslav ve Rus tahkimatını Yunanistan'da endişe uyandırdığını, ancak Yunanistan'a yapılacak bir saldırıya karşı harekete geçmek için İngiliz birliklerine emir

³²⁸ “Oniki Ada ve Yunanistan”, **Vatan**, 14 Mayıs 1945.

³²⁹ “Trakya Topraklarında Sovyet İstekleri”, **Cumhuriyet**, 3 Temmuz 1945.

verildiğini açıklamıştı. Başbakan Vulgaris, ayrıca Türk dostluğunun her zamankinden daha güvenli olduğunu basın aracılığı ile bildirmekteydi.³³⁰

Savaş sonrası ortaya çıkan sorunlara çözüm bulmak için yapılan Potsdam Konferansı'na; ABD Başkanı Harry S. Truman, SSCB Lideri Mareşal Joseph Stalin ve İngiltere Başbakanı Clement Attlee katılmışlardır. Konferansta görüşülecek konular;

1. Almanya'nın gelecekteki durumu,
2. Güneydoğu Avrupa'nın geleceği,
3. Boğazlar ve Karadeniz meselesi,
4. İtalya,
5. İran işleriydi.³³¹

Berlin'in yakınındaki Postdam kentinde 17 Temmuz–2 Ağustos 1945 tarihleri arasında toplanan bu konferansta Boğazlar konusu da ele alındı. SSCB, Türkiye'nin zayıf olması nedeniyle serbest geçiş için gereken garantiyi sağlayamadığını, bu sebeple Boğazların, Sovyetler Birliği ile Türkiye'nin ortak kontrolü altına konulmasını istedi. Özetle; Sovyetler, Boğazlar'dan önceden beri ısrarla tekrarladıkları üssü istiyordu. Türk Hükümeti tarafından bu istek kabul edilmedi. Potsdam'da, Türkiye konusu 22 Temmuz günü 6 ncı oturumda gündeme gelmiştir. Bu çerçevede Sovyetler Birliği'nin isteklerini Stalin değil de Molotov açıklamıştı. Molotov, Sovyetlerin iki isteğinden birinin sınır sorunu olduğunu ifade ederek; 1921'deki arazilerinden bir kısmının Sovyet Ermenistan'ından, diğer bir kısmının ise Sovyet Gürcistan'ından koparıldığını iddia etmişti. Molotov'a göre Türkiye ile bir ittifak yenilemesi yapılmadan önce bu konunun çözümlenmesi istendi.

İkinci sorun ise, SSCB tarafından Boğazlar üzerinde hak sahibi olmak üzere çıkarıldı. Molotov daha önceden belirttiği görüşleri tekrar sunmuş, şayet Türk Hükümeti iki konuyu da şu anda görüşmeye hazır hâlde değilse, öncelikle Boğazlar konusunun ele alınmasının uygun olacağını söylemiştir.³³² Amerika ve İngiltere, Sovyetler için ancak Boğazlar'dan tam geçiş serbestine taraftardılar. Bu konu hakkında karar alınmayıp, her devletin kendi görüşünü Türkiye'ye bildirmesine karar verildi.³³³ Böylece SSCB'nin istedikleri hususlar bir konferans kararı hâline getirilmemişti. Bu süreçte; Almanya'nın çöküşü sonuçlarının düzenlenmesinin yanı sıra, Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin imzacısı olmayan ABD'nin bu konu hakkında söz sahibi olma konumunu kazanması önemlidir.

³³⁰ "Balkanlar'da Yunan Hudutlarını İngiliz Kıt'aları Muhafaza Ediyor", **Cumhuriyet**, 16 Temmuz 1945.

³³¹ "Postdam'da Ne Görüşülecek?", **Cumhuriyet**, 16 Temmuz 1945.

³³² Gürün; s. 291–292.

³³³ Gönübol, Esmer, v.d., s. 176.

Rusya'nın gelecekte nüfuzuna kolayca alabilmesini sağlamak maksadıyla Potsdam Konferansı'nda oluşturulmak istenen Slav blokuna karşı bir Türk – Yunan bloku oluşturmak üzere Ankara ve Atina karşılıklı harekete geçmişti.³³⁴

Ancak İngiltere Başbakanı Clement Attlee, Postdam sürecinde SSCB'nin Türkiye ve Yunanistan hakkındaki taleplerinin değiştirilmesini istediğini 3 Ağustos 1945 tarihinde bildirmekte idi.³³⁵

Uzakdoğu'daki gelişmeler sırası ile 6 Ağustos tarihinde; Amerikalıların Japonya'nın Hiroşima Şehri'ne ilk atom bombasını atması, 8 Ağustos'ta; SSCB'nin Japonya'ya savaş ilan etmesi ve Mançurya bölgesini istilâya başlaması, 9 Ağustos tarihinde; Amerikalıların Japonya'nın Nagazaki Şehri'ne ikinci atom bombasını atması, 14 Ağustos tarihinde; Rusya ile Komünist Çin'in İttifak Antlaşması'nı imzalaması ve aynı tarihte Japon İmparatoru Hirohito'nun Tokyo'da, Müttefik Devletlere Japonya'nın koşulsuz teslim olmasını bildirmesi ile İkinci Dünya Savaşı son bulmuştur.

³³⁴ “Rus Siyasetinin Hedefi, Türkiye'nin Yunanlılarla Birleşmesinin Önüne Geçmektir ”, **Cumhuriyet**, 22 Temmuz 1945.

³³⁵ “Sovyet Talepleri ve İngiltere”, **Vatan**, 4 Ağustos 1945.

SONUÇ

1356 yılında Çimpe Kalesi'nin Osmanlılara geçmesi ile başlayan Osmanlı – Bizans ilişkileri; tarihi süreç içerisinde, her iki imparatorluğun özünü teşkil eden Türk – Yunan halklarının dostluğuna dönmüştü. Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü ile birlikte bu iki ülke, yıllar boyunca Trakya bölgesini bölen Meriç Nehri'nin iki kıyısını birlikte paylaşmıştı.

II nci Balkan Savaşı sonucunda Londra'da yapılan “ Büyükelçiler Konferansı ”nda alınan kararlar gereği³³⁶ Oniki Ada'yı eline geçiren İtalya, Akdeniz'in kontrolünü elde bulundurmak maksadı ile Boğazları uzaktan itibaren denetim altında tutmak için Yunanistan'ın doğu Ege Adaları'nı da işgal etme arzusunda idi.

Emperyalist Avrupa Devletleri'nin cazip ödünleri ile Küçük Asya macerasına sürüklenen Yunan milleti; bunun karşılığı olan kayıplarını, Lozan Barış Antlaşması ile en aza indirebilmişti. Gerçekte etrafı Türkiye haricinde bir ateş çemberine dönuşen Yunanistan, Lozan'ın faturasını da toplumsal karışıklıklarla ödemişti. İngiliz Başbakanı Lloyd George'un kışkırttığı Yunanistan, İkinci Dünya Savaşı yıllarına kadar ancak kendi iç barışını tesis ve devam ettirme mücadelesi içinde gelebilecekti.

Mustafa Kemal Atatürk'ün sağlığında kurulan sarsılmaz dostluk ve iyi komşuluk ilişkileri; 10 Haziran 1930 Ankara Sözleşmesi ile iki ülke arasında yaşanan siyasal, ekonomik ve hukuksal sorunları çözüncü, hızlı bir yakınlaşma sürecini başlattı. Bunun doğal bir sonucu olarak 27 Ekim–1 Kasım tarihleri arasında Yunan Başbakanı Venizelos beraberinde Dışişleri Bakanı Mihalakopoulos ve eşleri olduğu halde Ankara ve İstanbul'u ziyaret etmiştir. Yunan Başbakanı Venizelos'un ülkesine dönüşünde Atatürk'ü Nobel Barış Ödülü'ne aday göstermesi, iki ülke ilişkilerinin doruk noktasına ulaştığı andı.

Yunanistan'ın zayıf olduğu zamanları kendi çıkarlarının yerine getirilmesi için ustalıklı kullanan İngiltere, 1929 ekonomik buhranından sonra azalan ticaret kolonilerini İtalya'ya ket vurabilecek “ dost ” Yunanistan ile yapabildi. İngiltere; bu kozunu da zamanı geldiğinde kullanmaktan çekinmeyecekti. Sonuçta, Yunan ulusu felakete sürüklenecek; işgal, açlık ve yoksullukla mücadele edecek ve rejim çalkantılarına tekrar sahne olacaktı.

³³⁶ 14 Şubat 1914 tarihinde Büyük Devletler tarafından Osmanlı Devleti'ne bir nota ile bildirilmiştir.

Türkiye; savaş yıllarında Avrupa'nın iç siyasi çekişmelerine karışmaktan kendisini elde mevcut imkânlarla korumuş, Batı Trakya'yı derinlikte savunma prensibi esaslarına göre engel ve tahkimatla uygun hale getirmişti.

28 Ekim 1940 tarihinde İtalyanların, Yunanistan'a saldırması ile Yunanistan savaşa girdi. Bu fiili durum Türk – İngiliz – Fransız ittifakının 3 ncü maddesinin işletilmesini gerekli kılıyordu. Değişen bu durum karşısında İngiltere, Türkiye'nin en kısa zamanda savaşa katılmasını istedi. Gerçekte İngiltere, ortak düşmana karşı azami cephe açarak kendi ulusal güçlerinin bertaraf olmasının önüne geçmeyi plânlamıştı. Zira Almanlara karşı hava kuvvetlerini, İtalyanlara karşı da deniz kuvvetlerini seferber etmek zorunda kalmıştı. Avrupa'daki hava üstünlüğünün Almanlara geçmesi, aynı zamanda deniz kuvvetlerinin de hareket sahasını tehdit edecek, Akdeniz'deki deniz üstünlüğünün İtalyanlara kaptırılması ise Ortadoğu ve Kuzey Afrika'nın kaybedilmesinde uygun zaman ve zemin hazırlayacaktı.

Yunanistan; başlangıçta uğradığı İtalyan saldırısını kahramanca karşılamayı bilmiş, özellikle komşusu Türkiye'nin düşmanca bir tutum içerisinde olmamasını her zaman kendisine bir dayanak yapmıştı. Ancak; Alman işgali ile başlayan Bulgaristan, Yugoslav ve İtalyan istilaları Yunanistan'ı bitme noktasına getirmiş; bu karanlık günlerini, büyük bir kısmı Türkiye'den yapılan gıda, ilaç ve giyecek yardımlarıyla aşmasını bilmiştir.

Harp tarihi incelemelerinden anlaşılacağı üzere ulusların genellikle savunma yöntemleri öncelikle yöresel anlamda çetelerle vur – kaç taktiği, uygun zaman ve zemin sağlandıktan sonra düzenli ordular ile savaşmak şeklinde olmuştur (Türk İstiklal Savaşı'nda olduğu gibi). Bu hususa bir istisna olarak; Yunanistan, İtalyan istilasına karşı önce düzenli ordu³³⁷ ile savunma, muharebe üstünlüğünü kazanmayı müteakip, kuzeyden olası bir Bulgar tecavüzüne düzenli ordu ile tedbir alarak taarruz azmini kaybeden İtalyanlara karşı kuzeybatıda çetelerle³³⁸ yıpratma harekâtına girişmiştir.

29 Ocak 1941 tarihinde Yunan Başbakanı General İoannis Metaksas'ın ölümü, 23 Nisan'da Almanların Atina'yı alması ile Yunan Ordusu'nun teslim olması, Kral II nci George'un aynı tarihte Girit Adası'na kaçması; Mihver yanlısı Yunan Generali Georgeos Tsolakoglu'nu Almanlarla ateşkes pazarlığına oturtmuştur. 1941 yılı ile 1945 yılı sürecinde torpillenen Türk gemilerine rağmen Yunanistan'a yapılan yardımlar, elde mevcut imkânlar dâhilinde sürdürülmüştür.

³³⁷ “Yunan Ordusu Dayanıyor”, **İkdam**, 31 Ekim 1940.

³³⁸ “Çeteler Hâla Mukavemet Ediyor”, **İkdam**, 13 Eylül 1941. “Yunan Çeteleri İtalyanlara Taarruz Ediyor”, **İkdam**, 09 Aralık 1941.

İngiltere Başbakanı Winston Churchill'in, Almanya'ya karşı Türkiye'yi savaşa sokma çabaları özellikle Müttefik Devletlerle birlikte yapılan konferans ve görüşmelerde su yüzüne çıkartılmış, ancak ABD'nin çekimser tavrı ve SSCB'nin Boğazlardan ortak savunma konsepti içerisinde üs isteği ve açık anlamı ile Girit Adası'na kadar olan doğu Ege Denizi'ni etki sahası içerisinde alma niyeti karşısında geri adım atmasına neden olmuştu.

Türkiye, Yunanistan'a; savaş sürecinde sayısız yiyecek ve ilaç yardımlarının yanı sıra İzmir Limanı'nın insani yardım maksatlı kullanımına izin vermesi, Müttefiklerin iç pazardan temin ettikleri malları gönderme kolaylıklarını sağlaması, bakıma muhtaç Yunan çocuklarına kucak açması gibi daha birçok konuda gerçek dostluğun ilerisinde bir anlayış gösteren yararlar sağlamıştı. Başka bir deyişle Türkiye; kontrollü dostluk, dikkatli komşuluk politikasını başarı ile sürdürmüştür. Bu durum itibarı ile Yunanistan'ın bugünkü konuma gelmesinin bir dayanağı da komşusu olan Türkiye olduğu asla unutulmamalıdır.

KAYNAKÇA

KİTAP VE MAKALELER

Akşin, Aptülâhat: **Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri**, Ankara, y.y., 1991.

Akşin, Sina: **Paris Barış Konferansı'nın Yunanlıları İzmir'e Çıkarma Kararı**, Üçüncü Askeri Tarih Semineri Bildirileri, Ankara, ATASE Yayınları, 1986.

Aktar, Yücel: **Yunanistan'ın Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti'ne Yönelik Geleneksel Politikasında Temel Yaklaşımlar**, Üçüncü Askeri Tarih Semineri Bildirileri, Ankara, ATASE Yayınları, 1986.

Armaoğlu, Fahir: **Siyasi Tarih Dersleri (1789–1919)**, Ankara, SBF Yayınları, 1961.

Armaoğlu, Fahir: **Siyasî Tarih**, Ankara, y.y., 1975.

Atatürk, Mustafa Kemal: **Nutuk**, c. III, 12 nci baskı, Belge: 1, İstanbul, MEB Yayını, 1971.

Aydemir, Şevket Süreyya: **İkinci Adam**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1976.

Bayar, Celal: **Harbiye Nezareti'nin 11.8.1919 Tarihli Tamimi**, not: 1.

Bayat, Mert: **Jeopolitik Jeostrateji**, Harp Akademileri Yayını, İstanbul, 1980.

Bayur, Yusuf Hikmet: **Türk İnkılâbı Tarihi**, c. III, Ankara, y.y., 1955.

Bilge, A. Suat: **Güç Komşuluk**, Ankara, y.y., 1992.

Bilsel, Cemil: **Lozan**, c. II, İstanbul, Sosyal Yayınları, 1998.

Bilsel, Cemil: **Türk Boğazları**, İstanbul, y.y., 1948.

Cartier, Raymond: **İkinci Dünya Savaşı**, c. I (1939–1942), Meydan Gazetecilik, İstanbul, 1975.

Churchill, Winston: **The Grand Alliance**, c. IV, London, Cassel and Co., 1950.

Clogg, Richard: **Modern Yunanistan Tarihi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1997.

Deringil, Selim: **Denge Oyunu, İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003.

Dümen, Erdoğan: **Tarih içinde Boğazlar Sorunu**, Harp Akademileri Yayını, İstanbul, 1990.

Erkin, F.Cemal: **Türk Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi**, İstanbul, y.y., 1968.

Esmer, A. Şükrü: **Siyasi Tarih**, İstanbul, 1944.

La Gorce: **Çağlar Boyu Yunanlılar**, İstanbul, Belge Yayınları, 1986.

Levh, Jean: **Daima Hilekâr**, çev. Ali Reşat, c. I, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, 1339.

Gencer, Ali İhsan, Sabahattin Özel: **Türk İnkılâp Tarihi**, Der Yayınları, İstanbul, 2004.

Gürel, Şükrü Sina: **Tarihsel Boyut İçerisinde Türk–Yunan İlişkileri**, Ankara, Ümit Yayıncılık, 1993.

Gürün, Kâmuran: **Dış İlişkiler ve Türk Politikası**, Ankara, y.y., 1983.

Gürün, Kâmuran: **Türk Sovyet İlişkileri**, Ankara, y.y., 1991.

Gönlübol, Mehmet, Cem Sar: **Olaylarla Türk Dış Politikası**, c. I, A.Ü.S.B.F. Yayını, Ankara, 1977.

Hatipoğlu, Murat: **Yunanistan'daki Gelişmelerin Işığında Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı (1821–1922)**, Ankara, TKAE Yayınları, 1988.

İnan, Yüksel: **Türk Boğazlarının Siyasal ve Hukuksal Rejimi**, Ankara, y.y., 1986.

- İsmail, Sabahattin: **190 Soruda Kıbrıs Sorunu**, İstanbul, Kastaş Yayınevi, 1998.
- Karal, Enver Ziya: **Osmanlı Tarihi**, c. V, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999.
- Kocabaş, Süleyman: **Tarihte ve Günümüzde Türk–Yunan Mücadelesi**, İstanbul, Bayrak Yayınları, 1982.
- Kitsikis, Dimitri: **Yunan Propagandası**, çev. Hakkı Devrim, İstanbul, Kaynak Kitapları Yayınları, 1974.
- Kural, Akdes Nimet: **Karadeniz’in Kuzeyinde Türk Kavimleri ve Devletleri Tarihi**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1972.
- Kural, Akdes Nimet: **Rusya Tarihi**, Ankara, y.y., 1987.
- Kural, Yuluğ Tekin: **Yunanistan’ın Küçük Asya Macerası**, Üçüncü Askeri Tarih Semineri Bildirileri, Ankara, ATASE Yayınları, 1986.
- Kutay, Cemal: **Etnik-i Eterya’dan Günümüze Ege’nin Türk Kalma Savaşı**, İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1980.
- Meray, L. Seha: **Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler**, tk. II, c. III, Ankara, 1973.
- Nur, Dr. Rıza, C. Grew, Joseph: **Lozan Barış Konferansı’nın Perde Arkası**, İstanbul, Örgün Yayınevi, 2003.
- Oran, Baskın: **Türk Dış Politikası**, c. I, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004.
- Ortaylı, İlber: **Tanzimat Döneminde Yunanistan ve Osmanlı İmparatorluğu**, Üçüncü Askeri Tarih Semineri Bildirileri, Ankara, ATASE Yayınları, 1986.
- Örge, Selim, Ergin Ersoy: **Geçmişten Günümüze Yakın Çevremizdeki Sorunlar ve Türkiye**, İstanbul, 1995.

Özdalga, Numan: **Türk Boğazlarının Tarih İçindeki Önemi**, İstanbul, y.y., 1965.

Özkaya, Yücel: **1821 Yunan İsyanları ve Avrupalıların İsyan Karşısındaki Tutumları**, Üçüncü Askeri Tarih Semineri Bildirileri, ATASE Yayınları, Ankara, 1986.

Öztuna, Yılmaz: **Türkiye Tarihi**, İstanbul, Hayat Kitapları, 1964.

Palmer, Alan: **Osmanlı İmparatorluğu (Son Üç Yüzyıl) Bir Çöküşün Yeni Tarihi**, Çev. Belkıs Dişbudak, 5 nci Baskı, İstanbul, Sabah Kitapları, 1995.

Salışık, Selahattin: **Türk – Yunan İlişkileri Tarihi ve Etniki Eterya**, b.y., 1968.

Sonyel, Salâhi R.:**Türk – Yunan Anlaşmazlığı**, Ankara, Kıbrıs Kültür Derneği Yayınları, 1985.

Soysal, İsmail: **Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları**, c. I (1920–1945), TTK Basımevi, Ankara, 2000.

Şimşir, Bilal N.: **Lozan ve Çağdaş Türkiye'nin Doğuşu**, Ankara, İnönü Vakfı, 1994.

Şimşir, Bilal N.: **Ege Sorunu**, Belgeler (1912–1913), c. I, TTK Basımevi, Ankara, 1989.

Tansel, Selahattin: **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, c. I, İstanbul, Başbakanlık Matbaası, 1991.

Toluner, Sevin: **Milletlerarası Hukuk Dersleri**, İstanbul, y.y., 1989.

Türkgeldi, Ali Fuat: **Mesail-i Mühime-i Siyasiye**, c. II, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1995.

Türsan, Nurettin: **Yunan Sorunu**, Ankara, y.y., 1987.

Uçarol, Rifat: **Siyasi Tarih**, İstanbul, Harp Akademileri Basımevi, 1987.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı: **Osmanlı Tarihi**, c. I, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1998.

Yeğen, Erdoğan: **XIX ncu Yüzyılın Son Çeyreğinde Girit Olayları ve Osmanlı-Yunan ve Büyük Devletlerin İlişkileri**, Üçüncü Askeri Tarih Semineri Bildirileri, Ankara, ATASE Yayınları, 1986.

GAZETELER

Akşam

Cumhuriyet

İkdam

Tanin

Tasvir-i Efkâr

Vakit

Vatan

DERGİLER

Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri-II: **İkinci Dünya Harbi ve Türkiye**, Ankara, Gnkur. ATASE Başkanlığı Yayınları, 1999.

Başbakanlık Basın ve Matbuat Genel Müdürlüğü: **Ayn Tarihi**, sayı 153, Ağustos 1946.

Başbakanlık Basın ve Matbuat Genel Müdürlüğü: **Ayn Tarihi**, Şubat 1941, no. 87.

Barkan, Ömer L.: **Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler**, İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası, c. XV, no. 1-4, İstanbul, Ekim 1953-Temmuz 1954.

Dışışleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Plânlama Genel M¼d¼rl¼đ¼, **T¼rkiye'nin Dış Politikasında 50 Yıl**, II nci D¼nya Savaşı Yılları, Ankara, t.y.

Davison, Roderic H.: **K¼çük Kaynarca Antlaşmasının Yeniden Tenkidi**, (Terc¼me: Erol Aköğretmen) İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fak¼ltesi, Tarih Enstit¼s¼ Dergisi, sayı: 10–11 (1979–1980).

Gökdeniz, Sermet: **T¼rk Boğazları Rejimi**, Deniz Kuvvetleri Dergisi, Ankara, 1972.

Taşkıran, Cemalettin: **T¼rkiye ve On iki Ada**, Silâhlı Kuvvetler Dergisi, sayı 345, Ankara, Temmuz 1995.

Turan, şerafettin: **Rodos ve On İki Ada'nın T¼rk Hâkimiyetinden Çıkışı**, Belleten, TTK Basımevi, Ankara, Ocak 1965.

RESMİ YAYINLAR

D¼stur, 3 nc¼ tertip, VIII nci cilt.

D¼stur, 3 nc¼ tertip, XI nci cilt.

D¼stur, 3 nc¼ tertip, XII nci cilt.

D¼stur, 3 nc¼ tertip, XX nci cilt.

D¼stur, 3 nc¼ tertip, XXI nci cilt.

D¼stur, 3 nc¼ tertip, XXII nci cilt.

DİĞER KAYNAKLAR

Ana Britanica; c. XVI, H¼rriyet Yayını, 1994.

World War II, London, Dorling Kindsley Limited, 2001.

Türk - Yunan dostluğu

Atina ve Pire halkının felâketzedelere yardım için gösterdiği tehalük bu dostluk hissini canlı bir tezahürü oldu

Solda Payitaht Nazırı B. Kociyas teberrüde bulunuyor, ortada teberrüde bulunanlar ve yakalara takılan rozet, sağda genç bir kız rozet takıyor

Atina 10 Şubat (Hususi muhabirimizden) — Anadolu felâketzedelerine yardım için bugün Atina ve Pire şehirleriyle havalisinde umumî bir iane toplanmış ve bu münasebetle iki komşu ve müttefik milleti birbirine bağlayan çözülmaz ve sarsılmaz dostluk ve tesanüd bağları bir defa daha tezahür etmiştir.

Kalbi Türk - Yunan dostluk hisleriyle dolu olan Payitaht Nazırı B. Kociyas bu umumî iane gününden beklenen neticelerin elde edilmesi için lâzım gelen bütün tertibatı almıştı. Atinanın ve Pirenin her köşesine konulmuş ve Türk - Yunan bayraklarıyla süslenmiş olan iane masalarının başında Atinanın kibar ailelerine mensup genç kızlarla bayanlar, Atina Belediye memurları, felâketzede Türk kardeşlerine karşı muhabbet ve tesanüd hislerini göstermek için birbirleriyle adetâ yarış eden her sınıf Yunan

vatandaşlarının verdikleri iane paralarını toplamakta ve açılan iane cedvellerine derhal yazarak hizasında, iane verenlere isim ve adresleriyle beraber imzalatmakta idiler. «Halk ianesi» ismi verilen bu yardım listelerine başta büyük dostumuz Başvekil B. Metaksas olduğu halde bütün Nazırlar, zenginler, esnaf, işçiler, fakirler velhasıl halkın bütün sınıf ve tabakaları can ve gönülden iştirak etmişlerdir. Bu listeler adetâ bir rayiâm mahiyetini almıştır.

Anadolu zelzelesinin ilk günlerinde felâketzedelere yardım için Yunanistanın her tarafında teşekkül etmiş olan millî iane komitelerinin topladıkları paralarla bugün Atina ve Pirede toplanan iane miktarı mühim bir yekûna baliğ oluyor.

Bugün burada toplanan ianeye halkın ne geniş mikyasta iştirak ettiğini göstermek için 700,000 kişinin

iane listelerini imzaladığını zikretmek kâfîdir. Bu 700,000 den 330,000 i Atinalı, 150,000 i Pireli ve mütebakis Rum muhacirleridir. Bugün toplanan iane miktarı 2,000,000 drahmi tahmin ediliyor. Halk tarafından imzalanan iane listelerinin adedi 23,000 dir. Her listede 25 imza vardır. Bu listeler 10 cild olarak teclid edilecek ve Yunan milletinin felâketzede Türk kardeşlerine besledikleri sempati hissini bir hatırası olarak Ankaraya gönderilmek üzere Türkiyenin Atina sefirine takdim edilecektir.

[Akşam: Yunanlı kardeşlerimizin şark vilâyetlerini harabeye çeviren zelzele felâketi münasebetile bize gösterdikleri derin sempatiden çok mütehasis olduk. maddî ve manevî müterek menfaat bağlarıyla bağlı bulunduğumuz Yunanlı dostlarımızın bu derin teveccüh ve alâkasını hiç zaman unutamiyacağız.]

Ek-1: Tercan ve Erzincan depremlerindeki Yunan Milleti'nin yardımını konu alan 16 Şubat 1940 tarihli Akşam gazetesi.

Harp Şimale yayıldı

Almanya Norveç'e asker çıkardı, Norveç Almanya harp ilân etti

Alman askeri dün gece Danimarka hududunu geçerek Danimarka topraklarına girdi

Osloda sahil bataryalarile Alman gemileri arasında topçu muharebesi oldu

Asker yüklü bir Alman vapurunu bir İngiliz tahtelbahiri batırdı

Londra 9 — Dün Alman askeri yüklü nakliye gemileri Alman donanmasının himayesi altında Norveçin cenup sahillerine asker çıkarmıştır. Norveç bu hadise üzerine Almanya harp ilân etmiştir.

(Bu haber hakkında Anadolu ajansına da malûmat gelmiştir. Fakat henüz tafsilât alınmamıştır.)

Newyork 9 — Oslodan alınan haberlere göre dün Alman donanması Oslo körfezine girerek karaya asker çıkarmak istemiştir. Oslo sahil bataryaları mukabelede bulunmuşlardır. Bunun üzerine Alman gemileri denize açılmışlardır.

Alınan haberlere göre Alman askeri yüklü bir nakliye vapuru bir İngiliz tahtelbahiri tarafından batırılmıştır.

Norveç sularında deniz harbi bekleniyor

Dün 3 Alman vapurule bir Alman tahtelbahiri batırıldı

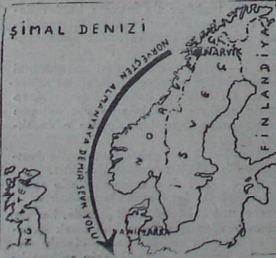
Bir Alman vapuru zaptedildi

Londra 9 — Dün üç Alman vapurule bir Alman tahtelbahiri batırılmıştır. Batırılan vapurlardan birincisi Rio de Janeiro adında 9.800 tonluk büyük bir gemidir. Asker nakli işlerinde kullanılan bu vapur Hamburgdan hareketle Norveç sularına doğru giderken Norveçin cenubunda bir İngiliz tahtelbahiri tarafından batırılmıştır. İngiliz tahtelbahiri Alman vapuruna «duri!» emrini vermiş, vapur sahile kaçmağa çalıştığından bir torpil atılmış ve vapur hasara uğramıştır. Bir müddet sonra ikinci bir torpil ile batırılmıştır. Vapurda 800 kişi bulunuyordu. Yüz ellisi kurtarılmış, yüz ellisi boğulmuştur.

Batırılan ikinci vapur Posselidon adında 5.800 tonluk bir Alman petrol vapurudur. Bu vapur Oslonun cenubunda batmıştır. Tahtelbahiri tarafından batırıldığı, yoksa torpil mi çarptığı malûm değildir. Mürettebatı bir Norveç torpidosu tarafından kurtarılmıştır.

Bakan üçüncü Alman vapuru Greta adındadır. Bu vapurun mayın tarlalarında bir torpile çarptığı tahmin ediliyor.

Dün batılardan başka Morea adında bir Alman vapuru da İngiliz harp

Mayın tarlası vücude getirilen Norveç sahillerini gösterir harita

Bu vapur Bauxite hamulesile Almanya gidiyordu.

Kopenhag 8 (A.A.) — Nationale Tidende gazetesinin Berlin muhabiri, resmî Alman mahafilinin mukarrerata hakkında iyi malûmat almakla marufdur. Bu zat, diyor ki:

«Alman mahafilii, Norveç ve İsveçin bitarafıklarının artık mevcut olmadığı ve müttefiklerin Şimal memleketlerine karşı askeri bir hareket icrasına için hazırlıklarda buldukları kanaatinde. Bu hareketin pek yakında vukua gelmesi bekleniyor.

Danimarka ve Norveçle telefon mükâlemeleri kesildi

İki memleketin telefon merkezleri cevap vermiyor

Kopenhag 9 (A.A.) — Norveç ile bütün telefon muhaberatı, Norveç saati ile gece yarısından itibaren tamamen kesilmiştir.

Newyork 9 (A.A.) — New - York Times gazetesi, Mackay radyosunun Kopenhag telsiz istasyonundan bir mesaj aldığını ve bu mesajda, istasyonun Alman askerleri tarafından işgalı haber verildiğini yazmaktadır.

New - York 9 (A.A.) — New - York Times gazetesinin muhabiri, bugün safak sökerken, Almanların Kopenhagı işgal ettiğini haber vermektedir.

Muhabir, bu haberi, sansür kommandan birkaç dakika evvel çektiğini ilâve etmektedir.

Edirne sular yükseliyor

350 ev su altında kaldı, 2 ev yıkıldı

Edirne 8 (A.A.) — Sular yükselmekte devam ediyor. Su altında kalan evlerin sayısı dün akşam 350 yi bulmuştur. Dün sabah hareketi icap eden Edirne - İstanbul treni, ancak 16.20 de hareket edebilmiş ve Pityonda kalan Konvansiyonelle ekapras 17.10 da ve 17.52 da Edirneye gidebilmiştir. Su başına maruz evlerin tahliyesine devam ediliyor.

Edirne 8 (A.A.) — İstanbul treni dün gece geç vakit gelmiştir. Fakat, Karaağaç yolu su altında bulunduğu için yolcular geceyi trende geçirmişlerdir. Suların yüksekliği 5 metre 42 santimi bulmuştur. İki ev yıkılmışsa da insanca zayıf yoktur.

(Devamı 4 üncü sahifede)

Fransız kabinesi bu sabah toplanıyor

Paris 8 (A.A.) — Yarın sabah saat 10 da Reislücmhurun riyaseti altında bir kabine toplantısı yapılacaktır.

Dikkatler:

Her yeri su basarken...

Amasyayı su bastı. Zarar çok büyüktür.

Edirneyi su bastı. Geçen senelerden kalma mutad resimler gazetelere tekrar geçiyor.

Her yıl mutad yağmurlar yağdıktan bu hal devam mı edecek? İnsanlarımızın karınca mı, evlerimiz karınca yuvası mı ve mevsim yağışları semavi âfet mi ki felâketten kurtulamıyoruz.

Yeni rejim, her şeyin, beş senelik, on senelik planlarla çaresini düşünüp buluyor. Bunun fenni bir çaresi

Almanya Norveç ve Danimarkayı himayesi altına aldı!

Norveç hühûmet merkezini Hema şehrine nakletti

Londra 9 — Röyter ajansından: Alman kumandanlığı, mukabil bir hareket olmak üzere Danimarka ile Norveç himayesi altına almıştır. Bu sabah, Alman askerleri saat üçte Norveç sahillerine çıkmağa başlamıştır. Hükûmet merkezi Oslodan Hema'ya naklediliyor.

Hariciye Nazırı Amerika sefirine, Norveç hükûmetinin Almanya ile hali harpte bulunduğu söylemiştir. İngiliz sefareti, Norveçten çıkarak mecburiyetinde kalırsa İngiltere menfaatlerini Amerika sefarethanesi temin edecektir.

Alman askeri ilerliyor, Danimarka kıtaları şimale doğru çekiliyor

Londra 9 — Bu sabah erken alınan haberlere göre dün akşam 3 Alman kruvazörü, nakliye gemilerle birlikte Danimarkada Küçük Belt boğazına girmiş ve burada Danimarka sahiline asker çıkararak Bitelfar şehrinin bir kısmını işgal etmiştir.

Diğer taraftan Alman ordusunun Şlezvigde Danimarka hududunu geçerek Danimarka topraklarına girdiği haber alınmıştır. Sunderburk garnizonuna mensup Danimarka kıtaları şimale doğru çekiliyor.

Norveç, karasularında mayın tarlaları vücude getirilmesini protesto etti

Londra 8 (A.A.) — Norveç elçisi bugün öğleden sonra Lord Hallifax, Hariciye nezaretinde ziyaret etmiştir. Öyle zannediliyor ki, Norveç temsilcisi, Norveç karasularında mayın

tarlaları vücude getirilmesine karşı hükûmetinin notasını tevdi etmiştir.

Londra 8 — İngiltere ve Fransanın Oslo sefirleri bu sabah Norveç hükûmetine...

(Devamı 4 üncü sahifede)

Güçü gücü yetene!...

Ek-2: Savaşın kuzeye yayılmasını konu alan 9 Nisan 1940 tarihli Akşam gazetesi.

Bir İngiliz mütchassısı İngilterenin, Almanya'ya büyük mıkyahta hava hücumları yapmasını istiyor

AKŞAM

Almanların Narvikin şark istikametinde demiryolu boyunca geri çekildikleri bildiriliyor

Sene 22 — No. 7741 — Fıatı her yerde 5 kuruş

CUMA 10 Mayıs 1940

Sahibi: Necmeddin Sadak — Neşriyat müdüğü: Şirket Rada — Akşam matbaası

Almanlar, Hollanda, Belçika ve Lüksemburga bu sabah hücum ettiler

Hollanda ve Brüksel hava meydanları bombardıman ediliyor, İngiltere Hollandaya asker gönderdi

Almanların paraşütçü askerleri esir edildi

Londra 10 — Buraya gelen müstacel haberlere göre Almanya, bu sabah Hollandaya, Belçikaya ve Lüksemburga taarruz etmiştir.

Londra 10 — Alınan haberlere göre Almanlar, İle Versuna paraşütlerle asker çıkarmışlardır. Hollanda ile Belçikanın hava meydanları, Alman tayyareleri tarafından şiddetle bombardıman edilmektedir.

Almanya, bu taarruza girişmezden evvel Belçika ile Hollanda hükümetine birer nota vererek İngilizler ile Fransızların Belçika ile Hollandaya taarruza hazırlandıklarının haber aldığını ve bitarafılıklarını muhafaza etmek için topraklarını işgal etmek lüzumunu hissettiğini bildirmiştir.

İngiltere Hollandaya yardım gönderdi

Londra 10 — Buradaki Hollanda sefarethanesi neşrettiği resmî tebliğde diyor ki: "Almanyanın tecavüzüne uğradık. Hollanda, İngiltere ile Fransanın müttefikidir. Kendilerinden yardım teleb ettik."

İngiltere 2,5 milyon askeri silâh altına çağırıyor

Londra 9 (A.A.) — 19 yaşından 38 yaşına kadar olan erkeklerin silâh altına çağırılması ihtimaline karşı, kayıt muamelesi yapılabacağına dair şark bugün Kral tarafından yeni bir beyanname imzalanmıştır. Bu yeni beyanname mucibince takriben 9 milyon silâh altına alınmaktadır ki bu da üç buçuk milyon asker demektir.

Kayıt muamelesi yaptırmak ve kitalarına iltihak etmek üzere şimdiye kadar müracaat edenlerin sayısı iki milyondan fazladır.

Londra 9 (A.A.) — Hükümet, memleket dahilindeki düşman faaliyetine karşı aşağıdaki tedbirleri ittihazına karar vermiştir:

1 — Düşman memleket ahalsin-

den olup ta hudut harici çıkarılmayanlar hapsedilecektir.

2 — Düşman bir memlekette çıkarılanlar İngiltereye döndükleri zaman kontrola tâbi tutulacaklardır.

3 — Casusluk ve sabotaj gibi vahim hâdiselerde, idam cezası tatbik edilecektir.

(Devamı 5 nci sahifede)

Dikkatler:

İngilterede muhalefet

— Avam Kamarasında muhalifler İngiliz hükümetine yaman hücumlarda bulundular.

— Bu, müttefiklerimizin zaafını değil, kuvvetini gösterir. Harp zamanında bile bu derece serbes konuşmağa müsaadekâr bir rejimin muhafazası uğrunda insanlar elbette canla başla ve şuurla çarpışsınlar.

— Fakat bu kadar hürriyet de disiplini zarar teşkil etmez mi?

— İngilizler, geçen harpte de, yine böyle, aralarında münakaşa ede ede düşmanlarına galip gelerek düşünce hürriyetinin, açık konuşmanın ve samimi yazmanın zararlı birşey olmadığını bittüil isbat etmişlerdi.

tayyare meydanlarına tayyare imesini yasak etmiştir. Tayyare ile ve paraşütlerle askerlere karşı tedbir alınmaktadır. Memleketin her tarafı müdafaa vaziyetine getirilmiştir.

Amerika Hariciye Nazirinin endişesi

Vaşington 9 — Amerika Hariciye Naziri B. Hull dün gazetecileri kabul ettiği zaman şu beyanatta bulunmuştur: «Alman - Hollanda münaşebatı çok gergindir. La Hay ile mütemediyen muhabere halindeyiz.»

(Devamı 5 nci sahifede)

İngiltere Hollandaya derhal yardım göndermiştir.

Hava meydanlarına hücumlar

Londra, 10 — Alman hava kuvvetleri, Hollandanın üç tayyare meydanını bombalamışlardır. Hollanda hava topları derhal mukabelede bulunmuşlardır. Almanların paraşütlerle indirmek istedikleri askerler esir edilmiştir. Alman taarruzu bu sabah saat üçte başlamıştır.

Brüksel hava meydanı da hücumu uğradı

Brüksel 10 — Hükümet Brüksel şehrinde. Bütün Belçika ordusu, seferber edilmiştir. Brüksel hava meydanı Alman hava kuvvetleri tarafından bombardıman edilmiştir. 6 Alman tayyaresi düşürmüştür. Brükselde hava meydanında bombardıman neticesinde bazı hasarat olmuştur.

İngilizler İzlânda adasına asker çıkardılar

Londra 10 — İngiltere hükümeti, Danimarkaya tâbi İzlânda adasına asker çıkararak işgal etmiştir.

Balkanlarda vaziyet

İngiltere ve Fransanın Yugoslavyaya garanti teklifinde buldukları söyleniyor

Yugoslavyanın Moskovaya askeri bir heyet göndereceği bildiriliyor

Belgrad 9 (A.A.) — Avala aşanası bildiriyor: İngiltere ve Fransanın Yugoslavyaya garantilerini vermek teklifinde buldukları hakkında yabancı menbalardan haberler gelmektedir. Yugoslav salâhiyetler mahfilleri, böyle bir tekliften hiçbir mâlûmatları bulunmadığını söylemektedir.

Belgrad 9 (A.A.) — Yugoslavya ile Sovyetler Birliği arasındaki ticaret müzakereleri iyi bir tarzda inkişaf etmektedir. Müzakereler, iki veya üç güne kadar bitecektir. Yugoslav heyetinin Moskovadan Belgrada 12 mayısta dönmeye beklenmektedir. Belgradta, Sovyetler Birliğine general Maksimoviç riyaetinde bir Yugoslav askeri heyetinin izam edilmesi bahis mevzuu edilmektedir.

Havas muhabirine göre, Balkanlarda sulhun idamesi imkânları hakkında Yugoslav ekâmında görülen nişanlılığın en mübîn sebeplerinden birisi, Yugoslavyanın Sovyetler Birliği ile münaşebetler idamesine başlamasıdır. Yugoslavyaya göre, bu bir «Slav kimayesi» teşkil etmemektedir.

Politika gazetesi, Maksimoviçin imzası

ile, tarihte Rus - Sırp münaşebetleri hakkında makaleler neşretmekte ve Sovyetler Birliğini, muhriplerin, Balkanlara ait planlarında nazarı dikkate tutmaları icap eden bir unsur olarak göstermektedir.

Almanya Macaristana nota vermiş

Budapeste 9 (A.A.) — Belgradta çıkan Politika gazetesi, Budapeste muhabirine atfen, evvelki gün, Almanyanın Macaristandan Alman askerlerinin geçmesine müsaade talep etmiş olduğunu şayialarla âlakadar olarak dün akşam Macar basınına verdiği bir tebliğde, bu şayiaların tamamen asılsız olduğunu ve bunların sebebini fena niyetli manevralarda aramak lüzum geldiğini bildirmektedir.

Bohemyada Alman kıtaatının harekâtı

Alman hududu 9 (A.A.) — Havas aşanasından: Alman kıtaatının Bohemya ve Moravyada Slovak hududu istikametinde bir takım harekâtı görülmüş olduğu bildirilmektedir.

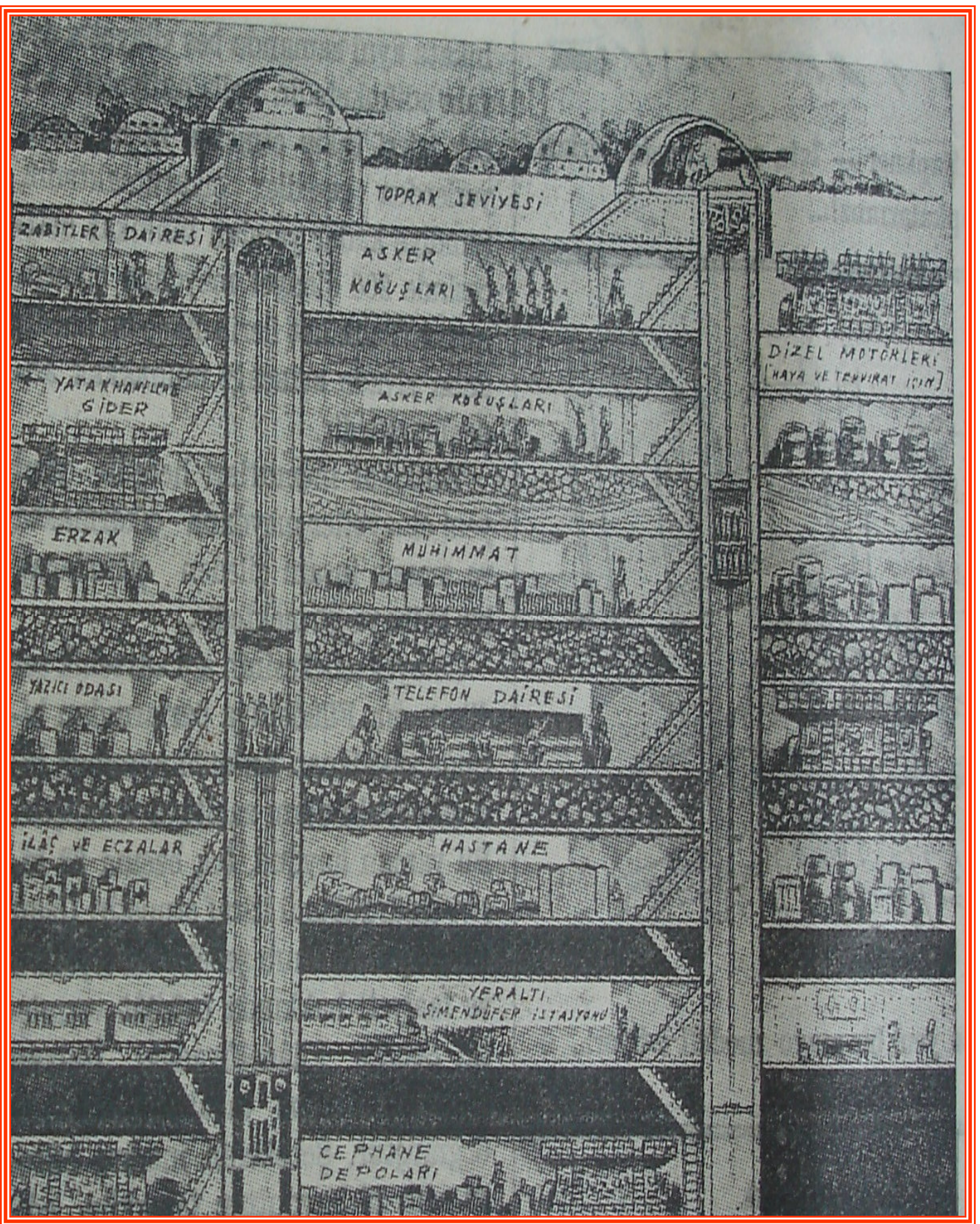
Bütün Hollanda müdafaa vaziyetine getirildi

Amsterdam 9 (A.A.) — Her türlü tehlikelere karşı koymak için Hollanda'nın yaptığı askeri hazırlıklar, çok müthiş ve şaşırtıcı. Bütün izinler kaldırılmış, kâhname, fakat bütün milli münaşebatında, Almanyanın Polonya, Danimarkaya ve Norveçe yaptığı saldırılardan çıkan son dersler de göz önünde tutularak her türlü sürprizi önlemek mahiyette tedbirler alınmıştır.

Amsterdam 9 (A.A.) — Ordu basınında alınmış kararlar, pasif korunma tedbirleri askeri makamların emrine verilmektedir.

Amsterdam 9 — Hollanda birçok

Ek-3: Almanya'nın batıya taarruzunu konu alan 10 Mayıs 1940 tarihli Akşam gazetesi.

Ek-4: Alman sınırı boyunca Fransızlar tarafından inşa edilen Maginot Hattı'nın bir kesitini gösteren 18 Mayıs 1939 tarihli Akşam gazetesi.

Mebuslar dün Yalovada
halkın dilekleri etrafında
yeni notlar aldılar

A K Ş A M

Bu akşam
Büyüklerde
Neşeli ve Eğlenceli Bir Gece
HAMİYET YÜCESİ
Bestekâr: Salâhaddin Pınar
ve Suad Gün Konserleri

Şene 22 — No. 7840 — Fiati her yerde 5 kuruş

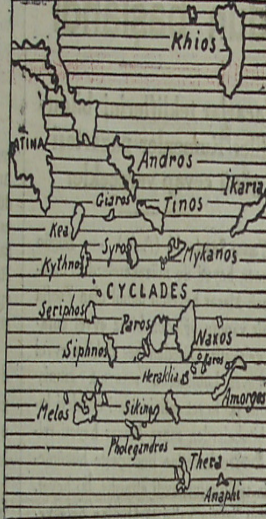
CUMARTESİ 17 Ağustos 1940

Sahibi: Necmeddin Sadak — Neşriyat müdürü: Şevket Rado — Akşam matbaası

Yunanistan askerî tedbirler alıyor

İngiliz gazeteleri Helliyi
İtalyan gemileri batırды
diyorlar

Times'e göre İtalya Yunan
hükümetini korkutmak
istiyor. Bundan sonra Korfu
adasını ve Arnavutluğa
civar yerleri isteyecek

Helli kruvazörünün batırıldığı Tinos
adası ile civarını gösterir harita

kuttuktan sonra Korfu adasını ve Arnavutluğa civar yerleri isteyecektir. İtalya acaba korkutma işinde nereye kadar gidecektir? Davud hoca meselesine gelince, bu meselede manalı nokta hocanın iki ay evvel öldürülmüş olduğu halde İtalyanların şimdi meseleye büyük alaka göstermeleridir.

Viyanadan kovulan ve Macaristanda tam ricat halinde bulunan Mussolini şimdi Balkanlarda nüfuz teminine çalışıyor.

Daily Telegraph gazetesinin askerî muharriri diyor ki: «Yunanistanın Helli kruvazörünü bir İtalyan denizaltısının batırmasına hükümetmek lazımdır. Dini bayram dolayısıyla kruvazör donanmış olduğundan yanılmak ihtimali varid değildir. Bu taarruzun Yunanistana karşı bir yıldırım harbine başlangıç olup olmadığı suale şayandır.»

Daily Express diyor ki: «Son zamanlarda İtalyan - Yunan münasebetleri pek iyi görünüyordu. Mussolini geçen mayısta Balkanlarda sulhun devamını istediğini söylemiş, Yunanistana teminat vermişti. Şimdi bu hareketle acaba İngiliz garantisinin ameli neticelerini denemek, yahut İngiliz filosunun dikkatini Mısır'dan başka tarafa çevirmek mi istiyor?»

Reisicümhur

Dün gece Yerköye müteveccihen hareket etti

Ankara 16 (A.A.) — Reisicümhur İsmet İnönü, bu gece saat 23 de hususî trenle Yerköy istikametine müteveccihen şehrimizden ayrılmıştır.

Milli Şef, garda, Vekiller, C. H. Partisi Genel Sekreteri, mebuslar, mülki ve askerî erkân tarafından uğurlanmışlardır.

Bu sabah gelen

telgraflar

71 Alman
tavyaresi dün
düşürüldü

İngilizler ise 18
tavyare kaybettiler

Londra 17 (A.A.) — Alman radyosu perşembe günü hücum esnasında Alman pilotlarının Londra civarındaki Croydon tavyare meydanına büyük hasarat yaptıklarını bildirmişti.

Londrada bu hususta nesredilen tebliğde hasaratın hafif olduğu hatırlanmakta ve Croydon'a hücum eden 30 Alman tavyaresinin kâmilen düşürüldüğü ilâve edilmektedir.

Mebuslar dün Yalovada halkın dileklerini dinledi

Bir vatandaş çok çocuklu babaların yol vergisinden aflarına dair muamelenin sadeleştirilmesini istedi

Doğum nisbeti ölümden fazla

Yalovada vapur iskelesi ve kasa banın denizden görünüşü

İstanbul mebusları dün de kafilе halinde Yalovaya giderek halkın dileklerini dinlediler.

Yalova Halk partisi salonu bütün köylerden, nahiyelerden gelmiş müessesilerle, dolu idi. Halkla mebuslar arasında hasbihal başlamadan evvel gene-

saati bu ve bu gibi bazı sebeplerden dolayı gecikmiştir. Bu işte maarifin de kabahatli olmadığı anlaşılıyordu. Maamafih mebuslar iki tarafı da dinliyerek notlar aldılar. Bu işi takip edeceklerini bildirdiler.

(Devamı 5 nci sahifede)

Ek-6: Yunan Başbakanı Metaksas ile Başkomutan Papagos'un harita üzerinden muharebenin durumunu incelemesini konu alan 11 Kasım 1940 tarihli İkdam gazetesi.

Ek-7: Yunan askerlerinin cepheye sevk edilmesini konu alan 16 Kasım 1940 tarihli Akşam gazetesi.

Atinaya giden Yunan tebaası rumlar

Askerlik çağında olup şehrimizde bulunan Yunan tebaası rumlardan 60 kişilik bir kabile dün akşamki konvansiyonel trenile Atinaya müteveccihen şehrimizden hareket etmiştir. Kafile Sirkeci garında kabalık akraba ve arkadaşları tarafından uğurlanmıştır. Yukarıdaki resim tren Sirkeci garından hareket ederken alınmıştır.

Ek-8:

İstanbul'dan
Atina'ya giden
Yunan tebaası
Rumları konu
alan 17 Kasım
1940 tarihli
Akşam
gazetesi.

Ek-9: Yunanistan'a getirilen İtalyan esirleri ve esirlere yemek dağıtımını konu alan 20 Kasım 1940 tarihli Akşam gazetesi.

Ek-10: Yunanlıların taarruz istikametini gösteren 22 Kasım 1940 tarihli Akşam gazetesi.

Ek-11: Görice'nin alınması üzerine Atina'daki halkın coşkun tezahüratı ve Yunan Ordusu'na gönüllü yazılan Oniki Adalıları konu alan 28 Kasım 1940 tarihli Akşam gazetesi.

METAKSAS HATTI

*Yunanistan istihkâmların inşasına
936 senesi sonbaharında başladı*

**Millî müdafaa için şimdiye kadar 6 milyar 616
milyon drahmi fevkalâde kredi verildi**

Komşu ve müttefikimiz Yunanistanın, şimal hududlarında, dört senedenberi inşa etmekte bulunduğu, müdafaa hattı tamamlanmış ve «Metaksas hattı» tesmiye edilmiştir. Yunanistan matbuat ve turizm müsteşarlığı, B. Metaksasın iktidar mevkiine geçtiği dört senedenberi, memleketin tamamen ihmal edilmiş olan millî müdafaasını tekemmül ettirmek ve Yunan ordusunu, modern harb silâhlarla teçhiz etmek için sarfettiği geceli gündüzlü gayretleri gösteren bir kitap neşretmiş ve bu kitabı, Metaksas müdafaa hattının birçok resimleriyle süslemiştir.

Kitabın adı «1936 - 1940 seneleri zarfında Millî ordu» dur. Bu kitaptan dikkate şayan gördüğümüz aşağıki parçaları nakil ve tercüme ediyoruz:

«Yunan ordusunu teçhiz için alınan tedbirler, iki nevi idi: Derhal ittihazı lâzım gelenlerle bir program tahtında zamanla alınacak tedbirler... İlk tedbir olmak üzere Yunanistanda muvazzaf askerlik hizmetini 18 aydan 2 seneye çıkarmak, her sene Yunan Harbiye mektebine alınan talebe mikdarını arttırmak, ihtiyat zabitlerinin kabiliyetlerini ve bilgilerini tezyid için icab eden tedbirleri almak, acemi efradı talime tâbi tutmak ve şarkî Makedonyada büyük manevralar yapmak olmuştur.

Yunanistanın şimal hududundaki daimî istihkâmların inşasına 1936 senesi sonbaharında başlanmıştır. Bu tahkimata aid iptidai hazırlıklar, rekor teşkil edebilecek kısa bir zamanda ikmal edilmiştir.

Memleketin şimal hududunun tahkimine başlanırken mevcut harp malzemesindeki noksanların tamamlanmasına da dikkat edilmiştir. Bu maksadla mevcut harp malzemesi, harb fabrikalarında tadil ve tecdid edilirken icabında ehemmiyetli bir kuvveti seferber edebil-

Metaksas hattında bir istihkâm ve tanka karşı mâniolar

Basımhanesi:
Ahmet Emin YALMAN
5 EYLÜL 1941
CUMA
Telefon: 24136 — Telgraf VATAN İst.
VATANEVİ — Çarşoğlu, Molla Fenari S. 33

Yıl: 2 — Sayı: 371

SIYASİ SABAH GAZETESİ

Fiyatı 5 Kuruş

VATAN

Kızılay, Yunan halkına eluzatıyor

Avrupada milyonlarca açın derdine çare bulmak üzere ilk insanca adımı Türk milleti atmıştır

Bu harbin zaman hesapları

1939 harbinin her senesi, geçen harbin iki, üç yılına bedeldir. Çünkü bu harpteki tahrip faaliyetleri geçen harpten defalarla kesiftir.

Yazan: Ahmet Emin YALMAN

Harbin üçüncü yılının başlarında. Bir sene evvel Alman yıldırım usullerinin verdiği neticeleri gördükten sonra harbin bir üçüncü yılı olacağına inanmak güçtü. Fakat bugün İngiltere ve Amerikada bir dördüncü yıldan bile çok tabii bir şeymiş gibi bahsolunuyor. Herkes bunu içine yatırmıştır. Hükümetler hesaplarına koymuştur. Amerikada demokrasi zaferinin ne zaman geleceği tahmin edilirken şöyle deniliyor: «1942 yazının sonunda belki, fakat 1943 senesinde muhakkak...»

İnsana öyle geliyor ki, ikinci ci-han harbi birinci ile yarışa tutuşmuştur. Müddet bakımından geri kalmaya razı görünmüyor.

Fakat doğrusu aranırsa ikinci ci-han harbi bu yarışta çoktan ka-

Kızılay cemiyetinin, memleketimize tarihi bir şeref temin edecek kadar mühim bir karar verdiğini ve icraat ve tatbikata geçmek üzere olduğunu memnuniyetle, iftiharla haber aldık: Kızılay Yunanistanda felâket gören halka el uzatmak meselesini üzerine almıştır. Oraya yakında heyetler gönderecek, teşkilât yapacak, kendi menbalarından mümkün olan yardımı gösterecek, memleket halkından bu yardıma iştirak etmek isteyenlerin yardımını kabul edecek ve bütün dünyadan Yunanistanda açlık ve felâket içinde kıvranan halka gelecek yardımları da yerlerine isal etmek ve dağıtmak için hayırlı bir mecrâ hizmetini görecektir.

Kızılay cemiyeti Umumi Kâtibi B. Ziya Tahsin telefonla sualimize cevaben cemiyetin esas kararları verdiğini ve tatbikata hazırlanmakta olduğunu teyit etmiştir.

Dünyanın birçok yerlerinde bugün ölüm ve tahrip hükümlürlen, masum, sivil halka hayat imkânı vermek ve sönen insanlık duygularını canlandırmak yolunda ilk adımın memleketimizden gelmesi ve Türk Kızılay cemiyetinin bu asil teşebbüse önyak olması, her Türkün kalbinde iftihar hisleri uyandıracaktır. Öyle

ümit ederiz ki, milletlerarası Kızılsalip cemiyeti bu çığır dışı diğer Avrupa memleketlerinde devam ettirecek ve böylece bu kıış milyonlarca masum sivil halkı bekleyen felâketlerin bir dereceye kadar olsun önüne geçilmiş olacaktır.

Memleketimizin istihsal imkânları mahduttur. Kendi ihtiyaçlarımızı halel vermeden Yunanistana büyük bir yardımda bulunamayız. Fakat imkânı olanı yapmakla da karagün dostu olduğumuz Yunan milletine isbat etmiş olacağız. Bundan başka dünyanın her tarafında Yunanistana yardım için hareketler vardır. Amerikada geniş menbalarla Vanderbilt cemiyeti adında bir cemiyet kurulmuştur ki, mümessili memleketimize gelmek üzeredir. Bütün dünyanın yardımlarını Yunan milletine ulaştırmak için Türkiye Kızılay cemiyetinin vasıta hizmetini görmesi, memleket hesabına şerefli bir insanî vazifedir.

Kızılayın bütün büyük mazisi, böyle vazifelerin hakkından geldiğine ve en yüksek bir teşkilât kabiliyetini temsil ettiğine canlı bir delildir. Yunanistanda kurulacak faaliyetler, Kızılayın parlak tarihine yeni ve güzel bir sahife ilâve edecektir.

Sovyetlere göre

HARP VAZİYETİ

13 11 2004

Ek-13: Kızılay'ın Yunan Halkı'na yardımını konu alan 5 Eylül 1941 tarihli Vatan gazetesi.

YUNANİSTANDA

feci açlık sahneleri

Atina sokaklarında yürürken birdenbire yere yıkılıp ölen açlara sık sık tesadüf ediliyor

Halk Pire sırtlarından Türkiye- den gelecek vapuru gözlüyor

“KURTULUŞ,” hareket etti

Kızılay tarafından Yunanistan-
daki muhtaç kimselere yardım
maksadile hazırlanan yiyecek eş-
yasını hâmil olan Kurtuluş vapuru
dün saat 16,50 de Sirkeci rıhtımın-
dan hareket etmiştir.

Vapurla birlikte Kızılay namına
B. Saim ile Feridun da beraber
gitmişlerdir. Vapur doğru Pireye
gidecek, yükünü boşalttıktan son-
ra hemen dönerek tekrar yüklen-
miye başlanacaktır. 50 bin ton
yardım eşyasının bu vapurla kısa
bir zamanda nakli mümkün olma-
dığından Pireye başka vapurların

General Rappas

tahriri için de tetkikler yapılmak-
tadır. Kurtuluş vapuru dün yalnız
yiyecek maddesi olmak üzere 2000
ton yüklemiştir.

General Rappas ile bir mülâkat

Yunan milletinin bugünkü feci
vaziyetini, açlıktan, haletinezide
bulunmuşçasına çırpınan yüz
binlerce kalbin darebanını; bir de
o milletin, Türkiyenin yapacağı
yardım işi etrafında bir takım
tedbirler almak üzere memleketi-
mize gelmiş bulunan resmî mümes-
sillerinden dinlemek için dün Pe-
raplas oteline gittim.

Otelin geniş salonunda, karşım-
da Yunanistanın eski Hariciye Na-
zarı Mavromihalis ile Emekli Ha-
va Generali Rappas; konuşuyo-
(Sonu, Sa. 3 Sü. 1)

Yunanistana giderken

Kurtuluş vapuru Marmara adasında karaya oturdu

Kurtarma ameliyesi başladı, nüfus kaybı yok

Ankara 20 (s.a.) — Yunanistana yardım olmak üzere gönderilen erzakı yükliyerek dün gece İstanbuldan hareket etmiş olan Kurtuluş vapuru bu sabah saat 5 reddelerinde Marmara adasının

şimalinde bulunan Polatya burnunun şarkındaki diğer bir burun üzerine bindirmek suretile karaya oturmuştur. Kurtuluş derhal telsizle kazayı İstanbulla (Arkası sahife 3, sütun 1 de)

Kurtuluş vapurunun uzaktan görünüşü ve Yunanistana gönderilen eşya, gemiye yüklenirken

Ek-15: Kurtuluş Vapuru'nun Yunanistan'a giderken Marmara Adası'nda karaya oturmasını konu alan 14 Ocak 1942 tarihli İkdam gazetesi.